

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ข ระดับปริญญาโท

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ข ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ROYAL SEALS OF KINGDOM IN RATTANAKHOSIN PERIOD

A Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (ART HISTORY)

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2018

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

57107314 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : พระราชลัญจกร, ตราแผ่นดิน, ตราอาร์ม, พระครุฑพ่าห์, รัตนโกสินทร์

นาย ชีรพัฒน์ อมรสกุล: ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์ อาจารย์ที่
ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

ตราพระราชลัญจกรหรือตราสัญลักษณ์ คือศิลปกรรมรูปแบบหนึ่งซึ่งทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวบางอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้ออกแบบโดยสอดแทรกคติความเชื่อและความหมายผ่านการนำรูปสัญลักษณ์มาผูกประกอบกันหรือพัฒนาจากรูปแบบที่เคยมีมาก่อนจนเกิดรูปแบบลักษณะเฉพาะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินและส่งต่อแนวความคิดและรูปแบบลักษณะของการออกแบบตราพระราชลัญจกรและตราสัญลักษณ์ต่อสืบมา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ หรือราวพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 26 ปรากฏการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินอยู่ 2 รูปแบบ อันได้แก่ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่งถูกออกแบบรังสรรค์ขึ้นโดยการนำรูปสัญลักษณ์สำคัญที่มีความหมายนำมาผูกประกอบร่วมกันซึ่งได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์และแนวความคิดที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานั้น อันได้แก่ การสืบทอดขนบธรรมเนียมอย่างโบราณราชประเพณี คติความเชื่อตามลัทธิเทวราชาในศาสนาฮินดู การที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะประกาศและแสดงให้เห็นว่าทรงมีพระราชอำนาจเหนือดินแดนประเทศราชภายใต้การปกครองและความสามัคคีของผู้คนในราชอาณาจักรและการสรรเสริญและเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ของเหล่าขุนนางข้าราชการ และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่ได้รับการออกแบบโดยพัฒนาจากตราครุฑพ่าห์ในสมัยอยุธยาเป็นการออกแบบตราพระราชลัญจกรโดยได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์จากคติความเชื่อตามลัทธิเทวราชาในศาสนาฮินดูที่แฝงอยู่ในคติความเชื่อที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ตามคติความเชื่อในวรรณคดีสันสกฤตหรือตามคติความเชื่อในลัทธิไวษณพนิกายในฮินดู

แม้ว่าตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินทั้งสององค์ปรากฏการประดับใช้เพื่อเป็นตราประจำแผ่นดินในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน แต่ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินทั้งสองรูปแบบต่างล้วนได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์ในการออกแบบรังสรรค์ขึ้นเหมือนกัน

57107314 : Major (ART HISTORY)

Keyword : ROYAL SEAL, SEAL OF KINGDOM, COATS OF ARMS, GARUDA,
RATTANAKHOSIN PERIOD

MR. THEERAPAT AMORNSAKUN : ROYAL SEALS OF KINGDOM IN
RATTANAKHOSIN PERIOD THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR DR. RUNGROJ
THAMRUNGRAENG

The Royal seals or the Royal badge is one of artwork types that is one of artwork types that be recorder the story or something that has happened in a certain period of time, that influencing the designer by interpreting the belief and meaning through the use of symbolic symbols. From the old style to the original style of the seal of the land and pass on the concept and style of the check. Seal designs and logos on dating.

In the Rattanakosin Period About 24th to 26th centuries, The Kingdom of Thailand have two Royal seals. The Royal arms of the Kingdom of Siam seal is influenced by the thinking beliefs about the king and thinking of that period time, traditional heritage tradition, Hindu religious beliefs, His Majesty wishes to announce and show that he has the power over the Kingdom under the rule and harmony of the people in the Kingdom, And praise and the king of the nobles, servants, and the Garuda Royal seal, designed by all of royal meaning and famous symbolic. The Royal Garuda Seal is designed by the development of the Royal Garuda seal in the Ayutthaya period, designed as a seal by the thinking beliefs about the king and the belief of the god come to be the king, Hindu god in the motto of faith to the monarch according to the belief in Sanskrit literature or beliefs. The Vaishnavism in Hindi.

Although the two Thai Royal seals used to be the Royal seals at different times. But the two seals are influenced and inspired by the thinking and faith about the king in the same thinking of design.

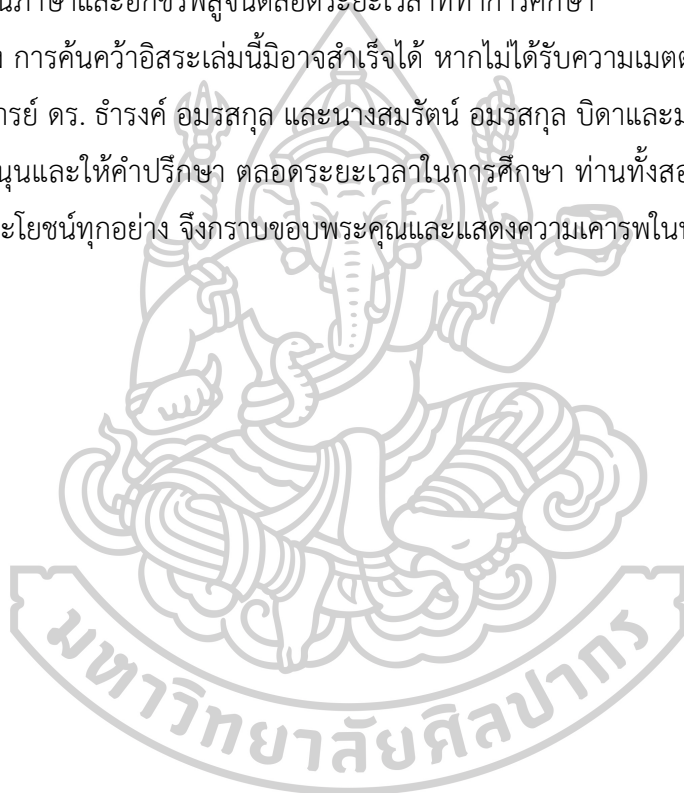
กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระ เรื่องพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์ ได้รับการอนุเคราะห์จาก รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่กรุณาเป็นผู้ควบคุมและที่ปรึกษาในการทำสารนิพนธ์เล่มนี้ และช่วยชี้แนะแนวทางด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพยิ่ง

การค้นคว้าอิสระเล่มนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มได้ ขอขอบคุณจากนางสาวสิริพร อมรสกุล น้องสาวผู้ช่วยเหลือด้านภาษาและอักษรพิสุจน์ตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา

อนึ่ง การค้นคว้าอิสระเล่มนี้มีอาจสำเร็จได้ หากไม่ได้รับความเมตตากรุณาและสนับสนุนจากรองศาสตราจารย์ ดร. ชำรงค์ อมรสกุล และนางสมรัตน์ อมรสกุล บิดาและมารดา ผู้เป็นทั้งแรงบันดาลใจ แรงสนับสนุนและให้คำปรึกษา ตลอดระยะเวลาในการศึกษา ท่านทั้งสองดูแลเอาใจใส่ ให้กำลังใจ และอำนวยความสะดวกทุกอย่าง จึงกราบขอบพระคุณและแสดงความเคารพในพระคุณของท่านไว้ ณ ที่นี้

ธีรพัฒน์ อมรสกุล

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
สมมติฐานของการศึกษา.....	3
ขอบเขตของการศึกษา.....	3
ขั้นตอนของการศึกษา.....	3
วิธีการการศึกษา.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
แหล่งข้อมูล.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
บทที่ 2 ประวัติตราพระราชลัญจกรแบบต่างๆ.....	6
ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์.....	8
ตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน.....	18
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน.....	50
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	50

1. ประวัติและความเป็นมาของตราอาร์มแบบราชอาณาจักรไทย (ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม)	50
2. ประวัติและความเป็นมาของตราอาร์มในทวีปยุโรป.....	54
3. หลักการจัดวางตราอาร์มของศิลปะตะวันตก.....	64
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์	69
คติความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์	72
(1) คติความเชื่อเรื่องครุฑ อันเกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์.....	73
(2) คติความเชื่อแห่งองค์พระมหากษัตริย์	75
ขนบธรรมเนียมโบราณราชประเพณีจารีตในราชสำนักสยาม อันเกี่ยวเนื่องในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน	81
บทที่ 3 การวิเคราะห์รูปแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แห่งราชอาณาจักรไทย	84
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน)...84	
ลวดลายและรูปสัญลักษณ์ประดับภายในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน)	86
รูปแบบและองค์ประกอบศิลป์ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน).....	153
(1) รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน)	153
(2) องค์ประกอบศิลป์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน).....	155
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์.....	159
ลวดลายและสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์	160
รูปแบบและองค์ประกอบศิลป์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์	163
(1) รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์	163

(2) องค์ประกอบศิลป์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระราชลัญจกร พระครุฑพ่าห์.....	174
บทที่ 4 ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ปรากฏบนศิลปกรรมต่างๆ	177
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	208
รายการอ้างอิง.....	212
ประวัติผู้เขียน	215

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
Figure 1 : ตราพระราชลัญจกรไตรสารเศวต.....	9
Figure 2 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	10
Figure 3 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	11
Figure 4 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	11
Figure 5 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	12
Figure 6 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	13
Figure 7 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	14
Figure 8 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	15
Figure 9 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ...	16
Figure 10 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	17
Figure 11 : ตราพระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม.....	20
Figure 12 : พระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม	20
Figure 13 : ตราพระราชลัญจกรมหาโองการ.....	21
Figure 14 : พระราชลัญจกรมหาโองการ	21
Figure 15 : ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์	22
Figure 16 : ตราพระราชลัญจกรหงสพیمان	24
Figure 17 : พระราชลัญจกรหงสพیمان.....	24
Figure 18 : ตราพระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์กลาง).....	25
Figure 19 : ตราพระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์น้อย).....	25
Figure 20 : พระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์ใหญ่)	26
Figure 21 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า).....	28

Figure 22 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ไม่ปรากฏรูปพระอินทร์	29
Figure 23 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ไม่ปรากฏรูปพระอินทร์	29
Figure 24 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ปรากฏรูปพระอินทร์ทรง	30
Figure 25 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ปรากฏรูปพระอินทร์ทรง	30
Figure 26 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์ใหญ่)	31
Figure 27 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์ใหญ่)	31
Figure 28 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)	32
Figure 29 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง) ด้านอักษรภาษาละติน	32
Figure 30 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)	33
Figure 31 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)	33
Figure 32 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์น้อย)	34
Figure 33 : ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)	36
Figure 34 : ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์น้อย)	37
Figure 35 : พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)	38
Figure 36 : พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)	38
Figure 37 : ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (อักษรขอม)	39
Figure 38 : ตราพระราชลัญจกรสยามโลกัศราช	40
Figure 39 : พระราชลัญจกรสยามโลกัศราช	41
Figure 40 : พระราชลัญจกรสยามโลกัศราช	41
Figure 41 : ตราพระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)	42
Figure 42 : พระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)	43
Figure 43 : พระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)	43
Figure 44 : ตราพระราชลัญจกรนามกรุง (องค์น้อย)	44
Figure 45 : ตราพระราชลัญจกรจักรรถ	45

Figure 46 : พระราชลัญจกรจักรรถ	46
Figure 47 : ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว.....	47
Figure 48 : ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว (องค์ใหม่).....	48
Figure 49 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์ม แห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน) 52	
Figure 50 : ตัวอย่างตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์ม แห่งราชอาณาจักรสยามที่ถูกประทับลงบนพระบรมราชโองการ.....	53
Figure 51 : อัศวินในชุดเกราะกับตราอาร์มบนโล่และตราประจำตระกูล ภาพสลักบนตราประทับของ Humphrey (de Bohum).....	55
Figure 52 : เสื้อคลุมผ้าไหมชั้นนอก	56
Figure 53 : ตราอาร์มแห่งราชวงศ์อังกฤษ หรือตราประจำแผ่นดิน แห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษ และเครื่องจักรภาพ 58	
Figure 54 : รูปแบบตำแหน่งการจัดวางรูปสัญลักษณ์ ตามแบบแผนของตราอาร์มในแบบของศิลปะตะวันตก 64	
Figure 55 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6	71
Figure 56 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	85
Figure 57 : ตราประทับของบริษัทอินเดียตะวันออกแห่งบริเตน (The British East India Company) 87	
Figure 58 : รูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์.....	89
Figure 59 : เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์.....	90
Figure 60 : รูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎ.....	92
Figure 61 : พระมหาพิชัยมงกุฎ	93
Figure 62 : รูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรี.....	94
Figure 63 : พระแสงขรรค์ชัยศรี.....	95
Figure 64 : รูปสัญลักษณ์ธารพระกร.....	96

Figure 65 : ธารพระกร.....	97
Figure 66 : รูปสัญลักษณ์พัทวาลวิชนีและพระแสงหามงกุฎ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	98
Figure 67 : พัทวาลวิชนีและพระแสงหามงกุฎ.....	99
Figure 68 : รูปสัญลักษณ์ฉลองพระบาทเชิงงอน ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	100
Figure 69 : ฉลองพระบาทเชิงงอน.....	101
Figure 70 : รูปสัญลักษณ์จักรและตรี ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	102
Figure 71 : รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงและรูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	103
Figure 72 : ฉัตร 7 ชั้น ในเครื่องสูงชนิดอภิรมชุมสายหักทองขวาง.....	107
Figure 73 : ฉัตร 5 ชั้น ในเครื่องสูงชนิดอภิรมชุมสายหักทองขวาง.....	108
Figure 74 : ฉัตรชุมสาย ในเครื่องสูงชนิดอภิรมชุมสายหักทองขวาง.....	109
Figure 75 : ฉัตรชุมสาย ในเครื่องสูงชนิดอภิรมชุมสายหักทองขวาง.....	110
Figure 76 : เครื่องสูง ประกอบในรั้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ.....	113
Figure 77 : รูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	114
Figure 78 : ราชสีห์หรือสิงห์.....	116
Figure 79 : คชสีห์	118
Figure 80 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	121
Figure 81 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์พระสังวาลนพรัตน์ราชวราภรณ์ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	123
Figure 82 : พระสังวาลพระนพ.....	124
Figure 83 : พระสังวาลพระนพ (ภาพวาด).....	125

Figure 84 : พระมหาสังฆวาลนพรัตนราชวรารามณ์.....	126
Figure 85 : พระมหาสังฆวาลนพรัตนราชวรารามณ์ (ภาพวาด).....	127
Figure 86 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์พระสังฆาล เครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ที่ปรากฏบน ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	128
Figure 87 : สายสร้อยปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ พร้อมดวงตราจุลจอมเกล้า และแพรจีบสีขา.....	129
Figure 88 : รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	130
Figure 89 : มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก.....	132
Figure 90 : ชั้นประถมาภรณ์มงกุฎไทย เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย.....	133
Figure 91 : เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์.....	134
Figure 92 : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ.....	135
Figure 93 : รูปสัญลักษณ์เครื่องคลุมหรือครุย ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	139
Figure 94 : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงฉลองพระองค์ครุยแบบริ้วทองครุยพื้นสีเหลืองอ่อน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก.....	141
Figure 95 : รูปสัญลักษณ์โล่ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	144
Figure 96 : ตำแหน่งที่ปรากฏคาถาภาษิต บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	148
Figure 97 : รูปสัญลักษณ์แท่นฐาน ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	152
Figure 98 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9.....	159
Figure 99 : รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์.....	161
Figure 100 : รูปสัญลักษณ์กระหนกเปลว ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์	162

Figure 101 :	ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5	165
Figure 102 :	ตราพระครุฑพ่าห์ แบบหลวง	169
Figure 103 :	ตราพระครุฑพ่าห์ แบบทั่วไป	170
Figure 104 :	ตราพระครุฑพ่าห์ แบบครุฑปีกกว้าง.....	171
Figure 105 :	ตราสัญลักษณ์กรมป่าไม้.....	173
Figure 106 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	181
Figure 107 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	183
Figure 108 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	185
Figure 109 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	186
Figure 110 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	188
Figure 111 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	189
Figure 112 :	รูปเลียนแบบลวดลายของ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม.....	190
Figure 113 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	192
Figure 114 :	อาคารศุภสถาน เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร	193
Figure 115 :	รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม	194

Figure 116 : รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่ง
ราชอาณาจักรสยาม 195

Figure 117 : ตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม ประดับเป็นเครื่องแบบบน
ตราหน้าหมวกของข้าราชการตำรวจ 198

Figure 118 : รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์
ประดับไว้บริเวณหน้าบรรพของศาลากลางจังหวัดปัตตานี 199

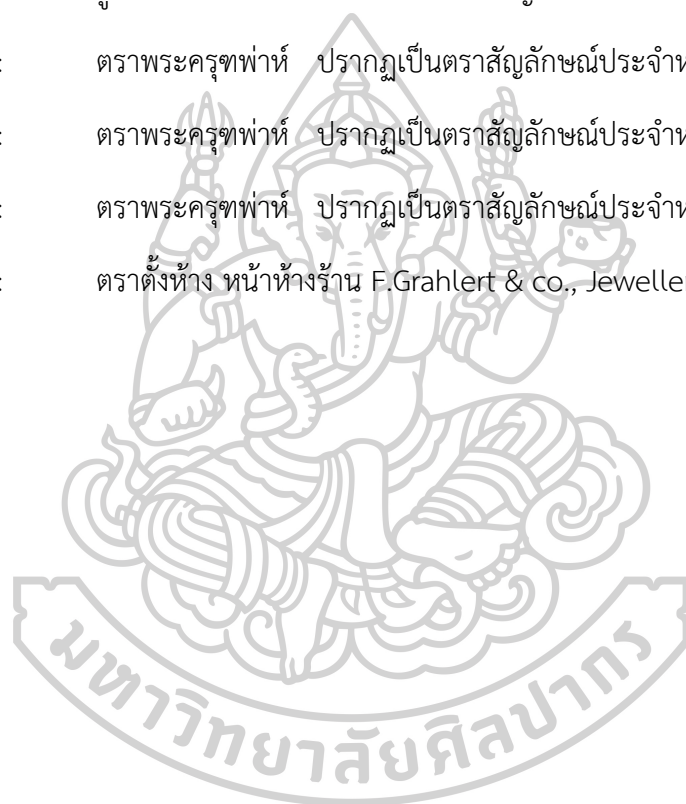
Figure 119 : รูปเลียนแบบลวดลาย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์. 200

Figure 120 : ตราพระครุฑพ่าห์ ปราบกฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ ... 201

Figure 121 : ตราพระครุฑพ่าห์ ปราบกฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ ... 203

Figure 122 : ตราพระครุฑพ่าห์ ปราบกฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ ... 204

Figure 123 : ตราตั้งห้าง หน้าห้างร้าน F.Grahlert & co., Jewellers & Goldsmith ... 207

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รูปภาพหรือสัญลักษณ์เป็นสื่อที่ไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาผ่านอักขระในการนำเสนอแต่ผู้ที่ได้ชมสามารถเข้าใจถึงข้อความหรือความหมายที่ถูกแฝงหรือต้องการนำเสนออยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ภาพหนึ่งภาพแทนคำบรรยายเป็นพันคำ” จึงเป็นการอธิบายถึงหน้าที่ของภาพซึ่งในบางครั้งไม่อาจบรรยายเป็นอักขระหรือถ้อยคำได้ รูปภาพหรือสัญลักษณ์จึงเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่ถูกใช้เป็นส่วนกลางแทนข้อความ เสียงคำพูด หรือแทนกริยาท่าทางเพื่อส่งต่อถึงผู้รับสาร

เรื่องราวอดีตกาลถูกถ่ายทอดให้คนในปัจจุบันทราบและเข้าใจผ่านการเล่ามุขปาฐะ บันทึกเป็นอักขระ รวมไปถึงการวาดเป็นรูปภาพและสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ **ลัญจกร** ตราที่ใช้สำหรับการประทับ¹ คือรูปแบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่ใช้ภาพหรือสัญลักษณ์ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือ คือตราหรือเครื่องหมายหรือรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งสร้างขึ้นสำหรับใช้ตีหรือประทับหรือปิดผนึกบนเอกสาร ด้วยประสงค์ให้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแทนบุคคลหรือคณะหรือประเทศชาติ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของหรือเพื่อการรับรองความถูกต้องหรือเพื่อแสดงความสำคัญของเอกสารนั้น ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงเฉพาะเอกสารหรือหนังสือสำคัญทางราชการแผ่นดิน²

ในส่วนของเอกสารที่เกี่ยวข้องในพระมหากษัตริย์ไม่ว่าจะเป็น เอกสารราชการและเอกสารส่วนพระองค์ที่จำเป็นต้องลงการประทับตราสัญลักษณ์จะเรียกพระบรมราชสัญลักษณ์เหล่านั้นว่า **ตราพระราชลัญจกร** อันเปรียบประหนึ่งเครื่องหมายที่แสดงถึงซึ่งพระบรมราชอิสริยยศ พระเกียรติ และพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์และยังเป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติภูมิของชาติ³ คือ ตราพระราชลัญจกรสำหรับพระเจ้าแผ่นดินใช้ประทับในเอกสาร เป็นตราประจำชาติ ส.พลายน้อย ได้อธิบายว่า ตราพระราชลัญจกรแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท⁴ คือ

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ คือ ตราประจำชาติดวง ที่ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ในต้นเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน⁵

ตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน คือ ตราประจำชาติต่างๆ ซึ่งใช้ประทับกำกับเอกสารสำคัญที่ออกในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ แต่มิใช่สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธย อันได้แก่ ตราพระราชลัญจกรมหาโองการ ตราพระราชลัญจกรหงสพิมาน ตราพระราชลัญจกรไอรภาพ ตรา

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1049.

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 13.

³ เรื่องเดียวกัน, 13.

⁴ ส.พลายน้อย, ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527), 17.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 17.

พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ ตราพระราชลัญจกรสยามโลกัศราช ตราพระราชลัญจกรนามกรุง ตราพระราชลัญจกรจักรรถ ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว เป็นต้น⁶

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน คือ ตราที่ใช้ประทับกำกับ พระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์หรือกำกับ นามผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งลงนามแทนในพระปรมาภิไธยพระมหา กษัตริย์มีประวัติเริ่มสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นคราวแรก ปรากฏเพียงสองรูปแบบ คือ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ที่ยังปรากฏการใช้จนถึงปัจจุบันเพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบตามแต่ละรัชกาล⁷ ซึ่งสำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ปรากฏรูปแบบลักษณะที่พัฒนาและคล้ายกับองค์พระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์เมื่อครั้งอดีตที่ผ่านมา

ตราพระราชลัญจกรที่ปรากฏในราชอาณาจักรไทยจึงเป็นสิ่งแทนของแผ่นดินประเทศซึ่งพระราชลัญจกรองค์นั้นล้วนแต่แอบแฝงหรือบรรจุลวดลายและสัญลักษณ์ของดินแดนนั้นเป็นองค์ประกอบไว้อันสะท้อนแนวคิดคติความเชื่อของสังคมและยุคสมัยไว้ ตราพระราชลัญจกรจึงล้วนแต่มีหน้าที่การใช้งานตามแต่เรื่องราวหรือเอกสารถูกนำมาใช้บันทึก

การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามและตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรไทยสมัยรัตนโกสินทร์โดยกระบวนการวิเคราะห์จากคติความเชื่อ คติความความหมาย เปรียบเทียบพัฒนาการรูปแบบ และศึกษาความสอดคล้องของบริบทการใช้ของตราพระราชลัญจกรแต่ละองค์ พร้อมนำมาลำดับจัดเรียงและเปรียบเทียบรูปแบบของพระบรมราชสัญลักษณ์และตราพระราชลัญจกร

ในการศึกษาตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรไทยที่ถูกรังสรรค์ขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์จะทำการศึกษาโดยรวบรวมภาพถ่ายตราพระราชลัญจกรรูปแบบลักษณะเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินรวมถึงเอกสารที่ได้ถูกประทับโดยพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินมาทำการศึกษารูปแบบของตราพระราชลัญจกรเพื่อนำมาจัดลำดับพัฒนาการของการออกแบบตราพระราชลัญจกรและศึกษาแนวคิดคติความเชื่อและความหมายของภาพลวดลายที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรแต่ละองค์ รวมไปถึงศึกษาองค์ประกอบศิลปะในการออกแบบตราพระราชลัญจกรเพื่อนำมาพัฒนารูปแบบในการออกแบบตราสัญลักษณ์ต่างๆ ในปัจจุบันต่อไป

⁶ ส.พลายน้อย, ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527), 17.

⁷ ส.พลายน้อย, ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527), 130.

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อ ความหมาย และรูปแบบของรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบจนกลายเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์
2. เพื่อศึกษาหลักการจัดองค์ประกอบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์

สมมติฐานของการศึกษา

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามและแบบพระครุฑพ่าห์ ราวพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 26 ได้รับการออกแบบโดยการนำเอาสัญลักษณ์ต่างๆ มาใช้เป็นองค์ประกอบภายในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ซึ่งปรากฏรูปแบบลักษณะที่ถูกออกแบบเป็นไปตามคติความเชื่อและแนวคิดอิทธิพลจากลัทธิเทวราชาตลอดจนแนวคิดอื่นๆ

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษานี้มุ่งเน้นการศึกษาพัฒนาการของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ได้รับการรังสรรค์ขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 26 โดยจะทำการศึกษาตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินจำนวน 2 รูปแบบ คือ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามและตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่ยังปรากฏการใช้สืบมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เท่านั้น

ขั้นตอนของการศึกษา

ขั้นตอนการศึกษาสามารถแบ่งได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าข้อมูล
 - (1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสารเบื้องต้นและงานวิจัยที่ผ่านมาแล้ว
 - (2) เก็บรวบรวมภาพตราพระราชลัญจกรที่เกี่ยวข้องกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์ ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงปัจจุบัน ตามที่ได้ระบุไว้ในขอบเขตการศึกษา
 - (3) เก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับตราพระราชลัญจกรรวมไปถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจของผู้ใช้พระราชลัญจกรหรือพระตราองค์นั้น
2. ขั้นตอนวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล
 - (1) วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องในรูปแบบต่างๆ เพื่อง่ายต่อการจัดแบ่งรูปแบบข้อมูลต่อไป
3. ขั้นตอนการนำเสนอรายงานที่สมบูรณ์
 - (1) ตรวจสอบแก้ไขและจัดพิมพ์ผลการศึกษานับสมบูรณ์

วิธีการการศึกษา

1. ทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับตำนาน และคติความเชื่อ ที่สันนิษฐานว่ามีอิทธิพลต่อแนวคิดการออกแบบ และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบการใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินทั้งสองรูปแบบ
2. วิเคราะห์คติความหมายของรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
3. วิเคราะห์แนวคิดและเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
4. วิเคราะห์เอกสารเก่าหรือสำเนาที่มีปรากฏตราพระราชลัญจกรองค์ต่างๆ โดยวิเคราะห์ความสอดคล้องของตราพระราชลัญจกรกับบริบทการใช้งาน
5. สรุปผลการศึกษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

- **พระราชลัญจกร** คือ ลัญจกร หรือ ตราที่ใช้สำหรับการประทับ⁸ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่ใช้ในการสร้างสรรค์ภาพหรือสัญลักษณ์เพื่อถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างตราเครื่องหมาย หรือรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งสร้างขึ้นสำหรับใช้ตีหรือประทับหรือปิดผนึกบนเอกสารหรือหนังสือสำคัญสำหรับองค์พระมหากษัตริย์
- **ตราพระราชลัญจกร** คือ รอยตราประทับสีขาด หรือรอยตราประทับสีอื่น อันเกิดจากการนำพระราชลัญจกรมาประทับ บนเอกสารหรือหนังสือสำคัญ และปรากฏเป็นร่องรอยเหมือนตั้งรอยแกะสลักบนพระราชลัญจกรองค์ที่ได้ประทับนั้น ด้วยประสงค์ให้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแทนบุคคลหรือคณะหรือประเทศชาติ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของหรือเพื่อการรับรองความถูกต้อง หรือเพื่อแสดงความสำคัญของเอกสารนั้น ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงเฉพาะเอกสารหรือหนังสือสำคัญทางราชการแผ่นดิน⁹

แหล่งข้อมูล

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. วัด วัง โบราณสถาน และสถานที่ราชการที่เกี่ยวข้อง

⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1049.

⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 13.

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงคติความเชื่อของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์
2. ทราบถึงความหมายของภาพและรูปสัญลักษณ์มงคลที่นำมาประกอบ อันปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสององค์ อันนำไปสู่การทราบถึงแนวคิดของผู้ออกแบบไว้
3. ทราบถึงหลักการจัดองค์ประกอบของผู้ออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์
4. ทราบถึงการนำตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ใช้บนสื่อศิลปกรรมต่างๆ สอดคล้องกับพระปรมมาภิไธยตามความหมายรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินทั้งสองรูปแบบ หรือแฝงความหมายไว้หรือไม่

บทที่ 2

ประวัติตราพระราชลัญจกรแบบต่างๆ

ตรา เครื่องหมาย และสัญลักษณ์ เป็นหนึ่งในสื่อกลางที่ใช้ในการสื่อสารถูกออกแบบเพื่อหวังเป็นสิ่งที่สามารถทำให้ผู้รับสารหรือผู้ได้เห็นเข้าใจร่วมกันหรือตรงกัน นำไปสู่ความเป็นระบบระเบียบในสังคม

ลัญจกร ตราที่ใช้สำหรับการประทับ¹⁰ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ใช้ภาพหรือสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือ คือ ตรา เครื่องหมายหรือรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งสร้างขึ้นสำหรับใช้ตีหรือประทับปิดผนึกบนเอกสารเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์แทนบุคคล คณะหรือประเทศชาติ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ เพื่อรับรองความถูกต้อง หรือเพื่อแสดงความสำคัญของเอกสารนั้น ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงเอกสารหรือหนังสือสำคัญทางราชการแผ่นดิน¹¹

ในส่วนของเอกสารที่เกี่ยวข้องในพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นเอกสารราชการและเอกสารส่วนพระองค์ที่จะต้องประทับตราสัญลักษณ์จะเรียกว่า**ตราพระราชลัญจกร** อันเปรียบเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงซึ่งพระราชอิสริยยศ พระเกียรติ และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ และยังเป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติภูมิของชาติ¹²

สมบัติ พลายน้อย อ้างถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงอธิบายไว้ในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สมเด็จพระอินทราชาธิราชพระองค์นี้ ตามความที่ปรากฏมา เป็นเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาพระองค์เดียวที่ได้เคยเสด็จไปเมืองจีน ได้เคยเสด็จไปถึงราชสำนักของพระเจ้ากรุงจีนในราชวงศ์หมิง ณ เมื่อน้ำกึ่ง แต่ยังเป็นพระนครอินทร์ เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช 739 หรือ พ.ศ.1920 เมื่อได้ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เป็นไมตรีสนิทกับพระเจ้ากรุงจีนมาก ได้แต่งราชทูตไปเจริญทางไมตรีถึงเมืองจีนหลายครั้ง พระเจ้ากรุงจีนก็แต่งราชทูตมาหลายครั้ง จดหมายเหตุจีนเรียกพระนามเมื่อก่อนครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาว่า เจียวลกควานอิน (เจ้านครอินทร์) เมื่อได้ราชสมบัติแล้วจดหมายเหตุจีนเรียกว่า เจียวลกควานอินต่อล่อทีล่า (เจ้านครอินทราชาธิราช)”

ในจดหมายเหตุจีนได้กล่าวไว้ว่า เมื่อ พ.ศ.1946 ราชทูตเสียมหลอกก็มาเจริญทางราชไมตรีพระเจ้าแสงใจวังฮ่องเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาตราซึ่งทำด้วยเงินชุบทองคำยอดตราทำเป็นอุฐดวงหนึ่งประทานให้ราชทูตนำไปให้ก้อองเจียวลกควานอินต่อล่อทีล่า ตราดวงนี้ภายหลังเมื่อเสียกรุงถูกเก็บริบไป พระเจ้าสินจงฮ่องเต้จึงประทานมาให้ใหม่ และในปี พ.ศ. 2195 รัชกาลพระเจ้าปราสาททองโปรดให้ราชทูตไปเมืองจีนขอเปลี่ยนตรา พระเจ้าสีจิวเจียงฮ่องเต้ก็ประทานให้ตามประสงค์

ตราพระราชลัญจกรของไทยนั้นแปลกกว่าตราพระราชลัญจกรของประเทศอื่นๆ เพราะมีทั้งอักษรจีน อักษรไทย และอักษรขอม มีตั้งแต่ขนาดใหญ่กว้าง 11 เซนติเมตร จนถึงขนาดเล็กขนาด

¹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1049.

¹¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 13.

¹² เรื่องเดียวกัน, 13.

กว้าง 1 เซนติเมตร พระราชลัญจกรของจีนตามที่กล่าวไว้ในพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าฮ้ออง กรุงปักกิ่ง จ.ศ.1213 หรือ พ.ศ.2394 กล่าวไว้ว่า “ตราฮ้ออง กว้างยาว 5 นิ้ว ในดวงตราตวนยี่” ในพระราชสาส์นของจีนที่มีมาถวายรัชกาลที่ 4 นั้นปิดตรามา 2 ดวง ส่วนพระราชสาส์นของไทยที่ส่งไปเมืองจีนนั้นว่าประทับตราพระราชลัญจกรถึง 5 องค์ คือ มหาโลโต พระราชโองการ พระครุฑพ่าห์ ไอยราพต และมังกรหก¹³

พระยาอนุমানราชชน ได้อ้างถึง สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรัสอธิบายว่า “แต่ก่อนไม่ได้ใช้เซ็นชื่อ เพราะฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินกับทั้งบรรดาคนสามัญ ซึ่งมีฐานะในการหนังสือก็ทำตราขึ้นใช้ประจำตัว เว้นแต่กลางคนกลางตำแหน่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดปราน จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชลัญจกรไปใช้เป็นตราประจำตัว นับเป็นเกียรติยศอันใหญ่ยิ่ง ไม่มีได้อย่างนั้นกันก็คนนัก ตัวอย่างเช่นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้รับพระราชทานพระราชลัญจกรนารายณ์เกษียรสมุทรไปใช้ เป็นต้น” ตามที่กล่าวมานี้ พอให้เห็นความสำคัญของตรา และตรัสเพิ่มเติมว่า “...ต้นรากของตรา เห็นว่าอย่างเส้นชาตินั้นมาจากทางตะวันออก ถ้าจะว่าไปก็เป็นมาแต่จีน จึงใช้แต่ตราเปล่า เพราะจีนเขาไม่เซ็นชื่อ ส่วนตราครั้งนั้นมาจากตะวันตก มีทางอินเดีย เป็นต้น จึงมีคำว่า ‘มูตรา’ อันแปลว่า แหวนตรา แต่เขาจะเซ็นชื่อด้วยหรือไม่นั้นไม่ทราบ แต่ฝรั่งนั้นเห็นเซ็นชื่อและประทับตราครั้งด้วย ที่ปิดตราคุณนั้นเป็นสมัยใหม่ (กลางที่จะเป็นเก่าก็ได้ จึงมีคำว่า ‘ปิดตรา’) แต่ก่อนเราใช้ประทับตราและเขียนชื่อบอกตำแหน่งด้วย แต่จะเป็นลายเซ็นใครก็ได้ ดังมีตัวอย่างในท้องตราของเก่า...”¹⁴

ตราพระราชลัญจกรจึงเปรียบเสมือนการแสดงพระราชอำนาจดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งจะประทับไว้บนเอกสารสำคัญเพื่อแสดงถึงพระราชอำนาจของพระองค์ผ่านข้อความบนเอกสารนั้น อันปรากฏในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกรในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 20 หน้าที่ 428 วันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 122¹⁵ ความว่า

“...พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน ซึ่งประทับในราชการต่างๆ อยู่ คือ

พระราชลัญจกรมหาโองการประจำชาติ ซึ่งเป็นพระราชลัญจกรสำหรับพระเจ้าแผ่นดินในสยามประเทศ แต่โบราณมาองค์ 1 สำหรับประทับพระราชสาส์น แลกกับพระสุพรรณบัฏดำเนินพระราชโองการตั้งเจ้าประเทศราช

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ ซึ่งเป็นพระราชลัญจกรสำหรับกรุงศรีอยุธยา ประจำชาติแลประจำครั้งผนึกพระราชนิพนธ์สาสน แลหนังสือสัญญานานาชาติ

พระราชลัญจกรไอยราพต เดิมประจำชาติ และพระราชลัญจกรไอยราพต สร้างขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำชาติใหญ่ 1 กลาง 1 น้อย 1 ซึ่งแต่ก่อนใช้ประทับพระราชสาสนแลประกาศตั้งกรม

พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการประจำชาติ สร้างขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติแทน พระราชลัญจกรมหาโองการใหญ่ 1 เล็ก 1 ใช้ประทับในราชการทั่วไป

¹³ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บารุงสาสน์, 2527),4-12.

¹⁴ พระยาอนุমানราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -2.

¹⁵ ร.ศ. 122 หรือ รัตนโกสินทร์ศก 122 ตรงกับปี พุทธศักราช 2447

พระราชลัญจกรสยามโล่จักราช สร้างในรัชกาลที่4 เทียบพระราชลัญจกรโล่แต่ก่อนใช้พระราชทานวิสุคามสีมา ภายหลังใช้ในที่อื่นๆ ทั่วไป

พระราชลัญจกรนามกรุงประจำชาติ สร้างในรัชกาลที่4 ใหญ่1 เล็ก1 สำหรับประจำสูงคามสีมา แลใบสำคัญเบียดพระราชมงคซึ่งผนวช แลใบอนุญาตทุลาบวช

พระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัวพระอำมรงค์ สร้างใหม่ในรัชกาลที่4 องค์1 ในรัชกาลปัจจุบันนี้องค์1 เป็นพระราชลัญจกรมหาโองการย่อสำหรับใช้ประจำเรือนเลข

พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ประจำชาติ ประจำครั้ง1 สำหรับราชการทั่วไป

พระราชลัญจกรสำหรับพระองค์ประจำชาติใหญ่1 เล็ก1 ประจำครั้ง1 ใช้ราชการในพระองค์นี้ๆ...”

ราชอาณาจักรไทยปรากฏตราพระราชลัญจกรมากมาย แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท¹⁶ คือ **ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์** **ตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน** และ**ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน**

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ คือตราประจำชาติดวงที่ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ในเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์นี้จะมีรูปลักษณะแต่ละองค์แตกต่างกันไป

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ไม่พบหลักฐานแสดงว่าลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะมีลักษณะอย่างไร แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 สันนิษฐานว่า เป็น “ตราพระราชลัญจกรไตรสารเศวต” (ภาพที่ 1) เพราะได้พบตราพระราชลัญจกรองค์นี้ ประทับกระดาดขลิบ สอดไว้ในหนังสือสัญญาค้าขายกับต่างประเทศของเก่า และได้สร้างขึ้นในรัชกาลที่2 เป็นการเฉลิมพระเกียรติที่ทรงได้ช้างเผือกถึง 3 ช้าง คือ พระยาเศวตกฤษณ (ได้จากเมืองโพธิสัตว์ เมื่อ พ.ศ. 2355) พระยาเศวตไอยรา (ได้จากเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2359) และพระยาเศวตคชลักษณ์ (ได้จากเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ.2360) ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ไม่พบหลักฐานลักษณะตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์¹⁷

มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ เนื่องจากเริ่มปรากฏการลงพระปรมาภิไธยในเอกสารส่วนพระองค์ในรัชกาลนี้ จากลายพระหัตถ์ตอบกลับชาวต่างประเทศ เช่นในอเมริกาและที่เมืองปีนัง ซึ่งทรงลงลายพระหัตถ์กำกับตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์หรือแทนการประทับตราพระราช

¹⁶ สมบัติ พลายน้อย, ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527), 17.

¹⁷ สมบัติ พลายน้อย, ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร,(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),25-26.

ลัญจกรประจำพระองค์¹⁸ และจากในสัญญาบัตรตั้งขุนนาง ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ.2411 “โปรดให้เลื่อนขุนศรีสยาม กิจ เป็น หลวงศรีสยามกิจ ไชยวงศ์สุลสยามเมืองสิงคโปร์ โปรดให้เข้าไปรับนามสัญญาบัตรต่อพระหัตถ์ ในที่ ประชวร แต่สัญญาบัตรนั้นโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอนุภากรรณ ประทับตราพระราช ลัญจกรแทน ด้วยทรงพระกำลังน้อยดำรงพระองค์ขึ้นไมใคร่จะได้ แต่ทรงพระอุสาหะเซ็นพระนามให้ เป็นสำคัญ” ข้างท้ายทรงลงพระปรมาภิไธยว่า “สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้า แผ่นดินสยาม” ยาวตลอดหน้าสัญญาบัตรกับลงพระปรมาภิไธยเป็นภาษามครด้วยอักษรขอมในใบ พระราชทานที่มีสมวัตด้วยอีกอย่างหนึ่ง¹⁹

Figure 1 : ตราพระราชลัญจกรไตรสารเศวต

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 44.

¹⁸ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),8.

¹⁹ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),9.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตราพระราชลัญจกรพระมหามงกุฏ ปรากฏรูปลักษณะเป็นรูปกลมรี บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์พระมหากษัตริย์มณฑล มีรูปสัญลักษณ์ฉัตร 5 ชั้น ประกอบตั้งอยู่ 2 ข้าง ริมขอบด้านซ้ายถัดจากรูปสัญลักษณ์ฉัตรออกมามีรูปสัญลักษณ์พาน 2 ชั้นรองรับรูปสัญลักษณ์สมุทไทย ริมขอบด้านขวา มีรูปสัญลักษณ์พาน 2 ชั้นรองรับรูปสัญลักษณ์แว่นสุริยกานต์ มีสองขนาด ประกอบรวมเรียกว่า “อาร์มรัชกาลที่ 4 องค์ใหญ่” (ภาพที่ 2) และ “อาร์ม รัชกาลที่ 4 องค์น้อย” (ภาพที่ 4) นอกจากนี้ยังมี “อาร์มรัชกาลที่ 4 ประจำครั้ง” (ภาพที่ 3)

ข้อสังเกตหนึ่งคือ ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ประดับ ณ พระอุโบสถ ปรากฏเพียงรูปสัญลักษณ์พระมหามงกุฏและรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ประดิษฐานบนรูปสัญลักษณ์พานแว่นฟ้า ยังไม่มีรูปสัญลักษณ์ฉัตรมาประกอบตั้งอยู่ 2 ข้าง แต่หลักฐานที่ปรากฏ ณ ที่อื่นๆ ทำให้ทราบว่า ภายหลังจากขึ้นครองราชย์แล้ว จะมีการประดับรูปสัญลักษณ์ฉัตรประกอบตั้งอยู่ 2 ข้าง ไว้บนตราพระราชลัญจกรเสมอ²⁰

Figure 2 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตราพระราชลัญจกรพระมหามงกุฏ (อาร์มรัชกาลที่ 4 องค์ใหญ่)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 119.

²⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2556), 191.

Figure 3 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ตราพระราชลัญจกรพระมหามงกุฏ (อาร์มรัชกาลที่ 4 ประจำครั้ง)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **พระราชลัญจกร**,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 56.

Figure 4 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 หรือตราพระราชลัญจกรพระมหามงกุฏ (อาร์มรัชกาลที่ 4 องค์น้อย)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **พระราชลัญจกร**,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 56.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตราพระราชลัญจกรพระเกี้ยว ปรากฏรูปลักษณะเป็นรูปกลมรี สันนิษฐานว่าน่าจะเลียนแบบมาจากตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยเปลี่ยนบริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์จุลมงกุฏ (พระเกี้ยว) เป็นรูปสัญลักษณ์ศิราภรณ์ชนิดหนึ่งอย่างรูปสัญลักษณ์มงกุฎมีเปล่งรัศมี บนรูปสัญลักษณ์พานรอง 2 ชั้น ที่ปากรูปสัญลักษณ์พานชั้นล่างมีรูปสัญลักษณ์ดอกกุหลาบ มีรูปสัญลักษณ์ฉัตรประกอบบริวารตั้งอยู่ขนาด 2 ข้าง ริมขอบด้านซ้ายถัดจากรูปสัญลักษณ์ฉัตรออกมา มีรูปสัญลักษณ์พานแว่นฟ้าวางรองรับสมุดไทย ริมขอบด้านขวามีรูปสัญลักษณ์พานแว่นฟ้าวางรองรับรูปสัญลักษณ์พระแว่นสุริยกานต์หรือเพชร ปรากฏมีทั้งองค์ใหญ่ องค์น้อย (ภาพที่5) และประจำครั้ง²¹ (ภาพที่6)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งปรากฏลักษณะรูปสัญลักษณ์จุลมงกุฎถูกคิดขึ้นเมื่อครั้งมองซิเออร์แปลแก้วต์ เป็นราชทูตพิเศษของฝรั่งเศสเข้ามาแลกเปลี่ยนหนังสือสัญญา เมื่อปีเถาะ พุทธศักราช 2410 เพราะทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่ได้ลงพระนามและประทับพระลัญจกรในหนังสือสำคัญดังกล่าวนี้ด้วย²²

Figure 5 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หรือตราพระราชลัญจกรพระเกี้ยว (องค์ใหญ่ องค์น้อย)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 120.

²¹ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),27.

²² สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),27.

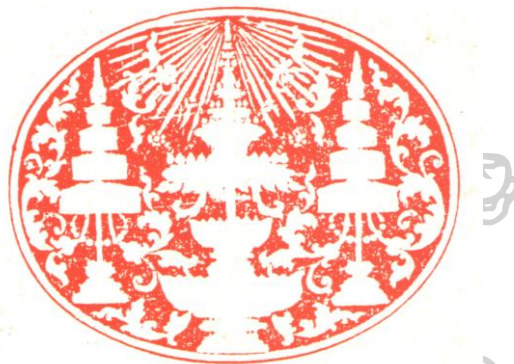

Figure 6 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หรือตราพระราชลัญจกรพระเกี้ยว (ประจำครั้ง)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 121.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตราพระราชลัญจกรพระวชิระ ปรางค์รูปลักษณะเป็นรูปกลมรี บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์วชิราวุธ ยอดมีรัศมี ประดิษฐานบนรูปสัญลักษณ์พานแว่นฟ้าตั้งอยู่เหนือรูปสัญลักษณ์ตั้ง ริมขอบข้างซ้ายและข้างขวามีรูปสัญลักษณ์ฉัตรกลีบบัว 5 ชั้น ประกอบบริวารตั้งอยู่ทั้งสองข้าง ซึ่ง “วชิราวุธ” หมายถึงศาสตราวุธของพระอินทร์ (ภาพที่7)

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์นี้ มีลักษณะกลมรี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยในต้นเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเครื่องหมายเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์และใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยในประกาศนียบัตรกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ ตราวชิรมาลา เหรียญรัตนวราภรณ์ประจำรัชกาล นอกจากนี้ ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้รูปสัญลักษณ์ลวดลายของตราพระราชลัญจกรปักเป็นธงเครื่องหมายประจำกองเสือป่า ปักผ้าทิพย์หน้ามุขเด็จพลับพลาที่ประทับในงานพระราชพิธีต่างๆ และเชิญประดิษฐานที่หน้าบันอาคารโรงเรียนวชิราวุธ เป็นต้น²³

Figure 7 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
หรือตราพระราชลัญจกรพระวชิระ

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 122.

²³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 122.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตราพระราชลัญจกรพระแสงศร ปรากฏรูปลักษณะเป็นรูปกลมรี บริเวณกลางลาย ประดับเป็นรูปสัญลักษณ์ ฉากพระแสงศรสามองค์ เบื้องบนมีรูปสัญลักษณ์จักรตรี อยู่ภายใต้รูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎ ริมขอบข้างซ้ายและข้างขวามีรูปสัญลักษณ์บังแทรกตั้งอยู่ 2 ข้าง มีลายกระหนกแทรกประดับ เหตุที่รูปสัญลักษณ์พระแสงศรสามองค์ถูกนำมาเป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ สันนิษฐานว่าด้วยทรงมีพระนามเต็มว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ คำว่า เดชน์ อันหมายถึงลูกศรหรือพระแสงศร²⁴ (ภาพที่8)

Figure 8 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
หรือตราพระราชลัญจกรพระแสงศร

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 124.

²⁴ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),29.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พระอัฐมรามาธิบดินทร หรือตราพระราชลัญจกรพระโพธิสัตว์ ปรากฏรูปลักษณะเป็น รูปกลม บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์พระโพธิสัตว์มีรัศมี ประทับอยู่เหนือรูปสัญลักษณ์ดอกบัว มีรูปสัญลักษณ์พระแท่นรอง ริมขอบข้างซ้ายและข้างขวามีรูปสัญลักษณ์ฉัตร 7 ชั้น ตั้งอยู่ 2 ข้าง (ภาพที่ 9)

สมุหพระราชวัง ในเวลานั้นคือเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล) ได้มีบันทึก แสดงความคิดเห็นคำว่า“อานันท” ทำขึ้นรูปไม่ได้ มหิตลอดุลยเดช ตามคำแปลว่า มีเดชในพื้นดิน เมื่อทำเป็นอันใดให้เห็นเป็นเดชยิ่งใหญ่แล้ว ก็มีแต่ “พระธรรม” ถ้าทำเป็นพระธรรมก็เหมือนไปแข่งกับ พระพุทธเจ้า จึงเห็นควรว่า ถ้านำเอารูปพระโพธิสัตว์ที่มีมาแล้วในตราพระราชลัญจกรโพธิสัตว์สวนดุสิต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์เห็นจะเหมาะกว่า เพื่อให้มีข้อแตกต่างจากองค์เดิมจึงให้มีรูปสัญลักษณ์ฉัตรตั้งเสีย 2 ข้าง เพื่อให้ดูจะเหมาะสมที่จะเป็นตราพระราชลัญจกรของสมเด็จพระมหากษัตริย์

Figure 9 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
หรือตราพระราชลัญจกรพระโพธิสัตว์

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 126.

ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ปราบภู
 ลักษณะเป็นรูปกลมรีแนวตั้ง บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์พระอุณาโลมอยู่ภายในรูป
 สัญลักษณ์วงจักร รอบรูปสัญลักษณ์วงจักรรัศมีเปล่งออกมาโดยรอบเหนือจักรเป็นรูปสัญลักษณ์
 เศวตฉัตรเจ็ดชั้น ซึ่งตั้งอยู่บนรูปสัญลักษณ์พระที่นั่งอัฐทิศ ปราบภูคำอธิบายถึงความหมายว่าทรงเป็น
 พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยที่ผู้แทนทั้งแปดน้อมนำแผ่นดินและความเป็นใหญ่มา
 ถวาย²⁵ (ภาพที่10)

Figure 10 : ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 128.

²⁵ สมบัติ พลายน้อย. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร.(กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, 2527),31.

ตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน

ตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน คือตราประจำชาติต่างๆ ซึ่งใช้ประทับกำกับเอกสารสำคัญที่ออกในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ แต่มีใช้สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยในรัชสมัยไทรราชสมัยหนึ่งเฉพาะ²⁶ ตราพระราชลัญจกรสำหรับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นของเก่า มีองค์ที่สำคัญ คือ

พระราชลัญจกรมหาโองการ
พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์
พระราชลัญจกรหงสพินาน
พระราชลัญจกรไอยราพต

พระยาอนุমানราชชน ได้อ้างถึงคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ทรงเคยสันนิษฐานและกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แจ้งอยู่ในลายพระหัตถ์ที่กราบบังคมทูล ลงวันที่ 2 มีนาคม ร.ศ.124 หรือ พ.ศ.2453 ความว่า “วิธีการปกครองแต่ก่อน แบ่งแผ่นดินเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนกลางนั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นที่ตั้ง ส่วนตะวันออกนั้นพระนครหลวง หรือ นครธม เป็นที่ตั้ง ส่วนเหนือนั้นเมืองพิษณุโลกเป็นที่ตั้ง ส่วนตะวันตกนั้นเมืองสุพรรณเป็นที่ตั้ง พระราชาก็มี 4 คือ พระอินทราชา หรือพระนครินทรราชาครองฝ่ายตะวันออก พระธรรมราชาครองฝ่ายเหนือ พระบรมราชาครองฝ่ายตะวันตก พระรามธิบดี หรือพระรามราชาธิราช ครองส่วนกลางเป็นราชาธิราช ในพระราชพงศาวดารว่าได้เสวยราชสมบัติทรงพระนามพระบรมราชาบ้าง พระอินทราชาบ้าง นั้นหลง เพราะเห็นที่จดย่อ แท้จริงคงเป็นบรมราชาและ อินทราชาอยู่แล้ว เข้ามาเสวยราชสมบัติเปลี่ยนพระนามเป็นรามธิบดีทุกพระองค์

พระรามธิบดีถือตราครุฑ พระอินทราชาถือตราไอยราพต สองดวงนี้แน่ไม่มีที่สงสัย ธรรมราชาและบรมราชาใครจะถืออะไรนั้น เดายาก หลักมีอยู่น้อยที่เขาขุดเงินเก่า แขนงนครชัยศรีได้ เป็นตรามหาโองการ น่าจะยกให้พระบรมราชาถือตรามหาโองการ โดยเหตุที่กษัตริย์วงศ์สุพรรณ คงสืบเนื่องมาจากนครชัยศรีนั่นเอง เป็นเมืองที่ตั้งก่อน คงได้เลือกเอาเทวราชองค์เอกคือพระคิวง ไว้ใช้เป็นตราเสียก่อน กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองตั้งทีหลัง จึงถือเอาเทวราชองค์ถัดคือวิศณุ ถ้าความคาดคะเนนี้ถูก ก็เหลือแต่หงสพินานองค์เดียว ต้องตกเป็นของพระธรรมราช ครั้นต่อมาการปกครองแคบเข้า เกิดจากจลาจลไว้อีกกันไม่ได้ จึงเลิกตั้งพระราชารองเมืองภายนอก กวาดเอาตราเข้ามาไว้หมด จึงมารวมกันไว้มาก”²⁷

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวถึงตราพระราชลัญจกรอีกในลายพระหัตถ์ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า “...เกล้ากระหม่อมเคยมีความเห็นเกิดขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสใช้ให้ทำพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ขึ้นแทนตราอาร์มแผ่นดิน กับทำพระราชลัญจกรมหาอุณาโลมขึ้นใหม่ กับทั้งพระราชลัญจกรหงสพินานขึ้นใหม่ให้ได้ชุดกับพระราชลัญจกรไอยราพตองค์โมราที่ใช้อยู่ จึงมานึกว่าทำไมพระราชลัญจกรจึงมีหลายดวงนัก ก็เกิดความเห็นขึ้นว่า เดิมเห็นจะเป็นตราประจำตำแหน่งราชาที่ครองหัวเมือง เช่น

²⁶ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 137.

²⁷ พระยาอนุমানราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -10-12.

ตราไอยราพต จะเป็นสำหรับตำแหน่งพระอินทราชาเมื่อเลิกตำแหน่งราชาเหล่านั้นแล้ว ตราจึงมารวมอยู่เป็นของหลวงหมดด้วยกัน...”²⁸

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานและอธิบายตราพระราชลัญจกรเก่าสำหรับแผ่นดิน 4 ดวงนี้อีกว่า “หมายถึงองค์เทวราช เดิมที่ไม่กล้าทำองค์เทวรูป จึงทำแต่เครื่องหมาย คือ ‘มหาโองการ’ หมายถึงองค์พระคิวงะ เอาพระเนตรที่สามของพระองค์ ซึ่งอยู่กลางหน้าผาก มาใช้ เป็น เครื่องหมาย ‘พระครุฑพาว์’ ตามชื่อควรมีแต่ครุฑเปล่า ที่ทำมีรูปพระวิศณุด้วยนั้น เห็นจะทำขึ้นหลังที่คลายความนับถือเสียแล้ว ‘หงสพิมาน’ คงหมายพระพรหมให้รูปหงส์พาหะ และ ‘ไอยราพต’ ก็ความมีแต่ข้างไอยราพตที่มีรูปพระอินทร์ด้วย ก็อย่างเดียวกับพระครุฑพาว์”²⁹

ตราพระราชลัญจกรมหาโองการ

ตราพระราชลัญจกรองค์นี้เป็นของสำหรับพระเจ้าแผ่นดินแต่โบราณองค์หนึ่งมาก่อน และเป็นตราประจำชาติสำหรับประทับพระราชสาส์นและกำกับพระสุพรรณบัฏดำเนินพระราชโองการตั้งเจ้าประเทศราช

ตราพระราชลัญจกรองค์นี้ปรากฏรูปลักษณะเป็นรูปกลม ปรากฏกลายเป็นรูปสัญลักษณ์บุษบกมีเกริน บนเกรินตั้งรูปสัญลักษณ์ฉัตรขนานรูปสัญลักษณ์บุษบกอยู่สองข้าง ในรูปสัญลักษณ์บุษบกมีรูปสัญลักษณ์อุณาโลมอยู่เบื้องบน ใต้นั้นมีรูปวงกลม ไต้วงกลมเป็นรูปสัญลักษณ์พานจันทร์ ได้พานจันทร์เป็นตัว “อุ” หนังสือขอม เข้าใจว่าเป็นหนังสือรวมกัน อ่านว่า โอม ได้แก่โอมการหรือเปลี่ยน

นิคคิตตามพยัญชนะตัวหลัง เป็นโองการ รูปเป็นดังนี้ ³⁰ (ภาพที่ 11) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรมหาโองการประจำชาติใหม่องค์หนึ่ง (ภาพที่ 13) เป็นรูปกลมรีต่างจากองค์เดิมซึ่งเป็นวงกลม ในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 122 มีความว่า “พระราชลัญจกรมหาโองการประจำชาติต้องคกลาง สำหรับประทับประกาศใหญ่ อยู่เบื้องซ้ายพระราชลัญจกรไอยราพตใหญ่ ประทับประกาศพระราชบัญญัติทั้งปวง และไปกำกับสุพรรณบัฏ หิรัญบัฏ และประกาศนียบัตรนพรัตนราชวรารณอยู่เบื้องซ้ายพระราชลัญจกรไอยราพตกลาง ประทับสัญญาบัตร อยู่เบื้องซ้าย พระราชลัญจกรพระครุฑพาว์”

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 130 เมื่อ พ.ศ. 2454 ปรากฏความเพิ่มเติมเฉพาะเพียงคำว่ากลางในที่สุดท้ายของคำว่าพระราชลัญจกรมหาโองการ แสดงว่าตรามหาโองการที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นองค์กลาง ส่วนองค์ใหญ่คือ องค์เดิมที่มีมาแต่โบราณที่เลิกใช้มาแต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นพระราชลัญจกรมหาโองการองค์ใหญ่ บ้างก็เรียกว่า “มหาอุณาโลม”

²⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมไทย ฉบับ 4, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2546), 71.

²⁹ พระยานุমানราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -2.

³⁰ พระยานุমানราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -3.

ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และใช้ประทับเอกสารสำคัญตามหลักกฎหมายกำหนด อาทิ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา ประกาศพระบรมราชโองการต่างๆ เป็นต้น

Figure 11 : ตราพระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 138.

Figure 12 : พระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 138.

Figure 13 : ตราพระราชลัญจกรมหาโองการ
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 139.

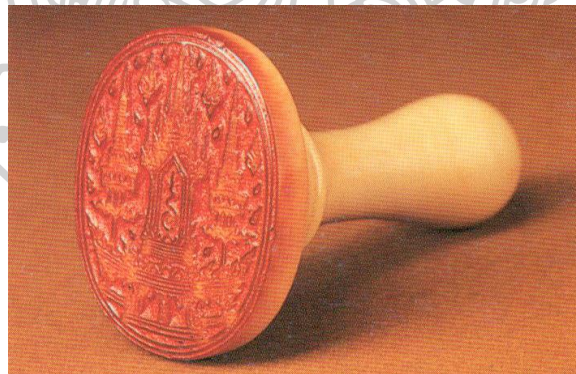

Figure 14 : พระราชลัญจกรมหาโองการ
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 139.

ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์

ตราพระราชลัญจกรองค์นี้ เดิมเป็นพระราชลัญจกรสำหรับกรุงศรีอยุธยา ประจำชาติและประจำครั้ง พระราชสาส์นและหนังสือสัญญานานาชาติ³¹ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำชาติขึ้นองค์หนึ่ง และในรัชกาลต่อมายังคงใช้จวบจนในรัชกาลปัจจุบัน (ภาพที่ 15)

Figure 15 : ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

³¹ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2432): 428.

ตราพระราชลัญจกรหงสพิมาน

ตราพระราชลัญจกรหงสพิมานเป็นพระราชลัญจกรเกาองค์หนึ่ง (ภาพที่16) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายและสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 หากแต่มาประกาศใช้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยมีลวดลายเป็นรูปสัญลักษณ์หงส์มีรูปสัญลักษณ์บุษบกบนหลังอยู่หัวกอบัว และมีลายเมฆแทรกอยู่ตามระหว่างสร้างเป็นตรางา รูปไข่ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และยังใช้ประทับในเอกสารสำคัญตามหลักกฎหมายกำหนด อาทิ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา ประกาศพระบรมราชโองการต่างๆ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชปรารภในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 130 ความว่า “...ทรงสร้างพระราชลัญจกรมหาโองการองค์กลางและพระครุฑพ่าห์องค์กลางขึ้นนั้น มีพระราชปรารภจะสร้างพระราชลัญจกรหงสพิมานขึ้นให้ครบพระเป็นเจ้าทั้งสาม แต่ยังไม่ทรงขึ้น...” ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงสร้างพระราชลัญจกรหงสพิมานประจำชาติ สำหรับใช้แทนที่ประทับตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์กลาง ซึ่งโปรดให้โอนไปใช้เป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ซึ่งตราพระราชลัญจกรหงสพิมานประจำชาติ สำหรับประทับประกาศใหญ่โดยอยู่เบื้องขวาตราพระราชลัญจกรไอยราพต องค์ใหญ่ กำหนดการใช้เป็นทำนองเดียวกับเดิมที่ใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ ตราพระราชลัญจกรหงสพิมานที่ว่าทรงสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ประทับประกาศพระราชบัญญัติ ใบกำกับสุพรรณบัฏ หิรัญบัฏ และประกาศนียบัตรกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์อยู่เบื้องขวาตราพระราชลัญจกรไอยราพตองค์กลาง

ตราพระราชลัญจกรที่เป็นรูปสัญลักษณ์หงส์แบบเก่า ซึ่งเลิกใช้มานานแล้ว ได้แก่ ตราพระราชลัญจกรพรหมทรงหงส์ใหญ่ (ภาพที่16) ปัจจุบันเก็บรักษา อยู่ ณ ราชพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครบริเวณลายกลางเป็นรูปพระพรหมประทับในพิมาน ซึ่งประดิษฐานอยู่บนหลังหงส์ และพระราชลัญจกรพรหมทรงหงส์ของเก่า 2 องค์ คือ พรหมทรงหงส์องค์กลาง (ภาพที่18) ปรากฏบริเวณลายกลางเป็นรูปเทวดาสีกรประทับบนหลังหงส์สองตัว เหนือเทวดาทำเป็นฉัตร และอีกองค์หนึ่งคือ พรหมทรงหงส์องค์น้อย (ภาพที่19) ปรากฏบริเวณลายกลางเป็นรูปเทวดาสองกรถือพระขรรค์ประทับบนหลังหงส์

ดังที่พระยาอนุমানราชชน อ่างถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงตรัสอธิบายว่า “...ตราเก่ามีหงสพิมานอยู่องค์หนึ่งแต่ไม่ทรงเคยเห็นองค์ตรา เห็นแต่เขียนรูปไว้ที่บ้านแพและพระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นหงส์ 3 ตัวอยู่ในวิมาน 3 ช่อง เห็นว่าใช้ไม่ได้ เอาจ่างพระราชลัญจกรไตรสารเสวต รู้ได้ว่าไม่มีใครเห็นเสียนานแล้ว รูปเขียนนั้นเขียนในรัชกาลที่2 ซ่อมเขียนในรัชกาลที่3 แต่เดี๋ยวนี้ทาแดงทับเสียแล้ว จึงได้ทรงเดาเขียนถวาย บางตราพรหมทรงหงส์เก่าซึ่งมีอยู่ 2 องค์จะเป็นตราหงส์พิมานก็เป็นได้...”

Figure 16 : ตราพระราชลัญจกรหงสพิมาน
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 140.

Figure 17 : พระราชลัญจกรหงสพิมาน
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 140.

Figure 18 : ตราพระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์กลาง)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 142.

Figure 19 : ตราพระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์น้อย)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 142.

Figure 20 : พระราชลัญจกรพรมทรงหงส์ (องค์ใหญ่)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 142.

ตราพระราชลัญจกรไอยราพต

ตราพระราชลัญจกรไอยราพต ตราเก่า เป็นรูปช้างสามเศียรมีอยู่หลายองค์ มีทั้งที่เป็นรูปพระอินทร์ทรงและไม่มีรูปพระอินทร์ทรง ใช้สำหรับประทับพระราชสาส์นและประกาศตั้งกรม ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏอยู่ 3 องค์ มี องค์แรก ปรากฏลักษณะบริเวณกลางลายปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์วิมานพระอินทร์พร้อมด้วยบริวารอยู่เหนือรูปสัญลักษณ์กระพองช้างจำนวน 33 เศียร (ภาพที่21) องค์ที่สอง บริเวณกลางลายปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์บุษบกตั้งอยู่บนกระพองช้างสามเศียร มีรูปสัญลักษณ์ฉัตรขนบข้าง (ภาพที่22) และองค์ที่สาม บริเวณกลางลายปรากฏเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างสามเศียร มีฉัตรขนบข้าง (ภาพที่24) ปัจจุบันทั้งสามองค์พ้นสมัยการใช้ประทับแล้วและเก็บรักษา ณ ราชพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร³²

ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างพระราชลัญจกรไอยราพตองค์ใหม่เป็นตราประจำชาติ 3 องค์ คือ องค์ใหญ่ องค์กลาง และองค์น้อย³³

องค์ใหญ่ ปรากฏเป็นรูปกลม บริเวณกลางลายปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์ช้างสามเศียรยืนแท่นบนหลังช้างมีรูปสัญลักษณ์บุษบก ในรูปสัญลักษณ์บุษบกมีรูปสัญลักษณ์อุณาโลมแวดล้อมด้วยรูปสัญลักษณ์ฉัตรข้างละ 2 คัน และมีลายกระหนกแทรกอยู่ระหว่างกัน (ภาพที่26) องค์กลาง ปรากฏเป็น รูปกลมรีตั้ง ด้านหน้า บริเวณกลางลายปรากฏเป็นรูปเช่นเดียวกับพระราชลัญจกรไอยราพต องค์ใหญ่ (ภาพที่28) ด้านหลัง เป็นอักษรภาษาลาตินว่า “Haec Sunt Vera Regia dicta Supremi Regis Siami et Regionum Attributarum” มีความหมายว่า “นี่คือพระบรมราชโองการที่แท้จริงแห่งพระบรมมหาราชวังแห่งกรุงสยามและเจ้าแห่งประเทศราชทั้งปวง” (ภาพที่29) พระราชลัญจกรไอยราพตทั้งสององค์นี้ได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และยังใช้ประทับเอกสารสำคัญอยู่ในปัจจุบัน

ส่วนองค์น้อย ปรากฏลักษณะเป็นรูปกลมรี มีขนาดย่อมลงมา ดำเนินทำด้วยแก้วขาว (ภาพที่32) ปัจจุบันพ้นสมัยการใช้ประทับแล้ว และได้รับการเก็บรักษา ณ ราชพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร³⁴

³² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 143.

³³ พระยาอนุนามราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -12.

³⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

Figure 21 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 143.

Figure 22 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ไม่ปรากฏรูปพระอินทร์
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 144.

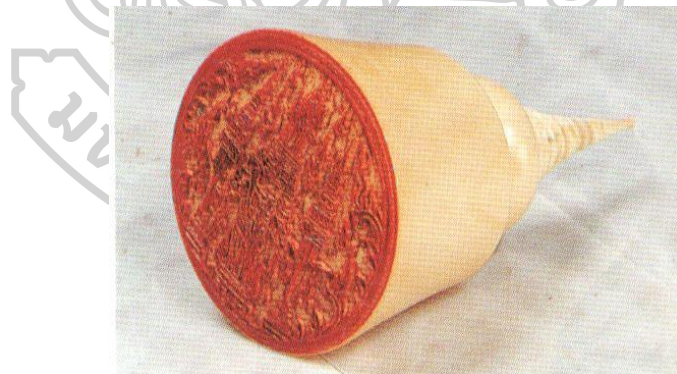

Figure 23 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ไม่ปรากฏรูปพระอินทร์
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 144.

Figure 24 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ปราบกฏรูปพระอินทร์ทรง
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 144.

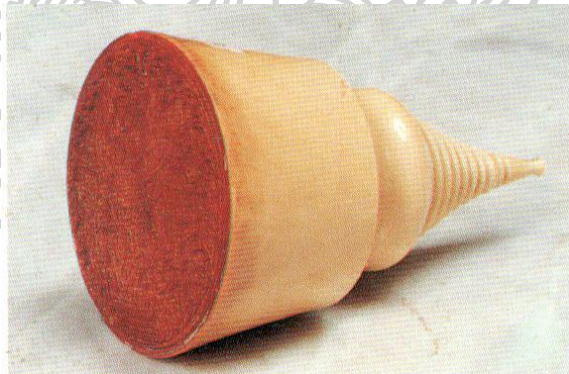

Figure 25 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์เก่า) ปราบกฏรูปพระอินทร์ทรง
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 144.

Figure 26 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์ใหญ่)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 145.

Figure 27 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์ใหญ่)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 145.

Figure 28 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

Figure 29 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง) ด้านอักษรภาษาละติน
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

Figure 30 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

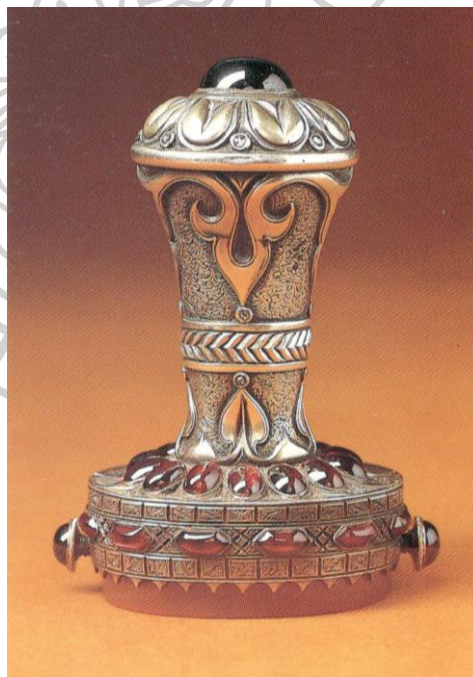

Figure 31 : พระราชลัญจกรไอยราพต (องค์กลาง)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

Figure 32 : ตราพระราชลัญจกรไอยราพต (องค์น้อย)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 146.

นอกจากพระราชลัญจกรของเกาทัณฑ์ 4 องค์ที่กล่าวไปแล้วนั้น ยังปรากฏอีก 5 องค์ที่ได้ถูกสร้างขึ้น คือ

ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ

ตราพระราชลัญจกรสยามโลกัศราช

ตราพระราชลัญจกรนามกรุง

ตราพระราชลัญจกรจักรรถ

ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว

ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ

ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แทนพระราชลัญจกรมหาโองการองค์เดิม (ภาพที่ 33-36) ซึ่งปรากฏลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมรี มุมตัด ปรากฏลวดลายขอบภายในพระราชลัญจกรเป็นลายเบญจราชกุธภัณฑ์ บริเวณกลางของพระราชลัญจกรปรากฏอักษร 120 เข้าใจว่าเป็นอักษรอริยกะ อ่านว่า โอม ตอนล่างเป็นอักษรขอม อ่านว่า พระบรมราชโองการ พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์นี้ใช้ประทับสัญญาบัตรตั้งเจ้าต่างกรม พระราชาคณะ พระครู และตั้งบรรดาศักดิ์ ข้าราชการ ปัจจุบันพื้นสมัยการใช้ประทับตั้งแต่ พ.ศ. 2483 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8³⁵

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรัสสั่ง “...โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชลัญจกร พระบรมราชโองการแก้ไขของเก่าขึ้นอีกดวงหนึ่ง มีเครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์นพตเสวตรฉัตรแลอักษรขอมย่อจารึกว่าพระบรมราชโองการ เป็นพระราชลัญจกรสำหรับพระเจ้าแผ่นดินอย่างเดียวกันงานอื่นจะใช้พระราชลัญจกรนี้ในราชการไม่ได้ และมีที่หมายเป็นอักษรย่อ พระนามาภิไธย ส.พ.ป.ม.จ.๕ ธา จ.ป.ร. สามอักษรเป็นอักษรไขว่กันบ้างลอยตัวบ้าง มีจุลมงกุฎบ้าง ใช้เป็นเครื่องประดับในราชการฝ่ายทหารพลเรือน แลเป็นของสำหรับพระราชทานบ้าง ...”³⁶

ต่อมาในรัชกาลเดียวกัน ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนตราพระบรมราชโองการถวายเปลี่ยนใหม่สำหรับให้ประทับเอกสาร ปรากฏลักษณะเป็นรูปไข่ ลวดลายมีลักษณะคล้ายกับพระราชลัญจกรมหาโองการจะมีส่วนแตกต่างกันที่เปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย

ครั้งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พ.ศ. 2483 โปรดให้ปรับเปลี่ยนแปลงรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสอง บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์เบญจราชกุธภัณฑ์อยู่ภายในตอนบนปรากฏลวดลายรูปสัญลักษณ์พระมหาเศวตฉัตร และตอนล่างเปลี่ยนอักษรขอมเป็นอักษรไทยคำว่า “พระบรมราชโองการ” (ภาพที่ 37) พระราชลัญจกรองค์นี้ปัจจุบันได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ กองประกาศิต

³⁵ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 147.

³⁶ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 27.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และยังคงใช้ประทับเอกสารสำคัญ ได้แก่ สัญญาบัตรยศ ทหาร ตำรวจ และอาสารักษาดินแดน³⁷

นอกจากนี้ยังมีตราพระบรมราชโองการอีกรูปแบบหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า “พระราชลัญจกรคุณกระดาศนั้น ทำขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นานมาแล้ว เรียกกันว่ากระดาศตราพระบรมราชโองการ สำหรับใช้เขียนพระราชหัตถเลขาอย่างเดียว” ปัจจุบันกระดาศคุณพระบรมราชโองการยังคงใช้สำหรับประกาศพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา ประกาศพระบรมราชโองการต่างๆ ได้แก่ ประกาศสถาปนาพระราชวงศ์ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ประกาศสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นสมเด็จ และรองสมเด็จพระราชอาคณະ พระราชสาส์นตราตั้ง พระราชสาส์นถอนเอกอัครราชทูต เป็นต้น³⁸

Figure 33 : ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 147.

³⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 148.

³⁸ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 150.

Figure 34 : ตราพระราชนัดดาพระบรมราชโองการ (องค์น้อย)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชนัดดา,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 148.

Figure 35 : พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 147.

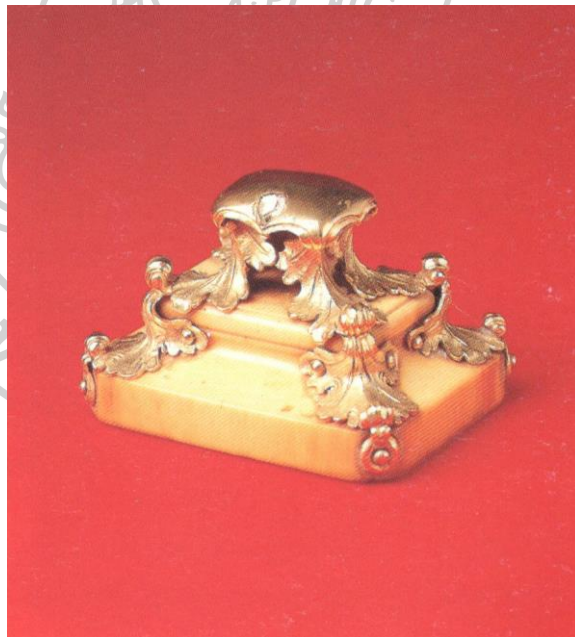

Figure 36 : พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 147.

Figure 37 : ตราพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (อักษรขอม)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,

(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 147.

ตราพระราชลัญจกรสยามโลกักราช

พระราชลัญจกรสยามโลกักราช (ภาพที่38) เป็นตราประจำชาติสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏรูปช้างหมอบหลังตราเป็นที่จับประทับ จึงเรียกกันเป็นสามัญว่า “ตราหมอบ” เข้าใจว่าเทียบเคียงล้อมาจากคำว่า “เสียมโหลก็ก้อง” ในดวงตรามีอักษรขอม อยู่ 4 บรรทัด อ่านว่า

สสามโลกักราชส	แปลว่า ไบประทับตรา
สนเทสลยจัน อิท	แปลว่า ของอัครราชาโลกสยาม
อชฌาวาสสานุสาสกส	แปลว่า ผู้ปกครองสั่งสอน
วิชิต สพพชนุนัน	แปลว่า สรรพชนในแว่นแคว้น

และมีลวดลายที่ใช้ประกอบในดวงตราเป็นรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์³⁹

ปัจจุบันพันสมัยการใช้ประทับและได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี⁴⁰

Figure 38 : ตราพระราชลัญจกรสยามโลกักราช

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 151.

³⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 151.

⁴⁰ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 151.

Figure 39 : พระราชลัญจกรสยามโลกักราช
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 151.

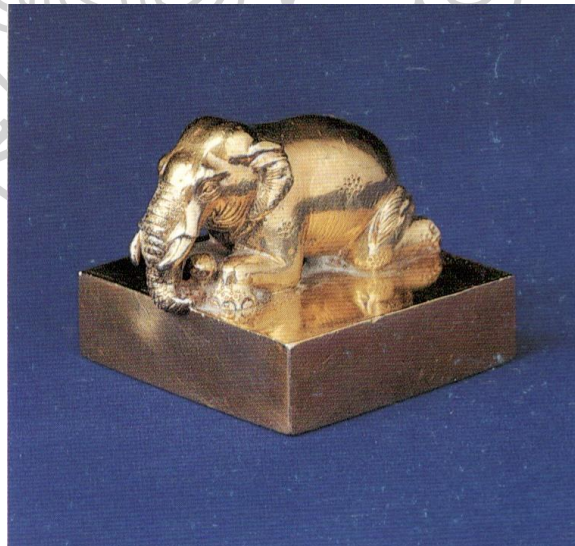

Figure 40 : พระราชลัญจกรสยามโลกักราช
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 151.

ตราพระราชลัญจกรนามกรุง

พระราชลัญจกรนามกรุง เป็นตราประจำชาติสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏข้างยืนอยู่บนหลังตราสำหรับเป็นที่จับประทับเรียกกันเป็น สามัญว่า “ตราข้างยืน” ที่ริมขอบของดวงตราปรากฏลวดลายคล้ายลายกนกโดยรอบบริเวณกลางลาย ปรากฏเป็นอักษรขอมอ่านว่า “กรุงเทพเทวมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทยายุชฌิยา บรมราชธานี” ส่วนองค์น้อยปรากฏลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมตัดมุม มีอักษรขอม 4 บรรทัด ลวดลายประดับมีลักษณะ คล้ายพระราชลัญจกรสยามโลกัศราช⁴¹

ตามพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 122 กล่าวว่า พระราชลัญจกรนามกรุง เป็นตราประจำชาติ สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มีอยู่ 2 องค์ คือ องค์ใหญ่ (ภาพที่41) และองค์น้อย (ภาพที่44) สำหรับประจำวิสุคามสีมา และใบสำคัญเบี่ยหวัด พระราชวงศ์ซึ่งทรงผนวช และใบอนุญาตทูลลาบวช ในพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ มาตรา 6 กำหนดให้ พระราชลัญจกรองค์ใหญ่ สำหรับประทับใบถวายเสนาสนะและใบพระราชทานพระบรมราชานุญาต ข้าราชการกราบถวายบังคมลาบวช ในระหว่างกลางองค์เดียว ในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 130 มาตรา 7 กำหนดการใช้ประทับพระราชลัญจกรนามกรุงคงตามเดิม แต่ในปัจจุบันได้พ้นสมัยของการใช้ประทับแล้วทั้งสององค์ พระราชลัญจกรนามกรุง องค์ใหญ่ ได้รับการเก็บ รักษาไว้ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ส่วนองค์น้อย ได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ ราช พิพิธภัณฑ์ สำนักพระราชวัง⁴²

Figure 41 : ตราพระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152.

⁴¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152.

⁴² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152.

Figure 42 : พระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152,

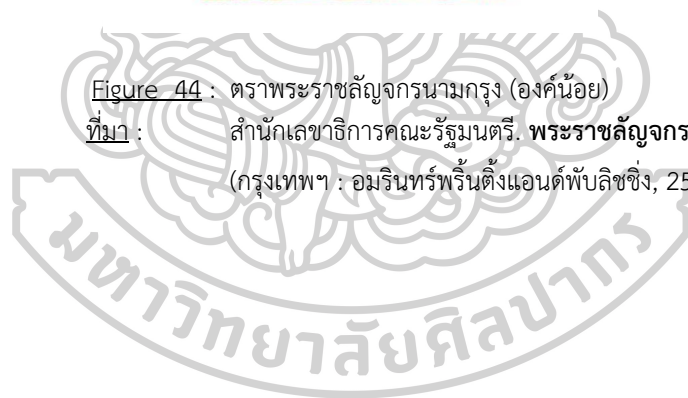

Figure 43 : พระราชลัญจกรนามกรุง (องค์ใหญ่)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152.

Figure 44 : ตราพระราชลัญจกรนามกรุง (องค์น้อย)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 152.

พระราชลัญจกรจักรรถ

ตราพระราชลัญจกรจักรรถ (ภาพที่45) ปรากฏลักษณะเป็นรูปกลม บริเวณกลางลายประดับ เป็นรูปล้อรถมี 16 ซี่ สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนทูลเกล้าฯ ถวาย “...สำหรับประทับเรือนเลขใน หนังสือ ซึ่งประทับพระราชลัญจกรมหาโองการ และพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ...”⁴³ ปัจจุบันพ้นสมัยการใช้ประทับแล้วและเก็บรักษาอยู่ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี⁴⁴

Figure 45 : ตราพระราชลัญจกรจักรรถ

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **พระราชลัญจกร**,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 153.

⁴³ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2446): 430.

⁴⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **พระราชลัญจกร**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 153.

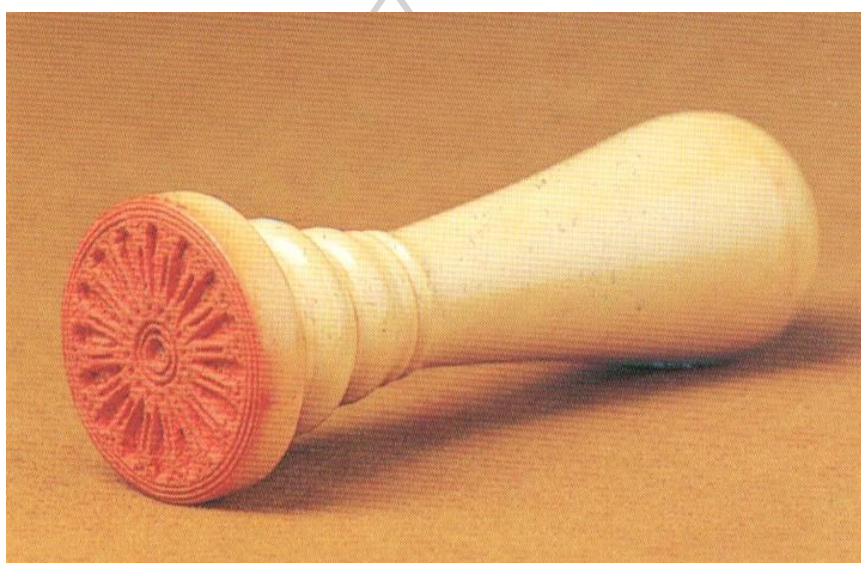

Figure 46 : พระราชลัญจกรจักรรถ
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 153.

พระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว

พระราชลัญจกรอุณาโลมกลีบบัว สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 องค์หนึ่ง (ภาพที่47) และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อีก องค์หนึ่ง⁴⁵ (ภาพที่48) องค์ที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏลักษณะเป็นรูปกลมรีในแนวตั้ง บริเวณกลางลายประดับเป็นรูปสัญลักษณ์อุณาโลม และตอนล่างกลางลายประดับเป็นอักษรจีน ลวดลายที่ขอบประดับเป็นรูปกลีบบัวล้อมรอบ พระราชลัญจกรอุณาโลม องค์น้อย ใช้ประทับจำนวนศกดินา⁴⁶

ส่วนองค์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ปรากฏลักษณะเป็นรูปกลมรีในแนวนอน บริเวณกลางลายประดับเป็นเฉพาะรูปสัญลักษณ์อุณาโลม ลวดลายที่ขอบประดับเป็นรูปกลีบบัวล้อมรอบเหมือนองค์เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัวขึ้นใหม่ เนื่องด้วยเหตุว่าไม่ทรงโปรดอักษรจีน 王 อยู่ใต้รูปสัญลักษณ์อุณาโลมภายในดอกบัว ในองค์ที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

พระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว ใช้ “...สำหรับประทับเรือนเลขในหนังสือซึ่งไม่ได้ประทับพระราชลัญจกรมหาโอองการ แลพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ...” ปัจจุบันพระราชลัญจกรนี้ พ้นสมัยการใช้ประทับแล้ว และได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ ราชพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร⁴⁷

Figure 47 : ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 154.

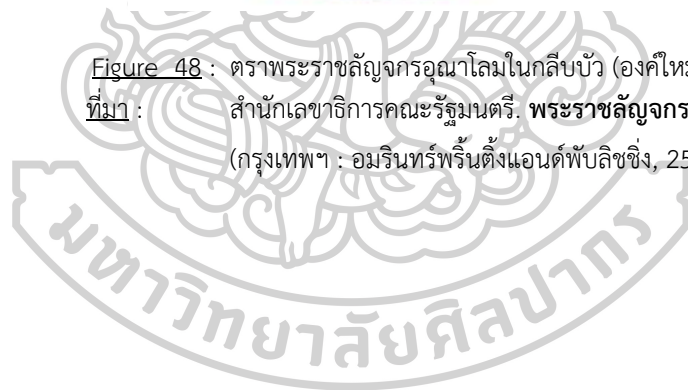
⁴⁵ พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2446): 428.

⁴⁶ พระยาอนุนามานราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -22-23.

⁴⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 154.

Figure 48 : ตราพระราชลัญจกรอุณาโลมในกลีบบัว (องค์ใหม่)
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 154.

พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 122 มาตรา 11 ปรากฏนามเรียกของพระราชลัญจกรกลุ่มหนึ่งว่า “...พระราชลัญจกรสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์”⁴⁸ หรือในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก 130 มาตรา 11 ปรากฏนามเรียกของพระราชลัญจกรกลุ่มหนึ่งว่า “...พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์”⁴⁹ คือพระราชลัญจกร “...สำหรับประทับประกาศนียบัตร ตามเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่พระราชลัญจกรประจำสำหรับกัน...”⁵⁰ ได้รับพระราชทาน มา ปรากฏองค์สำคัญ คือ

พระราชลัญจกรประจำเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์

พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์

พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายหน้า

พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน

พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก

พระราชลัญจกรประจำเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย

ในปัจจุบันพระราชลัญจกรองค์เหล่านี้พื้นสมัยการใช้ประทับและได้รับการเก็บรักษาไว้ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ส่วนการประทับพระราชลัญจกรในประกาศนียบัตรกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในปัจจุบันจะประทับตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์กำกับพระปรมาภิไธยแทน

⁴⁸ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2446): 430.

⁴⁹ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม28, (5 พฤศจิกายน 2454): 307.

⁵⁰ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม28, (5 พฤศจิกายน 2454): 307.

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ตราแผ่นดิน หมายถึงตราประจำชาติดวงที่ใช้สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ หรือกำกับนามผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งลงนามแทนในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ในรัชกาลต้นๆ เข้าใจว่าจะใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินใหม่ ซึ่งจัดอยู่ในประเภทตราสมัยใหม่ที่เรียกว่า ตราอาร์ม อย่าง Coat of Arm ของอังกฤษ ต่อมาทรงไม่โปรด ตรัสว่ารูปร่างเป็นฝรั่งไป ทรงดำริว่า พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เคยใช้ตราครุฑพ่าห์ จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนถวายใหม่ โดยเขียนครุฑไม่มีองค์ พระนารายณ์ เพื่อให้สมกับชื่อที่เรียกว่า พระครุฑพ่าห์ และยังคงปรากฏให้เห็นเค้าโครงคล้ายคลึงมาจนถึงปัจจุบัน

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

ตราอาร์ม หรืออาร์ม เครื่องหมายซึ่งมักเป็นรูปโล่ที่ภายในผูกเป็นลวดลาย ใช้เป็นสัญลักษณ์ของวงศ์ตระกูล สถาบันต่างๆ เป็นต้น⁵¹ คำว่า อาร์ม (Arms) มีความหมายและบริบทมากมาย เช่นเดียวกันในภาษาอังกฤษ ปัจจุบันถูกใช้ในบริบทที่หลากหลายซึ่งความหมายนั้นอาจหมายถึงความถึงอาวุธหรืออวัยวะบางส่วนในร่างกายของมนุษย์ จากมุมมองของตราประจำตระกูลอาจหมายถึงความสำเร็จทั้งหมดแต่ส่วนมากมักถูกอ้างถึงอุปกรณ์เฉพาะบนโล่⁵²

1. ประวัติและความเป็นมาของตราอาร์มแบบราชอาณาจักรไทย (ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม)

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ภาพที่49) หรือตราอาร์มแผ่นดินนี้⁵³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย” เป็นผู้ออกแบบโดยทรงพระราชดำริว่า “...ให้รวบรวมที่หมายเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ สำหรับพระมหากษัตริย์ แลพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและสำหรับพระราชวงศ์ทั้งตราหลวง สำหรับตำแหน่งราชการรวมประดับร้อยกรองขึ้นเป็นตราแผ่นดิน มีรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ จักร ตรี โล่ มีรูป ช้างไอยราพต ช้างเผือก กฤษ พระสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์ พระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า แลเครื่องสูงเจ็ดชั้น มีราชสีห์คชสีห์ประคอง คาถาภาสิตด้วยเป็นสำคัญรวมเป็นตราแผ่นดินอย่างน้อยแลอย่างใหญ่ เต็มฉลองพระองค์ครุยแลเครื่องเบญจราช กุฎภัณฑ์เข้าอีก สำหรับใช้ในราชการทั่วไป ผิดกันก็แต่มีอักษรบอกตำแหน่งราชการเท่านั้น...”⁵⁴ โดยออกแบบเป็นตรา 1 องค์ และยังปรากฏเป็นพระราชลัญจกรประจำครั้ง อีก 4 องค์ สร้างด้วยโลหะมีด้ามจับทั้งที่

⁵¹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1408.

⁵² Arthur Charles Fox-Davies. A COMPLETE GUIDE TO HERALDRY, (New York : Gramercy Books, 1993), 1.

⁵³ “แจ้งความกระทรวงวัง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ ตราอาร์มแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม21, (4 ธันวาคม 2448): 644.

⁵⁴ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 เมษายน 2433): 28.

ทำด้วยงาและไม้⁵⁵ ซึ่งปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 19 หน้าที่ 990 วันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 121⁵⁶ ความเป็นมาว่า "...ตราประจำครั้ง มีรูปเป็นรูปไขกลางเป็นรูปอาร์มแผ่นดิน มีอักษรรอบขอบว่า 'กรมเก็บ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ' กว้าง 6/8 นิ้ว ยาว 1 นิ้ว เป็นตราสำหรับกรมเก็บในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 1 ดวง ตราประจำครั้งมีรูปกลม กลางเป็นรูปอาร์มแผ่นดิน มีอักษรรอบขอบว่า 'กรมเก็บ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ' ศูนย์กลางกว้างยาว 1 นิ้ว เป็นตราสำหรับกรมเก็บในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 1 ดวง ตราประจำครั้ง มีรูปเป็นรูปไขกลางเป็นรูปอาร์มแผ่นดิน มีอักษรรอบขอบว่า 'กรมธนบัตรกระทรวงพระคลัง' กว้าง 6/8 นิ้ว ยาว 1 นิ้ว เป็นตราสำหรับกรมธนบัตรในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 1 ดวง..."

นอกเหนือจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะใช้ในทางราชการแล้ว ในภาคเอกชนหรือห้างร้านที่ได้รับพระราชทานตราตั้งห้างก็สามารถทำการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามได้เช่นกัน แต่กระนั้นเนื่องด้วยมีการ "...ทำแลส่งตราแผ่นดินเข้ามาจำหน่ายซื้อขายใช้สอย ไม่เฉพาะแต่ใช้ในราชการ อย่างเดียว ผู้ที่ไม่เป็นราชการก็ใช้เผื่อทั่วไป ที่สุดจนลงทำตรายี่ห้อการค้าขายสำหรับห้างสำหรับร้าน ก็มีที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้ เป็นการมีถูกต้องตามพระราชประเพณี ดูไม่สมควรเลย เพราะ เป็นการพินเผื่อเหลือที่จะกำหนดสังเกตได้ว่า ดวงตราที่ใช้ในราชการ แลมิใช่ราชการ แลเป็นเหตุให้เสื่อมถอยพระเกียรติคุณแลพระเกียรติยศ ของผู้ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ ในดวงตราแผ่นดินนั้นไป..."⁵⁷ อันนำไปสู่การประกาศพระราชบัญญัติตราแผ่นดิน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2433 เกี่ยวกับระเบียบการขอพระบรมราชานุญาต ข้อยกเว้น "...มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเอาไปใช้เป็นเครื่องหมาย แลเกียรติยศ ฤาอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นอันขาด" ⁵⁸ รวมไปถึงข้อยกเว้นในการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

⁵⁵ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 130-131.

⁵⁶ "พระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ตราประจำครั้ง." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19, (8 มีนาคม 2446): 990.

⁵⁷ พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 27.

⁵⁸ พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 30.

Figure 49 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์ม
แห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน)
ที่มา : ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6 (28 เมษายน 2432).

Figure 50 : ตัวอย่างตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์ม
 แห่งราชอาณาจักรสยามที่ถูกประทับลงบนพระบรมราชโองการ
 ที่มา : ศรีณย์ มะกรูดอินทร์, เครื่องหมายทวิภาค, เข้าถึงเมื่อ 29 ตุลาคม 2561,
 เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/Bowonniwet/photos/a.360420741032303/469254976815545/?type=3&hc_ref=ARSGylyWxRaf5pqaQ3ZtLBJ7uPsCALBTaR7VMpVsSrWPs9Jh5qdGDOczfSbp33SrvLOI&fref=gs&dti=754096187970280&hc_location=group

2. ประวัติและความเป็นมาของตราอาร์มในทวีปยุโรป

ตราอาร์มในวัฒนธรรมยุโรป มีต้นกำเนิดมาจากตราประจำตระกูลซึ่งเดิมทีนั้นเป็นการแต้มสีลงบนผิวหนังตามร่างกาย บ้างเป็นภาพวาด หรือบนโล่เพื่อใช้ป้องกันอันตรายในยามสงคราม อีกทั้งยังเป็นการสร้างความแตกต่างหรือเพื่อแสดงเอกลักษณ์ให้เห็นว่า ผู้ใดคือประมุขหรือหัวหน้า ณ ที่แห่งนั้น การที่ตราอาร์มของบุคคลใดถูกนำมาประดับไว้บนโล่ คือการแสดงถึงการได้รับการยอมรับจากข้าบริวารในการรบ จนกลายมาเป็นเครื่องหมายที่ระบุเอกลักษณ์เฉพาะตน ภายหลังจากการใช้หมวกเหล็กของนักรบบนป้อมปิดซึ่งปกปิดใบหน้าของบุคคลนั้นอย่างสมบูรณ์⁵⁹

ตราประจำตระกูลเริ่มมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ที่ได้รับการเคารพตามความเชื่อของบุคคล ซึ่งนิยมกันโดยทั่วไปในดินแดนที่ยังไม่เจริญด้วยอารยธรรม ตัวอย่างเช่น การใช้ตราประจำตระกูลของชาวกอล (Gaul) และชาวบริเตน (Britain) โดยทั้งสองกลุ่มชนจะประดับตราไว้บนโล่เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนชนชาติของตนหรือตราประจำตระกูล ปรากฏหลักฐานโล่ของทั้งสองกลุ่มชนบริเวณลุ่มน้ำวิทแธม (Witham River)⁶⁰ นอกจากนี้ตราประจำตระกูลยังถูกพบการประดับอยู่บนหมวกเหล็กของนักรบ เนื่องจากการยากที่ระบุตัวตนของอัศวินภายใต้ชุดเกราะในระหว่างการต่อสู้ (ภาพ 51) กลุ่มชนชั้นทหารจึงเป็นกลุ่มชนชั้นแรกเริ่มที่ใช้ตราประจำตระกูลและทำให้ตราประจำกุลใช้กันแพร่หลายมากขึ้น

ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ครั้งเหตุการณ์กษัตริย์วิลเลียมผู้พิชิต (William the Conqueror) ทรงถูกบังคับให้ทรงถอดหมวกเหล็กนักรบของพระองค์ในสงครามเฮสติ้งส์ (The Battle of Hastings) เพื่อระบุตัวตนของพระองค์แก่ผู้ติดตาม เนื่องจากเข้าใจผิดว่าพระองค์ถูกสังหารไปแล้ว⁶¹ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการนำรูปสัญลักษณ์อย่างง่ายมาใช้ในการระบุตัวตน โดยอัศวินหรือผู้นำจะต้องประดับตราประจำตระกูลไว้บนโล่หรือเสื้อคลุมนอก⁶² (ภาพที่ 52) นอกจากนี้ตราประจำตระกูลยังใช้ในการรับรองเอกสาร หรือเป็นตราประทับบนหลังของม้าอีกด้วย ตัวอย่างเช่น การออกกฎบัตรแมกนา คาร์ตา (Magna Carta) โดยพระเจ้าจอห์น (King John)⁶³ ทรงรับรองกฎบัตรด้วยการประทับตราประจำพระองค์⁶⁴ ซึ่งการใช้ตราสัญลักษณ์ในการระบุตัวตนมักพบในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน และอิตาลี⁶⁵

⁵⁹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 1.

⁶⁰ Joseph Foster. *The dictionary of heraldry : feudal coats of arms and pedigrees*, (London : Bracken, 1989), 12.

⁶¹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 1.

⁶² เสื้อคลุมผ้าไหมชั้นนอก ซึ่งนิยมสวมคลุมชุดเกราะเหล็กชั้นในอีกชั้นหนึ่ง โดยเสื้อคลุมผ้าไหมชั้นนอกนี้ แต่เดิม การทำเสื้อคลุมนอกจะต้องทำให้ดูกว้างและรัดเข้าไปบริเวณเอวของผู้สวมใส่ มีการทำจีบรอบชุด สัญลักษณ์ที่วาดลงไปจึงเป็นเส้นตรงและเรียบแบนตามจีบรอบของชุด จึงเป็นที่มาของตราอาร์ม (Coates of Arms) นอกจากนี้ยังพบสัญลักษณ์หรือรูปภาพบนแถบป้ายเป็นเครื่องประดับสำหรับม้าอีกด้วย

⁶³ Charles MacKinnon. *THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY*, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 10.

⁶⁴ Charles MacKinnon. *THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY*, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 10.

⁶⁵ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 1.

Figure 51 : อัศวินในชุดเกราะกับตราอาร์มบนโล่และตราประจำตระกูล

ภาพสลักบนตราประทับของ Humphrey (de Bohum)

ที่มา : Thomas Woodcock and John Martin Robinson.

The Oxford guide to Heraldry,

(Oxford : Oxford University Press, 1990), 5.

ตราประจำตระกูลในยุโรปเป็นผลมาจากระบบศักดินา กล่าวคือ ในระบบศักดินาของยุโรป การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินต้องแลกมาด้วยความจงรักภักดีต่อองค์มหากษัตริย์ด้วยการสู้รบในศึกสงคราม เมื่อเหล่าอัศวินได้รับชัยชนะกลับมาจากสนามรบ พวกเขาจะได้รับการประทานกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินเป็นการตอบแทน นอกจากตราประจำตระกูลถูกใช้ในการระบุตัวตนของบุคคลแล้ว ตราเหล่านั้นยังสะท้อนถึงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้ถือตราประจำตระกูลนั้นๆ ด้วย ผู้ครอบครองตราจะได้รับการสืบต่อสถานภาพจากคนในตระกูลรุ่นก่อนหน้า รวมไปถึงการสืบทอดความชอบธรรมในการเป็นผู้นำและหน้าที่ในการติดตามไปในการสู้รบ ตราประจำตระกูลจึงกลายมาเป็นตราอาร์ม ขณะเดียวกันอุปกรณ์เครื่องมือของใช้ที่มีตราประจำตระกูลประทับอยู่ได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์แทนผู้ถือครองและยังแสดงถึงฐานะันดร โລ่และตราอาร์มจึงกลายเป็นสิ่งที่อัศวินต้องการเพื่อเป็นเครื่องหมายของฐานะหรืออันดับของอัศวิน

Figure 52 : เสื้อคลุมผ้าไหมชั้นนอก

ที่มา : Arthur Charles and Fox-Davies.

A complete guide to heraldry,

(New York : GRAMERCY BOOK, 1909), 65.

แต่กระนั้น โล่ยังไม่ใช่ตัวเลือกที่ได้ผลดีที่สุดที่ใช้สำหรับระบุตัวตนในสงคราม เนื่องจากพื้นผิวของโล่เป็นแบบสองมิติ คือสามารถมองเห็นได้ในมุมมองที่จำกัด อีกทั้งการถือโล่ไว้ในระหว่างการสู้รบจะถูกบดบังโดยทหารคนอื่น หรือโดนบังจากการกริดฟัน การกระแทก การกระเด็นของโคลน และรอยเลือด ในระยะหนึ่งของราวพุทธศตวรรษที่ 18 การประดับตราอาร์มบนโล่ของอังกฤษนิยมทำเป็นภาพสิ่งใด จึงไม่ได้ทำให้การระบุเอกลักษณ์เฉพาะตนง่ายขึ้น⁶⁶ ประการหนึ่งเครื่องแต่งกายในสงครามจำต้องแยกแยะให้ชัดเจนว่าฝ่ายใดเป็นใคร มิฉะนั้นการต่อสู้ในสนามรบอาจเกิดการต่อสู้กับคู่ต่อสู้ที่ผิดฝ่ายได้ เครื่องแต่งกายหรือยุทธโปกรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งตราอาร์มจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ชัดเจนสำหรับอัศวินในสมัยนั้น

ตราอาร์มยังถูกใช้กับอุปกรณ์ต่างๆนอกเหนือไปจากยุทธโปกรณ์ทางการทหาร ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ตราอาร์มถูกใช้บอกสถานะทางการทหารและถูกใช้อย่างแพร่หลายในการประลองยุทธ์มากกว่าถูกใช้ในการศึกสงคราม การประลองยุทธ์ถูกสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสกลางพุทธศตวรรษที่ 16 โดย Godfrey de Preuilly⁶⁷ และพัฒนาจนกลายเป็นรูปแบบหนึ่งของการฝึกฝนการใช้อาวุธและม้า เหล่าบรรดาอัศวินออกเดินทางไปทั่วยุโรปเพื่อเข้าร่วมการประลองยุทธ์ที่ถูกจัดขึ้นในทุกๆ 2 สัปดาห์ การประลองยุทธ์ยังเป็นเครื่องมือสำหรับเด็กหนุ่มผู้กระหายสงคราม เช่น

⁶⁶ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 2-3.

⁶⁷ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 3.

William the Marshal⁶⁸ ผู้ไต่เต้าจากอัศวินไร้ชื่อเสียงกลายเป็นผู้สำเร็จราชการของอังกฤษ (Regent of England) จากการที่เขาและคู่หูนามว่า Rogoer de Gaugi ออกเดินทางแข่งขันและสามารถเอาชนะอัศวินไม่น้อยกว่า 103 คน อัศวินในระยะเวลาเพียง 10 เดือน อาจกล่าวได้ว่าการแข่งขันการประลองยุทธ์ได้ช่วยเผยแพร่กระจายการใช้และการรวมตัวกันของตราประจำตระกูลของทวีปยุโรป ต่อมากลายเป็นที่รู้จักในหมู่อัศวินว่า ผู้ที่ต้องการร่วมการประลองจะต้องมีตราอาร์มไว้ในครอบครอง⁶⁹

ราว พ.ศ.1932 John de Kyngeston ถูกอัศวินชาวฝรั่งเศสทำดาบลีมือในการแข่งขันหนึ่ง และเพื่อให้เขาได้รับการยอมรับและสามารถร่วมการแข่งขันได้ กษัตริย์ริชาร์ดที่2 (Richard II) ทรงรับเขาเข้าคฤหาสน์ของบุรุษชั้นสูงและทำให้เขาได้เป็นอัศวิน และกลายเป็นที่รู้จักด้วยตราอาร์ม ในช่วงหลังการคบหาสมาคม การประลอง รวมถึงความยิ่งใหญ่ทางการทหารได้รับการสงวนไว้แค่ในหมู่ผู้มีฐานะทางสังคม ตราอาร์มจึงกลายเป็นเครื่องหมายของฐานะชั้นสูง และจะได้รับการประทานจากจักรพรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์หรือกษัตริย์แห่งยุโรปเป็นผู้รับสนองบัญชาและทำการสถาปนาต่อไป⁷⁰

ช่วงแรกที่ปรากฏการใช้ตราอาร์มส่วนใหญ่มีรูปแบบเฉพาะเป็นของตัวเอง และในบางครั้งสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้ครอบครอง ในช่วงสมัยกษัตริย์สตีเฟน (Reign of Stephen) ราว พ.ศ.1678 - 1697 มีหลักฐานอธิบายชัดเจนถึงรูปแบบลักษณะของตราประจำตระกูล แต่หลักฐานเหล่านั้นไม่ได้ชี้ชัดว่ากษัตริย์ริชาร์ดที่1 (Richard I) ทรงเป็นผู้ริเริ่มพระองค์แรกในการนำตราประจำตระกูลมาใช้ ซึ่งเมื่อราว พ.ศ.1732 บนตราประทับประจำพระองค์ของกษัตริย์ริชาร์ดที่1 (Richard I) ปรากฏลวดลายฉลุเป็นภาพทหารสิงโตหรือสิงโตเกรี้ยวกราดเต็มตัวสองตัวแทนประมุขคือสำหรับดัชเชสแห่งนอร์มัน (Duchies of Normandy) และดัชเชสแห่งพอยค์ทัว ออ เมน (Duchies of Poictou or Maine) ซึ่งภาพสิงโตที่ปรากฏนั้นเมื่อนำมาประดับไว้บนโล่ จะปรากฏเพียงครึ่งตัวเท่านั้น ต่อมาราว พ.ศ.1738⁷¹ พระองค์ทรงดำริให้ปรับแก้ไขฉลุเพิ่มเติมเป็นสามประมุข สำหรับดัชเชสแห่งอากีแตน(Duchies of Aquitaine) หรือดัชเชสแห่งอ็องฌู(Duchies of Anjou) เข้าไป โดยภาพสิงโตทั้งหมดปรากฏเป็นสีทองในท่าทางเฝ้าระวัง (Passant Guardant) บนพื้นสีแดง นับแต่นั้นมาตราประทับประจำพระองค์ได้กลายเป็นตราอาร์มประจำจักรวรรดิ เหล่าบรรพกษัตริย์แห่งอังกฤษในอดีตต่างนิยมทำสัญลักษณ์และวาดลงบนโล่⁷² ซึ่งยังคงหลงเหลือไว้บนตราอาร์มแห่ง ราชวงศ์อังกฤษ⁷³ (ภาพที่53)

⁶⁸ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 3.

⁶⁹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 3.

⁷⁰ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 3-4

⁷¹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 4.

⁷² Joseph Foster. *The dictionary of heraldry : feudal coats of arms and pedigrees*, (London : Bracken, 1989), 13.

⁷³ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 4.

Figure 53 : ตราอาร์มแห่งราชวงศ์อังกฤษ หรือตราประจำแผ่นดิน
แห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ

ที่มา : Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY,
(London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 71.

ตราประจำตระกูลมีส่วนทำให้กลุ่มสังคมชนชั้นทหารเข้มแข็งขึ้น โดยตราประจำตระกูลบางส่วนถูกพัฒนามาจากเครื่องหมายพลเรือนของบางกลุ่มตระกูลที่ปกครองยุโรปทางตอนเหนือ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจาก Charlemagne ผู้วางรากฐานการบริหารจัดการองค์กร และสันนิษฐานว่าภายหลังรูปสัญลักษณ์บนอุปกรณ์เครื่องมือของตระกูลมีการเพิ่มเติมรูปสัญลักษณ์ดวงอาทิตย์และรูปสัญลักษณ์ดวงจันทร์ รูปสัญลักษณ์เฟลอร์เดอลีส (Fleur-de-lis) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของราชวงศ์ในฝรั่งเศส และรูปสัญลักษณ์แห่งผู้เผยแผ่ศาสนา คือ St. Mark's lion และ St. John's eagle⁷⁴

ตราประจำตระกูลแบบดั้งเดิม ได้ผ่านการพัฒนามาจากสิ่งต่างๆ มากมาย แต่ล้วนไม่ได้ช่วยเพิ่มคุณค่าทางสังคมให้กับตราประจำตัว เมื่อผู้เป็นบิดาเสียชีวิต ลูกจะกลายเป็นผู้สืบทอดตราประทับประจำตัวนั้น แต่ในทางระบบมักจะไม่หลงเหลือร่องรอยของตราประทับประจำตัวไว้ เมื่อผู้คนสามารถแก้ไขสิ่งเหล่านั้นได้ตามความต้องการ ทำให้มีการใช้ระบบตราประจำตระกูลในระบบของเหล่าพันธมิตรและระบบในเครือความสัมพันธ์ศักดิ์นา ระบบเช่นนี้ไม่เพียงพบในเฉพาะเหล่าชนชั้นนักรบเท่านั้น แต่ผู้คนที่ประกอบธุรกิจ ผู้คนในคริสตจักร เจ้าของที่ดิน เป็นต้น ซึ่งต้องรับรองเอกสารต่างๆ พบว่าตราอาร์มประจำตระกูลนั้นเป็นวิธีที่ใช้แก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ ความก้าวหน้าที่

⁷⁴ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 4-5.

วิทยาศาสตร์พัฒนาอย่างรวดเร็ว จนในปี พ.ศ.1843 การพัฒนาก้าวมาอีกขั้นขึ้นด้วยการนำเสนอตราประจำตระกูลด้วยภาพม้วน

Thomas Woodcock และ John Martin Robinson ได้กล่าวถึง Beryl Platts ความว่า เอกลักษณ์ประจำตระกูลในรูปแบบลักษณะของตราประจำตระกูลเท่าที่ยังจำกันได้ มีปรากฏว่าใช้บ้างในบางตระกูลทางยุโรปตอนเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาเหล่าเคานต์แห่งแฟลนเดอร์ส (Counts of Flander) เคานต์แห่งบูลโยญจ์ (Counts of Boulogne) และเหล่าพันธมิตร ก่อนยุคแห่งชัยชนะของชาวนอร์มัน(Norman) สมาชิกแห่งตระกูลต่างๆร่วมเดินทางไปพร้อมกับท่านดยุควิลเลียม (Duke William) ไปสู่อังกฤษ ได้นำอุปกรณ์เครื่องมือของพวกเขาติดตัวไปด้วย และส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นด้วยการประดับไว้บนโล่ ตราประจำตระกูลทั้งหมดในประเทศอังกฤษในปัจจุบันคือสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่และสร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบอุปกรณ์เครื่องมือดั้งเดิมของชาวฟลามส์ (Flemish) การเก็บรักษาเครื่องมือดังกล่าวไว้ได้เชื่อมโยงโลกที่หายไปของระบอบราชาธิปไตยจักรวรรดิการอแล็งเฌียง (Carolingian monarchy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งทายาทของชาร์เลอมาญ (Charlemagne) ในหมู่ท่ามกลางขุนนางชาว Boulonnais⁷⁵

Thomas Woodcock และ John Martin Robinson ได้กล่าวถึง Miss Plastts อีกว่า ตราประจำตระกูลแบบดั้งเดิมถูกนำมาประดับบนอุปกรณ์เครื่องมือ แต่ไม่ใช่บนโล่ที่จัดไว้บนประรำเวทีที่ปรากฏบนพรมผนังบาเยอ (Bayeux Tapestry) แต่กลับประดับอยู่บนตราประทับและธงป้าย ซึ่งภาพวงกลมสีแดงสามลูกบนพื้นสีทอง คือรูปลักษณะตราประทับของเคานต์แห่งบูลโยญจ์ (Counts of Boulogne) สามารถพบได้บนพรมผนังบาเยอ (Bayeux Tapestry) บนธงป้ายหรือธงปลายหอกที่ถูกถือโดยหนึ่งในผู้นำทหารม้าที่ไม่สามารถระบุได้ถึงเอกลักษณ์ แต่เป็นเพียงสัญลักษณ์แห่งบูลโยญจ์ (Symbol of Boulogne) ในส่วนของเคานต์แห่งยูสเทส (Count Eustace) เป็นจุดสำคัญที่ทำให้สามารถระบุเอกลักษณ์เฉพาะตนได้ว่าเป็นท่านดยุควิลเลียม (Duke William) จากภาพเหตุการณ์ที่ท่านถอดหมวกเหล็ก เป็นการแสดงการถือธงป้าย ด้วยอุปกรณ์เครื่องมือที่ปรากฏเป็นกากบาทหรือไม้กางเขนหนึ่งภาพ และกากบาทหรือไม้กางเขนที่มีขนาดเล็กกว่าอีกสี่ภาพ สันนิษฐานว่าถูกใช้ต่อมาโดยบุตรชายของพระองค์ ณ เมืองเยรูซาเลม (Jerusalem) สมัยสงครามครูเสด ครั้งที่ 1 (1st Crusades) ราว พ.ศ.1639 และเพื่อพิสูจน์ความจริงว่าอุปกรณ์เครื่องมือเหล่านี้ถูกประดับด้วยตราประจำตระกูลมาก่อนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อาจกล่าวได้ว่าอุปกรณ์เครื่องมือที่ประดับตราประจำตระกูลนั้นอาจเคยเป็นที่รู้จักกันในช่วง พ.ศ.1609 และสัญลักษณ์บนธงป้ายดูเหมือนเคยถูกถือไว้ในการพิชิตอังกฤษของชาวนอร์มัน (Battle of Hastings) และในสงครามครูเสด ครั้งที่ 1 (1st Crusades)⁷⁶

Thomas Woodcock และ John Martin Robinson ได้อ้างถึงผลงานของ Matthew Paris ผู้รวบรวมภาพตราอาร์มแห่งอังกฤษคนแรก ที่แสดงให้เห็นว่าลูกชายของเคานต์แห่งยูสเทส (Count Eustace) คือกษัตริย์แห่งเยรูซาเลม (Kings of Jerusalem) ผู้ซึ่งครอบครองตราอาร์มสำคัญแห่ง Or a Cross Argent เมื่อครั้งพระองค์ได้บันทึกการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าริชาร์ดที่ 1 ราว พ.ศ.1643

⁷⁵ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 6.

⁷⁶ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 6-7.

คือ Godfrey de Bouillon หรือกษัตริย์บอลดินที่ 1 แห่งเยรูซาเลม (Baldwin I of Jerusalem) และธงป่ายซึ่งถูกถือโดยเคานต์แห่งยูสเทส (Count Eustace) อันปรากฏในภาพบนพรมผนังบาเยอ (Bayeux Tapestry) เป็นการระบุเอกลักษณ์เฉพาะตนว่าเป็น ป้ายธงของโป๊ปที่ประทานแด่ท่านดยุควิลเลียม (Duke William) และอุปกรณ์เครื่องมือที่ปรากฏเป็นกากบาทหรือไม้กางเขนหนึ่งภาพ และกากบาทหรือไม้กางเขนที่มีขนาดเล็กกว่าอีกสี่ภาพ ไม่เกี่ยวข้องกับ ราชอาณาจักรเยรูซาเลม (Kingdom of Jerusalem) จวบจนกลางพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่อ Hugh de Lusignan ผู้สืบเชื้อสายมาจากเคานต์แห่งบูโลญจน์ (Counts of Boulogne)⁷⁷

ภาพธงปลายหอกสามสีกับผ้าผนังบนพรมผนังบาเยอ (Bayeux Tapestry) กับรูปแบบดั้งเดิมของตราประจำตระกูลที่ประดับไว้บนอุปกรณ์เครื่องมือที่จะไม่ถูกขัดออกอย่างเด็ดขาด ซึ่งหนึ่งในตราเหล่านั้นที่ปรากฏให้เห็นคือหัวเข็มขัด 3 ชั้น หรือตราอาร์มในเวลาต่อมา สันนิษฐานว่าเป็นของตระกูล Malet ซึ่งหนึ่งในสมาชิกตระกูลนั้นคือ William Malet หรือ นายท่านแห่งแกรนวิว (seigneur of Graville) คือผู้ที่อยู่ในรายนามผู้ที่ได้รับการยอมรับ ณ เมืองแฮสติงส์ (Hastings) ธงปลายหอกหรือธงสามเหลี่ยมที่มีตราประทับรูปคนขี่ม้าปรากฏในช่วงยุคเริ่มแรก และตราอาร์มของชนบางกลุ่มที่ปรากฏรูปลักษณะไปในลักษณะเดียวกัน หากสืบค้นย้อนกลับไปในช่วงใกล้เคียงกับครั้งสมัยการ รุกรานของชาวนอร์มัน(Norman Conquest) และพบหลักฐานเชิงวัตถุนี้ ซึ่งการใช้ตราประจำตระกูลโดยเหล่าสมาชิกที่ในตระกูลครอบครัวยุคหนึ่งที่บรรพบุรุษเคยมีชีวิตอยู่เมื่อครั้งราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้⁷⁸

ตราอาร์มและตราประจำตระกูลแบบดั้งเดิมนั้นจะอยู่ในช่วงสมัยใกล้เคียงกับการรุกรานของชาวนอร์มัน (Norman Conquest) ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าการใช้ตราประจำตระกูลประดับบนอุปกรณ์เครื่องมือนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากธงปลายหอก ก่อนที่จะส่งต่อแนวคิดนี้ไปสู่การประดับไว้บนโล่และกลายมาเป็นตราประจำตระกูล⁷⁹ ภายหลังจากการรุกรานในครั้งนั้น กษัตริย์วิลเลียมทรงพระราชทานรางวัลแก่เหล่าพันธมิตรที่ไม่ใช่ชาวนอร์มัน รวมไปถึงชาวนอร์มันที่เป็นพสกนิกรติดตามพระองค์ด้วย ซึ่งทรงพระราชทานที่ดินให้เป็นรางวัล สำหรับเหล่านายทหารอังกฤษแห่งตระกูลฟลามส์ (Flemish Family) อุปกรณ์เครื่องมือที่พวกเขาใช้ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาตราประจำตระกูลในดินแดนอังกฤษและในดินแดนสกอตแลนด์ ที่ซึ่งบางกลุ่มนายทหารอพยพมา หากการเชื่อมสัมพันธ์ของตระกูลผู้ปกครองแห่งฟลามส์ (Flanders) กับกษัตริย์ชาร์เลอมาญ (Charlemagne) ไม่มีข้อกังขาแต่กลับมีความหมายแฝงบางอย่างของตราประจำตระกูล อันเกี่ยวข้องกับ การเสื่อมถอยทางการเมืองของกลุ่มฟลามส์ (Flanders) ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 และเคราะห์ร้ายได้ปกคลุมไปทั่วทั้ง

⁷⁷ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 7.

⁷⁸ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 7.

⁷⁹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 9.

ตระกูลนี้ ทำให้ทายาทของพวกเขาในอังกฤษได้รับผลกระทบนี้ไปด้วย นำไปสู่การปกป้องรักษามรดกและนำตราอาร์มมาประดับไว้บนชุดเกราะของพวกเขา⁸⁰

การสืบทอดของกลุ่มตระกูลที่มีสายสัมพันธ์กันเล็กๆทางตะวันตกเฉียงเหนือของยุโรป ได้แพร่กระจายผ่านทางกลุ่มสังคมชั้นสูงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 การแพร่กระจายนี้มีการนำเอาอุปกรณ์ เครื่องมือและสัญลักษณ์ที่มีสีสันไปใช้ และเกิดเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ยุคฟื้นฟู ศิลปวิทยา หรือยุคเรอเนสซองซ์ (renaissance) ซึ่ง Thomas Woodcock และ John Martin Robinson ได้ยกคำอธิบายถึงยุคนี้ของ Sir Anthony Wagner ไว้ว่า “great age of renewal after a long night of the mind, when the seed of a happy thought was carried far and quickly to take root and grow in other mind than his who first thought it” หนึ่งในสัญลักษณ์ที่ได้รับการส่งผ่านโดยโล่ สิ่งเหล่านี้ได้รับการยอมรับให้เป็นตราประจำตระกูลและการแพร่กระจายไปทั่วทั้งยุโรปภายในระยะเวลาไม่ถึง 30 ปี⁸¹

Thomas Woodcock และ John Martin Robinson ได้กล่าวถึง Jean de Marmentier ซึ่งกล่าวไว้ว่า หลังจากที่เจฟฟรีย์ (Geoffrey) หรือเคานต์แห่งอ็องฌู (Count of Anjou) ได้อภิเษกสมรสใหม่และกลายเป็นบุตรเขยของกษัตริย์เฮนรีที่ 1 แห่งอังกฤษ (Henry I of England) เมื่อราว พ.ศ.1670 เขาได้แขวนโล่ที่ประดับตกแต่งเป็นภาพสิริรูปสิงโตสีทองบนพื้นสีฟ้ากรมท่า ซึ่งเป็นตราประทับที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏช่วงเวลา เจฟฟรีย์ (Geoffrey) เสียชีวิตในปี พ.ศ.1694 ถูกฝังไว้ ณ โบสถ์ใหญ่ในเลอม็อง (Le Mans) ในนอร์มันดี (Normandy) และภาพที่ถูกเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์แห่งนั้นเช่นกัน เป็นภาพเหมือนบุคคลของเขาเองที่ถูกเคลือบเอาไว้ โดยแขวนไว้อยู่เหนือหลุมฝังศพของเขาภายในโบสถ์ ปรากฏลักษณะเป็นภาพที่เขาเองนั้นกำลังถือโล่ที่ประดับด้วยเหล่าสิงโต นอกจากนี้ ภาพโล่สีน้ำเงินกับสิงโตสีทองก็คล้ายกับปรากฏบนหลุมฝังศพของหลานชายนอกกฎหมายของเขา นามว่า William Longespee หรือ Earl of Salisbury ซึ่งเสียชีวิตในปี พ.ศ.1769 ณ มหาวิหารซอลส์บรี (Salisbury Cathedral) สะท้อนให้เห็นว่าตราอาร์มนั้นถูกเก็บรักษาไว้โดยการใช้เป็นตราประจำตระกูล⁸²

มีบันทึกว่าตราประจำตระกูลถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ โดยเฉพาะในช่วงราวกลางถึงหลังพุทธศตวรรษที่ 17 และกลับมานิยมขึ้นอีกครั้ง แต่ลักษณะแตกต่างจากตราประจำตระกูลในครั้งสมัยการรุกรานของชาวนอร์มัน (Norman Conquest) หรือเป็นแบบตราประจำตระกูลสมัยสงครามครูเสด (Crusades) ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ก่อนช่วงกลางถึงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 12 ตราเหล่านั้นถูกนำมาใช้ประดับบ่อยครั้งหรือขึ้นอยู่กับผู้ครอบครองโดยเครื่องหมายสัญลักษณ์ถูกดัดแปลงไปตามความต้องการของผู้ครอบครองได้ ซึ่งไม่ใช่สิ่งสำคัญเป็นพิเศษต่อผู้ครอบครอง จนไปสู่การไม่มีกฎในการใช้งาน⁸³

⁸⁰ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 9-10.

⁸¹ Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 10.

⁸² Thomas Woodcock and John Martin Robinson. *The Oxford guide to Heraldry*, (Oxford : Oxford University Press, 1990), 10-12.

⁸³ Charles MacKinnon. *THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY*, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 10-11.

เมื่อเริ่มมีการใช้แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ ตรารอาร์มถูกใช้ในการระบุตัวตนของเหล่าอัศวินและผู้นำกองทัพในการต่อสู้ แต่ในชนชั้นสามัญ การใช้ตรารอาร์มไม่สามารถระบุตัวตนเช่นนั้นได้แต่กลับเป็นเพียงการระบุสังกัด ที่หมายถึงการเข้าร่วมกลุ่มและต้องปฏิบัติตามผู้นำของกลุ่มที่ใช้ตรารอาร์มเดียวกัน ดังเช่นเหล่าพลทหารราบที่ยอมปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้เพื่อเข้าร่วมในกองทัพ แม้ว่าในช่วงเริ่มแรก “ค่านิยมการเป็นข้ารับใช้(snob)” จะยังไม่แพร่หลายนัก เมื่อมีกลุ่มบุคคลที่ใช้ตรารอาร์มเพื่อระบุกลุ่มของตนมากขึ้น มีกลุ่มบุคคลเกิดขึ้นมากมาย จนเกิดเป็นความสับสนในสังคม

รูปแบบของตราประจำตระกูลที่ได้รับความนิยมและได้รับอนุญาตในช่วงยุคเริ่มแรก คือ สามรูปแบบที่อยู่ภายใต้อิทธิพลต่างๆ⁸⁴ คือ

- 1.) รูปแบบที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของชุดเกราะและหมวก
- 2.) รูปแบบที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการปราศจากการรับรู้เข้าใจและการสื่อสาร
- 3.) รูปแบบที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการเพิ่มขึ้นของการลงนามร้องเรียนในการบริหารจัดการคำร้องขอเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎบัตร

เป็นไปได้ว่าในการแสดงถึงเอกลักษณ์ของตนและความยิ่งใหญ่ เป็นเพียงแค่การประลองมากกว่าที่จะเป็นการต่อสู้ และตราประจำตระกูลนั้นเป็นที่มาของสงครามที่ถูกสมมุติขึ้นและเป็นเครื่องมือแสดงการเชื่อมโยงของการสมรสของกษัตริย์และนานาชาติ

สำหรับระบบศักดินาในดินแดนฝั่งตะวันตกของยุโรป เป็นการปกครองด้วยบุคคลเพียงคนเดียว แม้จะเป็นสกอตแลนด์ (Scotland) ซึ่งประกอบด้วยหลายแคมป์เบล (Campbell) และมีผู้คนมากมายที่เป็นขุนนาง รวมถึงดยุคแห่งอาร์กีย์ (Duke of Argyll) ตรารอาร์มแห่งแคมป์เบล(Campbell) ทั้งหมด สำหรับขุนนาง ไม่ว่าความสัมพันธ์นั้นจะแน่นแฟ้นเพียงใดพวกเขาก็ยังคงอยู่ในฐานะขุนนาง ซึ่งแตกต่างจาก ดยุก (Duke) และตำแหน่งอื่นๆ⁸⁵ แต่สำหรับดินแดนแถบ แพร่งกัตะวันออก เป็นการปกครองแบบระบบครอบครัว ตัวอย่างเช่น เครือญาติพี่น้องทั้งหมดของ ดยุกแห่งอาร์เรนเบิร์ก (Duke of Arenberg) คือผู้ปกครอง พวกเขาจึงใช้ตรารอาร์มแบบเดียวกันทั้งหมด⁸⁶

อาจกล่าวได้ว่า บุคคลในสังคมทางตะวันตกของยุโรปส่วนมากเป็นขุนนาง โดยทุกคนจะมีหน้าที่และฐานะของขุนนางเสมอเท่าเทียมกันหมด รวมไปถึงนามเรียกและตรารอาร์มด้วย

ดังนั้นในช่วงที่ตราประจำตระกูลได้รับความนิยมสูงรุ่งเรือง เป็นช่วงเดียวกับที่คริสตศาสนาแห่งยุโรปได้แผ่ขยายอิทธิพลมากที่สุด หรือรู้จักกันนามว่าสมัยอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ สมาชิกส่วนใหญ่ในครอบครัวเดียวกันจะประดับตามตรารอาร์มแบบเดียวกันทั้งหมด การทะเลาะขัดแย้งกันในครอบครัวและสงครามในแต่ละพื้นที่กลายเป็นสาเหตุเพื่อการแบ่งเป็นทิน (Wettin) หรือกลุ่มชนชั้นสูงในสังคมเยอรมันออกเป็นสามถึงสี่กลุ่ม ซึ่งสงครามและความขัดแย้งกันทั้งหมดเป็นการทะเลาะกันภายในเครือญาติด้วยกัน ต่างสวมหรือประดับตรารอาร์มรูปแบบเดียวกันหมด⁸⁷

⁸⁴ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 12.

⁸⁵ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 13.

⁸⁶ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 13.

⁸⁷ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 13-14.

ชุดเกราะถูกใช้เป็นอุปกรณ์แสดงตราประจำตระกูล โดยเฉพาะในดินแดนแถบแฟรงก์ ตะวันตก ซึ่งไม่แตกต่างกับดินแดนแถบแฟรงก์ตะวันออกนัก ซึ่งตราประจำตระกูลอาจถูกติดไว้บน หมวกเหล็กและหน้ากากเหล็กในระหว่างสงคราม ตามทฤษฎีที่ว่าตราประจำตระกูลนั้นเกิดในการ ประลองยุทธอาจถูกต้อง เนื่องจากอัศวินมักจะแขวนโล่ของตนไว้ที่กระโจมของอัศวิน เพื่อเป็นการ ประกาศฉายาและชื่อเสียงเรียงนามของตัวอัศวินเอง ในการประลองอัศวินจะถูกปิดหน้าด้วยหมวก เหล็ก การแสดงหมายเลขอัศวินทั้งหมดบนชุดเกราะในการประลองถือเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อการ ประลอง เปรียบเสมือนเกมกีฬา การไร้ซึ่งเอกลักษณ์จึงอาจง่ายต่อการจินตนาการ เปรียบได้กับการ แข่งขันฟุตบอลโดยทั้งสองทีมสวมชุดแข่งขันเหมือนกัน แต่ไร้ซึ่งเบอร์ติดเสื้อ⁸⁸

ในช่วงระยะหลังการพัฒนาเป็นการรวมกันของส่วนต่างๆ ของตราอาร์มที่ได้รับการสืบทอด ผ่านทายาทของตราประจำตระกูล ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ที่ซับซ้อนมากขึ้น ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีโล่มากมายที่มีรูปแบบซับซ้อนมากขึ้น คือรูปร่างคล้ายอินทนูและยอดแหลมส่วนบนของโล่ประดับไว้ บนอุปกรณ์ที่แตกต่างกันออกไป โดยต่อมาตราอาร์มได้ถูกรวมไว้กับรูปภาพอย่างเหมาะสม ซึ่งบางครั้ง เรียกว่า “ตราประจำตระกูลแบบภูมิประเทศ” แต่ประเภทของภาพที่นำมาประกอบในตราประจำ ตระกูล มีความ “ความเสื่อมถอยลง” และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อีกมุมหนึ่งของการฟื้นฟูโกธิค (Gothic Revival) มีการต่อต้านตราประจำตระกูลที่ไม่ดี การกลับมาของสิ่งต่างๆ ในยุคกลาง การ จัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือที่แข็งแกร่ง และความงดงามของตราประจำตระกูลนี้ยังคงดำเนินต่อไป สู่ การ ออกแบบตราอาร์มในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

ตราอาร์มถือกำเนิดขึ้นจากการเป็นตราประจำตระกูลมาก่อน ปรากฏหลักฐานเริ่มขึ้น ในช่วง ยุคกลางตอนต้น หรือราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16-17 เพื่อใช้ในการจำแนกฐานะทางสังคมรวมถึง เพื่อใช้ในการระบุเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือกลุ่มบุคคลในสังคมยุโรป โดยจะนำมาประดับหรือจารึกไว้ บนอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น โล่ ชุดเกราะ หมวกเหล็ก ธงป้าย หรือแม้กระทั่งเสื้อคลุมผ้า ไหมชั้นนอก นำไปสู่ที่มาของการเรียกรูปแบบลักษณะเช่นนี้ว่า ตราอาร์ม (Coat of Arms) เมื่อ เวลาผ่านไป ตราอาร์มกลายเป็นตราสำคัญ เป็นสิ่งแทนบุคคลหรือกลุ่มบุคคล และกลายมาเป็นตรา ประทับ นำไปสู่การเป็นสิ่งแทนเครื่องรับรองต่างๆ สืบมา

⁸⁸ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 14.

3. หลักการจัดวางตราอาร์มของศิลปะตะวันตก

สัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบขึ้นบนตราอาร์มล้วนมีธรรมเนียมระเบียบแบบแผนชัดเจนอันปรากฏองค์ประกอบมากมาย ซึ่งสามารถแบ่ง 2 ส่วน คือ ส่วนขวา หรือ Dexter และ ส่วนซ้าย หรือ Sinister สำหรับตราอาร์มหรือตราประจำตระกูลจากข้างถึง ส่วนขวา (Dexter) และส่วนซ้าย (Sinister) ของผู้ได้รับการสวมใส่ใช้โล่ ไม่ใช่จากมุมมองของผู้ชม⁸⁹ ในส่วนของภาพสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประดับรวมกันจนเป็นตราอาร์มหนึ่งประกอบขึ้นจากภาพสัญลักษณ์ต่างๆ ได้ 6 องค์ประกอบ ได้แก่ โล่ (Shield) หมวกเหล็ก (Helmet) เครื่องคลุมหรือครุย (Mantling or Lambrequin) พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Wreath or Torse) เครื่องยอด (Crest) คำภีษิต (Motto) (ภาพที่54)

Figure 54 : รูปแบบตำแหน่งการจัดวางรูปสัญลักษณ์
ตามแบบแผนของตราอาร์มในแบบของศิลปะตะวันตก

ที่มา : Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY,
(London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 27.

⁸⁹ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 21.

โล่ (Shield) คือรูปสัญลักษณ์ที่เหมาะสมกับการนำมาประดับไว้บนตราอาร์ม อาจถูกนำเสนอในตำแหน่งลักษณะตรง หรือเอียงลาดลงตามแนวหมวกเหล็ก (Helmet) ในระยะหลังมีความพัฒนาเป็นตำแหน่งที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น สำหรับรูปสัญลักษณ์โล่ ซึ่งเป็นการแขวนตรึงแบบธรรมชาติ ในช่วงยุคกลาง⁹⁰ ในส่วนขนาดของรูปสัญลักษณ์โล่มีรูปแบบลักษณะแตกต่างกันไป ยิ่งไปกว่านั้นยังปรากฏรูปแบบลักษณะของสัญลักษณ์รูปโล่ในลักษณะทั้งทกเหลี่ยมหรือแปดเหลี่ยมตามแต่ขนาดของรูปสัญลักษณ์ของหมวกเหล็ก ซึ่งนั่นไม่ทำให้สัมผัสความเป็นรูปสัญลักษณ์โล่ที่เคยพบเจอในยุคแห่งตราประจำตระกูล⁹¹

รูปแบบลักษณะที่ปราณีตของรูปสัญลักษณ์โล่ ซึ่งรูปแบบที่นิยมและใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน ถูกเรียกว่า แบบ ฮีตเตอร์ (Heater)⁹² สำหรับผิวสัมผัสของโล่ถูกเรียกว่า ด้าน (Field) และบางรูปลักษณะ เรียกว่า วัสดุพื้นผิว (Charges) ถูกจัดการบนด้าน (Field) ครอบคร้วเก่าแก่ไม่มากนักที่มีโล่ ซึ่งประกอบเพียงเฉพาะด้านที่ถูกแบ่งส่วนสีหรือวัสดุเป็นสองหรือมากกว่า เป็นสิ่งที่ทำได้ยากมากและในกรณีส่วนใหญ่เป็นวัสดุพื้นผิว (Charges) บนด้าน (Field) ในการอธิบายเกี่ยวกับโล่และวัสดุพื้นผิว (Charges) เป็นการแสดงเครื่องหมาย ในส่วนของการทาสีนั้นจากเครื่องหมาย หรือการอธิบายเป็นคำเรียก การตกแต่ง⁹³

หมวกเหล็ก (Helmet) องค์ประกอบที่ถูกนำมาประดับไว้ระหว่างรูปสัญลักษณ์โล่และเครื่องยอด โดยยังคงไว้ซึ่งรูปแบบ⁹⁴ ในความเป็นจริงหมวกเหล็กนั้นมีขนาดใหญ่เกือบจะเท่ากับโล่ และในผลสำเร็จถูกนำเสนอประดับไว้ในส่วนบริเวณที่สูงกว่าโล่ ยกเว้นแต่กรณีของตราอาร์มระดับชั้นขุนนาง ซึ่งจะประดับไว้เหนือหมวกขุนนาง⁹⁵

บนตราอาร์มหรือตราประจำตระกูลในสังคมยุโรปปรากฏรูปแบบลักษณะของหมวกเหล็กไว้ต่างๆ ดังนี้

หมวกเหล็กหลวง (Royal Helmet) คือภาพสัญลักษณ์ของหมวกเหล็กที่แสดงในลักษณะหันส่วนของใบหน้าไปทางด้านหน้า มีตะแกรงหรือแท่งบาร์ (Grilles or Bars) เป็นส่วนปกป้องใบหน้า ซึ่งภาพสัญลักษณ์จะใช้สีทองทั้งหมด⁹⁶

หมวกเหล็กขุนนาง (Peers' Helmet) คือภาพสัญลักษณ์ของหมวกเหล็กที่ยังคงปรากฏตะแกรงหรือแท่งบาร์ (Grilles or Bars) เป็นส่วนปกป้องใบหน้า แต่ภาพสัญลักษณ์ในส่วนของหมวกจะเป็นสีเงิน และส่วนของตะแกรงหรือแท่งบาร์ (Grilles or Bars) จะเป็นสีทอง ซึ่งหมวกเหล็กเป็นการปรากฏของความเป็นส่วนตัวและการไม่ปะทะกัน⁹⁷

⁹⁰ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 18.

⁹¹ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 19.

⁹² Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 19.

⁹³ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 19-20.

⁹⁴ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 11.

⁹⁵ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 20.

⁹⁶ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 20.

⁹⁷ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne& co.Ltd, 1966), 20.

หมวกเหล็กนักรบและอัศวิน (Baronets' and Knights' Helmet) คือภาพสัญลักษณ์ของหมวกเล็กซึ่งเป็นเหล็กกล้าที่เปิดกระบังหน้าหมวก และใบหน้าด้านหน้า การประดับตกแต่งนั้นใช้เป็นสีทอง⁹⁸

หมวกเหล็กกราของครีทซ์และสุภาพบุรุษ (Esquires' and Gentlemens' Helmet) คือภาพสัญลักษณ์ของหมวกเล็กซึ่งเป็นเหล็กกล้า และมีกระบังหน้าที่ถูกปิดไว้ และเป็นการปรากฏของความเป็นส่วนตัว⁹⁹

หมวกเหล็กที่มีรูปแบบลักษณะที่แตกต่างมากมายให้ตรงกับผู้สวมใส่ เพียงพอที่จะกล่าวว่า เป็นการแบกรับโดยราชวงศ์ครีทซ์ กับกระบังปิดหน้าที่ถูกปิดไว้ และการหันไปทางด้านขวา (Dexter) ของโล¹⁰⁰

เครื่องคลุมหรือครุย (Mantling or Lambrequin) เสื้อคลุมผ้า ซึ่งเป็นผ้าคลุมสวมใส่พาดมาจากด้านหลังของหมวกเหล็ก เพื่อป้องกันส่วนที่เป็นเหล็กจากความร้อนรังสีและแสงแดดของดวงอาทิตย์ และแน่นอนว่าเป็นแบบดั้งเดิมในสงครามครูเสด (Crusades) เมื่อถึงแม้ว่านี่ไม่ใช่ศาสตร์ว่าด้วยตราประจำตระกูล ในช่วงสองครั้งแรกของสงครามครูเสด (Crusades) เมื่อถึงช่วงระยะเวลาหนึ่ง จะกลายมาเป็นสีเดียวกันเหมือนกับสีหลักของโล ในส่วนของด้านใต้ผ้าคลุมนั้น เป็นวัสดุเป็นหลัก คือสีเหลือง และสีขาว จะปรากฏเป็นสีทอง และสีเงิน เป็นวัสดุเหล็ก¹⁰¹

เสื้อคลุมผ้าในปัจจุบันปรากฏเสื้อคลุมแบบของผู้ครอบครองอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งมักเป็นโทนสีและวัสดุที่สำคัญ เสื้อคลุมผ้าของชนชั้นขุนนาง และข้าหลวงของอาณาจักรบางคน เป็นเส้นสีแดงเข้ม (หรือบ้างเป็นเส้นคู่) ด้วยขน (Ermine) แม้ว่าสีเครื่องแบบอาจดูแตกต่างกันมาก สำหรับเสื้อคลุมผ้าของเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นเส้นคู่ขนสีทอง¹⁰²

ในการประลองเสื้อคลุมผ้ากลายเป็นแบบฝึกหัดหลุดหลุยไปมาอย่างธรรมชาติหลังจากช่วงเวลาหนึ่ง และถูกแขวนไว้ในรูปแบบของ ริบบิ้น นี่เป็นการเกิดขึ้นอย่างธรรมชาติจากแนวความคิดของเหล่าทหารโบราณ และปราศจากข้อสงสัยของเหล่าอัศวินนำความภาคภูมิใจในการมาถึงยังบ้าน ในลักษณะที่ขาดรุ่งริ่งอย่างเหมาะสมและทรวดโถมเนาเปื่อยของเสื้อคลุมผ้า ซึ่งแสดงถึงการที่พวกเขาเคยร่วมอยู่ในสงครามครูเสด (Crusades) หรือการศึกอันยาวนาน มันกลายมาเป็นสิ่งที่ทำในไม่ช้าเพื่อที่จะทำให้เสื้อคลุมผ้ามีรูปแบบลักษณะที่ถูกตัดในรูปแบบที่สมบูรณ์ ราวศตวรรษที่ 18-19 เมื่อศิลปะของตราประจำตระกูลสถิต ณ รัฐที่แสนจะยากจน ซึ่งโล่ถูกมองว่าเหมือนกับแผ่นลอยบนเตียงของสาหร่ายทะเล ซึ่งความซับซ้อนอย่างยิ่งคือการเฝื่อนอย่างมีจินตนาการของเสื้อคลุมผ้าที่ล้อมรอบเสื้อไว้ ปัจจุบันศิลปะของตราประจำตระกูลพบว่ามีลักษณะใหม่และเรียบง่ายอย่างสง่างาม และในส่วนของความลาดเอียงเป็นการนำเสนอถึงผ้าคลุมที่ไม่ถูกเฝื่อน หรือนอกจากนี้ยังเป็นการนำเสนอการเฝื่อน ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับของจริงมาก นี่ไม่ใช่กฎที่เป็นเสื้อคลุมผ้าในการจำต้องแสดงออก หากว่าเป็นการประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อปรากฏบนฝั่งด้านใต้ มันเริ่มขึ้นออกจากจุดสูงสุดของรูป

⁹⁸ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 20.

⁹⁹ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 20.

¹⁰⁰ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 11.

¹⁰¹ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 23.

¹⁰² Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 23.

สัญลักษณ์หมวกเหล็ก (Helmet) บริเวณจุดซึ่ง รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Wreath or Torse) ตั้งอยู่¹⁰³

พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Wreath or Torse) รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้ทั้งหมดเป็นสิ่งที่แสดงออกบ่อยครั้ง ในลักษณะหมวดของส่วนยอดเครื่องสวม แต่ในความจริงแล้วนั้นเป็นวงโค้งสายผ้าไหม กับแถบสายเส้นบนผ้าสีทองหรือสีเงินบิดโค้งไปมาล้อมรอบพวงดอกไม้เหล่านั้น และถูกประดับตั้งไว้บนรูปสัญลักษณ์หมวกเหล็ก (Helmet) ครอบคลุมเชื่อมกันระหว่างรูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) และรูปสัญลักษณ์เครื่องคลุมหรือครุย (Mantling or Lambrequin) รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้ที่ปรากฏเสมอในตราอาร์มที่สมบูรณ์นั้นเป็นการบิดไปมาทกโค้งไปมาสลับกันระหว่างสีและวัสดุ และเป็นการหมายความถึงการเชื่อมผูกจากรูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) ถึงรูปสัญลักษณ์หมวกเหล็ก (Helmet)¹⁰⁴

เครื่องยอด (Crest) หรือรูปสัญลักษณ์ส่วนเสริมของรูปสัญลักษณ์โล่ และองค์ประกอบของรูปสัญลักษณ์ของวัตถุใดๆ หรือกลุ่มรูปสัญลักษณ์ของวัตถุที่ประดับไว้เหนือรูปสัญลักษณ์โล่ และถูกใช้เป็นข้อแบ่งแยกของตราประจำตระกูล โดยทั่วไปนั้นรูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) จะประดับไว้เหนือขึ้นไปจากรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Wreath or Torse) ที่ถูกทำให้บิดพริ้วไปมาแบบบริบับที่เป็นโทนสีหลักทั้งสองของสีของรูปสัญลักษณ์โล่ แต่บางครั้งอาจพบรูปสัญลักษณ์เครื่องสวมประดับรูปสัญลักษณ์หมวกแบบขุนนางฝรั่งเศส (Chapeau) แทนที่อยู่ในตำแหน่งของรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Wreath or Torse) บางครั้งรูปสัญลักษณ์เครื่องสวมมีการพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้นเช่นกัน¹⁰⁵

รูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) มักไม่ค่อยจะพบกับรูปสัญลักษณ์โล่แบบตราอาร์ม (Shield of arms) และในความเป็นจริงนั้นไม่มีความพิเศษที่ใดอย่างยิ่ง หลายครอบครัวหรือตระกูลจึงใช้ความเหมือนของรูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) ซึ่งบ่อยครั้งที่พบว่ารูปสัญลักษณ์เครื่องยอด (Crest) ถูกใช้ปรากฏเพียงรูปสัญลักษณ์เดียวบนตราประทับ¹⁰⁶

คำภานิต (Motto) หรือ cri de guerre คือคำหรือประโยค ที่โดยทั่วไปแล้วมักจะประดับจารึกไว้ใต้บริเวณรูปสัญลักษณ์โล่ที่นิยมในดินแดนฝั่งของอังกฤษ¹⁰⁷ แต่สำหรับในดินแดนแถบสกอตแลนด์ (Scotland) ปรากฏพิเศษเพียงเฉพาะที่ประดับจารึกไว้เหนือสัญลักษณ์รูปโล่ โดยคำภานิต (Motto) ไม่ควรที่จะประดับจารึกให้แนบชิดติดหรือล้อมเป็นวงกลม ซึ่งไม่ควรปรากฏพร้อมกันตราอาร์ม สำหรับเหล่าสตรี ยกเว้นสำหรับองค์พระมหากษัตริย์¹⁰⁸

รูปแบบลักษณะของคำภานิต (Motto) เป็นเรื่องของรสนิยมส่วนบุคคลอย่างยิ่ง¹⁰⁹ อาจเป็นการรวมกันของคำขอร้องของผู้นำ คำภานิตเก่าบางคำหรือประโยคนั้นน่าสนใจอย่างยิ่ง คือบางคำหรือ

¹⁰³ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 23-24.

¹⁰⁴ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 24.

¹⁰⁵ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 10.

¹⁰⁶ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 10.

¹⁰⁷ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 26.

¹⁰⁸ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 11-12.

¹⁰⁹ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 26.

ประโยคมีความหมายที่คลุมเครือ กำกวม หรือซ่อนเร้นอะไรบางอย่าง บางคำหรือประโยคไม่มีความหมายเลย¹¹⁰ แต่หลังจากตราอาร์มได้ยุติที่จะใช้เพียงในการสงคราม กระแสแฟชั่นของคำภีษิต (Motto) หรือคำขวัญ คติพจน์ (Sentiments) ประจำตัวของแต่ละบุคคลจึงเกิดขึ้น โดยทั่วไปคำหรือประโยคภีษิต (Motto) มักปรากฏในรูปแบบของภาษาละติน คำหรือประโยคเหล่านั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในครอบครัวหนึ่ง ครอบครัวใดเท่านั้น ซึ่งนั่นอาจถูกใช้หรือแปรผันไปตามรสนิยมความพอใจของแต่ละบุคคล ในบางส่วนทั้งที่เป็นนัยสำคัญหรืออิงประวัติศาสตร์นั้น ซึ่งเป็นการสืบทอดความจริงและลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น¹¹¹

Charles MacKinnon ได้อธิบายว่า “...การสืบทอดการใช้ตราอาร์มทางสายเลือดของผู้คน โดยทั่วไปค่อนข้างจะไม่สัมพันธ์กัน อาจจะปรากฏลักษณะของรูปสัญลักษณ์เครื่องยอดที่เหมือนกันหรือคล้ายกันมาก หรือยิ่งไปกว่านั้นคือ คำภีษิตที่เหมือนกัน ซึ่งมากมายเสียเหลือเกินที่มีการรวมกันผสมผสานกันของรูปสัญลักษณ์และสีในเครื่องแบบของพนักงานคนใช้ นี่จึงไปใช้ ‘ลิขสิทธิ์’ ในการครอบครองตราอาร์มหนึ่ง แม้ว่าในบางกรณีของการประดับรูปสัญลักษณ์เครื่องสวมในตำแหน่งที่ถูกกำหนดไว้ดูแปลกตาไปจากตราประจำตระกูล หรือบางคำภีษิตที่พยายามอ้างอิงถึงความจริงจากประวัติของ ครอบครัว หรือความพิสดารเฉพาะครอบครัวนั้นซึ่งถ้อยแถลงเหล่านั้นจะถูกปฏิเสธจากการกระทำซ้ำ...”¹¹²

นอกจากนี้ยังสามารถปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมองค์ประกอบภาพสัญลักษณ์อื่นๆได้ตามแต่เหตุผลหรือเกียรติยศส่วนบุคคล ซึ่งมักปรากฏ หมวก (Chapeau) มงกุฎ (Crest Coronet) ฝายสนับสนุน (Supporters) แทน (Compartment) คำขวัญ (Slogan) มาตรฐานหรือธง (Standard or Ensign) ฐานันดรของเครื่องสวม (Coronet of Rank) เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันแสดงถึงฐานันดรของเหล่าอัศวิน (Insignia of Order of Chivalry) ป้ายสัญลักษณ์ (Badge) เป็นองค์ประกอบเพิ่มเติม

¹¹⁰ Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 26.

¹¹¹ William H. Whitmore. The Elements of Heraldry, (Tokyo : Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969), 11-12.

¹¹² Charles MacKinnon. THE OBSERVER'S BOOK OF HERALDRY, (London : Frederick Warne & co.Ltd, 1966), 28.

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ (ภาพที่55) เดิมเป็นพระราชลัญจกรสำหรับกรุงศรีอยุธยา ประจำชาติและประจำครั้ง พระราชสาส์นและหนังสือสัญญานานาชาติ¹¹³ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดให้สร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำชาติขึ้นองค์หนึ่งซึ่งเป็นคร่าวเดียวกันกับที่ทรงสร้างพระราชลัญจกรมหาโองการองค์กลางขึ้น ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์นี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนทูลเกล้าฯ ถวายตามพระบรมราชโองการเรียกกันว่า พระครุฑพ่าห์องค์กลาง สำหรับใช้ประทับเป็นตราอย่างเดียวกับพระราชลัญจกรมหาโองการ แต่ประทับเบื้องขวาตราพระราชลัญจกรไอยราพต ส่วนพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำชาติองค์ใหญ่องค์เดิมนั้น และมีองค์กลางลายคล้ายกันแต่ย่อมากกว่า รูปกลมรี นอกนี้ยังมีพระครุฑพ่าห์ประจำครั้งอยู่ 2 องค์ คือ องค์ใหญ่และองค์เล็กจะสร้างขึ้นเมื่อใดนั้น ไม่ปรากฏ

ต่อมาในรัชกาลเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงใช้พระราชลัญจกรประทับพระนามด้วยตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามแต่ทรงไม่โปรด ทรงตรัสว่าเป็นฝรั่งไปควรจะใช้ตราพระราชลัญจกรครุฑพ่าห์ประจำตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนถวายใหม่และทรงพระราชดำริว่าไม่ควรมีรูปสัญลักษณ์องค์พระวิศณุหรือพระนารายณ์ ควรมีแต่รูปสัญลักษณ์พระครุฑ จึงจะสมด้วยชื่อพระครุฑพ่าห์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์รับพระบรมราชโองการไปเขียนทรงดำริเห็นว่ารูปครุฑของเดิมเป็นครุฑจับนาค นาคที่ครุฑจับนั้นเป็นอะไร เป็นอาหารครุฑเท่านั้น ตูจะกลามเต็มที จะไปไหนนาคก็ต้องหิวของกินไปด้วย จึงทรงเขียนนาคออกเสีย มือที่กางอยู่นั้นให้รัตามแบบครุฑนารายณ์ทรงของเขมร¹¹⁴ ทูลเกล้าฯ ถวายก็ชอบพระราชหฤทัย จึงโปรดให้ทำขึ้นใช้ประทับประจำพระปรมาภิไธย ตราดวงนี้อยู่ที่กรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไป

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดให้สร้างตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์ใหญ่ สำหรับประทับประจำพระนามในรัชกาลขึ้นใหม่ มีลวดลายเอาอย่างพระครุฑพ่าห์องค์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แต่ที่ขอบมีอักษรว่า “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ” แสดงว่าทรงสร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์นี้ เพื่อเปลี่ยนองค์เก่า คราวเปลี่ยนพระนามมีคำว่า “รามาธิบดี” นำ ซึ่งตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์นี้ พระเทวาทินิมิตต์ (ฉาย เทวาทินิมิตต์) เป็นผู้เขียนทูลเกล้าฯ ถวาย¹¹⁵

ราว พ.ศ.2454 โปรดเกล้าให้ใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไปซึ่งได้มีพระราชปรารภในการที่เปลี่ยนนี้อยู่ในความแห่งพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 28 หน้าที่ 303 ถึง 305 วันที่ 5 พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก 130 หรือราว พ.ศ.2454 ความว่า “...พระราช

¹¹³ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2432): 428.

¹¹⁴ พระยาอนุนานราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), 5-7.

¹¹⁵ พระยาอนุนานราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), 5-7.

ลัญจกร ประจำแผ่นดิน ซึ่งสำหรับประทับกำกับพระบรมนามาภิไธยในหนังสือสำคัญต่างๆ และพระราชลัญจกรในพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ต้องสร้างใหม่ทุกคราวที่เปลี่ยนรัชกาล ทรงพระราชดำริว่า ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่กรุงศรีอยุธยาโบราณ ในครั้งนี้จะต้องเปลี่ยนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตามที่เปลี่ยนรัชกาล สมควรจะใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินจะได้ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงใหม่ต่อไป แต่ตามพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงตราไว้แต่วันที่ 3 รัตนโกสินทรศก 122 ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เดิม สำหรับใช้ประทับเบื้องบนประกาศพระราชบัญญัติต่างๆ เมื่อจะใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินประทับพระบรมนามาภิไธยก็จะซ้ำกัน จึงทรงพระราชดำริว่า ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสร้างพระราชลัญจกรมหาโอองการองค์กลาง และพระครุฑพ่าห์องค์กลางขึ้นนั้น ก็มีพระราชปรารภจะสร้างพระราชลัญจกรหงษ์พิมานขึ้น ให้ครบพระเป็นเจ้าทั้งสาม แต่ยงหาได้ทรงขึ้นไม่ ในครั้งนี้จะใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแล้ว สมควรจะมีพระราชลัญจกรขึ้นใหม่ แทนที่ใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์กลางขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ขึ้นใหม่ ขนาดเท่าพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินของเดิม เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสืบไปแลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรหงษ์พิมานขึ้นสำหรับใช้แทนที่ประทับพระครุฑพ่าห์องค์กลางในที่ประทับตราพระราชลัญจกรเบื้องบนสามดวง แต่ในที่ใช้ตราพระราชลัญจกรเบื้องบนแต่สองดวงแล้วใช้ประทับตราพระราชลัญจกรมหาโอองการเบื้องซ้ายประทับตราพระราชลัญจกรไอยราพตกลางเบื้องขวา ส่วนตราพระราชลัญจกรในพระองค์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่เป็นรูปวชิระ...”¹¹⁶ สำหรับ “...พระราชลัญจกรหงษ์พิมานประจำชาติ สำหรับประทับประกาศใหญ่ อยู่เบื้องขวาพระราชลัญจกรไอยราพตใหญ่ ประทับประกาศพระราชบัญญัติทั้งปวง แลใบกำกับสุพรรณบัตร หิริณบัตร แลประกาศนียบัตรนพรัตนราชวราภรณ์ อยู่เบื้องขวาพระราชลัญจกรไอยราพตกลาง...”¹¹⁷ และให้ “...พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์ใหม่ ประจำแผ่นดินสำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไป...”¹¹⁸

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้รูปสัญลักษณ์ “ครุฑรา” เป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายของทางราชการโดยถาวรเรียกว่า “ตราพระครุฑพ่าห์” ซึ่งในปี พ.ศ.2455 บาทหลวงฝรั่ง เจ้าอาวาสวัดคริสตังในดงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ได้ขุดพบรูปครุฑ จึงได้นำทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำรูปครุฑนั้นไปติดไว้ที่คันทรงนำที่ตามแบบแผนของโบราณ และโปรดเกล้าฯ ให้ช่างสดึงหลวงปักตราแผ่นดินเป็นทองไว้ตรงกลางธง กับบรรจุเส้นพระเกศาไว้ในคันทรงนั้นพระราชทานให้เป็นธงสำคัญประจำกองทัพบกขานนามเรียกว่า “ธงจตุราชธิปไตย” หรือ “ธงไชยเฉลิมพล” ในปัจจุบัน

¹¹⁶ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม28, (4 ตุลาคม 2454): 303-305.

¹¹⁷ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม28, (4 ตุลาคม 2454): 303-305.

¹¹⁸ “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม28, (4 ตุลาคม 2454): 303-305.

ต่อมาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนตราจากรูปสัญลักษณ์ “ครุฑร่า” เป็น “ครุฑบิน” แต่ในปัจจุบันได้กลับไปใช้รูปครุฑตามเดิม¹¹⁹

ในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวองค์ต่อๆ มาจึงใช้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เป็นลวดลายของตราพระราชลัญจกรเช่นกันทุกรัชกาล เปลี่ยนแปลงเพียงแต่พระปรมาภิไธยที่ขอบล้อมรอบของตราพระราชลัญจกรให้ตรงตามแต่ละรัชกาล ยกเว้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 เนื่องจากตลอดรัชสมัยมิได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ดังนั้นจึงไม่ปรากฏการสร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำรัชกาล

Figure 55 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

¹¹⁹ รัตนวลี ทีปกานนท์, “ครุฑในนาฏศิลป์ไทย” (วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางค์ วิทยาลัยนาฏศิลป์, 2526) 116. อ้างใน ฐานเศรษฐกิจ. ครุฑพระราชทาน, (กรุงเทพฯ : ฐานเศรษฐกิจ, 2551), 45.

คติความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์

นับตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมาแนวคิดคติความเชื่อในองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นดั่งมหาเทพในสังคมไทยปรากฏสืบเนื่องเรื่อยมาจวบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ลัทธิเทวราชาที่สอดแทรกอยู่ในทุกบริบทของคติความเชื่อของคนในสังคมไทยมาตลอด อันปรากฏสะท้อนให้เห็นผ่านพระราชพิธีต่างๆ รวมไปถึงงานศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์ต่างๆ มากมายที่ส่วนใหญ่แล้วสร้างขึ้นไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ อีกทั้งเป็นเครื่องราชูปโภคสรรเสริญในองค์พระมหากษัตริย์ด้วย

ตราพระราชลัญจกร หนึ่งในงานศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์ อันเป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แทนพระราชอำนาจในพระองค์แสดงถึงการรับรอง หรือการเป็นสื่อแทนพระบรมราชโองการที่เป็นลายลักษณ์อักษร ตราพระราชลัญจกรจึงเปรียบได้ดั่งการแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจ อันมีมาแต่พระผู้เป็นเจ้าตามแนวคิดคติความเชื่อของลัทธิเทวราชาในศาสนาฮินดู

รูปสัญลักษณ์ที่แสดงบนตราพระราชลัญจกรสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดคติความเชื่อในลัทธิเทวราชาจากการประดับภาพที่สื่อหมายถึงพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาฮินดู ไม่ว่าจะเป็นบนตราพระราชลัญจกรมหาอุณาโลมที่สื่อหมายถึงความถึงพระศิวะหรือพระอิศวร ตราพระราชลัญจกรหงส์พิมานที่สื่อหมายถึงความถึงพระพรหม ตราพระราชลัญจกรไอยราพตที่สื่อหมายถึงความถึงพระอินทร์ หรือตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ที่สื่อหมายถึงความถึงพระวิษณุหรือพระนารายณ์

รูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ คือรูปสัญลักษณ์ที่สื่อหมายถึงหนึ่งในมหาเทพศาสนาฮินดู องค์พระวิษณุเทพหรือพระนารายณ์ตามคติความเชื่อในวรรณคดีสันสกฤต¹²⁰ หรือตามคติความเชื่อในลัทธิไวษณพนิกายในฮินดู พระบรมราชสัญลักษณ์ที่ปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ ซึ่งพญาครุฑเป็นเทพพาหนะในองค์พระวิษณุเทพ พญาครุฑจึงสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ตามแนวคิดคติความเชื่อของไทยว่า องค์พระมหากษัตริย์ คือพระวิษณุหรือพระนารายณ์ทรงอวตารมาเป็นพระราม กษัตริย์ผู้สืบเชื้อสายราชวงศ์สุรยวงศ์ ผู้ครองนครอโยธยา เพื่อขจัดทุกข์บำรุงสุขแก่มวลมนุษย์¹²¹ ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์จึงเป็นตราพระราชลัญจกรที่สื่อถึงและเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์สมตามคติเทวราชาได้เป็นอย่างดี

ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินองค์ใหม่ขึ้นแทนการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่ทรงตรัสว่ารูปร่างเป็นฝรั่งไป ซึ่ง ทรงดำริว่า พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เคยใช้ตราครุฑพ่าห์ จึงโปรดให้เขียนออกแบบพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินถวายใหม่ โดยเขียนครุฑไม่มีองค์พระนารายณ์ เพื่อให้สมกับนามเรียกที่ว่าพระครุฑพ่าห์

¹²⁰ ยมโดย เห่งพงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก

มีนบุรีพระนครศรีอยุธยา) การเสด็จขึ้นครองราชย์: พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง "สมมติเทวราชา" (กรุงเทพฯ :

(1) คติความเชื่อเรื่องครุฑ อันเกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับครุฑมีปรากฏมากมาย ล้วนแต่มีแนวคิดพื้นฐานจากอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียผ่านการเผยแพร่ศาสนา ณ ดินแดนต่างๆ รวมถึงดินแดนแถบสุวรรณภูมิ หรือในพื้นที่ของประเทศไทยในปัจจุบัน ปรากฏงานศึกษาโดยอ้างถึงครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี โดย ยมโดย เฟ็งหงศา ได้กล่าวไว้ 2 ภาษา คือ ตำนานเรื่องครุฑในวรรณคดีสันสกฤต และตำนานเรื่องครุฑในวรรณคดีบาลี

ตำนานเรื่องครุฑในวรรณคดีสันสกฤต ตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับครุฑที่ปรากฏในภาษาสันสกฤต ได้แก่ มหาภารตะ รามายณะ คัมภีร์ปุราณะฉบับต่างๆ ที่กล่าวถึงครุฑและนาค คือ วัชรปุราณะ ครุฑปุราณะ อัคนิปุราณะ ศิวปุราณะ และภาควัตปุราณะ วรรณคดีประเภทนิทาน คือ กถาสริสาคร วรรณคดีประเภทละคร คือ นาคานันทะ ภาคผนวกของมหาภารตะ คือ วรรณคดีเรื่องหริวงค์¹²² ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตำนานในคติพราหมณ์ฮินดู อันปรากฏครุฑในแบบที่มีเพียงองค์เดียว ผู้เป็นโอรสของพระกัศยปพรหมฤๅษีประชาชนดี กับนางวินตา¹²³

ส่วนตำนานเรื่องครุฑในวรรณคดีบาลี ตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับครุฑที่ปรากฏในภาษาบาลี ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถาต่างๆ¹²⁴ ซึ่งล้วนแต่เป็นตำนานที่ถูกจารึกไว้ในคติพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏครุฑในหลายรูปแบบมีกำเนิดแยกเป็น 4 ประเภท คือ ครุฑประเภทอณทชะ (เกิดในฟองไข่) ครุฑประเภทชลัพพะชะ (เกิดในครรภ์) ครุฑประเภทสังเสทชะ (เกิดในที่หมักหมม) และครุฑประเภทอุปปาติกะหรือโอปปาติกะ (เกิดขึ้นเอง)¹²⁵

สำหรับคติความเชื่อเรื่องครุฑในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ มักปรากฏเรื่องราวให้เห็นในฐานะของการเป็นเทพพาหนะขององค์พระวิษณุเทพ จากตำนานที่กล่าวถึงเหตุการณ์ เหล่าเทพยดาเห็นพญาครุฑบินมาแต่ไกลก็ตกใจลหู่กัน จนเกิดสู้รบกันขึ้นในพวกเดียวกัน พญาครุฑครั้งนั้นบินไปถึงก็กระพือปีกพัดให้ฝุ่นตลบไปทั้งอากาศแล้วเข้าทำร้ายเหล่าเทพยดาด้วยเล็บปาก และปีก จนเทพยดาได้รับความเจ็บปวดล้นฤทธิ์ไปเป็นอันมาก ฝ่ายพระอินทร์เมื่อเห็นฝุ่นตลบไปจนเห็นตัวศูรก็ตรัสแก่พระพายว่า “ท่านจงพัดให้ฝุ่นกระจายไปโดยเร็วเถิด” พระพายได้ฟังพระอินทร์ตรัสดังนั้น ก็พัดฝุ่นไปหมด เหล่าเทพยดาเห็นตัวพญานก ก็พากันเข้ากันต่อสู้ด้วยอาวุธต่างๆ พญานกรบสู้ด้วยอาวุธซึ่งมีอยู่ในตัว คือ เล็บ ปาก และปีก เทพยดาทั้งหลายสู้ไม่ได้ก็หนีกระจัดกระจายไป

เมื่อเหล่าเทพยดาเปิดทางให้แล้ว พญาครุฑก็ตรงเข้าไปยังที่เก็บน้ำอมฤต แต่กลับเห็นกองเพลิงซึ่งล้อมรอบด้วยเปลวไฟร้อนระอุ ประหนึ่งจะไหม้พระอาทิตย์ให้เป็นผงได้ พญาครุฑจึงจำแลงกายเป็นนกใหญ่มีปากถึงแปดพันหนึ่งร้อยปาก แล้วบินไปอมน้ำในแม่น้ำตามจำนวนปากกลับมาดับไฟที่ล้อมอมฤตอยู่นั้นได้ เมื่อไฟดับแล้ว พญานกจึงแปลงกายเป็นนกสีทองตรงเข้าไปถือเอาอมฤต พบจักร

¹²² ยมโดย เฟ็งหงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) 7.

¹²³ ยมโดย เฟ็งหงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) 8.

¹²⁴ ยมโดย เฟ็งหงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) 7.

¹²⁵ ยมโดย เฟ็งหงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) 8.

จักรหนึ่งซึ่งคมสุดจะหาที่เปรียบ จักรนั้นหมุนอยู่มิได้หยุด พร้อมทั้งจะตัดกายผู้พยายามจะลักอมฤต พญานกเห็นดังนั้นจึงแปลงกายเป็นนกตัวเล็กที่สุดแล้วกระโจนลอดช่องของจักรนั้นเข้าไปด้วยความรวดเร็ว เมื่อลอดพ้นจักรไปแล้วยังพบนาคสองตัว มีแสงเหมือนแสงไฟ มีลิ้นเหมือนฟ้าแลบ ฟันไฟพิษออกจากปาก และมีตาที่ไม่กะพริบ ผู้ใดที่ถูกนาคทั้งสองมองเห็น จะต้องเสียชีวิตในทันที พญาครุฑเมื่อเข้าไปพบนาคก็กระพือปีกให้ฝุ่นเข้าตานาคแล้วเข้าฉีกนาคเป็นท่อนน้อย

เมื่อสิ้นผู้รักษาแล้ว พญาครุฑก็เข้าถือเอาน้ำอมฤตลบินขึ้นบนอากาศแต่ยังไม่ได้ดื่มอมฤตนั้น พญาครุฑบินไปตามทาง พบพระนารายณ์ พระนารายณ์ตรัสสรรเสริญพญาครุฑว่าผืนใจตนเองได้ไม่กลืนน้ำอมฤต จึงรับสั่งว่าจะประทานพรแก่พญาครุฑเมื่ออยากได้อะไรก็ให้ขอเถิด พญาครุฑทูลตอบว่า “ข้าพเจ้าขออยู่สูงกว่าพระองค์ ขอเป็นผู้ไม่มีเวลาตาย ไม่มีเวลาเจ็บ แม้มิได้กินอมฤต”

พระนารายณ์ประทานพรแก่พญาครุฑตามประสงค์แล้ว พญาครุฑทูลกลับพระนารายณ์ว่า “ข้าพเจ้าจะถวายพรแก่พระองค์พรหนึ่ง” พระนารายณ์ตรัสตอบว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงให้พรคือยอมเป็นพาหนะของข้าแลข้าให้ท่านอยู่ที่เสาธงของข้า เพื่อท่านจะอยู่สูงกว่าข้าได้ตามประสงค์” และยังทรง อนุญาตให้สามารถจับนาคกินเป็นอาหารได้ ยกเว้นเศษะนาคและนาควาสกรี ซึ่งเป็นนาคผู้เคารพในพระองค์¹²⁶ เมื่อเสร็จจากการให้พรและรับพร พญาครุฑก็ทูลลาพระนารายณ์บินต่อไป ความเร็วของนกเหยี่ยวความเร็วของลมในอากาศ

ยมโดย เฝิงพงศา ได้อ้างถึงคัมภีร์มหาภารตะและคัมภีร์รามายณะที่ได้กล่าวถึงลักษณะของครุฑไว้ว่า “...มีขน ปีก จะงอยปากและเล็บอย่างนกทั่วไป แต่อวัยวะแต่ละส่วนของครุฑมีอานุภาพเหนือ นกทั้งปวงกล่าวคือ มีรูปร่างใหญ่มหึมาดุจภูเขา ร่างกายเป็นไฟร้อนแรง มีรัศมีโชติช่วงดุจไฟบรรลัยกัลป์ เมื่อออกจากไข่จึงทำให้บังเกิดแสงสว่างไปทั่วทุกทิศ ความสุขสว่างรุ่งโรจน์แห่งกายครุฑเสมอพระอัคนี ปีกครุฑเมื่อกางออกดูกว้างใหญ่ไพศาลดุจประตูเมืองใหญ่ แแรงกระพือปีกสามารถบันดาลให้เกิดมหา วาตะพัดทำลายป่าให้พินาศในชั่วพริบตา บรรดาต้นไม้ต่างเกรงกลัวอานุภาพแห่งลมปีกครุฑยิ่งนัก อำนาจลมปีกของครุฑทำให้มหาสมุทรบังเกิดคลื่นป่วนปั่น จะงอยปากและเล็บครุฑแหลมคมและ แข็งแรงมาก สามารถฉีกร่างศัตรูเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ขนครุฑงามเลิศเหนือบรรดานกทั้งปวง จนได้รับการสรรเสริญจากเทวดาทั้งหลาย และตั้งฉายานามครุฑว่าสุบรรณ บางแห่งว่าครุฑมีปีกสีทอง นัยน์ตา ครุฑเป็นประกายเจิดจ้าดุจสายฟ้าแลบ และเปล่งแววดุร้ายข่มขวัญฝ่ายปรปักษ์ให้หนีไปสิ้น ครุฑและ เฝ่าพันธุ์มีสายตาดู สามารถมองเห็นได้ไกลเกิน 100 โยชน์...”¹²⁷

คติความเชื่อเรื่องครุฑในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ ส่วนใหญ่จึงเป็นครุฑที่ปรากฏบนฐานของความเชื่อในคติศาสนาพราหมณ์ฮินดู กระนั้นคติความเชื่อเรื่องครุฑในคติพุทธ ศาสนาก็มีปรากฏบ้าง แต่ด้วยความเชื่อที่ว่าครุฑมีเพียงองค์เดียวซึ่งทำหน้าที่เป็นเทพพาหนะ ขององค์พระนารายณ์หรือพระวิษณุเทพ ทำให้ครุฑได้กลายมาเป็นหนึ่งในพระราชสัญลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสังคมไทย

¹²⁶ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. *ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู*. (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2551), 130.

¹²⁷ ยมโดย เฝิงพงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521) 7.

(2) คติความเชื่อแห่งองค์พระมหากษัตริย์

จากตำนานครุฑตั้งได้กล่าวไปนั้น แสดงให้เห็นถึงที่มาของความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างองค์พระวิษณุหรือพระนารายณ์กับพญาครุฑ ที่สามารถพบเห็นได้ผ่านงานศิลปกรรมต่างๆ ที่ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับความเป็นพระมหากษัตริย์แทบทั้งสิ้น สืบไปถึงคติเทวราชาในวัฒนธรรมเขมร ซึ่งเชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อวตารของพระผู้เป็นเจ้าของ¹²⁸ ทำให้ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ต้องเป็นสิ่งพิเศษมิได้สำหรับเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติ การใช้ศัพท์สนทนา รวมไปถึงสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ

องค์พระมหากษัตริย์ พระผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทั้งมวลในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาราษฎร์ และทุกครั้งที่เกิดยุคเข็ญ อำนาจจากเบื้องบนนี้จะปรากฏขึ้นทุกคราไป¹²⁹ ศาสนาที่สถิตอยู่ในดินแดนแถบสุวรรณภูมิ หรือในประเทศไทยในปัจจุบัน ล้วนแต่ผูกพันเกี่ยวเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ อันส่งอิทธิพลต่อแนวคิดคติความเชื่อต่อองค์พระมหากษัตริย์ พุทธศาสนาเชื่อในคติว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติราชา ส่วนศาสนาฮินดูเชื่อในคติว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตั้งองค์เทวราชา

คติในพุทธศาสนาที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็น สมมุติราชา หมายความว่าถึงเอกบุรุษที่มาจากมนุษย์บนพื้นดินพิภพเป็นผู้มีคุณธรรม ได้บำเพ็ญบารมีที่สะสมมาแต่ชาติต่างๆ จนเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั้งหลาย จึงได้รับยกย่องให้เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง¹³⁰ ทรงเป็นผู้ปกครองจักรวรรดิอันประกอบด้วยทวีปใหญ่ทั้งสี่ตามคติจักรพรรดิ¹³¹ ซึ่งปัจจัยที่ช่วยให้จักรพรรดิบรรลุถึงชัยชนะในสกลแผ่นดินทั่วทั้งสี่เช่นนี้ คือ แก้วเจ็ดประการ ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณีโชติ นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว นอกจากนี้ตามคติในพุทธศาสนาผู้ปกครองที่ได้ชื่อว่า ‘ราชา’ คือผู้ปกครองซึ่ง ‘ยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยทศพิธราชธรรม’ ดังนั้นผู้ปกครองซึ่งทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมะของพุทธศาสนา และทรงยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยธรรมะนั้นซึ่งรวมถึงทศพิธราชธรรมนั้นด้วย คติธรรมิกราชจึงเข้าใจว่าเป็นพัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นในระยะหลัง เพื่อจะเน้นความเป็น ‘อริราช’ ความเป็นใหญ่เหนือราชาอื่นๆ ทั้งหลายในโลก¹³²

ส่วนคติศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็น เทวราชา หมายความว่าถึงราชาหรือองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์เทวะ¹³³ เป็นคติหนึ่งในลัทธิของศาสนาฮินดูที่เดินทางมาจากดินแดนแถบชมพูทวีป เมื่อคติแนวคิดความเชื่อนี้เข้าสู่ดินแดนแถบสุวรรณภูมิ ซึ่งมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่

¹²⁸ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. ศิลปะชอบ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547), 18-19. อ้างใน เชษฐ ติงสฤษดิ์.

ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, (นนทบุรี : มิวเซียมเพลส, 2558), 226.

¹²⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่พึ่งของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 12.

¹³⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่พึ่งของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 12.

¹³¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่พึ่งของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 26.

¹³² ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่พึ่งของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 28.

¹³³ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. เรื่องของลัทธิและนิกาย, (กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2531), 1.

บนภูเขานอกหรือในเมืองเพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองมิให้เกิดภัยพิบัติแก่บ้านเมือง¹³⁴ เช่น ในสมัยสุโขทัยปรากฏความเชื่อเรื่อง พระขมุงผี ที่สถิตอยู่บนภูเขาอกเมืองสุโขทัย ผนวกกับความเชื่อศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประทับอยู่บนภูเขาสูงนั้นคือองค์พระศิวะ จากความเชื่อดั้งเดิมของสุโขทัยดังกล่าว มีความสอดคล้องกันจึงช่วยสนับสนุนคติความเชื่อของศาสนาฮินดูเข้ามาในราชสำนัก นำไปสู่พิธีกรรมเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์แก่องค์พระมหากษัตริย์¹³⁵

พระผู้เป็นเจ้าของทั้งสามแห่งศาสนาฮินดู อันได้แก่พระพรหมเป็นผู้สร้าง พระศิวะเป็นผู้ทำลาย พระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นผู้พิทักษ์รักษา แต่ความเชื่อของคนไทยนั้นเชื่อว่า พระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นพระเดช และพระศิวะเป็นพระคุณ องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอยู่ในฐานะพระวิษณุและพระศิวะรวมกัน จึงปรากฏคำว่า พระเดชพระคุณ มิใช่ในภาษาไทยหลายแห่งที่มีข้อความเกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ เช่น “เป็นพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้” ในกรณีที่ได้รับพระมหากรุณา และ “รับราชการสนองพระเดชพระคุณ” ในกรณีที่ได้เข้ารับราชการ แต่อิทธิพลของพุทธศาสนายังคงปรากฏให้เห็นเกี่ยวข้องอยู่ในคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ไม่ว่าจะเป็น “พระกรุณา” อันหมายความว่าองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น “กราบบังคมทูลพระกรุณา” ในกรณีที่กราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ หรือใช้เป็นศัพท์ที่หมายความว่าองค์พระมหากษัตริย์ เช่น “พระกรุณาตรัสให้หา...” เป็นต้น¹³⁶

หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายว่า “...ในสมัยสุโขทัยนั้นพยายามทุกทางที่จะเป็นไทยแท้ ไม่ยอมรับอิทธิพลของชาติอื่นใดโดยเฉพาะชาติเขมร ต้องการแสดงความเป็นไทยให้เต็มที่ เพราะฉะนั้นพระมหากษัตริย์ของไทยในระยะเริ่มแรกจึงเป็นพระมหากษัตริย์ตามคติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวหน้าครอบครัว เรียกเป็นสามัญนามว่า ‘พ่อเมือง’ เป็นบิดาของเมืองและบิดาของคนทั้งปวง ถ้าจะเรียกเป็นรายพระองค์ก็เรียกว่า ‘พ่อขุน’ ...ส่วนในสมัยอยุธยาเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นราชา คือ เป็นผู้ปกครองแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้ปกป้องกันชนทั้งปวงในยามสงคราม และปกครองประเทศให้สงบในยามสันติ นอกจากนั้นอยู่อย่างรับเอาคติของชนชาติอื่นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เข้ามาโดยบริบูรณ์ เป็นลัทธิอย่างหนึ่งคือลัทธิเทวราชที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา...ต่อมาคติทั้งสองรวมตัวกันเข้า คือแลกเปลี่ยนระหว่างอยุธยากับสุโขทัย ผลที่เกิดขึ้นก็คือเกิดเป็นพระมหากษัตริย์แบบไทยขึ้นใหม่ซึ่งตรงกันทั้งสองแห่ง ถ้าจะพูดกันแบบสุโขทัยก็คือเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นคนแต่เริ่มเป็นเทวดาขึ้นนิดหน่อย และถ้าจะพูดกันแบบอยุธยาก็คือเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นเทวดาแต่เริ่มลดพระองค์ลงมาเป็นคน และต่างฝ่ายต่างได้รับคติต่างกัน...”¹³⁷

การรับอิทธิพลคติแนวคิดเทวราชในสมัยอยุธยา ทำให้ผู้คนเชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์มีฐานันดรศักดิ์เป็นดังสมมุติเทพ ในระบอบการปกครองแบบเทวราชาที่เชื่อกันว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระผู้เป็นเจ้าของทั้งสามแห่งศาสนาฮินดู สะท้อนให้เห็นผ่านหลักฐานในบทประพันธ์หนึ่งคือ ลิลิต

¹³⁴ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. เรื่องของลัทธิและนิกาย, (กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2531), 1.

¹³⁵ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. เรื่องของลัทธิและนิกาย, (กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2531), 2.

¹³⁶ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. เรื่องของลัทธิและนิกาย, (กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2531), 10-11.

¹³⁷ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. สถาบันพระมหากษัตริย์ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), 2-3.

โองการแข่งน้ำ ที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น¹³⁸ เพื่อการสรรเสริญบูชาองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเสมือนพระเจ้าผู้เป็นเจ้า เปรียบตั้งพระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งสามองค์ในความเชื่อของศาสนาฮินดู ซึ่งในบทประพันธ์นี้ยังเป็นคำสาปแช่งแก่ผู้ทรยศ คิดไม่ซื่อต่อองค์พระมหากษัตริย์ ให้ประสบแต่ความฉิบหายอันตรายต่างๆ และยังปรากฏคำสรรเสริญอวยพรแก่ผู้จงรักภักดี ใช้ในพิธีกระทำสัตย์สาบานต่อกษัตริย์เป็นพิธีจากคติจากพราหมณ์ที่ได้เข้าไปมีบทบาทอยู่ในราชสำนักของกษัตริย์รัฐสังคมาทาสเขมรสมัยนครหลวง¹³⁹

“โอมสิทธิสรวงศรีแก้ว แฝ้มมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก่วนกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สี่มือถือสังข์จักรครุฑารณิ ภิรูวตาร อสุรแลงลาญทุก ทศคณิจรนาย...” “...โอมบรมศวราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัวเผือก เอกเงือกเกี่ยวข้าง อ่างตัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงอินทรชฎา สามตามพระแพรง แกวงเพชรกล้า ฆ่าพิฆนจัญไร...” คือสองท่อนในช่วงต้นของในบทประพันธ์รายโบราณลิลิตโองการแข่งน้ำ ที่กล่าวถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งพระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุและพระอิศวรหรือพระศิวะอย่างชัดเจน อันเป็นองค์บรมเทพในคติความเชื่อเทวราชา

คติความเชื่อเทวราชาในสมัยอยุธยา ได้รับอิทธิพลทั้งจากลัทธิไศวนิกาย และลัทธิไวษณพนิกายในศาสนาฮินดู รวมไปถึงอิทธิพลในพุทธศาสนาเช่นกัน ซึ่งเชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์นั้นทรงเป็นเทวราชและพระโพธิสัตว์

อิทธิพลจากลัทธิไศวนิกายนั้น เชื่อและบูชาในองค์พระอิศวรหรือองค์ศิวะเป็นองค์เทพสูงสุดตามคติฮินดูศิวะเวทว่าองค์พระมหากษัตริย์นั้น คือองค์พระอิศวรหรือองค์พระศิวะแบ่งภาคลงมาเป็นพระมหากษัตริย์ พระนามขององค์กษัตริย์จึงนำพระนามของพระอิศวรมาถวาย¹⁴⁰ เช่น พระนเรศวร พระปรเมศวร

สำหรับอิทธิพลจากลัทธิไวษณพนิกาย บูชาองค์พระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุเป็นเทพสูงสุด และเชื่อว่าพระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุทรงอวตารมาเป็นพระราม กษัตริย์ผู้สืบเชื้อสายราชวงศ์สุริยวงศ์ ผู้ครองนครอโยธยา เพื่อจัดทุกข์บำรุงสุขแก่มวลมนุษย์ ดังเช่นในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ หรือมหากาพย์รามายณะ ซึ่งพระนามขององค์กษัตริย์ที่เชื่อในลัทธินี้จึงปรากฏพระนามของพระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุ พระผู้ทรงอวตารเป็นพระราม¹⁴¹ ในพระนามขององค์กษัตริย์ เช่น พระ รามาธิบดี พระนารายณ์

ชาตรี ประกิตนทการ ได้กล่าวถึงคติพระรามว่า “...เป็นคติที่สะท้อนรูปแบบการเมืองที่สัมพันธ์กับรัฐเขมรโบราณซึ่งมีลักษณะของรัฐศักดินาเต็มขั้น มีความซับซ้อนทางสังคม เต็มไปด้วยชน

¹³⁸ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 57.

¹³⁹ พิชามณชฺ์ มุขวิสัย. “สัญลักษณ์รูปครุฑและพระนารายณ์ทรงสุบรรณกับการแทนพระมหากษัตริย์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ กรณีศึกษา : พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ กับหน้าบันภายในพระบรมมหาราชวังและพระบวรราชวัง” (ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 7. อ้างถึง จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดให้ทางประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, 2547), 3.

¹⁴⁰ นภาพร เล้าสินวัฒนา. การเสด็จขึ้นครองราชย์ : พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง "สมมติเทวราชา" (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), 93.

¹⁴¹ นภาพร เล้าสินวัฒนา. การเสด็จขึ้นครองราชย์ : พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง "สมมติเทวราชา" (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), 94.

ชั้นและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ กษัตริย์คือ ‘เทวราชา’ มิใช่หัวหน้ากลุ่มผู้นำทางการเมืองแบบสหพันธรัฐ...”¹⁴² และอธิบายเพิ่มเติมว่า “...พระนามกษัตริย์จะนิยมใช้คำว่า ‘รามาธิบดี’...”

พระนามขององค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา มักปรากฏการออกพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี” ดังหลักฐานในจารึกหลักที่ 310 จารึกลานทองตะนาวศรี มหาศักราช 1384 ปรากฏพระนามบรมไตรโลกนาถจารึกด้วยอักษรขอมว่า

“...วระ ราชโองการ สัตจ **พระรามาธิบดี** ศรีศรีนทรบรมจักรพรรดิราชาธิ [ราช] ราเมศวรธรมมิ [กราช] เตโซ ชยพรมมเทพาติเทพ ตรีภูพณาธิเปศปรมบพิตร...” ปวิวรรตเป็นอักษรวิธีปัจจุบันว่า “...พระราชโองการ**สมเด็จพระรามาธิบดี**ศรีศรีนทรบรมจักรพรรดิราช ราเมศวร ธรรมิกราช เตโซ ชัยพรมมเทพาติเทพ ตรีภูพณาธิเปศ ปรมบพิตร...”¹⁴³

ศิลาจารึกวัดตำหนัก ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราว พ.ศ.2023 ได้พบหลักฐานว่ามีจารึกคำว่า “รามาธิบดี” ดังข้อความตามอักษรวิธีเดิมในจารึกว่า “**พระรามาธิบดี**ศรีศรีนทร (ร) บรมจักรพรรดิราช ราเมศวร ธรรมิกราชเตโซ (ไชย) พรมมเทพาติเทพตรีภูพณาธิเปศปรมบพิตร”¹⁴⁴

จารึกพระนามดังกล่าวเป็นหลักฐาน อันแสดงให้เห็นถึงความคิดของผู้คนในสังคมสมัยอยุธยา ที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนองค์พระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุอวตารเป็นพระราม เพื่อปราบทุกเข็ญแก่ปวงประชาราษฎร์ นอกจากนี้นามเรียกของเมืองอโยธยา หรืออยุธยา ก็เป็นชื่อเมืองของพระราม การประดับหน้าบันสถาปัตยกรรมด้วยรูปนารายณ์ทรงครุฑ หัวเรือพระราชพิธีซึ่งนิยมสร้างจากตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ หรือมหากาพย์รามายณะ¹⁴⁵ เมื่อองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนตั้งองค์พระวิษณุหรือนารายณ์อวตารตามคติเทวราชา ครุฑซึ่งเป็นเทพพาหนะ จึงถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในสัญลักษณ์และประกอบแวดล้อม ณ ที่ต่างๆอันตามแต่สมควร

จนในสมัยรัตนโกสินทร์ ระบบความคิด แบบแผน และคติความเชื่อ ได้รับการสืบทอดจากกรุงศรีอยุธยา ราชธานีต้นแบบมาสู่ กรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นราชธานีใหม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงมีพระราชประสงค์และกระเสาะรับสั่งต้องการให้ย้อนกลับไปเหมือน “ครั้งบ้านเมืองยังดี” โดยทรงเลียนแบบคัตลอรูปร่างแบบแผนงานศิลปกรรมงานช่างแขนงต่างๆ ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย มาไว้ยัง ณ กรุงรัตนโกสินทร์

สายชล สัตยานุรักษ์ ได้กล่าวไว้ใน บทความ เรื่อง จักรพรรดิราช ธรรมิกราชาธิราช กรุงรัตนโกสินทร์ ใน จักรพรรดิราช ที่ฟังของมหาชนชาวสยาม ว่า “...ชนชั้นนำในรัชกาลที่ 1 ให้ความสำคัญแก่ลักษณะที่เป็นพิธีกรรมในการต่างๆน้อยลงมาก ราชสำนักจึงให้ความสำคัญแก่กษัตริย์ภาพอันศักดิ์สิทธิ์น้อยลง แต่จะเน้นความชอบธรรมของอำนาจที่เกิดจากการทำหน้าที่ต่อสังคมแทน เนื่องจากหน้าที่ของธรรมิกราชาธิราชคือการจรจรโลงธรรม จึงมีการเน้นถึงคุณสมบัติที่จะเอื้อให้พระองค์ทรงสามารถ ทำหน้าที่นี้ได้บริบูรณ์ คือคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์...”¹⁴⁶ ซึ่ง “...

¹⁴² ชาตรี ประภิตนทการ. การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2558), 86.

¹⁴³ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 58.

¹⁴⁴ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 58.

¹⁴⁵ ชาตรี ประภิตนทการ. การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2558), 86.

¹⁴⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่ฟังของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 30-31.

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงได้รับเลือกจากคนทั้งหลายให้เป็นผู้ปกครองเพราะมีพระปัญญาคุณ ทรงทำหน้าที่ตัดสิ้นคดีความ ทรงเป็นใหญ่เหนือที่ดิน และทรงยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วย ทศพิธราชธรรม เป็นความคิดที่ปรากฏในคัมภีร์ของพุทธศาสนา ก่อนหน้ารัชกาลที่ 1 มาเป็นเวลานาน ทั้งยังมีความคิดว่าพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ในต้นภัทรกัลป์ทรงเป็นใหญ่ที่สุดใน จักรวรรดิด้วย...”¹⁴⁷

จากกระแสรับสั่งที่ต้องการให้ย้อนกลับไปเหมือน “ครั้งบ้านเมืองยังดี” เป็นพระราชประสงค์ที่สะท้อนให้เห็นว่า กรุงศรีอยุธยาอันเป็นราชธานีเก่ากับกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นราชธานีใหม่ เป็นราชอาณาจักรเดียวกัน ซึ่งสืบทอดรูปแบบความคิดต่างๆ สมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏนามเรียกในเอกสารสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นามว่า กรุงศรีอยุธยา ไว้ในพระราชปรารภ ในบานแพนกกกฎหมายตราสามดวง ที่ชำระในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ราว พ.ศ.2334¹⁴⁸ ว่า

“...กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์...”

การปรากฏจารึกนามแห่งราชธานีแห่งใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ ณ ภายในวิหารทิศ จารึกบนแผ่นหินอ่อนกล่าวถึงการสร้างพระโลกนาถ มีที่ตอนหนึ่งทีกล่าวถึงนามราชธานีว่า “...กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์อุดมพระราชมหาสถาน...” นอกจากนี้ยังปรากฏในจารึกว่าด้วยพระบรมธาตุมาจากเมืองน่าน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ระบุนามราชธานีว่า “...กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์...”¹⁴⁹

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 พบเอกสารอันเป็นหลักฐาน ประกาศอธิษฐานน้ำพระพิพัฒน์ ครั้งสมัยรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ปรากฏนามราชธานีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “...กรุงเทพพระมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน...”¹⁵⁰ นอกจากนี้ ใน”ศุภอักษร เรื่องหม่อมเหม็นกับพวกกบฏ เมื่อ จ.ศ.1171” ปรากฏนามราชธานีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “...กรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน...”¹⁵¹

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ปรากฏนามราชธานีในจารึกพระสุพรรณบัฏ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ว่า “...กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา มหาตติลภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์อุดมพระราชมหาสถาน ...”¹⁵²

¹⁴⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม. จักรพรรดิราช ที่ฝั่งของมหาชนชาวสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2550), 31.

¹⁴⁸ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 78.

¹⁴⁹ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 79.

¹⁵⁰ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 79.

¹⁵¹ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 79.

¹⁵² ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 79.

การปรากฏนามเรียก “กรุงศรีอยุธยา” ในนามของราชธานีใหม่ ในจารึกต่างๆที่ได้กล่าวไปนั้น เป็นการแสดงถึงการสืบทอดรูปแบบแนวคิด มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสู่กรุงรัตนโกสินทร์ ในความเชื่อที่ว่า กรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีแห่งองค์พระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุอวตารมาเป็นพระราม ปกครองตามตำนานในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์หรือรามายณะ

ไม่เพียงแต่นามของราชธานีเท่านั้นที่สะท้อนถึงการสืบทอดคติแนวคิด การออกพระนามองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังคงสืบทอดมาด้วย ดังเช่นในพระนามของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ว่า

“...พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช **รามาริบัติศรีสินทร** บรมมหาจักรพรรดิ ราชาธิบดีนทร ธรณินทรธิราช รัตนากาศภาสกรวงษ องค์กรมาธิเบศ ตรีภูวเนศวรนายก ดิลกรัตนราช ชาติ อสชวะไศรย สมุทระโรมนต์ สกลจักรวาทิเบนทร สุริเยนทรธิบดีนทร ตรีหริทราธาธิบดี ศรีสุวิบุลคุณอักษรนิต ฤทธิราเมศวรธรรมมิกราชาธิราช เดโชไชยะพรหมเทพาติเทพ ตรีภูวนาธิเบศโลกะเชษฐวิสุทธิ มกุฎประเทศคคะตามหาพุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว...”¹⁵³

จากพระนามที่ได้นำมากล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าปรากฏพระนาม **รามาริบัติ**¹⁵⁴ อันหมายถึงความถึง **พระราม** จากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์หรือรามายณะ ตามคติความเชื่อองค์พระนารายณ์หรือองค์พระวิษณุอวตารมาเป็นพระราม ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชประสงค์ให้รื้อฟื้นพระนาม **รามาริบัติศรีสินทร** อันเป็นแบบอย่างพระนามมาแต่สมัย อยุธยา ด้วย¹⁵⁵

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เป็นต้นมา คติแนวคิดความเชื่อนี้ยังคงอยู่ ซึ่งไม่เพียงปรากฏนามแห่งราชธานีหรือพระนามขององค์พระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น แต่ยังปรากฏในรูปของนามเรียกสาธารณูปโภคต่างๆ ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ชื่อเรียกถนน เช่น ถนน **พระรามที่ 1** ถนน **พระรามที่ 4** ถนน **พระรามที่ 6** เป็นต้น สะพานข้ามแม่น้ำ เช่น สะพาน **พระราม 9** สะพาน **พระราม 7** เป็นต้น รวมไปถึงสถานที่สำคัญ เช่น โรงพยาบาล **รามาริบัติ** สถานีรถไฟฟ้าใต้ดิน สายเฉลิมรัชมงคล **พระราม 9** เป็นต้น

รูปแบบคติความคิดความเชื่อต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้รับการสืบทอดมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา แต่กระนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงราชธานีย่อมมีการปรับเปลี่ยนเสริมแต่ง จนนำมาสู่ผสมผสานและการเกิดใหม่ คติความเชื่อผสมผสานคติต่างๆ จากทั้ง พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู การแสดงออกถึงความป็นองค์พระมหากษัตริย์ ผู้เปรียบดั่งองค์พระนารายณ์ หรือองค์พระวิษณุอวตาร มักพบได้จากงานศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ขึ้นเพื่อสรรเสริญในพระองค์ ไม่ว่าจะเป็น การประดับบนพระมณเฑียรมหาปราสาท ราชรถราชยาน เรือพระที่นั่ง รวมไปถึงตราพระราช ลัญจกร ซึ่งปรากฏลดลยประดับเป็นพระราชสัญลักษณ์ ที่มีความหมายเกี่ยวเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ และรวมไปถึงการเป็นสิ่งแทนในพระองค์

¹⁵³ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 80.

¹⁵⁴ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 80.

¹⁵⁵ ศานติ ภักดีคำ. พระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), 81.

ขนบธรรมเนียมโบราณราชประเพณีจารีตในราชสำนักสยาม อันเกี่ยวเนื่องในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน

รูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินหรือตราประจำอาณาจักรใดอาจไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับอันใดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่กระนั้นในสมัยโบราณระบบการปกครองยังคงเป็นสิทธิ์ในพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ฉะนั้นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามจึงปรากฏรูปสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์

ธรรมเนียมโบราณราชประเพณีหรือจารีตในราชสำนักสยามแบบแผนต่างๆ ภายในราชสำนักสยาม อันเป็นที่มาของงานศิลปกรรมรูปแบบต่างๆ ที่บรรจงรังสรรค์ขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งรวมไปถึงพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ดังปรากฏในขั้นตอนหนึ่งใน**พระราชพิธีบรมราชาภิเษก** ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน¹⁵⁶ คือ (1) การเตรียมพิธี (2) พิธีเบื้องต้น (3) พิธีบรมราชาภิเษก (4) พิธีเบื้องปลาย (5) การเสด็จเสวยพระนคร

ขั้นตอน“การเตรียมพิธี” คือขั้นตอนที่ปรากฏพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการตระเตรียมสิ่งสำคัญบางประการไว้ก่อนการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก¹⁵⁷

พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ปรากฏการประกอบพระราชพิธีร่วมกับการจารึกพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธย ดวงพระบรมราชสมภพ และเนื่องด้วยต้องมีการถวายพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธย ก่อนที่จะถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์อื่นๆ และต้องเชิญดวงพระบรมราชสมภพและพระราชลัญจกร ขึ้นประดิษฐานบนแท่นมณฑลในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกด้วย ดังนั้นก่อนเริ่มงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงต้องมีพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกร โดยจัดขึ้นในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อน

พระราชพิธีนี้เป็นพิธีที่ต้องหาฤกษ์ที่เป็นมงคลกับองค์พระมหากษัตริย์ ที่จะทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อโหรกำหนดพระฤกษ์ได้วันใด ตอนเย็นก่อนถึงวันพระฤกษ์ พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ ส่วนโหรจะสวดบูชาเทวดา เช้าวันรุ่งขึ้นก่อนเวลาพระฤกษ์พระราชวงศ์ที่เสด็จทรงเป็นประธานในพระราชพิธีจะประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงจุดธูปเทียน เครื่องนมัสการ และทรงศีล

เอกลักษณ์เป็นผู้จารึกพระสุพรรณบัฏ ส่วนโหรจะทำหน้าที่จารึกดวงพระบรมราชสมภพ และนายช่างผู้แกะพระราชลัญจกรจะต้องแต่งกายด้วยเครื่องขาวและรับศีลด้วย

เมื่อใกล้เวลาพระฤกษ์ พระราชวงศ์ผู้เป็นประธานในพิธีจะทรงจุดเทียนเงินเทียนทองที่โต๊ะจารึก ผู้จารึกต้องนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร จากนั้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คล้องสายสิญจน์ แล้วหันหน้าไปสู่มงคลทิศ กระทั่งได้ฤกษ์โหรจะลั่นเปล่งพระปรมาภิไธย และดวงพระบรมราชสมภพ ขณะเดียวกันนั้นนายช่างก็ทำหน้าที่แกะพระราชลัญจกรพร้อมกันไปด้วย

¹⁵⁶ นภาพร เล้าสินวัฒนา. การเสด็จขึ้นครองราชย์ : พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง "สมมติเทวราช", (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), 22.

¹⁵⁷ นภาพร เล้าสินวัฒนา. การเสด็จขึ้นครองราชย์ : พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง "สมมติเทวราช", (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), 23.

ในระหว่างที่อาลักษณ์โหรและนายช่างกำลังทำงานอยู่นั้น สรรพเสียงรอบข้างจะกึกก้องด้วยเสียงพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์และเจ้าพนักงานประโคมแตร สังข์ และพิณพาทย์ เมื่อจารึกเสร็จแล้วพราหมณ์จะหลั่งน้ำสังข์และเจิมแผ่นพระสุพรรณบัฏ ดวงพระราชสมภพและพระราชลัญจกร ม้วนพันด้วยไหมเบญจพรรณ แล้วห่อแยกกันด้วยแพรแก้วอีกชั้นหนึ่งเสร็จแล้วบรรจุลงในพระกรัณฑ์ทองคำลงยาชาวดี แยกเป็นพระกรัณฑ์บรรจุพระสุพรรณบัฏองค์หนึ่ง บรรจุดวงพระบรมราชสมภพองค์หนึ่ง แล้วเชิญพระกรัณฑ์ทั้งสองบรรจุรวมกันในหีบทองคำลงยา รองรับด้วยพานทองคำลงยาสองชั้น ปิดคลุมเช่นเดียวกัน หลังจากนั้นจึงเชิญขึ้นตั้งบนโต๊ะจำหลักปิดทองบนธรรมมาสน์ศิลา ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อจากนั้นบรรดาพราหมณ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทจะทำการเวียนเทียนบนสมโภช

พระสุพรรณบัฏ ดวงพระราชสมภพ และพระราชลัญจกร จะอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเรื่อยไป จนเมื่อถึงวันเริ่มงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงตั้งกระบวนแห่เชิญไปประดิษฐาน ณ พระแท่นมหามณเฑียร ซึ่งอยู่ริมผนังด้านทิศตะวันออกภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ โดยจะประดิษฐานรวมอยู่กับพระบรมธาตุ พระพุทธปฏิมากรสำคัญประจำรัชกาล เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เครื่องมูรธาภิเษก เครื่องพระพิชัยสงคราม และพระแสงสำคัญต่างๆ ต่อไป

พระราชลัญจกรที่ปรากฏในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น เป็นหนึ่งในพระบรมราชสัญลักษณ์ที่แฝงความหมายอันหมายถึงพระราชอำนาจที่มีมาพร้อมดวงพระวิญญูญาณที่ทรงพระราชสมภพขึ้นเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร

นอกจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ยังปรากฏพระราชพิธีหนึ่งในราชสำนักสยามที่เกี่ยวข้องในพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามและตราพระราชลัญจกรองค์ต่างๆ จากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 ว่า “...วารสมัยแห่งรัชกาลที่ครบ 10000 วัน นี้ ยังมีได้มี ณ รัชกาลอื่นในพระบรมราชวงศ์นี้เลย นับว่าเปนมหามงคลสมัยอันอุดมยิ่ง ควรจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพิเศษไว้ ให้เป็นแบบแผนสืบไป ณ ภายหน้า แต่มหามงคลสมัยอันนี้ ได้มีในลำดับแห่งวันที่ในรัชกาล นับจำเดิมแต่วันที่ 1 ซึ่งเป็นวันแรก ได้ประทับพระราชลัญจกรสืบมา นับว่าได้ประทับพระราชลัญจกรมาได้ 10000 วัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศล **สมโภชพระราชลัญจกร** ซึ่งได้ใช้เป็นสำคัญ ในราชการอยู่ทุกวันนี้ ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่ถือดวงตราตำแหน่งซึ่งเป้นสำคัญในราชการอยู่ ทุกวันนี้ นำดวงตรามาฉลอง โดยเสด็จในการพระราชกุศลนี้ด้วย...”¹⁵⁸

การพระราชพิธีสมโภชพระราชลัญจกร ปรากฏธรรมเนียมปฏิบัติตามในราชกิจจานุเบกษา เรื่องการสมโภชพระราชลัญจกร วันที่ 5 เมษายน รัตนโกสินทร์ ศก 115 ความว่า “...เจ้าพนักงานและผู้ถือดวงตรานั้นๆ ได้จัดการตั้งแต่งตามสมควร คือได้เชิญพระราชลัญจกร แลตราตำแหน่งนั้นๆ พร้อมด้วยพัตรอง ซึ่งปักด้วยเลื่อมดีนแลไหมเบญจพรรณ เปนรูปพระราชลัญจกร แลตราตำแหน่งต่างๆ อย่างละเล่ม อันวิจิตรด้วยฝีมือช่าง มาประดิษฐานบนโต๊ะลายคราม ซึ่งได้จัดอนุโลมตามลายในพระราชลัญจกร แลดวงตราทั้งปวงนั้นในมหามงคลสถาน บนพระแท่นหน้าพระที่นั่งเสวตริฉัตร จัดตั้งโต๊ะ

¹⁵⁸ “การสมโภชพระราชลัญจกร” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม13, (5 เมษายน 2440): 2.

ลายมังกร 5 เล็บ ประดิษฐานพระราชลัญจกรไอยราพต ตามแนวเสา 2 ข้างโต๊ะลายมังกร 5 เล็บนั้น ตั้งโต๊ะลายครามที่ประดิษฐานพระราชลัญจกรต่างๆ ข้างละ 7 โต๊ะ ตามแนวเสา 2 ข้าง ตรงออกไปในมุขเบื้องบูรพทิศ ตั้งโต๊ะลายคราม ที่ประดิษฐานตราตำแหน่งต่างๆ ข้างละ 7 โต๊ะ พระราชลัญจกร แลดวงตราต่างๆ บ้างก็หุ้มด้วยถุกทำด้วยไหมทองปักดิน ตั้งบนเบาะต้นวิจิตร บ้างก็บรรจุในเจียตมีถุกไหมทองกรองแลปักดินล้อม ตั้งไว้เหนือพานทอง ที่ผนังระหว่างพระทวารมุขตะวันออกนั้น ตั้งโต๊ะลายครามที่ประดิษฐาน พระสยามเทวาธิราช ตามแนวเสาด้านตะวันออก ในมุขเหนือตั้งอาสน์สงฆ์ส่วนที่จะได้รับพระราชทานพัด สำหรับพระราชลัญจกรรวม 15 รูป ตามแนวเสาด้านตะวันออกในมุขใต้ ตั้งอาสน์สงฆ์ส่วนที่จะได้รับพัด สำหรับตราตำแหน่งต่างๆ รวม 14 รูป 2 ข้างโต๊ะหน้าแห่งโต๊ะลายมังกร 5 เล็บนั้น ตั้งพานทอง 2 ชั้นรองพระสุพรรณบัฏ ที่จะพระราชทานแก่ท่านที่จะได้รับกรม พานทองชั้นเดียวรองพระสุพรรณบัฏ แลสุวรรณบัฏหรือรัตนบัฏนอกนั้นทั้งปวง ล้วนมีคลุมตาดปักดินล้อมทุกพาน มหาจักรีบรมราชวงษ์ แลปฐมจุลจอมเกล้าบนพระที่นั่งเสวตรถัณฑ์ ประดิษฐานพระสัมพุทธพรรโณภาค ที่ซุ้ม 2 ข้าง หลังพระที่นั่งเสวตรถัณฑ์เบื้องซ้าย จัดตั้งม้าหมู่ที่ประดิษฐานพระไชยเนาวโลหะ 2 องค์ แลพระไชยวัฒน์องค์ใหญ่ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ แลพระเต้าต่างๆ เบื้องขวาตั้งม้าหมู่ที่ประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎ เครื่องศิริราชกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูประโภค นำพระแท่นที่ประดิษฐานพระที่นั่งเสวตรถัณฑ์ ตั้งเครื่องนมัสการเครื่อง 5 เหนือพระแท่นที่ทรงกราย นำพระมหาพิชัยมงกุฎ ตั้งเครื่องนมัสการทองน้อย เบื้องซ้ายแห่งพระแท่น ที่ประดิษฐานพระที่นั่งเสวตรถัณฑ์ตั้งพระราชบัลลังก์ที่ประทับ ส่วนท่ามกลางแห่งมุขใต้ ตั้งเก้าอี้ที่พระบรมวงษานุวงษ์ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทส่วนท่ามกลางแห่งมุขตะวันออก ตั้งเก้าอี้ที่เข้าทูลละอองธุลีพระบาทเฝ้า จัดการตกแต่ง ประดับประดาทั้งปวงพร้อมเสร็จ...”¹⁵⁹

พระราชพิธีสมโภชพระราชลัญจกรในครั้งนั้น ปรากฏพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม และพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์อยู่ในรายนามพระราชลัญจกรที่ได้เข้าร่วมสมโภชด้วย อันปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เรื่อง พระราชลัญจกร แลตราตำแหน่งที่ได้สมโภช วันที่ 5 เมษายน รัตนโกสินทร์ ศก 115 ว่าพระราชลัญจกร “...ประจำแผ่นดินตั้งโต๊ะลายห่อพัดของหลวง สำหรับของพระยานรรัตนราชมานิต ถวายสมเด็จพระวันรัต...”¹⁶⁰ และพระราชลัญจกร “...พระครุฑพ่าห์ ตั้งโต๊ะลายหงษ์พัดของหลวง สำหรับของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ถวายพระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร ...”¹⁶¹

ขนบธรรมเนียมจารีตโบราณราชประเพณีในราชสำนักสยาม ล้วนเกิดขึ้นเพื่อเป็นการยกย่องเทิดทูลพระราชฐานันดร สรรเสริญพระบารมี ความศักดิ์สิทธิ์ และให้เกิดความกลัวเกรงในพระราชอำนาจในองค์พระมหากษัตริย์ พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องในตราพระราชลัญจกรก็เช่นกัน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเคารพต่อหนึ่งในเครื่องมือเครื่องราชูประโภคที่ทรงจำต้องใช้ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เพื่อแสดงถึงความมกตเวทิกุณในเครื่องใช้ อีกทั้งเปรียบตั้งการแสดงเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์กับตราพระราชลัญจกรเองที่ถูกนำมาประกอบพิธีและพระราชอำนาจในการใช้ประทับ

¹⁵⁹ “การสมโภชพระราชลัญจกร” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม13, (5 เมษายน 2440): 2-3.

¹⁶⁰ “การสมโภชพระราชลัญจกร” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม13, (5 เมษายน 2440): 13.

¹⁶¹ “การสมโภชพระราชลัญจกร” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม13, (5 เมษายน 2440): 13.

บทที่ 3

การวิเคราะห์รูปแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แห่งราชอาณาจักรไทย

การวิเคราะห์รูปแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามในบทนี้จะอธิบายถึง ลวดลายของรูปสัญลักษณ์ที่ประดับภายในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินและรูปแบบองค์ ประกอบศิลปะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินของทั้งสององค์ อันได้แก่ ตราพระราชลัญจกร ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามและตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบกับตราสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายสำคัญต่างๆ

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน)

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ภาพที่ 56) ปรากฏรูปลักษณะกลมศูนย์กลางกว้าง 7.3 เซนติเมตร ปรากฏลวดลายประดับกลางเป็นรูปสัญลักษณ์เครื่องขัตติยราชอิสริยยศ รูปสัญลักษณ์สำคัญต่างๆ และรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ปรากฏร่วมกันบริเวณส่วนกลางของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏลักษณะเป็นรูปสัญลักษณ์โล่ซึ่งภายในรูปสัญลักษณ์โล่แบ่งเป็นสามส่วน มีจารึกคาถาภาษิตขอพรรอบรอบตราพระราชลัญจกรปรากฏอักษรจารึกว่า “สมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์บดีนทรเทพยมหามกุฏ พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม” ดังปรากฏความบรรยาย ลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 6 หน้าที่ 27 วันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 108 ความว่า “...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมที่หมายเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ สำหรับพระมหากษัตริย์ แลพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน แลสำหรับพระบรมวงษ์ทั้งตราหลวง สำหรับตำแหน่งราชการรวมประดับร้อยกรองขึ้นเป็นตราแผ่นดิน มีรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎ จักร ตรี โล่ มีรูปช้างไอยราพต ช้างเผือก กฤษ พระสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์ พระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า แลเครื่องสูงเจ็ดชั้น มีราชสีห์คชสีห์ประคอง คาถาภาษิตด้วยเปนสำคัญ รวมเป็นตราแผ่นดินอย่างน้อยแลอย่างใหญ่ เต็มฉลองพระองค์ครุยแลเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เข้าอีก...”¹⁶²

¹⁶² “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 มีนาคม 2433): 27.

Figure 56 : ตราพระราชสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

ลวดลายและรูปสัญลักษณ์ประดับภายในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบ ตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏตราพระราชลัญจกรหนึ่งบนหน้าเหรียญกษาปณ์ ด้านหนึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์พระมหามงกุฏ มีรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงสองข้าง หมายถึงพระบรมราชสัญลักษณ์แทนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4¹⁶³ ในส่วนของอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นรูปสัญลักษณ์จักรแต่เพิ่มเติมโดยมีรูปสัญลักษณ์ข้างเฟือกที่ตรงกลาง จวบจนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์เป็นรูปสัญลักษณ์จุลมงกุฎหรือพระเกี้ยว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมที่หมายรูปสัญลักษณ์เครื่องขัตติยราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ และรูปสัญลักษณ์ที่ประกอบบนตราพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน รวมประดับขึ้นเป็นตราแผ่นดิน¹⁶⁴

ลวดลายประดับอันงดงามด้วยกระบวนการช่างและความคิดขั้นสูงที่ได้รับการรังสรรค์ผูกขึ้นบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ล้วนแต่เป็นรูปสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ อันเป็นเครื่องสะท้อนหรือสิ่งแทนพระราชอำนาจโดยใช้รูปสัญลักษณ์อันแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์มาประดับไว้ให้เห็นถึงความเป็นชาติ เอกลักษณ์ และความรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร รวมไปถึงใช้เป็นตราเครื่องหมายหรือรูปสัญลักษณ์ของประเทศ และเป็นเครื่องบันทึกเรื่องราวหรือแนวคิดคติความเชื่อของผู้คนในยุคหนึ่งไว้ซึ่งสะท้อนและสื่อความหมายของรูปสัญลักษณ์เหล่านั้น โดยแบ่งได้ดังนี้

รูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ (ภาพที่ 58 - 59) ที่ปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์ประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ได้แก่ พระมหากษัตริย์มงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกรชัยพฤกษ์ วาลวิชนี (พัดกับแล้) และฉลองพระบาท ตามโบราณราชประเพณี เครื่องราชกกุธภัณฑ์หรือเครื่องใช้ต่างๆ แห่งองค์พระมหากษัตริย์ คือ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจึงเปรียบเสมือนเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งรูปสัญลักษณ์เหล่านี้ที่ถูก นำมาประดับล้วนมีความหมายดังได้กล่าวไปแล้ว

หากการประดับรูปสัญลักษณ์มงกุฎแบบตะวันตกเปรียบเสมือนการประดับเครื่องยศให้แก่ตราอาร์มหรือตราประจำตระกูลในศิลปะตะวันตกแล้ว การประดับรูปสัญลักษณ์เครื่องราชกกุธภัณฑ์ก็เปรียบเสมือนการประดับเครื่องยศให้แก่ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม การประดับรูปสัญลักษณ์มงกุฎแบบศิลปะตะวันตกบนตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ (ภาพที่ 53) กับการไม่ประดับรูปสัญลักษณ์เครื่องยศหรือเครื่องสวมอันใดหรือประดับรูปสัญลักษณ์พิเศษอันใดไว้บนตราอาร์มสัญลักษณ์หรือตราประทับของบริษัทอินเดียตะวันออกแห่งบริเตน (The British East India Company) (ภาพที่ 57) สะท้อนให้เห็นถึงฐานะนักรบของผู้ครอบครองหรือหน่วยงานที่มีการประดับใช้ตราสัญลักษณ์นั้น

¹⁶³ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 27-28.

¹⁶⁴ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 28.

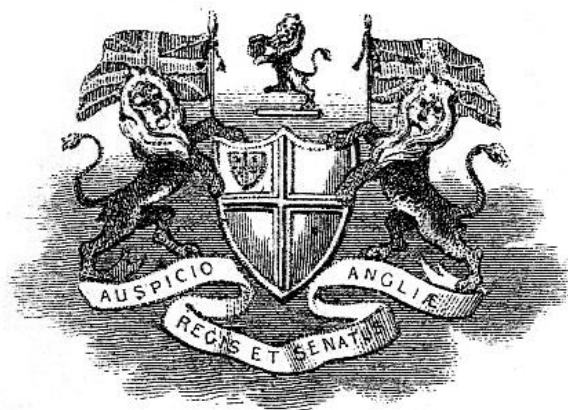

Figure 57 : ตราประทับของบริษัทอินเดียตะวันออกแห่งบริเตน
(The British East India Company)

ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,
เข้าถึงได้จาก <http://bhoffert.faculty.noctrl.edu/HST265/05.18thCentury.html>

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คำว่า “กกุธภัณฑ์” เกิดจากการนำคำว่า “กกุธ” ที่แปลว่า เครื่องหมายความเป็นพระราชา และ “ภณฺฑ” ที่แปลว่า ของใช้ มารวมคำกัน กุธภัณฑ์จึงหมายถึง สัญลักษณ์สำคัญแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ คือ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธำมรงค์ชัยพลภุช วาลวิชนี (พัดกับแส้) และฉลองพระบาท รวมเรียกว่าเบญจราชกกุธภัณฑ์ ทั้งนี้บางสมัยใช้เครื่องราชกกุธภัณฑ์แตกต่างกัน¹⁶⁵

กกุธภัณฑ์ จึงหมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นพระราชา เรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “เครื่องราชกกุธภัณฑ์” หรือ “เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์”¹⁶⁶ ดังนั้นไม่ว่าเครื่องใช้ใดประกอบพระราชอิสริยยศแห่งพระมหากษัตริย์หรือสำหรับพระมหากษัตริย์แล้วนับว่าเป็นราชกกุธภัณฑ์ทั้งสิ้น จึงไม่ควรจำกัดเพียงแค่นำสิ่ง เพียงแต่มีเพียงทำสิ่งสำคัญที่สุดจะเรียกว่า “เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์”

ความสำคัญของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ปรากฏกล่าวถึงไว้ใน อัจฉริย์พทุตธัมมสูตร สุธัญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ในพระไตรปิฎก ฉบับบาลีอักษร เล่มที่ 14 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 6 ความว่า “...เสตมมฺหิ ฉตฺเต อนฺุหิรฺมาเน...” ซึ่งแปลความได้ว่า เมื่อเทพบุตรกั้นเศวตฉัตรอันเป็นทิพย์ แม้เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง 5 มีพระขรรค์เป็นต้น อันเป็นบริวารของฉัตรมาแล้ว ในที่นี้เหมือนกัน แต่ในพระบาลีกล่าวถึงเพียงฉัตรอย่างเดียว ดุจพระราชชาติเขากั้นฉัตรถวาย ในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน ในราชกกุธภัณฑ์ทั้ง 5 เหล่านั้น ปรากฏแต่ฉัตรเท่านั้น ไม่ปรากฏคนถือ พระขรรค์ พัด ใบตาล กำหางนกยูง พัดวาลวิชนี กรอบพระพักตร์ ก็ปรากฏเหมือนกัน ไม่ปรากฏคนถือสิ่งเหล่านั้น

¹⁶⁵ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1.

¹⁶⁶ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณศัพท์, 2539), 9.

นัยว่า เทวดาทั้งหลายผู้ไม่ปรากฏตน ถือเครื่องกฤกษ์ภัณฑ์เหล่านั้นไว้ครบทุกอย่าง....”¹⁶⁷ อันเป็นเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประสูติจากครรภ์พระมารดาและประทับยืนบนแผ่นดินแล้วปรากฏเศวตฉัตรและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์โดยปราศจากผู้ถือ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในลายพระหัตถ์ถึง พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยทรงอธิบายว่า “...เครื่องราชกกุธภัณฑ์อันมีที่มาเป็นหลักฐานอยู่ที่สองแห่งเท่านั้น

(1) มาในคัมภีร์อิทธิธานปปีที่ปิกาว่า ‘ชคโค จ ฉตตมณหีสึ ปาทุกา วาฬวีชนี’¹⁶⁸

(2) มีที่บานัญชรพระอุโบสถวัดบวรนิเวศว่า ‘วาฬวีชนี อุณหีสึ ชคโค ทมโฑ จ ปาทุกา’¹⁶⁹

ผิดกันที่ฉัตรกับทวนพระกร เกล้ากระหม่อมได้เคยให้พระสารประเสริฐ ค้นในคัมภีร์ต่างๆ ที่พบก็เหมือนกันกับที่มาในคัมภีร์อิทธิธานปปีที่ปิกาทั้งนั้น เอาเป็นยุติได้ว่าแบบอินเดียนับเอาฉัตร แต่ไทยนับเอาทวนพระกร คำที่บัญชรวัดบวรนิเวศเชื่อว่าทูลกระหม่อมทรงพระนิพนธ์ อนุโลมตามแบบอย่างข้างไทย ซึ่งปรากฏในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สันนิษฐานว่าที่ไทยไม่นับฉัตรเห็นจะเป็นด้วย เราใช้วิธียืนถวาย ฉัตรเป็นของใหญ่โตมีปักอยู่แล้วเหนือภักทริบฐู จึงเปลี่ยนเป็นทวนพระกร แม้กระนั้นในรัชกาลที่4 ก็โปรดให้เอาฉัตรพระคชาธารมายืนถวาย ได้ทำเช่นกันต่อมาจนถึงรัชกาลที่6 จึงได้โปรดให้ทำฉัตร 9 ชั้นเล็กๆ ขึ้นถวาย ด้วยฉัตรพระคชาธารมีเพียง 7 ชั้น ตำราที่ตรัสว่านับฝั้วรัตกัมพลแทน มงกฏนั้น เกล้ากระหม่อมก็ให้เห็น แต่นึกไม่ออกว่าเห็นที่ไหนผู้บัญญัติตำรานั้นก็คงก่อปรด้วยหลักฐานเหมือนกัน พระสารประเสริฐจดมาให้ว่าได้พบในพระสูตรแห่งหนึ่ง ว่าพระเจ้าปัสเสนทิเสด็จจากพระนคร มอบราชการให้เสนาบดีผู้ใหญ่บังคับแทนพระองค์ทรงมอบเครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีผ้าโพกพระเศียรทอทองกับพระแสงดาบพระราชทานไว้เป็นสำคัญ ก็คำมกฏนั้น ในภาษาบาลีมีความหมายอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอันใด หากใช้เป็นเครื่องศิราภรณ์แล้วเรียกมกฏทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นผ้าโพกก็ค่อมกฏนั่นเอง ได้เคยเห็นอีกตำราหนึ่งนับเอาพระสังวาลเข้าเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ แต่นั้นเห็นจะเป็นของตาทูกุหลาบ จะเป็นคำให้การขุนหลวงหาวัดปลอมหรืออะไรพวกนั้น เอาเป็นหลักฐานไม่ได้...”¹⁷⁰

¹⁶⁷ มหาหมากุฎราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสถ เล่ม3 ภาคที่2, (กรุงเทพฯ : เฉลิมชาญาณการพิมพ์, 2526), 45.

¹⁶⁸ หม่อมราชวงศ์ เทวาธิราช ป. มาลากุล สมุหราชพิธี ได้อ้างถึง ‘คัมภีร์อิทธิธานปปีที่ปิกา’ และ ‘ธรรมบท’ ซึ่งปรากฏไว้ว่า ‘ชคโค จ ฉตตมณหีสึ ปาทุกา วาฬวีชนี’ โดยอธิบายว่า “ชคโค พระขรรค์ คือ ดาบ ฉตต์ เครื่องบังร่ม จะเป็นพระกลดก็ได้ บังสุรย์ก็ได้ อุณหีสึ เครื่องประดับผม คือมงกุฎ ปาทุกา ฉลองพระบาท และวาฬวีชนี เครื่องปิดทำด้วยขนสัตว์ (ถ้าเป็นขนจามรีเป็นเส้น ถ้าเป็นขนนกก็เป็นพัด)” ใน หม่อมราชวงศ์เทวาธิราช ป. มาลากุล. **เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน**, (พระนคร : กองวัฒนธรรม, 2504), 1-2.

¹⁶⁹ หม่อมราชวงศ์ เทวาธิราช ป. มาลากุล สมุหราชพิธี ได้อธิบายไว้ว่า “...ปรากฏรูปปั้นเขียนหนังสือไว้ที่บานหน้าต่าง พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ความว่า ‘วาฬวีชนี อุณหีสึ ชคโค ทมโฑ จ ปาทุกา’ แปลได้ว่า วาฬวีชนี คือ แส้ อุณหีสึ คือมงกุฎ ชคโค คือ พระขรรค์ ทมโฑ คือไม้ธารพระกร ปาทุกา คือ ฉลองพระบาท...” ใน หม่อมราชวงศ์เทวาธิราช ป. มาลากุล. **เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน**, (พระนคร : กองวัฒนธรรม, 2504), 1-2.

¹⁷⁰ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. **สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2550), 128.

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์จึงปรากฏได้ 2 รูปแบบ คือ
 รูปแบบที่ 1 ประกอบด้วย ฉัตร มงกุฎ พระแสงขรรค์ พัดหรือแส้ ฉลองพระบาท
 รูปแบบที่ 2 ประกอบด้วย มงกุฎ พระแสงขรรค์ ธารพระกร พัดหรือแส้ ฉลองพระบาท
 ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบนี้แตกต่างกันด้วย ฉัตรและธารพระกร ในปัจจุบันในพระราชพิธีบรม
 ราชาภิเษก ได้นำทั้งสองรูปแบบของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์มาปรับใช้เป็น 2 ชุด คือ ชุดแรก
 ประกอบด้วย มงกุฎ พระแสงขรรค์ ธารพระกร พัดหรือแส้ ฉลองพระบาท และชุดที่ 2 คือ พระมหา
 เศวตฉัตร¹⁷¹

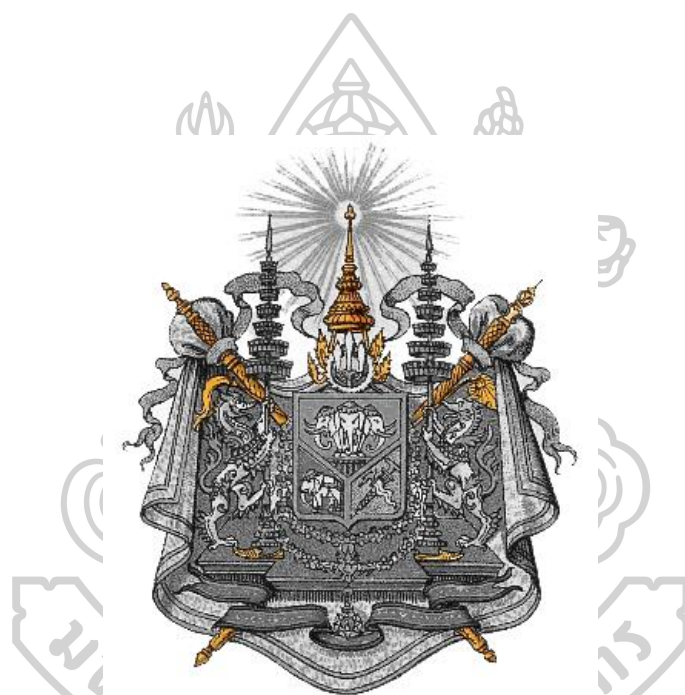

Figure 58 : รูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์
 ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
 แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

¹⁷¹ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 13.

Figure 59 : เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 34.

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจึงเป็นตราพระ ราชลัญจกรที่แสดงให้เห็นถึงฐานันดรที่สูงด้วยศักดิ์ในการนำรูปสัญลักษณ์เครื่องราชกกุธภัณฑ์มาประดับไว้ตามโบราณราชประเพณีอันเป็นการเฉลิมพระเกียรติแห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้ครอบครอง

รูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎ (ภาพที่ 60 - 61) ที่ปรากฏประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือ รูปสัญลักษณ์ของศิริภรณ์หนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือ เครื่องประดับพระเศียรพระมหากษัตริย์ที่ทรงสวมในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 หม่อมราชวงศ์ เทวาธิราช ป. มาลากุล อธิบายไว้ว่า “โบราณถือนมงกุฎเท่ากับราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นราชศิริภรณ์เท่านั้น หาได้เป็นยอดแห่งความสำคัญเช่นมหาเศวตฉัตรไม่ แม้ในงานพระราชพิธีราชาภิเษกก็เป็นแต่เจ้าพนักงานทูลถวายพระมหากษัตริย์มิได้ทรงสวมดูในยุคลหลังๆ แต่ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งมหานครรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งมีประเพณีถือนมงกุฎอยู่หลายประเทศ ฉะนั้นคติที่ถือนมงกุฎเป็นสิ่งสำคัญในจำนวนราชกกุธภัณฑ์ จึงมาสู่ประเทศไทย ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จึงทรงสวมพระมหามงกุฎ และเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้”¹⁷² พระมหาพิชัยมงกุฎจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในบรรดาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ และถือว่าขณะที่ทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎนั้นเป็นระยะเวลาที่สำคัญที่สุดแห่งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก¹⁷³

หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย (ต่ง)¹⁷⁴ ผู้ออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามได้นำรูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎมาประดับไว้บนตำแหน่งการประดับตามแบบแผนในองค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ของตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตก โดยตำแหน่งของรูปสัญลักษณ์ดังกล่าว มักพบปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์หมวกเหล็ก หรือรูปสัญลักษณ์มงกุฎในแบบศิลปะตะวันตก ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ประดับแสดงถึงฐานันดรของผู้ครอบครองตราอาร์มนั้นไว้ในวัฒนธรรมตะวันตก อันเห็นได้จากรูปสัญลักษณ์มงกุฎบนตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ อันเป็นตราอาร์มในแบบแผนศิลปะตะวันตก กับรูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏในตำแหน่งเดียวกัน จะแตกต่างเพียงรูปแบบศิลปกรรมของรูปสัญลักษณ์มงกุฎที่นำมาประดับ แต่กระนั้นคติความหมายของรูปสัญลักษณ์ที่สื่อหมายถึงเครื่องสวมขององค์พระมหากษัตริย์ยังคงมีความหมายที่เหมือนกันทั้งสองตรา

แม้ว่ารูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะถูกประดับไว้ในตำแหน่งที่เป็นไปตามแบบแผนในศิลปะตะวันตก แต่กระนั้นรูปแบบลักษณะที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรก็ได้เป็นไปตามแบบอย่างศิลปะตะวันตก คือ รูปสัญลักษณ์ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบลักษณะของพระมหาพิชัยมงกุฎตามโบราณราชประเพณีแห่งราชอาณาจักรสยาม

¹⁷² หม่อมราชวงศ์ เทวาธิราช ป. มาลากุล. เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน, (พระนคร : กองวัฒนธรรม, 2504), 4-5.

¹⁷³ ยุพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณส์ภา, 2539), 22.

¹⁷⁴ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และเมทิง ชุมสาย ณ อยุธยา. วังท่าพระ และเรื่องพิสดารบางเรื่องเกี่ยวกับกรมขุนราชสีหวิกรม และหม่อมเจ้าในกรมบางพระองค์ = Tha Phra Palace with notes on its history and architecture, (พระนคร : กรุงเทพมหานคร พิมพ์, 2514), 22

Figure 60 : รูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎ
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

Figure 61 : พระมหาพิชัยมงกุฎ

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 40.

รูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรี (ภาพที่ 62 - 63) ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกร ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือรูปสัญลักษณ์ของพระแสงราชศัสตราวุธ พระแสงราชศัสตรา หรืออาวุธแห่งพระราชอาณาจักรหนึ่ง เป็นเครื่องใช้สำหรับพระมหากษัตริย์สำคัญประจำพระองค์¹⁷⁵ ในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภคประเภทพระแสงราชศัสตราวุธ¹⁷⁶ สำหรับใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระแสงขรรค์ชัยศรี จึงเป็นพระแสงราชศัสตราหรืออาวุธสำคัญ ใช้เฉพาะแต่ในพระราชพิธีสำคัญ เนื่องด้วยถือว่าพระองค์ทรงได้รับพระราชอำนาจอาญาสิทธิ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ แต่ในยามปกติพระมหากษัตริย์จะทรงพระแสงราชศัสตราอื่น สุดแต่จะทรงถนัดและพอพระราชหฤทัย¹⁷⁷

ขรรค์ หมายถึงความถึงศาสตราวุธชนิดหนึ่ง มีคม 2 ข้าง หรือจะเรียกว่า ‘ดาบสองคม’ ก็ได้ซึ่งกลางใบมีดทั้งหน้าและหลังเป็นสันเล็กคล้ายคมรูปหอก ด้ามสั้น¹⁷⁸ มีลักษณะคล้ายดาบยาวมีคมทั้งสองข้าง ใช้สำหรับต่อสู้ในระยะประชิดตัว จะใช้ฟันหรือแทงก็ได้ โดยเหตุที่ขรรค์ไม่ใช่อาวุธสำหรับบุคคลทั่วไป แต่เป็นอาวุธอันเป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งเป็นอาวุธประจำตัวของเทวดาพิทโยธา และพระเอกเชือกษัตริย์ในนิทานนิยาย ขรรค์จึงถูกเรียกว่า พระขรรค์¹⁷⁹

Figure 62 : รูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรี
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

¹⁷⁵ ธรรมคามาณ โกวาทิ. พระแสงราชศัสตรา, (พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2509), 9.

¹⁷⁶ หม่อมราชวงศ์เทวธิดา ป. มาลากุล. เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 5.

¹⁷⁷ ธรรมคามาณ โกวาทิ. พระแสงราชศัสตรา, (พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2509), 9.

¹⁷⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 173.

¹⁷⁹ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าสุภา, 2539), 23.

Figure 63 : พระแสงขรรค์ชัยศรี

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 42.

รูปสัญลักษณ์ธารพระกร (ภาพที่ 64 - 65) หรือไม้เท้า¹⁸⁰ คือรูปสัญลักษณ์หนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อาจสะท้อนเป็นสัญลักษณ์หรือหมายถึงความถึงการที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจและปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยความสุขุมคัมภีรภาพรมเยนตั้งผู้มีวิญญูติจะดำรงสตรัสสั่งข้อราชการใดก็ไม่ทรงว่าวามและทรงมีพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นพ้นแก่พสกนิกร¹⁸¹

Figure 64 : รูปสัญลักษณ์ธารพระกร
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏธารพระกรอยู่ด้วยกัน 2 องค์ คือ องค์แรกพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดให้สร้างทำขึ้นจากไม้ชัยพฤกษ์ ธารพระกรองค์นี้จึงถูกเรียกว่า **ธารพระกรชัยพฤกษ์** ภายนอกถูกหุ้มด้วยทองคำตลอด¹⁸² หัว (ส่วนต้น) และสัน (ส่วนปลาย) เป็นเหล็กคร่ำทอง ส่วนหัวทำเป็นรูปหัวเม็ด ส่วนสันทำเป็นรูปช่อมหรือสามง่าม มีลักษณะเหมือนไม้เท้าของภิกษุที่ใช้ในการชักบังสุกุล¹⁸³ และองค์ที่สองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้สร้างธารพระกรขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่งด้วยทองคำ ยอดทำเป็นรูปเทวดา ธารพระกรองค์นี้จึงถูกเรียกว่า **ธารพระกรเทวรูป** ปรากฏลักษณะพิเศษคือเมื่อชักยอดออกจากองค์ธารพระกรแล้วจะกลายเป็นพระแสงเสน่า ซึ่งมีดคล้ายกฤษ แต่ไม่คมไปคดมา ปลายแหลม ด้ามหนัก ใช้สำหรับ

¹⁸⁰ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 601.

¹⁸¹ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 7.

¹⁸² หม่อมราชวงศ์เทวธิดา ป. มาลากุล. เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน, (พระนคร : กองวัฒนธรรม, 2504), 5.

¹⁸³ ยูพธ์ แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 25.

ขว้าง¹⁸⁴ ธารพระกรองค์นี้จึงมีลักษณะคล้ายพระแสงดาบมากกว่าเป็นธารพระกร ซึ่งเมื่อสร้างแล้วเสร็จ พระองค์ทรงใช้ธารพระกรเทวรูป แทนธารพระกรชัยพฤกษ์ ซึ่งเป็นของแต่เดิมเรื่อยมา¹⁸⁵

จากรูปแบบลักษณะของธารพระกรทั้งสององค์ที่กล่าวไปนั้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปสัญลักษณ์ธารพระกรที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม มีความคล้ายคลึงกับธารพระกรชัยพฤกษ์ ที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ที่ปรากฏลักษณะเป็นคร่ำสีทอง มีส่วนหัวทำเป็นรูปหัวเม็ด

Figure 65 : ธารพระกร

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 42.

¹⁸⁴ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชาภรณ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 26.

¹⁸⁵ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชาภรณ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 26.

รูปสัญลักษณ์พัทวาลวิชนีและพระแส้หางจามรี (ภาพที่ 66 - 67) วาล หรือพาล หมายถึง หางของสัตว์ วิชนี หรือ วิชนี หมายถึง พัด หรือกิริยาที่ปิดไปปิดมาซึ่งทำให้เกิดลมได้¹⁸⁶ ซึ่งตามรูปคำ “วาลวิชนี” หมายถึง พัดที่ทำขึ้นด้วยขนสัตว์¹⁸⁷ อันอาจหมายความถึง แส้ เช่น แส้หางข้างเผือก และ แส้ขนจามรี¹⁸⁸ วาลวิชนี ที่ปรากฏวัดถูกเป็นพัดกับแส้จามรีนั้น แต่ก่อนเป็นพัดใบตาลอย่างที่เราเรียกว่า พัดฝักมะขาม ต่อมาท่านเห็นควรเป็นแส้จามรีจะถูกกว่า เพราะศัพท์ว่าวาลวิชนี หมายความว่า เป็นแส้ชนิดหนึ่ง จึงสร้างแส้จามรีขึ้น แต่ก็ไม่อาจเลิกพัดใบตาลของเก่า เป็นอันรวมไว้ทั้ง 2 อย่างในเครื่องที่เรียกว่า วาลวิชนี

Figure 66 : รูปสัญลักษณ์พัทวาลวิชนีและพระแส้หางจามรี
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงอธิบายไว้ว่า “...การแห่แหนเจ้าแขกในอินเดียเวลาเต็มยศยังมีคนกันฉัตร(ร่ม) คนหนึ่ง ถือแส้หางจามรีปิดคนหนึ่ง เห็นว่ามุลเดิมเห็นจะใช้แส้หางจามรี แต่ก่อนเก่านั้นจะเป็นของหายากทางอินเดียฝ่ายใต้ จึงใช้วาลวิชนีแทน หรือมิฉะนั้นอีกนัยหนึ่งจะกลับกัน คือใช้วาลวิชนีมาแต่เดิม แต่พวกชาวอินเดียเหนือเปลี่ยนไปใช้แส้หางจามรี เพราะเห็นเป็นของหายากก็เป็นได้...”¹⁸⁹ ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า “...มีใช้ในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ จะมีสัณฐานเป็นอย่างไรไม่ทราบ ส่วนที่พระใช้เคยพบมาสองอย่าง เรียกว่า จิตรวิชนี อย่าง

¹⁸⁶ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 8.

¹⁸⁷ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำชูศาสนา, 2539), 27.

¹⁸⁸ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 8.

¹⁸⁹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เล่ม 10, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำชูศาสนา, 2550), 132.

หนึ่ง ทำด้วยอะไรไม่ทราบ รู้ได้แต่เพียงว่าเป็นพัดสำหรับท่านผู้จะแสดงธรรมในที่ประชุมใหญ่ถืออีก
 อย่างหนึ่งนั้นถือกันโดยมากทำด้วยใบตาล เรียกว่า ตาลปิดต...”¹⁹⁰ และ “...ที่แปลคำ วิชนี ว่าพัดนั้น
 เห็นจะได้หลักจากคำ จิตรวิชนี...”¹⁹¹ และยังทรงอธิบายอีกว่า “...เดิมที่วาลวิชนีเป็นพัดใบตาลอย่าง
 เรียกว่า พชนีฝักมะขาม ซึ่งฝักมะขามนั้น คือไม้สำหรับตีหัวคน ยาวราวศอกเศษ รูปแบบคล้ายฝัก
 มะขาม เรียกไม้ฝักมะขาม ในที่นี้น่าจะหมายถึง ด้ามพัดที่ยาวแบนเหมือนฝักมะขาม ที่ใบตาลปิดทอง
 ขอบชลีบทองคำ ด้ามก็ทำด้วยทองคำ...”¹⁹²

Figure 67 : พัดวาลวิชนีและพระแส้หางจามรี

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 44.

ทั้งพัดวาลวิชนีและพระแส้หางจามรี คือเครื่องราชภัณฑ์ที่ใช้ในการพัดโบกให้เกิดความเย็นสบาย
 เช่นเดียวกับการปกครองบ้านเมืองที่ผู้ครองเมืองหรือองค์พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นผู้พัดโบกให้เกิด
 ความร่มเย็นและปิดเป่าความอับมงคลทั้งหลายให้สูญสิ้นไป เป็นผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุข ปกป้องกันภัย
 พิบัติอันจะเกิดขึ้นแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

¹⁹⁰ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารัตนสมเด็จ เล่ม10, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2550), 205.

¹⁹¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารัตนสมเด็จ เล่ม10, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2550), 205.

¹⁹² ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2539), 28.

รูปสัญลักษณ์ฉลองพระบาทเชิงงอน (ภาพที่ 68 - 69) ฉลองพระบาท หรือรองเท้า รองเท้าของพระมหากษัตริย์¹⁹³ ในภาษาบาลีใช้คำว่า ปาตุกกา ซึ่งหมายความถึง เชียงเท้า หรือรองเท้าที่ทำด้วยไม้และหญ้า เป็นต้น¹⁹⁴ มีลักษณะเหมือนรองเท้าแตะ มีส้นหรือไม่มีส้น หัวงอนขึ้นและแหลม ทำด้วยทองคำลงยาทั้งองค์ ภายในมีกำมะหยี่¹⁹⁵ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาถกรทรงนิพนธ์และทรงอธิบายถึงการกำหนดให้ฉลองพระบาทเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ สันนิษฐานได้ว่ามาจากคติจากอินเดียโบราณ คือ ในทศรถชาติซึ่งเป็นต้นฉบับโบราณของนิทานพระรามกล่าวไว้ว่าเมื่อพระพรตซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดาของพระรามไปทูลวิงวอนให้พระรามซึ่งออกไปประทับอยู่ในป่าให้เสด็จกลับมาครองราชย์นั้น พระรามไม่ทรงยอมกลับ แต่ก็ได้ประทานฉลองพระบาทให้พระพรตเชิญมาประดิษฐานไว้แทนพระองค์บนราชบัลลังก์ในกรุงอโยธยา¹⁹⁶

ฉลองพระบาทเชิงงอน เป็นของสำหรับประดับพระเกียรติในขณะทรงเครื่องต้นประทับบนพระแท่นภัทริฐภายใต้พระนพคุณมหาเศวตฉัตร เป็นการแสดงความนอบน้อมถวายความจงรักภักดี โดยเจ้าพนักงานเชิญมาสอดถวายที่พระยุคลบาท

Figure 68 : รูปสัญลักษณ์ฉลองพระบาทเชิงงอน
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

¹⁹³ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 345.

¹⁹⁴ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำครุสภา, 2539), 30.

¹⁹⁵ วิทย์ พิณคัมภีร์. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 8-9.

¹⁹⁶ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำครุสภา, 2539), 30.

Figure 69 : ฉลองพระบาทเชิงงอน

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

บรมนาถพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 45.

แม้ว่าตำแหน่งและรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่ปรากฏรวมกันบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม จะมีส่วนที่คล้ายและแตกต่างบ้างกับตราอาร์มในศิลปะตะวันตก แต่รูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่ถูกออกแบบขึ้นมาในรูปแบบของศิลปะไทยที่มีความแตกต่างก็อย่างในศิลปะตะวันตกอย่างชัดเจน

รูปสัญลักษณ์พระราชวงศ์จักรี

รูปสัญลักษณ์จักรและตรี (ภาพที่ 67) หรือตราสัญลักษณ์ประจำแห่งพระราชวงศ์จักรี เกิดจากการนำรูปสัญลักษณ์จักร หรืออาวุธในนิยายที่มีลักษณะเป็นรูปวงกลมและมีแฉกๆ โดยรอบ¹⁹⁷ คล้ายใบเป็นซี่ๆ มาประกอบรวมกับ รูปสัญลักษณ์ตรี หรือตรีศูล ศัสตราประจำหัตถ์องค์พระวิษณุ มีลักษณะคล้ายใบหอกสั้นหรือขรรค์ 3 เล่ม โคนรวมอยู่ในด้ามเดียวกัน¹⁹⁸

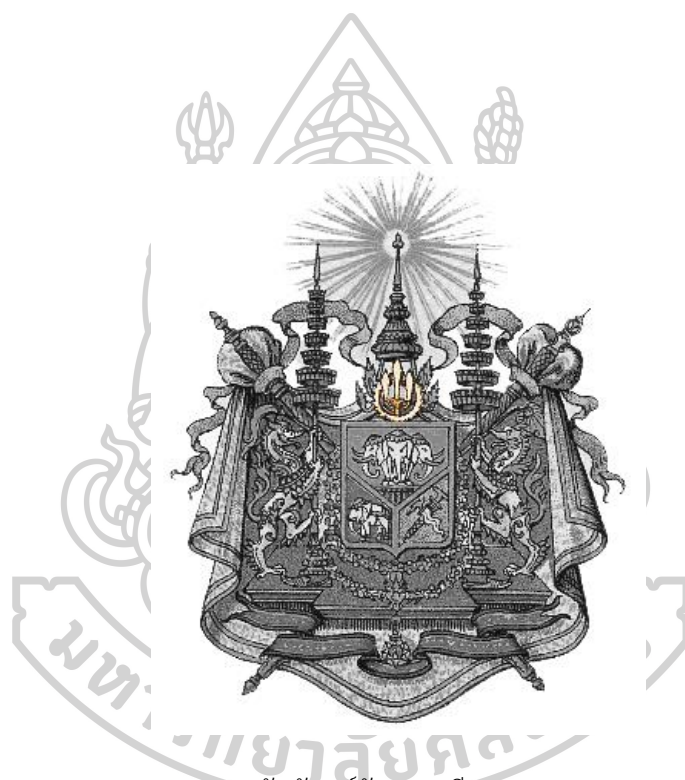

Figure 70 : รูปสัญลักษณ์จักรและตรี
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

¹⁹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 308.

¹⁹⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 463.

รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงและรูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง

รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงและรูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง (ภาพที่ 71) ที่ปรากฏประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามคือรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประดับไว้ซึ่งเป็นการดัดแปลงรูปแบบลักษณะบางประการจากแบบแผนในศิลปะตะวันตกจึงทำให้รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเป็นรูปสัญลักษณ์เฉพาะที่พบได้เฉพาะในตราอาร์มอย่างศิลปะไทยเท่านั้น โดยรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงปรากฏประกอบร่วมกับรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนอย่างรูปสัญลักษณ์ราชสีห์และคชสีห์ในลักษณะท่าประคองถือเครื่องสูง ซึ่งรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงที่ปรากฏ คือ ฉัตรอภิรมขุมสาย อันเป็นเครื่องสูงที่แสดงฐานันดรตามแบบแผนโบราณราชประเพณี ท่วงท่าลักษณะการประคองถือเครื่องสูงของรูปสัญลักษณ์ราชสีห์และคชสีห์ปรากฏร่องรอยคล้ายแบบแผนในศิลปะตะวันตกจากตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ

Figure 71 : รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงและรูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

รูปสัญลักษณ์เครื่องสูง เครื่องสูง คือ เครื่องแสดงพระอิสริยยศอิสริยศศักดิ์¹⁹⁹ แห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองราชอาณาจักรซึ่งพนักงานจะอัญเชิญเข้ากระบวนพยุหยาตราทั้งชลมารค (ทางน้ำ) และสถลมารค (ทางบก) เครื่องสูงเป็นราชภัณฑ์ประเภทเครื่องราชูปโภค ม.ร.ว.เทวาธิราช ป. มาลากุล สมุหราชพิธี ได้อธิบายถึงเครื่องสูงสรุปไว้ว่า เครื่องสูงสำหรับประดับพระราชอิสริยยศ

¹⁹⁹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 272.

พระมหากษัตริย์มี 8 สิ่ง ได้แก่ ฉัตร 7 ชั้น ฉัตร 5 ชั้น ชุมสาย (ฉัตร 3 ชั้น) บังแทรก จามร พระกลด บังสุรย์ และ พัดโบก²⁰⁰

ลักษณะทั่วไปของเครื่องสูงที่ใช้กันมาแต่ครั้งโบราณมี 2 รูปแบบ²⁰¹ คือ

เครื่องสูงชนิดอกรุมชุมสาย บังแทรก พระกลด บังสุรย์ ซึ่งใช้สำหรับประดับพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชาธิบดี สมเด็จพระอัครมเหสี และสมเด็จพระยุพราช ซึ่งจะระบุว่าเป็น เครื่องสูงปักหักทองขวาง หรือ เครื่องหักทองขวาง คือ เครื่องสูงที่ประดับตกแต่งลวดลายเป็นลายไทยด้วยวิธีปักดินทอง ซึ่งคงเป็นวิธีการปักที่ดีที่สุดในสมัยโบราณ การปักดินทองนั้นจะปักเฉลิยงขวางลาย²⁰²

สำหรับเครื่องสูงชั้นสำหรับเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าจะระบุว่าเป็น เครื่องสูงปักทองแผ่ลวดลายฉลุ หรือ เครื่องทองแผ่ลวด คือ เครื่องสูงที่ตกแต่งลวดลายเป็นลายไทยด้วยกระดาษเหนียวที่อัดด้านหน้าด้วยทองคำเปลว ซึ่งกระดาษชนิดนี้เรียกชื่อตามศัพท์ช่างประดิษฐ์เครื่องสูงว่า กระดาษอังกฤษ เมื่อต้องการให้เป็นลายชนิดใดก็ใช้วิธีแล่ง (ตัด) กระดาษให้เป็นเส้น หรือ ฉลุให้เป็นลวดลายแล้วทาบตรึงกับสิ่งที่ต้องการ²⁰³

รูปแบบของการจัดชุดหรือสำหรับเครื่องสูงสันนิษฐานว่าประกอบด้วยฉัตรไว้เป็นประธาน ด้วยเหตุที่ฉัตรคือร่มของนักรบย่อมมีศักดิ์ศรีสูงกว่าสิ่งใดทั้งหมด ส่วนประกอบต่างๆ จึงล้วนแต่เพื่อประโยชน์ในการปกป้องแสงแดดและสายลม ตลอดจนไปถึงศัตรูอันอาจมีได้ และด้วยการรังสรรค์สร้างขึ้นอย่างประณีตก็ด้วยเหตุที่เป็นเครื่องราชภัณฑ์ จำต้องประดิษฐ์ด้วยฝีมืออันงดงามประณีต²⁰⁴

สำหรับเครื่องสูงเจ็ดชั้นที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามสันนิษฐานว่าเป็น ฉัตร²⁰⁵ 7 ชั้น ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องสูงที่มีลักษณะคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ ชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่างลดหลั่นกันไปโดยลำดับ สำหรับ แขนง ปัก ตั้ง หรือ เชิญเข้าขบวนแห่เป็นเกียรติยศ ซึ่งผู้ที่ใช้ฉัตรเป็นเครื่องยศและใช้สีชาว²⁰⁶ ได้แต่พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าฉัตรเครื่องยศของผู้ที่มีได้เป็นเจ้าของแผ่นดินต้องใช้สีอื่น²⁰⁷ ฉัตรของไทยในกฎมณเฑียรบาลว่ามี 6 อย่าง คือ ฉัตรชั้นเดียว ฉัตร 2 ชั้น ฉัตร 3 ชั้น ฉัตร 5 ชั้น ฉัตร 7 ชั้น และฉัตร 9 ชั้น²⁰⁸ ฉัตรสำหรับให้คนถือกันเวลาเดินทาง จะทำเป็นฉัตรชั้นเดียว เนื่องด้วยมีน้ำหนักเบา และเรียกว่า ‘พระ

²⁰⁰ หม่อมราชวงศ์เทวาธิราช ป. มาลากุล. เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน, (พระนคร : กองวัฒนธรรม, 2504), 8-9.

²⁰¹ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 38.

²⁰² ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 38.

²⁰³ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 38.

²⁰⁴ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 39-40.

²⁰⁵ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 347.

²⁰⁶ คำที่เรียกว่า “เศวตฉัตร” หมายความว่า “ร่มขาว” มาแต่โบราณ คุรยละเอียดเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546), 237.

²⁰⁷ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546), 237.

²⁰⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546), 237.

กลด' ใช้เครื่องหมายศักดิ์ต่างกันที่ระไบ พระกลดพระเจ้าแผ่นดินทำระบาย 3 ชั้น พระกลดเจ้านายทำระไบ 2 ชั้น สัปทน ขุนนางทำระบายชั้นเดียว²⁰⁹ โดยแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ ฉัตรอันเป็นเครื่องแขวนหรือปักแสดงพระอิสริยยศของผู้ทรงฉัตรและฉัตรอันตั้งในพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ

ฉัตรอันเป็นเครื่องแขวนหรือปักแสดงพระอิสริยยศของผู้ทรงฉัตร มี 4 ชนิด คือ

เศวตฉัตร หรือฉัตรสีขาว สามารถแบ่งได้ 4 รูปแบบ คือ

พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (พระมหาเศวตฉัตร) 9 ชั้น ฉัตรสีขาว 9 ชั้น อันยิ่งใหญ่ เป็นฉัตรบุหุ่มผ้าขาว แต่ละชั้นติดระบายขลิบแถบทอง ซ้อนสามชั้น ชั้นล่างสุดห้อยอุระจำปาทอง²¹⁰ ทรงชะลูดขึ้น เป็นฉัตรชั้นสูงสุด จึงเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่สำคัญที่สุดที่ต้องน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และเครื่องกั้นสำหรับพระมหากษัตริย์ โดยแขวนหรือปักในสถานที่และในโอกาสสำคัญต่างๆ คือ ปักเหนือพระราชอาสน์ราชบัลลังก์ภายในท้องพระโรงแห่งพระมหาปราสาทราชมนเทียร แขนวนเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ภายในพระมหากษัตริย์ แขนวนเหนือพระโกศพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ ปักยอดพระเมรุมาศ ปักบนพระยานมาศ 3 คาน ในการเชิญพระบรมศพ ปักเหนือเกริน ขณะเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถและเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระเมรุมาศ และแขวนเหนือพระจิตกาธาร เมื่อสมและเก็บพระบรมอัฐิ²¹¹

พระสัปตปฎลเศวตฉัตร (สัตปฎลเศวตฉัตร) 7 ชั้น ฉัตรสีขาว 7 ชั้น มีลักษณะคล้ายพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร เป็นฉัตรบุหุ่มผ้าขาว เพียงแต่มีเพียง 7 ชั้น เป็นฉัตรสำหรับพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ที่ยังมิได้ทรงรับพระบรมราชาภิเษก สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระบรมราชชนนี และสมเด็จพระยุพราช หรือสมัยเมื่อครั้งยังปรากฏตำแหน่งพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรฯ ฉัตรขาว 7 ชั้นก็ใช้เป็นฉัตรสำหรับกรมพระราชวังบวรฯ ด้วยเช่นกัน เรียกกันว่า พระบวรเศวตฉัตร²¹²

เบญจปฎลเศวตฉัตร 5 ชั้น ฉัตรสีขาว 5 ชั้น เป็นฉัตรบุหุ่มผ้าขาว แต่ละชั้นติดระบายขลิบแถบทอง ซ้อน2ชั้นเท่าม้วน ชั้นล่างสุดห้อยอุระจำปาทอง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจาก พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร และ พระสัปตปฎลเศวตฉัตร เพียงเล็กน้อย เป็นฉัตรใช้สำหรับพระอิสริยยศของเจ้าฟ้า พระมเหสี ชั้นพระราชเทวี พระอัครชายาเธอ และสกลมหาสังฆปริณายกที่ได้รับสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า²¹³

เศวตฉัตร 3 ชั้น ฉัตรสีขาว 3 ชั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับเบญจปฎลเศวตฉัตร เพียงแต่มีเพียง 3 ชั้น เป็นฉัตรบุหุ่มผ้าขาว แต่ละชั้นติดระบายขลิบแถบทอง ซ้อน2ชั้น เป็นฉัตรสำหรับพระอิสริยยศของสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก²¹⁴

²⁰⁹ สมเด็จพระเจ้า ฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม9, พิมพ์ครั้งที่2 (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2546), 237.

²¹⁰ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชกกุธภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 50.

²¹¹ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2539), 17-18.

²¹² ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2539), 19.

²¹³ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2539), 19.

²¹⁴ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2539), 20.

ฉัตรขาลายทอง ฉัตร 5 ชั้น บุด้วยผ้าขาวเขียนลายทอง แต่ละชั้นมีระบาศ้อนสองชั้น ชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง สำหรับพระบรมราชวงศ์ ชั้นพระองค์เจ้าที่ทรงกรมชั้นสมเด็จพระยามหาจักรี²¹⁵

ฉัตรตาด เป็นฉัตร 5 ชั้น มีทั้งที่บุด้วยผ้าตาลสีขาว หรือฉัตรตาดขาว 5 ชั้น และผ้าตาดสีเหลือง หรือฉัตรตาดเหลือง 5 ชั้น แต่ละชั้นมีระบาศ้อนเงินสองชั้น ชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง ฉัตรตาดขาวสำหรับพระราชโอรสและพระราชธิดาที่ดำรงพระยศชั้นพระองค์เจ้าที่ทรงกรมชั้นกรมพระ ส่วนฉัตรตาดเหลืองสำหรับพระโอรสและพระราชธิดาที่ดำรงพระยศชั้นพระองค์เจ้าที่ทรงกรมชั้นกรมหลวง และสมเด็จพระสังฆราช²¹⁶

ฉัตรโหมต จำนวนชั้นของฉัตรโหมตพบว่ามีด้วยกันอยู่ 2 รูปแบบ คือ แบบจำนวน 5 ชั้น และแบบจำนวน 3 ชั้น มีทั้งที่ฉัตรบุด้วยผ้าโหมตขาว ผ้าโหมตเหลือง ผ้าโหมตเงิน และผ้าโหมตทอง โดยฉัตรที่บุด้วยผ้าโหมตขาวเป็นจะเป็น “ฉัตรโหมตขาว 5 ชั้น” ซึ่งแต่ละชั้นมีระบาศ้อนเงินห้อยอุบะจำปาทอง ไว้สำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าที่ทรงกรมชั้นกรมขุน สำหรับฉัตรที่บุด้วยผ้าโหมตเหลืองเป็น “ฉัตรโหมตเหลือง 5 ชั้น” ซึ่งแต่ละชั้นมีระบาศ้อนเงินห้อยอุบะจำปาทอง ไว้สำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าที่ทรงกรมชั้นกรมหมื่น ส่วนฉัตรที่บุด้วยผ้าโหมตทองเป็น “ฉัตรโหมตทอง 5 ชั้น” ติดระบาศ้อนเงินห้อยอุบะจำปาทอง ไว้สำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าที่ได้ทรงกรม ในส่วนของฉัตรสามชั้นไว้สำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าฝ่ายวังหน้าที่ได้ทรงกรม “ฉัตรโหมตเงิน 3 ชั้น” มีระบาศ้อนเงินห้อยอุบะจำปาทอง ไว้สำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าฝ่ายวังหน้าที่ทรงกรม²¹⁷

ฉัตรอันตั้งในพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ มี 6 ชนิด คือ

พระมหาเศวตฉัตรกรรภิมย์ หรือ พระกรรภิมย์ ฉัตรเครื่องสูง 5 ชั้น บุด้วยผ้าขาวลงยันต์เส้นทอง สำหรับหนึ่งมี 3 องค์ คือ พระเสนาธิปัตย์ (หรือ พระเสมาธิปัต) พระฉัตรชัย และพระเกวฬพาทย์ (หรือ พระเกวฬพ่าย) ใช้สำหรับเมื่อเสด็จพระราชดำเนินในกระบวนพยุหยาตรา โดยกานำขบวนหรือใช้ในพิธีศกกรรม²¹⁸

พระอภิรมขุมสาย คำเรียกรวมของฉัตรเครื่องสูงสำหรับหนึ่ง สำหรับใช้ในกระบวนแห่ (ภาพที่ 76) หรือสวมฐานตั้งเป็นเกียรติยศประจำสถานที่หรือเฉพาะงาน²¹⁹ อภิรมขุมสายสำหรับหนึ่งประกอบด้วย “ฉัตร 7 ชั้น” (ภาพที่ 72) เป็นฉัตรเครื่องสูงใช้สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน 4 มุมพระที่นั่ง พื้นสีส้มระบาศ้อนสีแดงเข้ม จำนวน 4 องค์ “ฉัตร 5 ชั้น” (ภาพที่ 73) เป็นฉัตรเครื่องสูง ใช้สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน ด้านหน้าจำนวน 6 องค์ และด้านหลังจำนวน 4 องค์ เป็นพื้นสีแดงระบาศ้อนน้ำเงิน จำนวน 5 องค์ เป็นพื้นสีน้ำเงินระบาศ้อนสีแดง จำนวน 5 องค์ รวมเป็นจำนวน 10 องค์ ซึ่งระบาศ้อนของฉัตรทั้งสองชนิดซ้อนกันสองชั้น และ “ขุมสายหรือฉัตร 3 ชั้น” (ภาพที่ 74 - 75)

²¹⁵ วิทย์ พิณคันเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 52.

²¹⁶ วิทย์ พิณคันเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 52.

²¹⁷ วิทย์ พิณคันเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 52.

²¹⁸ วิทย์ พิณคันเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 52.

²¹⁹ ยุพร แสงทักซิณ. *เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง*, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำครุสภา, 2539), 39.

เป็นฉัตรทรงใหญ่ 3 ชั้น และมีสายไหมถักห่างๆ คลุมทับกันลมตีกลับ ใช้สำหรับปักและแห่เสด็จพระราชดำเนินอยู่ข้างหลังฉัตร 5 ชั้น มีลักษณะเป็นพื้นสีเขียวระบายสีแดงเข้ม มีเส้นไหมถักเป็นสายไขว้กันคลุมชั้นล่างสุดและปล่อยชายห้อยรอบระบาย จำนวน 4 องค์กร²²⁰

Figure 72 : ฉัตร 7 ชั้น ในเครื่องสูงชนิดอภิรัฐมนตรีหรือฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 112.

²²⁰ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 53.

หลักฐานตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏความสมัยอยุธยา เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนแห่พยุหยาตราทางสถลมารค ใช้ฉัตรเครื่องสูง 5 ชั้น เป็นสีที่เรียกรวมกันว่า เบญจรงค์ หรือแม่สีทั้ง 5 สี ได้แก่ สีแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง สีขาว และสีดำ อย่างละคู่ เชิญสลักกับบังแทรก ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ฉัตร 7 ชั้น และชุมสายหรือฉัตร 3 ชั้น แต่อย่างไร มาในสมัยรัตนโกสินทร์ อภิรัฐมนตรีชุมสายปักหักทองขวางไม่ปรากฏการใช้สีเบญจรงค์เหมือนเมื่อครั้งสมัยอยุธยา ซึ่งปรากฏสีแต่เพียงที่ใช้อยู่ 4 สี คือ พื้นสีส้ม ลูกขนานที่ระบายสีแดงเข้ม สำหรับฉัตร 7 ชั้น พื้นสีแดง ลูกขนานที่ระบายสีน้ำเงิน และพื้นสีน้ำเงิน ลูกขนานที่ระบายเป็นสีแดง สำหรับฉัตร 5 ชั้น และพื้นสีเขียว ลูกขนานที่ระบายสีแดงเข้ม สำหรับชุมสายหรือฉัตร 3 ชั้น²²¹

Figure 73 : ฉัตร 5 ชั้น ในเครื่องสูงชนิดอภิรัฐมนตรีชุมสายหักทองขวาง หรือฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, 2561), 112.

²²¹ ยูพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชาภรณ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 40.

Figure 74 : ฉัตรชุมสาย ในเครื่องสูงชนิดอภิรัฐมนตรีชุมสายหักทองขวาง
หรือฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 112.

Figure 75 : ฉัตรชุมสาย ในเครื่องสูงชนิดอภิมชุมสายหักทองขวาง
หรือฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 112.

ฉัตรเครื่องสูงวังหน้า เดิมทีอภิรัฐมนตรีคุมสายทองทองแผ่ลวด ถูกใช้เป็น “ฉัตรเครื่องสูงวังหน้า” สำหรับสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวร และพระราชโอรสพระราชธิดา โดยสำหรับหนึ่งประกอบด้วย ฉัตร 5 ชั้น จำนวน 4 องค์ และคุมสาย หรือฉัตร 3 ชั้น จำนวน 10 องค์ ครั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ใช้ฉัตรเครื่องสูงวังหน้าให้เท่ากับฉัตรเครื่องสูงเจ้านายวังหลวง²²²

ฉัตรเบญจา ฉัตร 5 ชั้น ทรงชะลูด ปีกทองแผ่ลวดเฉพาะที่ระบายซึ่งซ้อนกันสองชั้น และต่างสีกัน ใช้สำหรับศพพระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือได้รับแต่ต่ำกว่าทูลดุษฎีจอมเกล้าพิเศษ บุคคลที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นทูลดุษฎีจอมเกล้าพิเศษและทูลดุษฎีจอมเกล้า แต่ไม่ถึงปฐมภรณ์จุลจอมเกล้า พระราชาคณะชั้นธรรมถึงเจ้าคณะรอง เชิญประดับศพ 4 คัน และถ้าเชิญเข้าขบวนแห่ศพ 10 คัน²²³

ฉัตรเครื่อง ฉัตร 5 ชั้น สำหรับเชิญเข้าขบวนแห่ศพ ปีกทองแผ่ลวดติดระบายชลิบกระจิงเงิน ซ้อนสองชั้น ประดับเกียรติยศศพข้าราชการชั้นสูง ผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งได้รับพระราชทานโกศ ตลอดจนสมเด็จพระราชาคณะ มีจำนวนตั้งแต่ 4 คันจนถึง 10 คัน ถ้าใช้เชิญเข้าขบวนจะใช้สิบคัน แต่ถ้าใช้ประดับก็เป็นไปตามความเหมาะสมกับสถานที่²²⁴

ฉัตรราชวัติ ฉัตรโลหะ เช่น เงิน ทองนาก ทาสีหรือลงยาสี เคลือบสีเบญจรงค์ หรือแม่สีทั้ง 5 สี ได้แก่ สีแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง สีขาว และสีดำ ระบายฉัตรสลักโปร่ง มีระบายชั้นเดียว ประดับตามมูรราชวัติในการพระราชพิธีต่างๆ เช่น ราชวัติที่ล้อมมณฑลพระกระยาसन หรือราชวัติพระเมรุมาศ มีทั้งฉัตร 7 ชั้น และฉัตร 5 ชั้น ส่วนที่เป็นฉัตรเงิน และฉัตรทอง ก็มีใช้อยู่บ้างเฉพาะงานพิธีกึ่งราชการ²²⁵

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า การประดับฉัตรตามโบราณราชประเพณีมี 2 รูปแบบ คือ การประดับฉัตรเพื่อเป็นเครื่องแขวนหรือปักแสดงพระอิสริยยศและฉัตรเพื่อในการพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่ ซึ่งในแต่ละรูปแบบนั้นมีการลำดับฐานันดรของฉัตรที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้สำหรับประดับพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ด้วยแล้วฉัตรที่จะนำมาใช้ประดับจะต้องมีฐานันดรที่สูงที่สุดเพื่อให้สมพระเกียรติแห่งองค์พระมหากษัตริย์ กล่าวคือ จำนวนการซ้อนชั้นของฉัตรของแต่ละรูปแบบอาจเทียบกันไม่ได้ กล่าวคือ ฉัตรชั้นที่มีฐานันดรที่สูงที่สุดที่ใช้สำหรับประดับพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นเครื่องแขวนหรือปักแสดงพระอิสริยยศจะใช้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (พระมหาเศวตฉัตร) 9 ชั้น หรือฉัตรสีขาว 9 ชั้น แต่สำหรับเพื่อในการพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่จะใช้พระมหาเศวตฉัตรกรรกริรมย์ หรือฉัตรพระอภิรัฐมนตรีคุมสาย

สำหรับเครื่องสูงเจ็ดชั้นหรือฉัตร 7 ชั้น ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม สันนิษฐานว่าผู้ออกแบบเลือกที่จะใช้เป็นฉัตรพระอภิรัฐมนตรีคุมสายด้วยจำนวนชั้นของฉัตรที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามมีจำนวน 7 ชั้น ซึ่งปรากฏจำนวนชั้นและรูปแบบลักษณะที่ใกล้เคียงกับรูปแบบ

²²² ยุพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 42.

²²³ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 53.

²²⁴ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 53.

²²⁵ วิทย์ พิณคันเงิน. เครื่องราชภัณฑ์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 54.

ลักษณะของฉัตรพระอภิรมชুমสายตามโบริณราชประเพณี อีกทั้งยังเป็นฉัตรชั้นที่มีฐานันดรที่สูงที่สุดสำหรับองค์พระมหากษัตริย์

ประการหนึ่ง การที่ผู้ออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามไม่เลือกนำพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (พระมหาเศวตฉัตร) 9 ชั้น หรือฉัตรสีขาว 9 ชั้น มาเป็นรูปสัญลักษณ์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม สันนิษฐานว่า ด้วยเพราะธรรมเนียมการประดับพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (พระมหาเศวตฉัตร) 9 ชั้น หรือฉัตรสีขาว 9 ชั้น มักจะประดับเพียง 1 คัน ไว้เป็นเครื่องแขวนหรือปักแสดงพระอิสริยยศ แต่สำหรับฉัตรพระอภิรมชুমสายที่ใช้ในการพิธีหรือเชิญเข้ากระบวนแห่งจะประดับเพียงชุดละ 4 คัน²²⁶ หรือเป็นคู่ในกระบวนแห่ ซึ่งจากรูปแบบลักษณะของฉัตรพระอภิรมชুমสายจะดูมีขนาดที่ข้อยเล็กกว่าพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร จึงเหมาะแก่การถูกนำมาใช้ประดับเป็นรูปสัญลักษณ์ในตำแหน่งรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนหรือรูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง แต่หากเป็นการนำพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (พระมหาเศวตฉัตร) 9 ชั้น หรือฉัตรสีขาว 9 ชั้น มาเป็นรูปสัญลักษณ์แทนตำแหน่งการจัตวางจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งไม่เป็นไปตามรูปแบบธรรมเนียมของตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตก

อนึ่ง เครื่องสูงเจ็ดชั้นหรือฉัตร 7 ชั้น ปรากฏในการสนทนาที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวถึงเครื่องสูงเจ็ดชั้นใน ที่อ้างถึงท่อนหนึ่งในโคลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ที่ทรงพรรณนากระบวนแห่เสียบพระนคร บทหนึ่งความว่า

“	เครื่องห้าเครื่องเจ็ดชั้น	ชুমสาย
	บังแทรกสลัปลาย	หว่างถั่ว
	คันทองเพริดแพรวพราย	ยงยั้ง
	เชิงช่อปักเทศล้วน	เลื่อมพร้อยเพราตาฯ” ²²⁷

ทรงอธิบายโคลงบทนี้เพิ่มเติมว่า “...เข้าใจว่า ชุมสาย เป็นของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริขึ้น แลฉัตรเครื่องสูง 7 ชั้นนั้น เราก็สันนิษฐานกันว่าน่าจะขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ 4 แต่ในโคลงแสดงว่าทั้งชุมสายและฉัตร 7 ชั้นเป็นของมีมาแต่ในหรือก่อนรัชกาลที่ 3 แล้ว...”²²⁸

อาจกล่าวได้ว่า รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือ ฉัตรพระอภิรมชুমสาย ซึ่งมีรูปแบบลักษณะเป็นฉัตรซ้อนชั้นกัน 7 ชั้น แต่กระนั้นก็มีอาจทราบได้ว่า แท้จริงแล้วนั้นผู้ออกแบบประสงค์จะให้รูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นมีสีใด

²²⁶ ยุพร แสงทักษิณ. เครื่องเบญจราชาภรณ์และเครื่องสูง, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2539), 39.

²²⁷ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สำนัสมเด็จ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546), 138.

²²⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สำนัสมเด็จ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546), 138.

Figure 76 : เครื่องสูง ประกอบในริ้วขบวนพระบรมราชอิสริยยศ
พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

รูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง (ภาพที่ 77) รูปสัญลักษณ์แทนความหมายถึงฝ่ายสนับสนุน ภักติ หรือภายใต้การปกครองของผู้ครอบครองตราอาร์ม

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏการใช้รูปสัญลักษณ์ของสัตว์สองชนิด คือราชสีห์หรือสิงห์และคชสีห์มาเป็นรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนหรือฝ่ายบริหารทั้งสองแห่งราชอาณาจักร คือ ฝ่ายมหาดไทย และ ฝ่ายกลาโหม ซึ่งมีการนำรูปสัญลักษณ์สัตว์หิมพานต์ หรือสัตว์ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากจินตนาการของช่างศิลป์ หรือผู้สร้างสรรค์ที่คิดขึ้นมา อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างเหล่าสัตว์นานาชนิดที่มีอยู่จริงหรือได้รับการจินตนาการขึ้นมาาร่วมกัน จนเกิดเป็นเหล่าสัตว์ชนิดใหม่ขึ้น ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งของรูปสัญลักษณ์ดังกล่าวปรากฏในตำแหน่งและลักษณะที่คล้ายคลึงกับแบบแผนในองค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ของตราอาร์มในแบบตะวันตก รวมไปถึงการแฝงความหมายการเป็นสัญลักษณ์แทนของฝ่ายสนับสนุนคือ รูปสัญลักษณ์สิงห์แทนฝ่ายมหาดไทย และรูปสัญลักษณ์คชสีห์แทนฝ่ายกลาโหม

Figure 77 : รูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

รูปสัญลักษณ์ราชสีห์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏอยู่ในตำแหน่งทางด้านซ้ายของตราพระราชลัญจกรซึ่งอยู่ในท่าลักษณะประคองถือเครื่องสูงหรือฉัตรไว้ ยกขาหลังข้างซ้ายขึ้นส่วนขาหลังข้างขวายึดติดพื้นราบ ขาหน้าข้างซ้ายประคองถือเครื่องสูงหรือฉัตรไว้ด้านบน และขาหน้าข้างขวาอยู่ด้านล่าง เบี่ยงตัวด้านขวาหันออกด้านข้าง โดยสมมาตรกับ รูปสัญลักษณ์คชสีห์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ที่ปรากฏอยู่บนตำแหน่งทางด้านขวาของตราพระราชลัญจกรซึ่งอยู่ในท่าลักษณะประคองถือเครื่องสูงหรือฉัตรไว้ ยกขาหลังข้างขวาขึ้นส่วนขาหลังข้างซ้ายยึดติดพื้นราบ ขาหน้าข้าง

ขวาประคองถือเครื่องสูงหรือฉัตรไว้ด้านบน และขาหน้าข้างซ้ายอยู่ด้านล่าง เบี่ยงตัวด้านซ้ายหันออก ด้าน ข้างเช่นกัน หากพิจารณาโดยมิได้สังเกตว่าเป็นรูปสัญลักษณ์ของสัตว์คนละชนิดกันจะเห็นว่ามิใช่ โครงร่างและลายเส้นที่คล้ายกัน

รูปสัญลักษณ์ราชสีห์ที่ปรากฏบนพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่ง ราชอาณาจักรสยามสันนิษฐานว่าช่างผู้ออกแบบคงได้รับแรงบันดาลใจจากสัตว์ในนิยายที่มีความดุร้าย และมีกำลังมาก²²⁹ ราชสีห์ สิงหราช สีหราช สิงห์ หรือพญาสิงโต เป็นสัตว์ที่รักในความสะอาด ไม่มัวหมอง เทียวไปด้วยเท้าทั้งสี่ มีเยื้องกรายอย่างกล้าหาญ มีรูปร่างโอ้อ่าสร้อยคอสะสวยไม่นอบน้อมสัตว์ใด แม้จะต้องเสียชีวิต หาอาหารไปโดยลำดับ พบปะอาหารในที่ได้กินเสียจนอิ่มในที่นั้นไม่เลือก ว่าดีหรือไม่ดีกินได้ทั้งนั้น ไม่มีการสะสมอาหาร หาอาหารไม่ได้ก็ไม่ดิ้นรน ได้ก็ไม่ทะยานและไม่กินจนเกิน ต้องการ²³⁰ คุณลักษณะของราชสีห์หรือสิงห์ (ภาพที่ 78) ดังกล่าวจึงถูกยกมาเปรียบกับคุณลักษณะของข้าราชการฝ่ายมหาดไทย อันเป็นเหล่าคณะผู้มีอำนาจและภาระหน้าที่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎรประชาชนในราชอาณาจักรและเป็นคุณลักษณะอันพึงมีของข้าราชการทั่วไปที่เปรียบได้ตั้ง ราชสีห์หรือสิงห์ผู้เป็นเจ้าปกครองป่า

การที่ฝ่ายมหาดไทยใช้รูปสัญลักษณ์ราชสีห์หรือสิงห์เป็นสัญลักษณ์แทนเนื่องด้วยเดิมที ภาระหน้าที่ของฝ่ายมหาดไทยเกี่ยวข้องกับตำแหน่งของสมุหนายก ซึ่งปรากฏคำอธิบายใน “พระทำ นูน”²³¹ ในกฎหมายตราสามดวง ความว่า “...ตราพระราชสีห์ เจ้าพญาจักรีศรีอัครราชสมุหนายก อัครมหาเสนาธิบดีไทยพิริบรากรมภาพุ ใต้ใช้ คือผู้มีวรรคดี มีเต็มใจในคำพิพากษานะกรมใดๆ แล กระลาการณโรงศาลทั้งปวง มาฟ้องหาอุทรแก่กระลาการณกรมใดๆ ก็ดี ในโรงศาลทั้งปวงก็ดี ว่า กระลาการยังมีได้ถามเป็นก็ดี ถามแล้วกระลาการยังมีได้พิพากษาสำนวนนั้นให้สำเร็จก็ดี แลทำอุบาท ขาดเหลือแก่สำนวนเขาประการใดก็ดี แลพิจารณาพิพากษามีเป็น สัจ ธรรม ก็ดีเป็นใจด้วยลูกความก็ดี แลเรียกค่าฤชาลาแล้วเหลือก็ดี อำญวนความไว้ให้เนิ่นนานก็ดี ให้เรียกกระลาการแลเบิกสำนวนมา พิจารณา ถ้าใจทจำเลยอยู่ณหัวเมืองทั้งปวง แลแขวนจังหวัดก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปเอาคู่ความ อนึ่ง หาว่ากระลาการบังอาจเอาทรัพย์สินท่านมาเปนประโยชน์ชนแห่งตน แลยื้อชักฉุดคร่าลูกเมียข้าคนท่าน มาเปนข้าตนตนก็ดี มัดผูกตบถองตีค่าจำใส่ตรวนซี่คา ใส่กลิ้งเอาเชือกเอาผ้าเอาเถวาลเอาหนังมัดผูก ใส่ปลอกผูกเท้าผูกมือลงเอาเงินทองก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปให้กรมการแลแขวนส่งมาพิจารณา อนึ่ง ถ้าโจรดีปล้นสดมภ์ก็ดี ตีดาฟันแทงกันตายก็ดี ลักวัวควายช้างม้าข้าคนเรือเกวียนก็ดี ข้าหนีเจ้าไพร่หนี นายกึ่งนี้มรฎก ว่ากันประการใดๆ ก็ดี แลมีหนังสือร้องฟ้องไซ้ก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปเอาคู่ความมา พิจารณา อนึ่ง ถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการ ผู้มีความชอบไป รุ่ง ครอง เมืองณหัวเมืองทั้งปวงบัน กาศขึ้นแก่เจ้าพญาจักรีศรีคือ เมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองศุโขไทย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิษย เมืองนคร สวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองมโนรม เมืองไชนาภู เมืองอุไทรธานี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงคบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองวิเศษไชยชาญ กรุงเก่า เมืองนครนายก

²²⁹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 997.

²³⁰ ยิ้ม ปันตยางกูร. ปัญหาพระยามิลินท์. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2533). อ้างถึงใน ส.พลายน้อย. สัตว์หิมพานต์, พิมพ์ ครั้งที่4 (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2552), 144.

²³¹ กฎหมายว่าด้วยพระราชศาสตร์ ซึ่งคือนำมุลคติลักษณะธรรมบุญอันเป็นหนึ่งในมุลคติแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ 10 ประการ ตามพระธรรมศาสตร์มากำหนดเป็นสาขาชาติ

เมืองปราจิณ เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี เมืองการบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองไชบาดาน เมืองกำแพงนครราชสีมา ก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปตั้งเจ้าเมือง แลปลัดรองปลัดนำตราเจ้าพนักงานซึ่งตั้งกรรมการ แลตั้งนายอากรขนอนทั้งปวงบันดาขึ้นแก่กรมมหาดไทย แลตราพระราชสีห์เจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้...”²³² และยังปรากฏเพิ่มเติมว่า “...ตราราชสีห์หลวงอำมาตยาธิบดีได้ใช้ไปเอาบัวไพร่ลูกหมู่ ม่ายหมู่ณะกรมมหาดไทยออกไปแก่กรมการหัวเมืองเล็กทั้งปวงแลแขวนจังหวัด ตราหลวงอำมาตยได้ใช้แต่เท่านี้...”²³³

Figure 78 : ราชสีห์หรือสิงห์

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 317.

²³² ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง : พระทำนูน ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2553), 23.

²³³ ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง : พระทำนูน ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2553), 26.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายว่า “...ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ไม่เหมือนกับตราพระราชสีห์ที่ใช้อยู่ คงจะเป็น เพราะดวงเดิมใช้จนลายตราสีห์ ต้นขึ้น ต้องแกะรูปใหม่ แต่เห็นจะรูปได้น้อยหนจนต้องทำใหม่ ซึ่งการแกะ คือแกะร่องระหว่างลายให้ลึกลงไป ลายจะได้เด่นขึ้น พิธีรูกตราทำอย่างเดียวกับพิธีแกะตรา คือมีฤกษ์และพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และมีสมโภชตั้งดวงตราในพิธีมณฑล เป็นทำนองเดียวกับพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ จะต่างกันที่พิธีรูกตราไม่มีอาลักษณ์อยู่ด้วยเท่านั้น ช่างผู้เขียนดวงใหม่จะไม่ได้เขียนดวงเก่าหรือกลางที่จะไม่ได้เห็นดวงเก่าเลยก็เป็นได้ จึงได้มีลายไม่เหมือนกัน...”²³⁴

สำหรับรูปสัญลักษณ์คชสีห์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามสันนิษฐานว่าช่างผู้ริเริ่มคงได้รับแรงบันดาลใจจากสัตว์ในหิมพานต์ที่มีรูปลักษณะเหมือนราชสีห์ แต่มีวงเหมือนช้าง²³⁵ หรือ **คชสีห์** (ภาพที่ 79) คือมีตัวเป็นสิงห์ หัวเป็นช้างมีวงมีงา อันเป็นลักษณะของสิงห์ผสม หรือสัตว์ที่มีตัวเป็นสิงห์ ส่วนหัว หาง หรือฝ่าเท้า นั้น จะเป็นของสัตว์ชนิดอื่นๆ ซึ่งการที่ช่างศิลป์นำส่วนหัวของช้างมาผสมเข้าไปนั้น สันนิษฐานด้วยเหตุที่ว่าช้างเป็นสัตว์ที่สง่างาม และเป็นสัตว์สำคัญที่ใช้ในสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อองค์พระมหากษัตริย์เสด็จ ออกทรงกระทำยุทธหัตถีหรือทรงยุทธหัตถีก็จะทรงช้างเป็นพระราชพาหนะในพระราชสงคราม จึงเป็นสัตว์ที่นิยมใช้ในสงคราม เมื่อถูกนำมาผสมกับสิงห์สัตว์ที่มีคุณลักษณะดังได้กล่าวไปแล้ว จึงเกิดเป็นคชสีห์รูปสัญลักษณ์แทนฝ่ายกลาโหมที่จะออกศึกสงคราม อันหมายถึงความถึงเหล่าทหารที่มีอำนาจและหน้าที่ดูแลปกป้องและเกี่ยวข้องกับกิจการทางทหารของประเทศ²³⁶

การที่ฝ่ายกลาโหมใช้รูปสัญลักษณ์คชสีห์เป็นสัญลักษณ์แทน เนื่องด้วยเดิมทีภาระหน้าที่ของฝ่ายกลาโหมนั้น เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของสมุหกลาโหม ซึ่งปรากฏคำอธิบายใน “พระทำนูน”²³⁷ ในกฎหมายตราสามดวง ความเป็นว่า “...ตราพระคชสีห์พญามหาเสนาธิบดีวิริยภักดีดินสุรินทหาไชยโยไทยพิรินบรากรมภาหุสมุหะพระกลาโหมได้ใช้คือโจทหาว่ามีได้มีหนังสือร้องฟ้องหาสมภักนักกรมมิได้ และเกาะกุมไปลงเอาทรัพย์สินสิ่งของใดๆ เปนอุกเข้ารวางข่มเหง ก็ได้ใช้ตราพระคชสีห์ไปเอาลูกความมาพิจารณา อนึ่งถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไป รั้ง ครอง เมืองณหัวเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกลาโหม คือเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา เมืองชุมภอร เมืองเพชรบุรี เมืองกุย เมืองปราณ เมืองคลองวาน เมืองบางตะกวน เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า เมืองตนาวศรี เมืองมฤต เมืองทวาย แลเมืองสามโคก ก็ใช้ตราพระคชสีห์ ไปให้กรมการส่งกระทรวงความหมู่แลไพร่ในกรมวิวาทแก่กัน แลเรียกเงินหาทรัพย์สินมรฎกมาพิจารณาตามกระทรวง อนึ่งใช้ตราไปตั้งเจ้าเมืองปลัดรองปลัด แลนำตราเจ้าพนักงานไปตั้งกรมการแลตั้งนายอากรนายขนอน ทุกหัวเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกลาโหม แลตราคชสีห์เจ้าพญากลาโหมได้ใช้แต่เท่านี้...”²³⁸

²³⁴ พระยาอนุนามราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -32.

²³⁵ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 223.

²³⁶ กฤษประพันธ์ เมืองทิพย์, “การศึกษารูปแบบและความหมายของตราสัญลักษณ์ประจำกระทรวงของไทย” (เอกสารการศึกษา เฉพาะบุคคลศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555) 21.

²³⁷ กฎหมายว่าด้วยพระราชศาสตร์ ซึ่งคือนามูลคดีลักษณะธรรมเนียมอันเป็นหนึ่งนามูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ 10 ประการ ตามพระธรรมนูญศาลฎีกา กำหนดเป็นสาขาคดี

²³⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง : พระทำนูน ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2553), 2ก.

และยังปรากฏเพิ่มเติมว่า “...ตราคชสีห์หหลวงธรรมไตรโลกเสนาบดีศรีสมุหะพระกะลาโหมได้ใช้ไปเอาป่าวไพร่ณะหมู่องครักษ์แลลูกหมู่่มายหมู่่มุ่ดำรวจนอกซ้ายขวาแลกรมพระกะลาโหมนอทั้งปวงไปแก่กรมการแลหัวเมืองทั้งปวงแลแขวงจังหวัด ตราหลวงธรรมไตรโลกได้ใช้แต่เท่านี้ ...”²³⁹

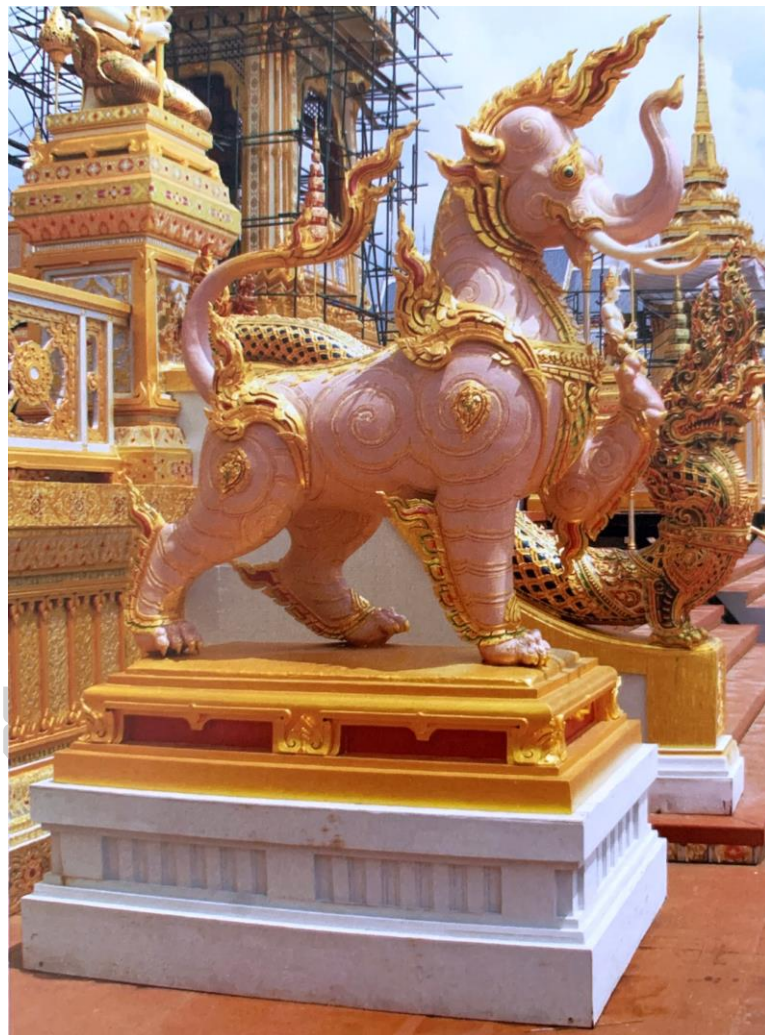

Figure 79 : คชสีห์

ที่มา : กรมศิลปากร. เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2561), 317.

²³⁹ ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง : พระทำนุ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2553), 26.

จากคำอธิบายที่ได้กล่าวไปนั้นแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างหน้าที่และรูปสัญลักษณ์ที่ถูกหยิบยกนำมาประดับไว้บนพระราชลัญจกร สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายเพิ่มเติมและสันนิษฐานว่า “...ตราราชสีห์เห็นจะมีก่อนอื่นหมด เพราะว่าเดิมเสนาบดีคงมีตำแหน่งเดียว เป็นผู้รองพระเจ้าแผ่นดินในที่ว่าราชการต่างๆ แต่การรบคงมากกว่าอย่างอื่น ตามตำแหน่งที่เรียกเสนาบดี ก็หมายความว่าใหญ่ในเสนาซึ่งคือทหาร ให้ใช้ ‘ตราราชสีห์’ เป็นการยกย่องว่าเป็นผู้กล้าหาญตามคำที่ใช้เรียกคนกล้าว่า นรสิงห์ ภายหลังการมากขึ้น คนเดียวบังคับไม่ไหว จึงตั้งเดิมอีกตำแหน่งหนึ่ง แบ่งกันบังคับการ คนหนึ่งให้บังคับพลทหารที่ประจำการสงคราม อีกคนหนึ่งให้บังคับพลเรือน คือพลที่อยู่เรือนไม่ไปสงคราม ตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น จะให้ใช้ตราอะไรเป็นคู่กันก็เลือกได้ ‘คชสีห์’ แต่ที่จริงคลาดไปหน่อย คำว่าคชสีห์เห็นจะเป็นคำยกย่องช้างตัวกล้าว่าดูเหมือนราชสีห์ ได้มาจากคำว่านรสิงห์นั่นเอง ที่หลังนี้ท่านทั้งสองนี้ไม่ไหวเข้า จึงเกิดตั้งเสนาบดีขึ้นอีก 4 ตำแหน่งที่เรียกว่าจตุสดมภ์สำหรับช่วยบังคับการงาน ท่านทั้งสองก่อนนั้นจึงเลื่อนเกียรติยศเป็น ‘อัครมหาเสนาบดี’ แต่จตุสดมภ์นั้นน่าจะเป็นอีกวิธีหนึ่งของประเทศหนึ่ง ซึ่งจัดตั้งเสนาบดี 4 ตำแหน่ง เราเอาอย่างมาแล้วเก่าก็ไม่ทิ้ง จึงตกลงเป็นแย้งกันทำ หน้าที่ก็ก้าวหายไป จนในทีหลังเลอะเลือนไปหมด ...”²⁴⁰

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงจัดระเบียบปกครองใหม่ แบ่งส่วนใหญ่ของราชการออกเป็นกระทรวง มีเสนาบดีบังคับบัญชา ซึ่งเดิมที่ตราพระราชสีห์เป็นตราประจำตำแหน่งสมุหนายก แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ตราพระคชสีห์ประจำตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ภายหลังเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ จึงนำเอาตราพระคชสีห์และพระราชสีห์นี้ มาประกอบเป็นรูปปฏิภรณ์รัฐธรรมนูญ ใช้เป็นตราเครื่องหมายตำแหน่งนายกรัฐมนตรี²⁴¹ ในเวลาต่อมา

รูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคอง เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์แทนตำแหน่งสำคัญ หรือตราประจำตำแหน่ง มาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ซึ่งตำแหน่งสำคัญนั้นจะทำหน้าที่กำกับดูแลบังคับบัญชาแตกต่างกันเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพลเรือน หรือตำแหน่งสมุหนายก แทนรูปสัญลักษณ์ด้วยตราพระราชสีห์หรือตราราชสีห์ และฝ่ายทหาร หรือตำแหน่งสมุหพระกลาโหม แทนรูปสัญลักษณ์ด้วยตราพระคชสีห์หรือตราคชสีห์

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตก พบว่ามีการนำรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุน (Supporters) มาประดับไว้หลายตราด้วยกัน การใช้รูปสัญลักษณ์สัตว์มาประดับเป็นรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุน มักปรากฏอยู่มากบนตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ ที่พบการประดับรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนเป็นรูปสัญลักษณ์สิงห์อยู่มาก ซึ่งตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ คือตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งปรากฏรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนเป็นรูปสัญลักษณ์ของสัตว์สองชนิด คือสิงห์และม้ายูนิคอร์น ที่ประดับเครื่องยศต่างๆ ตามแบบแผนในศิลปะตะวันตก โดยรูปสัญลักษณ์สิงห์ถูกประดับไว้ทางด้านซ้าย สวมมงกุฎเป็นเครื่องยศ

²⁴⁰ พระยาอนูมานราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -26-

27.

²⁴¹ พระยาอนูมานราชชน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), -30.

อย่างตะวันตก เป็นรูปสัญลักษณ์แทนอังกฤษ ส่วนรูปสัญลักษณ์ม้ายูนิคอร์นนั้นถูกประดับไว้ทางด้านขวา สวมปลอกคอโซ่ทองล้อมรัศมีพื้นเป็นเครื่องยศอย่างตะวันตก เป็นรูปสัญลักษณ์แทนสกอตแลนด์

ท่วงท่าลักษณะของรูปสัญลักษณ์สิงห์ ซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนที่ปรากฏบน “ตราอาร์มแห่ง Duchy of Saxe-Altenburg” มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ รูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนที่ปรากฏบน “ตราอาร์มแห่ง Duchy of Saxe-Altenburg” ปรากฏลักษณะการประคองหรือถือสิ่งของสำคัญไว้เป็นกัน และสิ่งของนั้นมีรูปลักษณะที่ยาวและสูง เมื่อเปรียบเทียบกับองค์รวมของภายในตราสัญลักษณ์ ซึ่งสิ่งของสำคัญที่รูปสัญลักษณ์สิงห์ที่ปรากฏบน “ตราอาร์มแห่ง Duchy of Saxe-Altenburg” ถืออยู่นั้นคือธงปลายเหลี่ยมแฉก

ตราอาร์มแห่ง Duchy of Saxe-Altenburg ปรากฏรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนเป็นรูปสัญลักษณ์ของสัตว์เป็นชนิดเดียวกันนั้น คือสิ่งที่ที่สวมมงกุฎเป็นเครื่องยศไว้ด้วยเช่นกันตามแบบแผนในศิลปะตะวันตก ทั้งรูปสัญลักษณ์สิงห์ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา

รูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนที่ปรากฏบนตราอาร์มตามแบบแผนศิลปะตะวันตก มักพบอยู่ในท่วงท่าลักษณะการประคองถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงอย่างเดียว ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วมักพบรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนปรากฏอยู่ในท่าลักษณะยกขาคู่หน้าชูขึ้น คล้ายลักษณะการยกรูปสัญลักษณ์โล่ที่อยู่ตรงบริเวณกลางของตราอาร์ม แต่สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม รูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนรูปสัญลักษณ์สิงห์และรูปสัญลักษณ์คชสีห์มีได้อยู่ในท่วงท่า ลักษณะการจับรูปสัญลักษณ์โล่ แต่กำลังประคองถือเครื่องสูงหรือฉัตรไว้อยู่

แนวคิดคติความเชื่อแบบตะวันตกที่สะท้อนผ่านรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ปรากฏให้เห็นจากรูปแบบการแสดงท่าทางของรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนและตำแหน่งการจัดวางของรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนที่มีความคล้ายคลึงกับตราอาร์มหรือตราประจำตระกูลในแบบแผนศิลปะตะวันตก

รูปสัญลักษณ์ราชสีห์คชสีห์ประคองจึงเปรียบได้ตั้งข้าราชการ พลกนิกร และประชาชนทั้งฝ่ายมหาดไทยและฝ่ายกลาโหมน้อมพร้อมใจเชิดชูพระเกียรติยศแห่งราชบัลลังก์ไว้เหนือเกล้าโดยใช้รูปสัญลักษณ์ราชสีห์และคชสีห์ประคองเครื่องสูง 7 ชั้น หรือฉัตรทั้งสองไว้

รูปสัญลักษณ์เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์

รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์ (ภาพที่ 80) ที่ปรากฏประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามหมายความว่า พระสังวาล หรือสังวาล คือ สร้อยเครื่องประดับชนิดหนึ่งใช้คล้องเอว²⁴² เป็นรูปสัญลักษณ์ที่ไม่ปรากฏให้เห็นบนตราอาร์มหรือตราประจำตระกูลตามแบบแผนธรรมเนียมในศิลปะตะวันตก ซึ่งเป็นหนึ่งในรูปสัญลักษณ์เครื่องยศหรือเครื่องสูงที่มีฐานันดรสูงซึ่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประกอบด้วย พระสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์ที่อยู่ในตำแหน่งพระสังวาลสายบนและพระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าที่อยู่ในตำแหน่งพระสังวาลสายล่าง

Figure 80 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

²⁴² ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1201.

พระสังวาลนพรัตนราชวรารณ (ภาพที่ 81) พระสังวาลนพรัตนราชวรารณ เป็นสร้อยเครื่องราชประดับพระอิสริยยศลักษณะหนึ่ง “...แต่โบราณครั้งพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีในเครื่องราชูปโภคสำหรับพระพิชัยสงคราม มีพระสังวาลนพรัตนสายหนึ่ง เป็นสร้อยอ่อนมีดอกนพรัตนประจำยามดอกหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์บรมราชาภิเษก เสด็จประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ พราหมณ์ย่อมถวายพระสังวาลนพรัตนนั้นสวมทรงก่อน แล้วจึงทรงรับเครื่องราชอิสริยยศอย่างอื่น เป็นประเพณีสืบมาจนกรุงรัตนโกสินทร์นี้ และเมื่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้ทรงพระราชดำริห์สร้างพระมหาสังวาลย์นพรัตนขึ้นอีกสายหนึ่ง เป็นสังวาลย์แปดประดับพลอยนพรัตนอย่างละดอก คือเพชรดอกหนึ่ง ทับทิมดอกหนึ่ง มรกตดอกหนึ่ง บุศราคำดอกหนึ่ง โกเมนดอกหนึ่ง นิลดอกหนึ่ง มุกดาดอกหนึ่ง เพทายดอกหนึ่ง ไพฑูรย์ดอกหนึ่ง สลับกันไปจนตลอดสายพระมหาสังวาลย์...”²⁴³ ซึ่งตามพระราชประวัติเมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ทรงเคยได้รับพระราชทานพระสังวาลนพรัตน (ภาพที่ 82 - 83) จากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้เป็นบำเหน็จความชอบที่ทรงเป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้สำเร็จ และได้อัญเชิญพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) มายังราชอาณาจักร และด้วยทรงได้รับขณะนั้นยังมีได้เป็นกษัตริย์พระองค์จึงทรงถือว่าเป็นมงคลและเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ และอาจเป็นไปได้ว่าความที่ทรงถือว่าเป็นมงคลและเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่นี้เอง ที่เป็นเครื่องดลพระราชหฤทัยให้ทรงสร้างพระมหาสังวาลนพรัตนราชวรารณ (ภาพที่ 84 - 85) ขึ้นเป็นเครื่องต้นสำหรับทรงในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีสำคัญอีกองค์หนึ่ง²⁴⁴ “...ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้สร้างพระดารารูป 8 แฉกประดับนพรัตนเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทรงติดฉลองพระองค์เป็นเครื่องต้น และพระราชทานพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ มาถึงรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างสายสะพายเพิ่มขึ้น...”²⁴⁵ ครั้นตั้งพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นเมื่อปีระกา พ.ศ.2416 ทรงสถาปนาตราชนพรัตนเป็น เครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับราชตระกูล เรียกนามในพระราชบัญญัติว่า “เครื่องบรมราชอิสริยยศสำหรับราชตระกูลนพรัตนราชวรารณ” แต่เมื่อทรงตั้งพระราชบัญญัติใหม่ใน ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) โปรดฯ แก้นามเรียกว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวรารณ” คงเป็นตรามีแต่ชั้นสูงชั้นเดียวตลอดมา²⁴⁶

²⁴³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 132.

²⁴⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 23-24.

²⁴⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 132.

²⁴⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 131.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์ สำหรับพระราชทานสมาชิก มีดวงตรามหานพรัตน์ ดวงนพรัตนคารา แหวนประดับนพรัตน์ ทั้ง 3 อย่างนี้เป็นหนึ่งสำหรับ²⁴⁷ ใช้สำหรับทรงเครื่องต้นอันศักดิ์สิทธิ์และเป็นมงคลอย่างยิ่ง²⁴⁸

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำหรับพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในราชตระกูลหรือข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งมีเกียรติยศสมควรจะได้รับพระราชทานแหวนนพเก้า ซึ่งเป็นเครื่องยศอย่างโบราณ แต่ผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ ต้องเป็นผู้ถือพระพุทธศาสนาจึงจะเป็นได้²⁴⁹

จากบทบัญญัติแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ห้ามพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์ นี้แก่บุคคลที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงดูเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้น่าเชื่อถือขึ้นอีกว่าที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างพระมหาสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์ขึ้นคงจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่ได้รับพระสังวาลนพรัตนมาแต่ครั้งอัญเชิญพระพุทธมณีรัตนปฏิมากรมายังราชอาณาจักรนั้นเอง²⁵⁰

Figure 81 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์พระสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

²⁴⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 132.

²⁴⁸ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 149.

²⁴⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 133.

²⁵⁰ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 24.

Figure 82 : พระสังวาล์พระนพ

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
 Royal Thai orders and decorations,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 24.

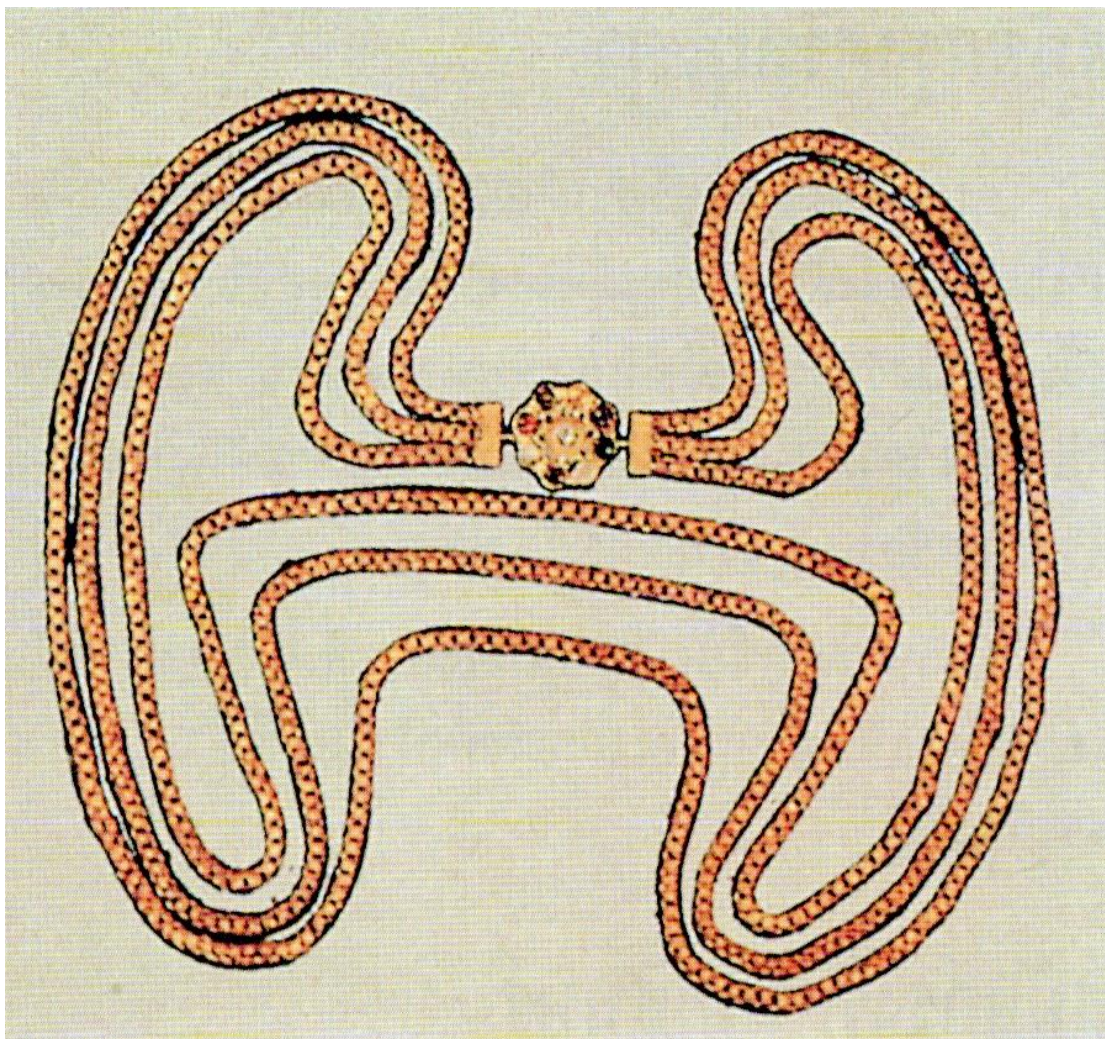

Figure 83 : พระสังวาลพระนพ (ภาพวาด)

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย

Royal Thai orders and decorations,

(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 24.

Figure 84 : พระมหาสังวาลนพรัตน์ราชวรารักษ์
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
Royal Thai orders and decorations,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 24.

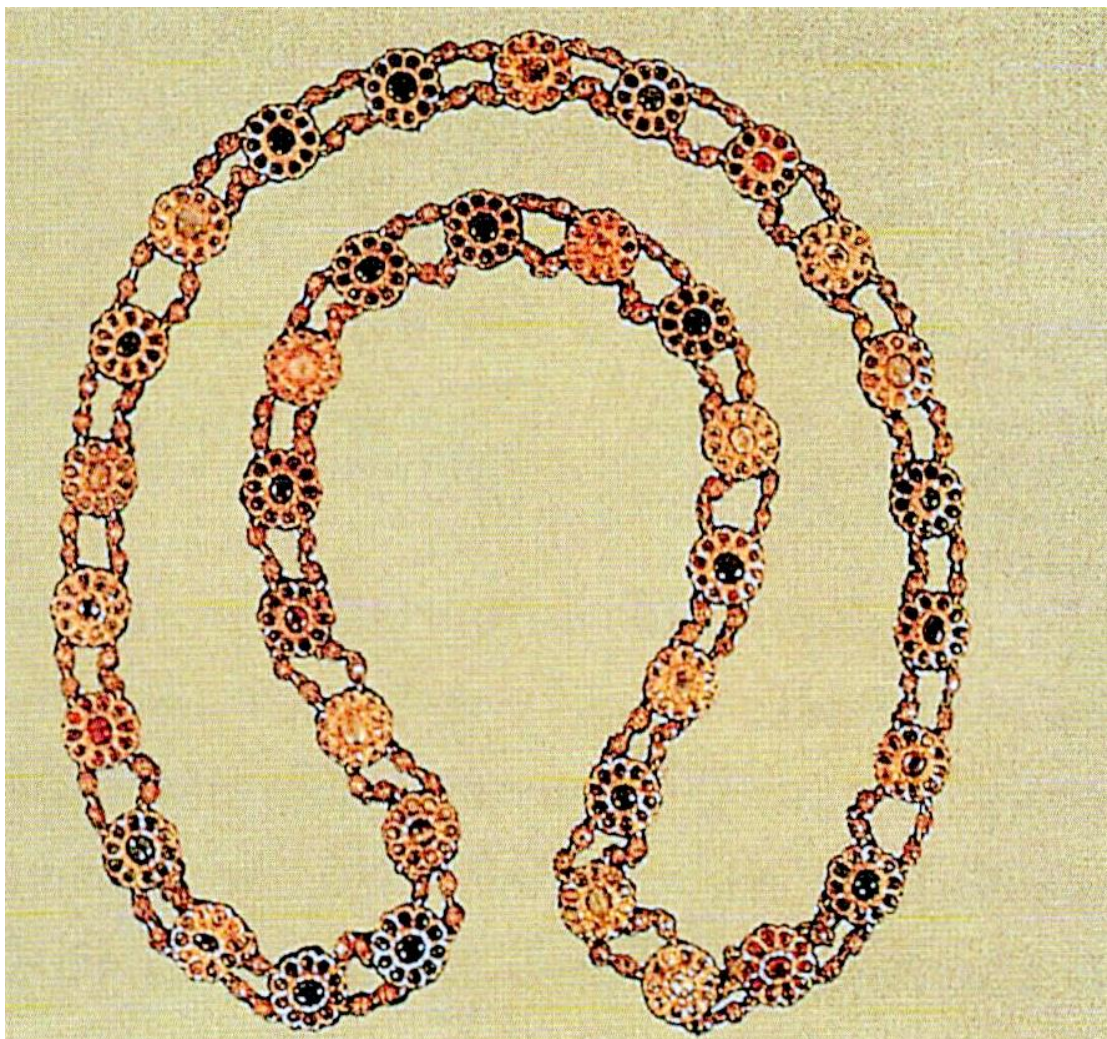

Figure 85 : พระมหาสังวาลนพรัตน์ราชวรารรณ์ (ภาพวาด)
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
 Royal Thai orders and decorations,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 24.

พระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า (ภาพที่ 86 - 87) คือหนึ่งในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานไว้ในเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เสด็จถวัลย์ราชสมบัติ เมื่อปีมะโรง พ.ศ.2411 พระชันษาได้เพียง 16 ปี ยังอยู่ในเขตทรงเยาว์วัย ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินว่าราชการแทนพระองค์อยู่ 5 ปี ถึงปีระกา พ.ศ.2416 ทรงเจริญพระชันษาบริบูรณ์ เสด็จละราชสมบัติออกทรงผนวชตามประเพณีนิยมอยู่ 15 วัน ครั้นลาผนวชจึงโปรดฯ ให้ทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่ง เป็นสำคัญในการที่เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ และทรงว่าราชการแผ่นดินเองแต่นั้นมา เนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้า ขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ เดือน 12 แรม 12 ค่ำ ปีระกาโทศก จุลศักราช 1235 (วันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2416) ด้วยทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงความชอบความดีของพระราชวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้ช่วยกันปฏิบัติราชการแผ่นดินสนองพระเดชพระคุณมา ทรงพระราชดำริว่าผู้ที่รับราชการในสมัยนั้นโดยมากล้วนสืบสกุลวงศ์ลงมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชวงศ์มีความชอบมาในรัชกาลก่อนๆ สมควรจะพระราชทานบำเหน็จทำนุบำรุงให้สกุลวงศ์ยั่งยืนต่อไป จึงพระราชทานนามเครื่องราชอิสริยาภรณ์ว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้า และทรงตั้งชื่อพระราชบัญญัติสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ ผิดกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อื่น ด้วยพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบประกอบกับบรรดาศักดิ์ซึ่งจะตั้งและสืบสกุล อีกประการหนึ่ง ทรงพระราชทานในวันถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชวงศ์ เมื่องานพระราชพิธีฉัตรมงคลเป็นกำหนดมาแต่เดิม²⁵¹

Figure 86 : รูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์พระสังวาล
เครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ที่ปรากฏบน
ตราพระราชสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

²⁵¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, 2558), 145-146.

Figure 87 : สายสร้อยปฐุมจุลจอมเกล้าวิเศษ
พร้อมดวงตราจุลจอมเกล้า และแพรจีบสีขาว
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
Royal Thai orders and decorations,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 110.

การประดับรูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงอาจเป็นรูปแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นใหม่บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามก็เป็นได้

รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (ภาพที่ 88) ที่ปรากฏประกอบบนตราพระ ราช ลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นแพรแถบ สายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งการประดับประกอบไว้บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามย่อมต้องมีความหมายมิได้แต่เพียงเพื่อความงามและเป็น ลวดลายประดับที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก

Figure 88 : รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

การประดับรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Ereath or Torse) ตามแบบแผนใน องค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ของตราอาร์มในแบบตะวันตกมีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไปบนตราอาร์มแบบ ศิลปะตะวันตกไม่ว่าจะเป็นตราอาร์มประจำตระกูลของบุคคลทั่วไป ไปจนถึงตราอาร์มระดับราชวงศ์ หรือประจำพระองค์ ล้วนแต่มีการประดับตกแต่งไว้ของรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Ereath or Torse) ทั้งสิ้น จะแตกต่างกันเพียงแค่นาและรูปลักษณะตามแต่รสนิยมของผู้ครอบครอง ตราอาร์มนั้น ตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ ตราอาร์มคือหนึ่งใน หลายตราอาร์มศิลปะตะวันตกที่ปรากฏการนำรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Ereath or Torse) มาประดับไว้ได้อย่างลงตัว ซึ่งปรากฏลักษณะของรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับ (Ereath or Torse) เป็นใบไม้สลัดไปมากับแพรประดับซึ่งใบไม้ที่สลัดไปมานั้นคดโค้งไปมาหรือไหว เหมือนกับแพรประดับที่สลัดไปมา

สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ผู้ออกแบบ เลือกว่าจะใช้ แพรแถบสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แทนการประดับพวงดอกไม้หรือแพรประดับ ตามอย่างตราอาร์มในศิลปะตะวันตก สันนิษฐานว่าด้วยรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกันของแถบผ้าแพร

ประดับกับแพรแถบสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ด้วยความพริ้วไหวคดโค้งไปมาทำให้ผู้ออกแบบสามารถออกแบบให้รูปลักษณะของความเป็นแถบผ้าโค้งและพริ้วไหวไปตามรูปได้และดูกลมกลืนยิ่งขึ้น

ในส่วนของตำแหน่งในการประดับประกอบรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้และแพรประดับที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏอยู่ 2 แห่ง คือ บริเวณส่วนบนของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามตรงปลายด้ามจับของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกร และบริเวณส่วนล่างของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามตรงบริเวณส่วนที่ปรากฏคาถาภาสิตเพื่อใช้เป็นพื้นหรือฉากหลัง

ประการหนึ่ง ผู้ออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม หรือหม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย²⁵² บุคคลเดียวกันกับผู้ออกแบบเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก (ภาพที่ 89) เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยาม²⁵³ (ภาพที่ 90) และเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ (ภาพที่ 91) ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ออกแบบอาจหยิบนำแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ตนเองออกแบบมาประดับประกอบเป็นรูปสัญลักษณ์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามไว้ด้วย อนึ่ง ด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย ออกแบบแล้วแต่มีศักดิ์นาฐานันดรลำดับชั้นที่สูงกว่าเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชุดอื่นๆ หลายชุดจึงอาจเป็นไปได้ตามแนวคิดที่ว่าสรรพสิ่งที่มีฐานันดรสูงก็คู่ควรที่จะอยู่ด้วยกันกับสรรพสิ่งที่มีฐานันดรสูงเช่นกันเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสิ่งนั้น

แต่กระนั้น ด้วยรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์แพรแถบที่ปรากฏทั้งส่วนบนและส่วนล่าง บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามในตำแหน่งรูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับมีรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกัน

รูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนบนตรงปลายด้ามจับของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรบริเวณส่วนบนของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏรูปแบบ ลักษณะเป็นสายแพรแถบยาว หน้ากว้างของแพรแถบแคบ คดไปมาลัดอ้อมหลังรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นหรือฉัตรเจ็ดชั้นไปทางซ้ายและขวา ล้อมพันผูกตรงปลายด้ามจับของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกร แล้วปล่อยชายยาวทั้งออกไปนอกแนวด้านข้างโดยปลายแพรแถบทั้งสองด้านแตกปลายเป็นสามเหลี่ยม คล้ายลิ้นงู แพรแถบปรากฏลักษณะคล้ายกับเป็นผืนแพรแถบสีเดียวเต็มผืน ด้วยรูปแบบลักษณะผืนแพรแถบสีเดียวเต็มผืนของรูปสัญลักษณ์แพรแถบที่กล่าวไปนั้น อาจสันนิษฐานว่ารูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนบนบนตราพระ

²⁵² สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และเมทินี ชุมสาย ณ อยุธยา. *วังท่าพระ และเรื่องพิสดารบางเรื่องเกี่ยวกับกรมขุนราชสีหวิกรม และหม่อมเจ้าในกรมบางพระองค์ = Tha Phra Palace with notes on its history and architecture*, (พระนคร : กรุงเทพมหานคร พิมพ์, 2514), 22.

²⁵³ สืบต่อมาได้เปลี่ยนนามเรียกเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยาม

ราชลัญจกรประจำแผ่นดินเป็นได้ทั้งแพรแถบในเครื่องขัตติยราชราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณ
รุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์²⁵⁴ และแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า (ภาพที่ 92)

Figure 89 : มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
Royal Thai orders and decorations,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 54.

²⁵⁴ ได้รับการออกแบบโดย หม่อมเจ้า ประวิช ชุมสาย ดุรายละเอียดเพิ่มเติม สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์
ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 138.

Figure 90 : ชั้นประถมาภรณ์มงกุฎไทย
 เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
 Royal Thai orders and decorations,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 82.

Figure 91 : เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
 Royal Thai orders and decorations,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 147.

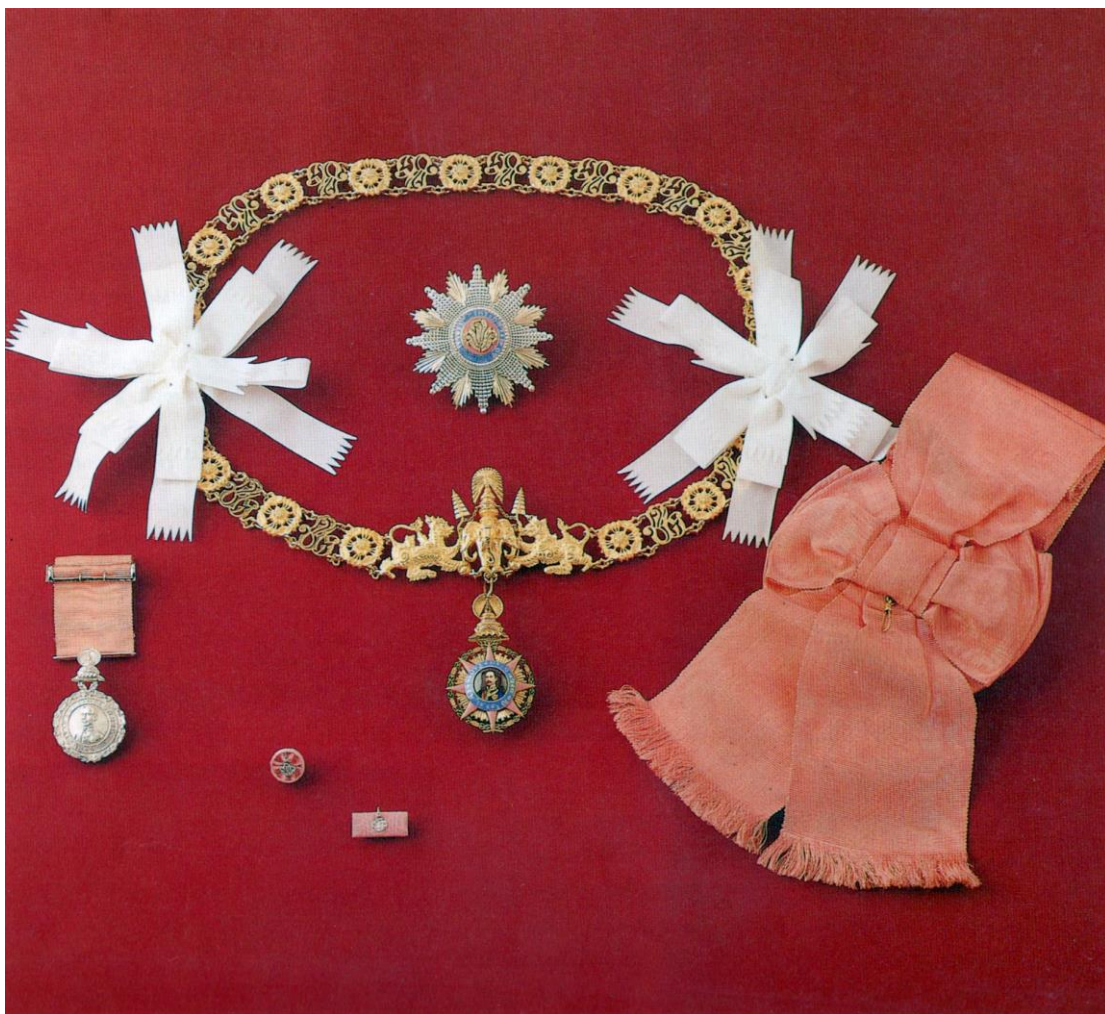

Figure 92 : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
 Royal Thai orders and decorations,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 109.

แต่เนื่องด้วยเครื่องขัตติยราชราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์เป็นเครื่องขัตติยราชที่มีเพียง 25 สำหรับ แบ่งเป็นฝ่ายหน้าและฝ่ายใน สำหรับพระมหากษัตริย์ 1 สำหรับสำหรับสมเด็จพระราชินี 1 สำหรับ สำหรับพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งสืบเนื่องตามพระราชวงศ์โดยตรงในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และผู้ที่ได้เสกสมรสกับพระบรมวงศานุวงศ์ดังกล่าว รวม 23 สำหรับ ในจำนวน 25 สำหรับนี้ ไม่รวมถึงที่จะพระราชทานแก่เจ้านาย หรือประมุขของรัฐต่างประเทศ ซึ่งจะได้พระราชทานตามที่ทรงเห็นสมควร²⁵⁵ อันแสดงให้เห็นว่าเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์เฉพาะองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น แต่สำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีลำดับชั้นศักดินาฐานันดรลำดับชั้นที่สูงเป็นรองแต่เพียงเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์²⁵⁶ เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่จะทรงพระราชทานแก่บุคคลผู้ซึ่งมีความชอบในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ 5 และบุตรหลานทายาทของผู้ซึ่งมีความชอบในการรับใช้ประเทศชาติและพระบรมราชวงศ์จักรี ตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ลงมาจนถึงรัชกาลของพระองค์²⁵⁷ อีกทั้งภายในบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามยังปรากฏรูปสัญลักษณ์พระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าที่ถูกนำมาประกอบพร้อมอยู่ด้วยกัน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่ารูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนบนตรงปลายด้ามจับของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรบริเวณส่วนบนของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

สำหรับรูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนล่างตรงบริเวณส่วนที่ปรากฏคาถาภาสิตเพื่อใช้เป็นพื้นหรือฉากหลังส่วนล่างของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ปรากฏรูปแบบเป็นสายแพรแถบยาว หน้ากว้างของแพรแถบกว้างรับกับขนาดของตัวอักษรของคาถาภาสิต คดไปมา 3 ชั้น ไหลลงไปจากภายนอกเข้าสู่ภายใน โดยปลายทั้งสองฝั่งของแพรแถบล้อมพันกับปลายของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรทั้งทางซ้ายและทางขวาของตราพระราชลัญจกรอย่างหลวมไม่แน่น บริเวณท่อนกลางของแพรแถบมีการคดโค้งพลิ้วเป็นวงโค้งงอใต้ดวงตราของรูปสัญลักษณ์พระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ปลายแพรแถบทั้งสอง ด้านแตกปลายเป็นสามเหลี่ยม คล้าย ลิ่นสูง แพรแถบปรากฏขลิบแถบสีริมขอบทั้งสองของแพรแถบโดยแถบช่องภายในจะกว้างกว่าช่องริมขอบนอกทั้งสอง ด้วยรูปแบบลักษณะผืนแพรแถบที่ปรากฏขลิบแถบสีริมขอบทั้งสองของแพรแถบโดยแถบช่องภายในจะกว้างกว่าช่องริมขอบนอกทั้งสองของรูปสัญลักษณ์แพรแถบที่กล่าวไปนั้น อาจสันนิษฐานว่ารูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนบนบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน เป็นไปได้ทั้งสายแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่ง

²⁵⁵ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 138.

²⁵⁶ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 99.

²⁵⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 92.

ช่างเผือก และสายแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ซึ่งแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสองชุดนี้ที่ได้รับการออกแบบจาก หม่อมเจ้า ประวิช ชุมสาย แต่นอกเหนือจากแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่กล่าวไปแล้วทั้งสองชุดนั้น ยังปรากฏแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีรูปแบบลักษณะเช่นเดียวกันนี้อีก คือ แพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นมงคลนพรัตนราชวรารภรณ์ อีกทั้งภายในบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามยังปรากฏพระมหาสังวาลนพรัตนราชวงวรารภรณ์ในเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นมงคลนพรัตนราชวรารภรณ์เป็นรูปสัญลักษณ์อีกด้วย ซึ่งผู้ออกแบบยังได้นำมาประกอบรวมไว้อยู่ด้วยกัน

ไม่ว่ารูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนล่างตรงบริเวณส่วนที่ปรากฏคาถาภาสิตที่ปรากฏบนตรา พระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะเป็นแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชุดใดก็ตาม แต่กระนั้นรูปสัญลักษณ์แพรแถบส่วนล่างนี้ก็เป็รูปสัญลักษณ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจในการออกแบบมาจากแพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชุดใดชุดหนึ่งจากชุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งสามชุดที่กล่าวไปแล้ว และเป็นรูปสัญลักษณ์แพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์หาใช่เพียงแต่พวงดอกไม้หรือแพรประดับเท่านั้นไม่

แม้ว่าตามแบบแผนในศิลปะตะวันตก รูปสัญลักษณ์พวงดอกไม้หรือแพรประดับจะมีได้เป็นรูปสัญลักษณ์ที่เด่นชัดและมีความหมายนัยสำคัญ แต่สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ผู้ออกแบบได้พัฒนาปรับปรุงรูปแบบแต่คงแบบแผนในศิลปะตะวันตกไว้อยู่โดยการคงความคดโค้งของรูปสัญลักษณ์สายแพรประดับไว้แล้วปรับเปลี่ยนเป็นรูปสัญลักษณ์แพรแถบในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปสัญลักษณ์สายแพรแถบในชุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก สายแพรแถบในชุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า สายแพรแถบในชุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยาม และสายแพรแถบในชุดเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ ประดับประกอบรวมกัน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรูปสัญลักษณ์สายแพรแถบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีลำดับชั้นศักดิ์นาฐานันดรลำดับชั้นที่สูงทั้งสิ้น

รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์เครื่องต้น

ฉลองพระองค์เครื่องต้น²⁵⁸ หรือเครื่องต้น เป็นราชภัณฑ์ในองค์พระมหากษัตริย์ที่มีมาแต่โบราณ มักใช้ร่วมกับเครื่องทรงเป็นเครื่องทรงเครื่องต้น²⁵⁹ ฉะนั้น เครื่องต้นจึงมีความเกี่ยวข้องกับฉลองพระองค์²⁶⁰ หรือเสื้อผ้าชุดเครื่องแต่งกาย รวมไปถึงเครื่องแต่งศีรษะ ลำตัว ข้อแขน ข้อมือ ข้อเท้า แหวนซึ่งล้วนแล้วแต่มีไว้สำหรับพระมหากษัตริย์ที่เป็นเครื่องแสดงพระราชอิสริยยศอิสริยศศักดิ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์

รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุย (ภาพที่ 93) หรือรูปสัญลักษณ์เครื่องคลุมหรือครุย ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม เป็นรูปสัญลักษณ์ที่อยู่บนชั้นหลังสุดของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินองค์นี้ ปรากฏรูปแบบลักษณะคล้ายเสื้อที่ไว้สวมใส่ประกอบในพิธีการสำคัญ ซึ่งมีลักษณะเป็นชุดผ้าปวยลวยชายฝ้ายาวคลุมร่างกายโปร่งสีขาวคริบทอง มีการประดับพู่ริบบิ้นแบนเรียบที่บริเวณหัวไหล่ของเสื้อเป็นเส้นรุ้ง²⁶¹ ซึ่งฉลองพระองค์ครุยหรือครุย หมายความว่าเสื้อหรือเครื่องแต่งกายจำพวกหนึ่งที่ใช้สวมหรือคลุมมีหลายชนิด ใช้เป็นเครื่องประกอบเกียรติยศหรือแสดงหน้าที่ในพิธีการหรือแสดงวิทยฐานะหรือหมายถึงชายผ้าที่ทำให้รู้ยเป็นเส้นๆ ชายครุย²⁶²

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายในลายพระหัตถ์ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า “...เขมรเรียกว่า ทรวย ไทยเรียกว่า กรวย กรุย (เพราะพูดเสียง ทร ไม่ได้) หมายเป็นชื่อเครื่องประดับที่ทำด้วยขนสัตว์ผูกเป็นพู่ ต่อมาทำทองเป็นรูปพู่ แต่แบนเหมือนใบโพธิ์ จนล่วงไปสู่ลายเขียนลายทองก็ยิ่งเรียกว่ากรวย กรวยโดยมากใช้ที่ชายจึงเรียกว่ากรวยเชิง ต่อลงมาอีกจะเย็บใบทองเป็นรูปจอมแหลมก็เข้าเรียกว่ากรวยด้วย ยังหน้าผูกเป็นพู่ปกหมายทางก็เรียกว่า กรุย และอะไรๆ ที่เป็นเส้นๆ รุ่งรังก็เรียกว่ากรุย”²⁶³

²⁵⁸ คำว่า “ต้น” ในที่นี้เป็นคำราชาศัพท์ แปลว่า เมื่อในพระเจ้าแผ่นดิน เช่น เรือต้น ประพาสต้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทย์ พิณคณินเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 55.

²⁵⁹ เครื่องต้นเป็นของกษัตริย์เท่านั้น ส่วนเครื่องทรงอาจเป็นของเจ้านายอื่น พระมหากษัตริย์แต่งตัวเรียกว่า ทรงเครื่องต้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทย์ พิณคณินเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 55.

²⁶⁰ ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 345.

²⁶¹ วิทย์ พิณคณินเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 65.

²⁶² ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 235.

²⁶³ คำว่า “กรุยกราย” สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายในลายพระหัตถ์ถึง พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า คำว่า “กรุยกราย เป็นคำคนจนที่ไม่มีเครื่องประดับงามพอดิเทียมคนที่มีเครื่องประดับดีมีกรุยติดด้วยความริชยา หมายความว่า จองทองหรือหยิง แล้วยังมีคำ กรุยเตอะ อีกเป็นคำดิเทียมคนเห่อตะเกียกตะกายจะมีเครื่องประดับดีมีกรุย แต่มีได้แต่กรุยอย่างแลว หมายความว่ารุ่มร่ามเป็นความดูหมิ่นเสื้ออย่างใหญ่เป็นเสื้อรุ่มร่ามจึงได้ชื่อว่าเป็นเสื้อกรุย (ที่มาเรียกกรุยกันนั้นเป็นเรียกผิดเคลื่อนมาอีกชั้นหนึ่ง) ไม่ใช่ เพราะถักเป็นตาข่าย เสื้อครุยถักกันเห็นว่าเป็นที่หลังที่เดียวแรกก็ทำด้วยผ้าหนา ก่อน ครั้นมีผ้าบางขึ้นก็เปลี่ยนเป็นผ้าบางไปเพราะเบาขึ้น ครั้นมีการถักทำตาเล็กๆ ได้จึงใช้ผ้าถัก ครั้นมีผ้าโปร่งจึงใช้ผ้าโปร่งเพราะไม่ต้องถัก...” ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. *สารสนสมเด็จ เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2546), 121.

Figure 93 : รูปสัญลักษณ์เครื่องคลุมหรือครุย
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

เสื้อคลุมหรือเสื้อครุย คือ เครื่องยศอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ สำหรับแต่งกายเวลาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธีใหญ่สำคัญที่ต้องแต่งกายเต็มยศ เป็นประเพณีมาตั้งแต่สมัยโบราณว่าการแต่งกายเต็มยศต้องสวมเสื้อครุย จนกระทั่งต่อมา มีการสถาปนาเสื้อครุยให้เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า²⁶⁴ ซึ่งเป็นเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ซึ่งมีมาแต่เดิมแล้วเพิ่มเติมใหม่ให้มีดวงตราเครื่องหมายปักติด เลื่อม และไหม ตามสีที่ออกครุยข้างซ้าย ชั้นที่ 1 ปักรูปดาราราปฐมจุลจอมเกล้า เส้นผ่านศูนย์กลางกว้าง 8 นิ้ว ชั้นที่ 2 ปักรูปดาราทุตยจุลจอมเกล้าวิเศษ เส้นผ่านศูนย์กลางกว้าง 6 นิ้ว และชั้นที่ 3 ปักอักษร จ.จ.จ. ไว้กันอยู่ในวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางกว้าง 4 นิ้ว ที่ช่องของวงกลม มีอักษรข้อความว่า “เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ให้เจริญ” จนกระทั่งในปี พ.ศ.2484 ได้มีประกาศยกเลิกการสวมเสื้อครุยสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในการแต่งกายเต็มยศ²⁶⁵

การทรงเครื่องต้นขององค์พระมหากษัตริย์หรือเสื้อครุยในแต่ละครั้งย่อมแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และวาระสำคัญต่างๆ โดยฉลองพระองค์ครุย หรือครุย คือหนึ่งในฉลองพระองค์เครื่องต้นที่ทรงเครื่องในวาระสำคัญต่างๆ ดังปรากฏการอธิบายในตำราธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา

²⁶⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 129.

²⁶⁵ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย Royal Thai orders and decorations, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), 129.

ฉบับพิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย พ.ศ.2493 ในส่วนของเครื่องต้นที่ใช้งานต่างๆ ตามโบราณราชประเพณีอันเป็นมหามงคล ความว่า

“...ถ้าเสด็จออกแขกเมืองทรงเครื่องต้นหกลิ่ง คือ ทรงฉลองพระองค์อย่างเทศแพรวอัศวรีรั้ว หนึ่ง ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดสีนาก สีทอง สีเขียว หนึ่ง ทรงเครื่องต้น พระชฎา พระเกี้ยว เพชร ทับทิม มรกต มีสีตามฉลองพระองค์ หนึ่ง ทรงพระสนับเพลาเชิงเลื้อย หนึ่ง รัตพระองค์เจียรบาด หนึ่ง เหน็บพระแสงกันหย่น หนึ่ง สิริเป็นทกลิ่งเท่านั้น...”²⁶⁶ หรือในการ “...เสด็จไปพระราชทานเพลิงศพ วัดไชยวัฒนาราม เป็นยาตรา ทรงเรือกิงแล้ว ทรงเครื่องหกลิ่งเท่านั้น คือ ทรงฉลองพระองค์อย่างเทศ หนึ่ง ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดพื้นเงิน หนึ่ง ทรงเครื่องต้นพระชฎาสอดตามสี ฉลองพระองค์ หนึ่ง ทรงพระสนับเพลาเชิงเลื้อย หนึ่ง รัตพระองค์เจียรบาด หนึ่ง เหน็บพระแสงกันหย่น หนึ่ง สิริเป็นทกลิ่ง...”²⁶⁷ ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดสีนาก²⁶⁸ สีทอง สีเขียว และ ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดพื้นเงิน²⁶⁹ ต่างคือ เสื้อตัวนอก ครุย หรือฉลองพระองค์ครุย รูปแบบหนึ่ง จะเป็นสีใดก็ได้ ในที่นี้มีทั้ง สีนาก สีทอง สีเขียว และสีเงิน ปรากฏลักษณะเหมือนกับเสื้อตัวยาวของราชทูตต่างประเทศสวม ผ้าที่ใช้ตัดเย็บคงจะหนากว่าชั้นนอก

และในการ “...เสด็จพระศรีสรรเพชญ์²⁷⁰ และฉลองวัด ทรงพระมาลาพระเส้าสูงกว่ากุหราชอาณาจักร หนึ่ง ทรงพระภูษาลายพื้นขาว หนึ่ง ทรงฉลองพระองค์ญี่ปุ่น ฉลองพระองค์กรองก็ได้ หนึ่ง ทรงพระเสลี่ยงหลังคาพระเสลี่ยงเปล้าก็ได้ สนับเพลาเชิงสองชั้นปักประดับพลอยต่างๆ สอดร้อยฟองมุกด์ กระนาบมังกรประดับพลอย หนึ่ง พระภูษาจีบโจงรี้วเขียว แดง ม่วง ทอง เชิงปักประดับพลอยต่างๆ ชายพกห้อยสิริรักครุยทองปัดหล้า หนึ่ง รัตพระองค์หนามขนุน หนึ่ง จันประดับพลอยไปโพธิ์ทองห้อย ร้อยสัมฤทธิ์ หนึ่ง ฉลองพระองค์ปราสังเวียนยกสีทับทิมสัมฤทธิ์ ร้อยปะวะหระำประคำทอง ฟองมุกด์ กรองเป็นตาข่ายมีประจำยามดอก หนึ่ง พระสุวรรณกรอบแพรวพื้นเขียว ปักเป็นผ่านแยงตาข่ายนั้น ร้อยปะวะหระำประคำทองไปโพธิ์ทองห้อย หนึ่ง...”²⁷¹ คำว่า ครุยทองปัดหล้า หมายความว่าถึง ฉลองพระองค์ครุยที่ตัดเย็บด้วยผ้าปัดหล้า²⁷²

²⁶⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยากับพระวิจารณ์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์), 55.

²⁶⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยากับพระวิจารณ์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์), 55.

²⁶⁸ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 57.

²⁶⁹ วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 61.

²⁷⁰ คือวัดที่มีลักษณะเช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 60.

²⁷¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยากับพระวิจารณ์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์), 56.

²⁷² ผ้าจากเมืองปัดหล้า ประเทศอินเดีย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทย์ พิณคณเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 61.

Figure 94 : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงฉลองพระองค์ครุยแบบริ้วทองครุยพื้นสีเหลืองอ่อน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,
เข้าถึงได้จาก [http://www.photoontour.com/SpecialPhotos_HTML/
data_king_family/King_photo_03.htm#a1](http://www.photoontour.com/SpecialPhotos_HTML/data_king_family/King_photo_03.htm#a1)

นอกจากนี้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นอีกวาระสำคัญที่องค์พระมหากษัตริย์จะทรงฉลองพระองค์เครื่องต้น ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เรื่องพระบรมราชาภิเษกสัปตมะราชมหাজักริววงศ์ ที่พรรณากล่าวถึงเครื่องต้นขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โดยเสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งปรากฏท่อนหนึ่งที่มีการพรรณถึงฉลองพระองค์ครุยไว้เช่นกัน ความว่า

“... เณลิมเวียงเฉวียงสร้อยจักร	กร็กรอง ศอท่าน
ฉลององค์ครุยทอง	มาศรีวี
สร้อยพระจุลจอมผยอง	ศักติปรก ทรวงเอย
โบสะกาวาวาวี	วิลาสเบื้ององศา...” ²⁷³

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 (ภาพที่ 70) ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับจดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีการกล่าวถึงฉลองพระองค์ครุยในเหตุการณ์ช่วงที่เสด็จออกประทับยังพระแท่นอัฐทิศ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2493 เวลา 11.30 น. ความว่า “...สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์สำหรับบรมราชาภิเษก คือ ทรงฉลองพระองค์ใหม่ทองสลัปไหมสีฟ้า กลัดพระดุมนพรัตน์เจ็ดพระดุมและจีบหลังสองพระดุม ประกอบด้วยฉลองพระองค์ริ้วทองครุย พื้นสีเหลืองอ่อน ทรงสวมสายสะพายนพรัตน์ราชวราภรณ์ประดับจักรีตรา ทรงพระภูษาเขียนทอง พื้นสีน้ำเงิน พระสนับเพลา สีเขียว รัตพระองค์สายทองและหัวฝังเพชร ถุงพระบาทแพรสีฟ้า ฉลองพระบาทใหม่ทองสลัปสีฟ้า เสด็จออกจากหอพระสุลาลัยพิมานสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ สถิตเหนือพระที่นั่งอัฐทิศ ภายใต้อบวรเศวตฉัตร แปรพระพักตร์สู่บูรพาทิศเป็นปฐม...”²⁷⁴

แม้ว่าฉลองพระองค์ครุยจะไม่ได้จัดเป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ แต่ฉลองพระองค์ครุยคือฉลองพระองค์เครื่องต้นนอกหรือเสื้อตัวนอกที่สำคัญ ซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงเครื่องฉลองพระองค์ครุยในวาระและพระราชพิธีสำคัญต่างๆ เสมอทั้งที่เป็นมงคลและอวมงคลตามอย่างธรรมเนียมในราชสำนักตามโบราณราชประเพณี

ด้วยฉลองพระองค์ครุยปรากฏรูปแบบลักษณะที่มากมายและแตกต่างกันตามแต่วาระและพระราชพิธีสำคัญต่างๆ รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏรูปแบบลักษณะที่คล้ายกับฉลองพระองค์ครุยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเครื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงอาจสันนิษฐานว่า คือ ฉลองพระองค์ริ้วทองครุย พื้นสีเหลืองอ่อน

ประการหนึ่ง รูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบรวมบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือ รูปสัญลักษณ์ของราชภัณฑ์หรือเครื่องทรงต่างๆ ที่ควรค่าสำคัญยิ่งแห่งองค์พระมหากษัตริย์ รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยเช่นเดียวกันที่ผู้ออกแบบได้เลือกที่

²⁷³ วิทย์ พิณคัมเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 65.

²⁷⁴ วิทย์ พิณคัมเงิน. เครื่องราชภัณฑ์ : ศิลปะวิจิตรแห่งเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), 66.

จะนำมาใช้ประกอบในการออกแบบเป็นพระราชลัญจกรองค์นี้ โดยผู้ออกแบบเลือกรูปแบบลักษณะของฉลองพระองค์ครุยแบบริ้วทองครุยพื้นสีเหลืองอ่อน ซึ่งสันนิษฐานว่าเหตุที่เลือกนำฉลองพระองค์ครุยแบบริ้วทองครุยพื้นสีเหลืองอ่อนมาเป็นรูปสัญลักษณ์คงด้วยเพราะฉลองพระองค์ครุยองค์นี้เป็นรูปแบบที่จะทรงใช้ประกอบในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์ แต่สำหรับฉลองพระองค์ครุยองค์อื่นจะทรงเครื่องในวาระหรือพระราชพิธีที่มีได้เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์เท่าใดนัก เมื่อนำรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยแบบริ้วทองครุยพื้นสีเหลืองอ่อน รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยจึงดูมีฐานันดรที่ใกล้เคียงกับรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ไปด้วยเช่นกัน

อนึ่ง รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยไม่เพียงแต่แสดงถึงฐานันดรเท่านั้น แต่การปรากฏและไม่ปรากฏอยู่ของรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือรูปสัญลักษณ์ที่ช่วยกำหนดแบ่งรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินองค์นี้เป็น 2 รูปแบบ²⁷⁵ คือ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม อย่างน้อย และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม อย่างใหญ่

²⁷⁵ พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 มีนาคม 2433): 30.

รูปสัญลักษณ์โล่และรูปสัญลักษณ์แทนอาณาจักรภายใต้ปกครอง

รูปสัญลักษณ์โล่ (ภาพที่ 95) ที่ปรากฏประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นรูปสัญลักษณ์แกนหลักสำคัญหรือที่สำคัญของตราสัญลักษณ์ที่เรียกว่า ตราอาร์ม ซึ่งถูกนำไปเลียนแบบดัดแปลงและประดับตกแต่งในหลายรูปแบบลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ เป็นการคงรูปสัญลักษณ์โล่ที่เป็นแกนหลักไว้และลดตัดทอนหรือปรับแต่งในส่วนของรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่ประดับอยู่รายรอบ แต่กระนั้นรูปแบบครอบงวดประกอบที่ปราศจากการลดตัดทอนนั้นก็มีปรากฏให้เห็นเช่นกัน บางครั้งอาจพบรูปสัญลักษณ์โล่นี้ถูกนำไปประกอบไว้อยู่ในตราสัญลักษณ์สำคัญอื่นๆ ของบางหน่วยงานราชการบ้าง

Figure 95 : รูปสัญลักษณ์โล่

ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

แนวคิดการจัดวางแบ่งพื้นที่ตำแหน่งภายในของรูปสัญลักษณ์โล่ เป็นแนวคิดการออกแบบตราสัญลักษณ์ ตราอาร์ม หรือตราประจำตระกูลตามแบบแผนในศิลปะตะวันตกที่แสดงถึงที่มาหรือเชื้อสายของวงศ์ตระกูลหรือคณาองค์การของผู้ครอบครองตราสัญลักษณ์สังกัดโดยพื้นที่แต่ละส่วนนั้นแทนการผสมผสานของเชื้อสายของวงศ์ตระกูลหนึ่งซึ่งหากผู้ครอบครองหนึ่งสืบทอดเชื้อสายมาจากหลายวงศ์ตระกูลผสมกัน พื้นที่ภายในรูปสัญลักษณ์โล่ก็ถูกแบ่งเป็นหลายส่วนมากขึ้นตามไปด้วย²⁷⁶ แต่สำหรับรูปแบบลักษณะและการจัดวางแบ่งพื้นที่ตำแหน่งภายในของรูปสัญลักษณ์โล่บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามถูกออกแบบอันได้รับอิทธิพลแนวคิดการออกแบบและแรงบันดาลใจจากแบบแผนของตราอาร์มในศิลปะตะวันตกซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่

²⁷⁶ Arthur Charles and Fox-Davies. A complete guide to heraldry, (New York : GRAMERCY BOOK, 1909), 57-59.

บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรในลักษณะเป็นรูปสัญลักษณ์โล่ แบบกึ่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า คือบริเวณ ส่วนของเหลี่ยมด้านล่างจะโค้งมนเล็กน้อยและกึ่งกลางของด้านสี่เหลี่ยมล่างสุดปรากฏติ่งย้อยแหลม ลงมาเล็กน้อยเพื่อคงรูปลักษณะของการเป็นรูปสัญลักษณ์โล่มีการแบ่งพื้นที่ภายในของรูปสัญลักษณ์ รูปโล่เป็นสามส่วนโดยส่วนบน คือพื้นที่ส่วนมากที่สุดอยู่เหนือ ส่วนล่างซ้าย และส่วนล่างขวาที่มีพื้นที่ ขนาดที่เท่ากันซึ่งภายในพื้นที่เหล่านั้นปรากฏรูปสัญลักษณ์ไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ข้างเอราวัณ อยู่ในพื้นที่ส่วนบน รูปสัญลักษณ์ข้างเผือกอยู่ในพื้นที่ส่วนล่างซ้าย และรูปสัญลักษณ์กรีชอยู่ในพื้นที่ ส่วนล่างขวา

รูปสัญลักษณ์ข้างไอยราพต หรือรูปสัญลักษณ์ข้างเอราวัณที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกร ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม สันนิษฐานว่าคือรูปสัญลักษณ์ที่แทน หมายความว่าถึงราชอาณาจักรสยาม สันนิษฐานว่าด้วยตั้งแต่มีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราช ธานีใหม่ปรากฏคติความเชื่อในลัทธิพระอินทร์เป็นหนึ่งในคติความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระมหา กษัตริย์วิริยทรงเป็นดังพระอินทร์ซึ่งข้างไอยราพตหรือไอยราพตคือเทพสัตว์พาหนะของพระอินทร์²⁷⁷ หรือที่คนไทยรู้จักและเรียกขานนามว่า “ข้างเอราวัณ”

รูปสัญลักษณ์ข้างเผือก²⁷⁸ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่ง ราชอาณาจักรสยามสันนิษฐานว่า คือรูปสัญลักษณ์ที่แทนหมายความว่าถึงดินแดนแถบลาว เมือง ประเทศราชล้านช้างหรือประเทศราชที่อยู่ทางภาคเหนือซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักร สยาม ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากชื่อเรียกของอาณาจักรตามการฟ้องชื่อของอาณาจักรล้านช้าง หรือลาน ช้าง ดังปรากฏในหนังสือชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน ที่แปลโดย ดร.ปัญญา บริสุทธิ จากหนังสือ LES PEUPLES DE LA PENINSULE INDOCHINOISE โดย ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ จัดพิมพ์โดย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปรากฏความตอนหนึ่งว่า “...พระเจ้าฟ้ารุ่งม ประภาศพระองค์เป็นกษัตริย์ที่เมืองเชียงตองเชียงทอง ... เป็นกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรลานช้าง ประเทศแห่งล้านช้างเชียง...”²⁷⁹

คำว่า ลานช้าง ล้านช้าง อาจหมายความว่าถึง ล้านช้างเชียง ซึ่งนามของราชธานีของอาณาจักร ล้านช้างมีคำเรียกในภาษาบาลีว่า กรุงศรีสัตตนาคน หรือกรุงศรีสัตตนาคนหุต โดยคำว่า นาค นาคี หรือ นาคี เป็นคำในภาษาบาลีหมายถึง นาค หรือในอีกความหมายหนึ่งหมายถึง ช้าง²⁸⁰ ส่วนคำที่หมายถึง จำนวนนับล้าน ในภาษาบาลี คือ ทสสทสหัสส หรือ $10 \times 100 \times 1,000$:ซึ่งคำว่า ล้าน เป็นคำไทย และเป็นจำนวนนับ (สังขยา) ลำดับสูงสุด หากจำนวนที่สูงกว่าคำว่า ล้านไปก็เป็นคำว่า โกลี ซึ่งเป็นคำ ในภาษาบาลี ลำดับสูงขึ้นไปถัดจากคำว่า โกลี ก็คือ ปโกฏิ โกลี ปโกฏิ ตามลำดับ แล้วจึงจะเป็นลำดับคำ ว่า นหุต²⁸¹ โดยสำหรับคำว่า นหุต เท่ากับจำนวนหนึ่งหมื่นล้าน (10,000,000,000) กล่าวคือ 1 ตาม

²⁷⁷ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1443.

²⁷⁸ คำว่า ข้างเผือก เป็นคำที่ปรากฏใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 6 หน้าที่ 27 วันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 108 รายละเอียดเพิ่มเติมใน “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 มีนาคม 2433): 27.

²⁷⁹ ปัญญา บริสุทธิ. ชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 146.

²⁸⁰ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 618.

²⁸¹ ทอง โรจนวิธาน, ลานช้าง-ลานนา หรือ ล้านช้าง-ล้านนา?, เข้าถึงเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_5876

ด้วยเลขศูนย์ 10 ตัว ด้วย 1 นหุต เท่ากับ 1 ตามด้วยศูนย์ 20 ตัว²⁸² ประการหนึ่ง หากพิจารณาที่นาม กรุงศรีสัตตนาคร ซึ่งเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรล้านช้าง อาจหมายความว่า นาคเจ็ดตน ก็ไม่ผิดแปลก แต่กระนั้น ล้านช้างอาจเป็นทำเลที่อยู่ของช้าง ที่ปล่อยช้าง หรือที่เลี้ยงที่ฝึกช้าง จึงทำให้มีจำนวนมากในบริเวณนี้มาแต่ก่อนการสร้างอาณาจักรหรือสืบกระทั่งมีอาณาจักร ทำให้ช้างจึงมีความสำคัญ

หากรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่งใช้แทนดินแดนแถบลาว หรือเมืองประเทศราชล้านช้าง เป็นรูปสัญลักษณ์ช้าง หรือรูปสัญลักษณ์นาค อาจพ้องกับนามอาณาจักรและราชธานี แต่การที่ผู้ออกแบบเลือกใช้เป็นรูปสัญลักษณ์ช้างเผือก ซึ่งปรากฏรูปแบบตามลักษณะคชลักษณ์²⁸³ อีกทั้งทรงเครื่องพระคชาธาร มีลักษณะเป็นสีขาว เพื่อให้มีลักษณะเป็นช้างเผือกหรือช้างสำคัญ จึงอาจไม่ค่อยจะพ้องกับนามอาณาจักรและราชธานีเสียเท่าใด แต่สันนิษฐานว่า การที่ผู้ออกแบบเลือกที่จะใช้เป็นรูปสัญลักษณ์ช้างเผือก ด้วยสีขาว ก็เพื่อให้ดูเป็นช้างสำคัญ และราชอาณาจักรล้านช้าง หรือลาว ก็มีความสำคัญเทียบเป็นอาณาจักรประเทศราชภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยาม

รูปสัญลักษณ์กฤษ (กริช) ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามสันนิษฐานว่า คือรูปสัญลักษณ์ที่แทนหมายถึงดินแดนในแถบแหลมมลายู เมืองประเทศราชทางภาคใต้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากความเชื่อเคารพบูชากริชของผู้คนที่อาศัยในเมืองประเทศราชในดินแดนแถบมลายูภายใต้การปกครองของสยามที่กริชมีไว้เพื่อเป็นเครื่องประดับยศรวมไปถึงการเป็นสัญลักษณ์แทนตัวตนของผู้ครอบครองในยามเมื่อหากผู้ครอบครองไม่สามารถเดินทางมาร่วมประกอบภารกิจได้

กฤษ หรือกริช คืออาวุธชนิดหนึ่งเป็นของชาวชวาและมลายู มีลักษณะด้ามโค้ง มักทำเป็นรูปหัวสัตว์ คล้ายมีด 2 ซม ปลายแหลม ใบมีดตรงก็มี คดไปคดมาก็มี²⁸⁴ กริชจึงเป็นศาสตราวุธที่สามารถพบได้ในพื้นที่ทางภาคใต้ของประเทศไทยเช่นกัน เป็นศาสตราวุธชนิดหนึ่งที่มีลักษณะปลายแหลม ขนาดสั้นบ้าง ยาวบ้าง มีรูปทรงแตกต่างกันไป เป็นรูปตรงแต่ปลายเรียวแหลมเล็กก็มี หรือตรงกลางป่องก็มี เป็นรูปคดไปคดมาอย่างที่เรียกว่าคดกริชก็มี มีเพียงคดเดียวตอนปลายก็มีและมีเรื่องเล่าขานกันว่านักรบผู้ใดถือกริชหลายคด ผู้นั้นนับเป็นนักรบผู้ยิ่งยงและมีอำนาจเหนือกองทัพ ความพิเศษของกริชก็คือ มีคมสองคมใช้สำหรับฟัน มีด้ามขนาดสั้นพอเหมาะมือ มักมีการแกะสลักด้ามและฝักเป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ อย่างสวยงาม บ้างประดับด้ามด้วยเงิน ด้วยทองหรือทองแดง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับฐานะผู้เป็นเจ้าของเป็นประการสำคัญ²⁸⁵

²⁸² ทอง โรจนวิธาน, ลานช้าง-ลานนา หรือ ล้านช้าง-ล้านนา?, เข้าถึงเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_5876

²⁸³ ลักษณะคชลักษณ์ มีมงคลลักษณะ 7 ประการ คือ ตาขาว เพดานปากขาว เล็บขาว ขนขาว ฟันหนั่งขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่ ขนหางขาว และอันทโคทขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่ ในทางกฎหมายและที่กรมช้างใช้เรียกว่า ช้างสำคัญ คุราชยะเอียดเพิ่มเติมในราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 373.

²⁸⁴ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 68.

²⁸⁵ ทีมงานหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง. กริชรามันท์...มหาศาสตราภรณ์หล่อหลอมเอกบุรุษ, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, 2547), 8.

กรีซจึงเป็นอาวุธประจำกายที่เคยนิยมใช้กันในภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบันตลอดแนวคาบสมุทรมาลายู รวมไปถึงทางประเทศมาเลเซียและประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน สำหรับรูปแบบของกรีซ ต่างผันเปลี่ยนพัฒนาไปตามแต่ละท้องถิ่นพื้นที่นั้น จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ อันสังเกตได้จากการตั้งชื่อกรีซตามตามสถานที่ตั้งหรือแม้แต่เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ช่างกรีซ²⁸⁶

นอกจากกรีซจะเป็นอาวุธประจำกายของผู้คนในแถบคาบสมุทรมาลายูแล้ว กรีซยังถูกจัดอยู่ในเครื่องราชกกุธภัณฑ์แห่งพระมหากษัตริย์ในดินแดนแถบหมู่เกาะชวาและประเทศมาเลเซียอีกด้วย อันเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชายชาติตรี และฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ และสถาปนาบรรดาศักดิ์ของ วงศ์ตระกูลหรือผู้เป็นเจ้าของ²⁸⁷

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏการแบ่งพื้นที่ภายในรูปสัญลักษณ์โล่เชกเช่นเดียวกันตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ อันเป็นไปตามแบบแผนในศิลปะตะวันตกที่เป็นการรวมกันของเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่ปรองดองรวมกันหรือการรวมกันของเชื้อสายวงศ์ตระกูลเข้าด้วยกัน

หากมาสังเกตการออกแบบของรูปสัญลักษณ์โล่บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งพื้นที่ภายในรูปสัญลักษณ์โล่เพียงสามส่วน อันเป็นการรวมกันของดินแดนที่เป็นเมืองประเทศราชภายใต้พระราชอำนาจปกครองแห่งราชอาณาจักรสยามในสมัยนั้น คือ เมืองประเทศราชดินแดนแถบภาคเหนือล้านช้างล้านนา และเมืองประเทศราชดินแดนในแถบภาคใต้มาลายู ส่วนรูปสัญลักษณ์ข้างไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ข้างเอราวัณบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามอาจสะท้อนและหมายความถึงการที่สยามมีอิทธิพลเหนือการปกครองของเมืองประเทศราชอย่างอาณาจักรล้านช้างล้านนาและเมืองต่างๆ ในแถบมาลายูก็เป็นได้จากการที่นิยมประดับใช้รูปสัญลักษณ์ไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ข้างเอราวัณเป็นพระราชสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ในช่วงระยะเวลานั้น เมื่อรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ภายในรูปสัญลักษณ์โล่รวมกันจึงเปรียบดั่งเมืองประเทศราชดินแดนแถบภาคเหนือล้านช้างล้านนา และเมืองประเทศราชดินแดนในแถบภาคใต้มาลายู เป็นราชอาณาจักรตั้งแต่เหนือจรดใต้ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยามผู้ออกแบบจึงนำมาผูกร้อยประกอบรูปสัญลักษณ์ต่างๆ เหล่านี้ไว้ภายในรูปสัญลักษณ์โล่ อันเป็นสะท้อนถึงเรื่องของเขตพระราชอำนาจ การปกครองตั้งแต่เหนือจรดใต้ภายในราชอาณาจักร

อีกประการหนึ่งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงพระบรมราโชบายที่ต้องการที่จะสร้างความสามัคคีให้เกิดภายในแผ่นดินและราชอาณาจักรของพระองค์จากการที่ทรงให้ประดับคาถาภาษิตเพิ่มเติมไว้ด้วยภายในพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

²⁸⁶ ทีมงานหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง. กรีซมันท์...มหาศาสตราภรณ์หล่อหลอมเอกบุรุษ, (เชียงใหม่ :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, 2547), 9.

²⁸⁷ ทีมงานหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง. กรีซมันท์...มหาศาสตราภรณ์หล่อหลอมเอกบุรุษ, (เชียงใหม่ :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, 2547), 9.

คำภษิต (Motto)

คาถาภษิต (ภาพที่ 96) ที่ปรากฏจารึกบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ปรากฏความว่า สพเพสั สงฆภูตานิ สามคคิ วุฑฒิสาทิกา ซึ่งแปลว่า ความเป็นผู้พร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้เจริญสำเร็จ พระคาถาบทนี้ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ทรงรจนาขึ้นโดยอาศัยพระปรีชาทางด้านอักษรศาสตร์ เพื่อฉลองพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5²⁸⁸ ซึ่งในช่วงราว พ.ศ.2428 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชวิจารณ์ถึงประเพณีการปกครองที่เหมาะสมกับสังคมไทยในยุคนั้นคือ พระราชอาธิบายว่าด้วยความสามัคคี โดยทรงรับสั่งให้แก้ไขความในคาถาจารึกบนแถบแพรด้านล่างสุดในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ให้บรรจุพระคาถาบทนี้เข้าไป

Figure 96 : ตำแหน่งที่ปรากฏคาถาภษิต
บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ.2446 เรื่อง ความสามัคคี เป็นคำอธิบายถึงความเหมาะสมของการปกครองที่เหมาะสมกับสภาพการณ์โดยทรงอธิบายความหมายของพระคาถาภษิตนี้ว่า

²⁸⁸ นนทพร อยู่มั่งมี. พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, (กรุงเทพฯ : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2554.), 89.

“...พระคานานี้เป็นคานาซึ่งจารึกไว้ในอาม²⁸⁹แผ่นดิน เป็นคานาที่ว่าทั่วไปในหมู่ทั้งปวงไม่เฉพาะว่าชาติใดภาษาใดหมู่ใดที่ทำการอย่างใด แต่เมื่อจะว่าให้เฉพาะกรุงสยามว่าเป็นตามกาลซึ่งเป็นเวลาในบัดนี้ และไม่ว่าถึงคนทั้งปวงซึ่งเป็นหมู่ใหญ่ทั่วไป ยกเอาพวกที่เป็นผู้รับราชการ เป็นผู้ปกครองรักษาและเป็นผู้ทำนุบำรุงบ้านเมือง จะประพาดอย่างไร จึงจะเป็นการสมควรถูกต้องด้วยคานาสภาชิตนี้ และจะได้รับความเจริญตามคานาสภาชิตนี้...”²⁹⁰

คำจารึกบนแถบแพรล่างจารึกข้อความว่า **สพฺเพสํ สงฺฆภูตानํ สามคฺคี วุฑฺฒิสายิกา** แปลว่า ความเป็นผู้พร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้เจริญสำเร็จ ข้อความในจารึกนั้นเป็นข้อความที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงรับสั่งให้แก้ไขเพิ่มเติมไว้อันมาจากมูลเหตุจากภาวะในช่วงเวลานั้นได้รับอิทธิพลแนวคิดคติความเชื่อแห่งสังคมตะวันตกอย่างมาก อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพัฒนาหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานหรือการเลิกทาส เป็นต้น แต่กระนั้นแนวคิดคติความเชื่อที่ได้รับมาของหมู่ผู้คนที่ได้รับการศึกษาชั้นสูงไม่ว่าจะเจ้านายหรือข้าราชการ ต่างตื่นตัวเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองเสียใหม่ในปี พ.ศ.2428²⁹¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงประเพณีการปกครองที่เหมาะสมกับสังคมไทยในสมัยนั้นเป็น **พระราชธาธิบายว่าด้วยความสามัคคี**²⁹²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงทรงมีพระราชประสงค์ทรงพระราชนิพนธ์พระราชวิจารณ์นี้ “...เนื่องจากมีบางคนมักจะกล่าวว่า การที่คนยุโรปสามารถทำกิจการใดๆ ให้สำเร็จได้ด้วยดีนั้น ก็เพราะมีความสามัคคีกัน ไม่ขัดขวางกัน ไม่อิจฉาริษยากัน ชื่อตรงไม่คดโกงกัน บ้านเมืองของเขาจึงมีความเจริญ...นอกจากนี้ยังมีผู้พูดอยู่เนืองๆ ว่าความเจริญของชาวยุโรปมีสาเหตุมากจากการที่เขามีรัฐสภา มีพรรคการเมืองไว้เป็นที่โต้เถียงออกความเห็นเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง...”²⁹³

พระราชประสงค์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์บางประการในช่วงระยะเวลานั้น ถึงความแบ่งแยกแตกแยกในสังคมไทย ซึ่งในช่วงเวลานั้นปรากฏกลุ่มคณะบุคคลได้ยื่นถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน จ.ศ.103 หรือราว พ.ศ.2428 ในเดือนมกราคม คณะทูตไทย ณ กรุงลอนดอนและปารีสได้รวมกันเข้าชื่อในหนังสือถวายความคิดเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบ

²⁸⁹ อาร์ม

²⁹⁰ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง การปกครองไทย พ.ศ.2417-2477, (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.), 159.

²⁹¹ นนทพร อยู่มั่งมี, พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, (กรุงเทพฯ : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2554.), 90.

²⁹² นนทพร อยู่มั่งมี, พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, (กรุงเทพฯ : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2554.), 89-90.

²⁹³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง การปกครองไทย พ.ศ.2417-2477, (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.), 157-158.

ราชการแผ่นดินต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ ผู้เสนอความคิดเห็นดังกล่าว ยังได้ส่งสำเนาหนังสือพร้อมทั้งจดหมายชักชวนให้บุคคลอื่นๆ ในสยามร่วมลงชื่อด้วย²⁹⁴

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนในชาติมีความสามัคคีกัน ทำคุณประโยชน์เพื่อแผ่นดิน และลดทิวี่ฐานะของตนยึดถือผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก อันสอดคล้องกับพระคาถาอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) อันเป็นมงคลยิ่ง²⁹⁵ โดยพระองค์ทรงตรัสส่งท้ายความว่า “...การซึ่งจะให้สำเร็จเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองได้ต้องตั้งใจพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวว่า บ้านเมืองของเราเป็นเวลาจำเป็นที่จะต้องจัดการให้มีความเจริญเดินไปเสมอๆ กับประเทศทั้งปวง ถ้าจะนิ่งอยู่ไม่จัดการอันใด คงจะเป็นการเสียอำนาจบ้านเมืองลดหย่อนไป บ้านเมืองจะไม่มีกำลังแข็งแรงพอที่จะรักษาตัวเองได้ ถึงโดยว่าจะเสียประโยชน์ที่ได้อยู่เดี๋ยวนี้มากกว่าที่จะหมายว่าจะได้ในเมื่อจัดการเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ดี แต่จะได้ประโยชน์นั้นยืนยาวอยู่ไม่ขาดลยทีเดียวเหมือนอย่างเช่นถ้าทิ้งไว้ อย่างนี้บางทีจะเป็นไปได้ หรือความแตกร้างโรคร้างซึ่งพยาบาทกันมาแต่ครั้งใดๆ ก็ดี ถ้าเป็นการตรองชัดขวางกันได้เวลานี้ก็เป็นแต่มีหนึ่งขณะหนึ่ง แต่ถ้าบ้านเมืองจะไม่ตั้งอยู่ปกติได้ ก็จะต้องได้รับความทุกข์เสมอ กัน การชนะในครั้งหนึ่งคราวหนึ่งนั้นจะไม่เป็นเกียรติยศยืนยาวอยู่ได้ หรือความปรารถนาที่จะอวดดีว่าเป็นผู้มีสติปัญญาดีกว่าเพื่อนบ้านชาติเดียวกันนั้น ก็เมื่อบ้านเมืองซึ่งเป็นชาติของตัวไม่ตั้งอยู่ได้แล้ว ถึงจะมีถ้อยคำแก้ตัวทั้บถมชัดทอดผู้ใดผู้หนึ่งให้มากมายสักเท่าใด ผู้มีสติปัญญาเขาก็คงไม่สรรเสริญยกย่องว่าตัวเป็นผู้มีสติปัญญาได้ หรือเมื่อไม่มีความคิดพอที่จะคิดให้ตลอดได้ ก็ไม่ควรที่จะมีทิวี่ฐานะแหงแหงอย่างหนึ่งอย่างใด ต้องอดสาเหที่จะหาผู้ช่วยคิดอ่านปรึกษาหารือจนการนั้นจะสำเร็จไปได้ ไม่ควรที่จะละทิ้งความเพียรในการซึ่งจะคิดการอันมีคุณต่อแผ่นดินเสีย ส่วนว่าการซึ่งต้องติดขัดข้อง เพราะผู้ซึ่งเป็นผู้คิดนั้นมีการมากเหลือตัว ก็ควรที่ผู้ซึ่งไม่มีการมากจะต้องช่วยคิดอ่านอดทนกันจนเต็มสติกำลัง เมื่อละข้อซึ่งเป็นเครื่องสกัดกั้นความเจริญของบ้านเมืองและความสามัคคีเสีย แล้วอดทนกันและกันด้วยกำลังความคิด ด้วยกำลังกาย ให้การทั้งปวงเป็นไปได้อย่างรวดเร็วโดยสะดวก โดยทางที่ถูกต้องแล้ว ก็ไม่มีข้อใดซึ่งจะสงสัยว่าบ้านเมืองจะไม่มี ความเจริญ เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นโดยปริยาย ที่กล่าวมานี้แล้วนั้นแล นับว่าเป็นถูกต้องตามคาถา สัพเพสฺส สงฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฒิสาธิกา ซึ่งเป็น การสมควรแก่เมืองไทย...”²⁹⁶

คาถาภาษิตที่ปรากฏประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏในตำแหน่งการประดับจัดวางไว้บนแถบแพรบริเวณล่างสุดของพระราชลัญจกร เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ ซึ่งปรากฏรูปแบบเป็นไปตามแบบแผนตราอาร์มในแบบศิลปะตะวันตกโดยประดับคำภาษิต (Motto)

²⁹⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง การปกครองไทย พ.ศ.2417-2477, (กรุงเทพฯ : สมาคม สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.), 37.

²⁹⁵ นนทพร อยู่มั่งมี, พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, (กรุงเทพฯ : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2554.), 93.

²⁹⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต, เอกสารการเมือง การปกครองไทย พ.ศ.2417-2477, (กรุงเทพฯ : สมาคม สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.), 169.

ที่ปรากฏความว่า Dieu et mon droit ซึ่งเป็นภาษาฝรั่งเศสที่แปลว่า “พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของและสิทธิของข้าพเจ้า” บนแถบแพร โดยประดับไว้อยู่บริเวณกลางสุด ของตราอาร์มไว้เช่นกัน

นอกจากรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่อธิบายไปแล้วข้างต้นยังมีรูปสัญลักษณ์อีกรูปลักษณะหนึ่งที่ถูกนำมาประกอบอยู่ภายในตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่งอาจถูกมองข้ามด้วยรูปสัญลักษณ์อื่นบดบัง

รูปสัญลักษณ์ประกอบอื่น

รูปสัญลักษณ์แทนฐาน (ภาพที่ 97) ปรากฏลักษณะเป็นฐานยกขึ้นประดับลวดบัวเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแนวขวาง ด้านหนึ่งของแนวขวางด้านหน้ามีการยกเก็ยขึ้นเพิ่มออกมาทางด้านหน้า โดยรูปสัญลักษณ์แทนฐานประดับไว้รองรับรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็รูปสัญลักษณ์เครื่องราชกกุธภัณฑ์ รูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนสิ่งและคชสิทธิ์ รูปสัญลักษณ์เครื่องสูง และรูปสัญลักษณ์โล่

การประดับรูปสัญลักษณ์แทนฐานเพื่อใช้ประกอบการรองรับรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ดังปรากฏการถูกนำมาประดับไว้บนตราอาร์มในแบบแผนศิลปะตะวันตกจาก “ตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ” ซึ่งมีรูปสัญลักษณ์หนึ่งที่มีรูปแบบคล้ายกับแทนฐานบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ มีการใช้รูปสัญลักษณ์ในส่วนนี้เป็นรูปสัญลักษณ์พื้นหญ้า ที่ใช้รองรับรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนทั้งสอง

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือผู้ออกแบบมีความพยายามที่จะสอดแทรกรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ให้ครบถ้วนตามแบบแผนและขนบธรรมเนียมตามโบราณราชประเพณีและเพื่อให้สอดคล้องกับแบบแผนของตราอาร์มในศิลปะตะวันตกด้วย อันสังเกตได้จากการที่นำรูปสัญลักษณ์ต่างๆ นำไปบรรจุประกอบไว้ในบริเวณพื้นที่ว่างระหว่างรูปสัญลักษณ์จนอาจแลดูคล้ายกับการเรียงเก็ยพื้นที่ว่างภายในพระราชลัญจกร แต่รูปสัญลักษณ์แทนฐานนี้กลับดูคล้ายผู้ออกแบบตั้งใจนำมาบรรจุประกอบไว้ อีกประการหนึ่ง อาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ออกแบบอาจจำเป็นต้องออกแบบด้วยการปรับลดรวบรวมรูปสัญลักษณ์ต่างๆ นำมาบรรจุประกอบรวมกันในพื้นที่ที่มีจำกัด ตามหมายรับสั่งให้ออกแบบ ซึ่งเครื่องราชกกุธภัณฑ์และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามโบราณราชประเพณีของไทยรวมไปถึงแทนฐานอาจมีมากกว่าขนบธรรมเนียมของประเพณีตะวันตก การบรรจุประกอบรูปสัญลักษณ์ต่างๆ เมื่อนำมาเปรียบเทียบระหว่างตราอาร์มในศิลปะตะวันตกกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักร สยามจึงอาจทำให้แลดูมีพื้นที่ไม่แน่นอนหนาตา มีพื้นที่โล่งว่างบ้าง แต่สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามกลับมีพื้นที่เหลือน้อย ไม่เหลือพื้นที่มากนัก นี่จึงอาจเป็นเหตุผลในข้อจำกัดในการออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินองค์นี้ก็เป็นได้ รูปสัญลักษณ์แทนฐานจึงย่อมต้องมีความสำคัญตามไปด้วย

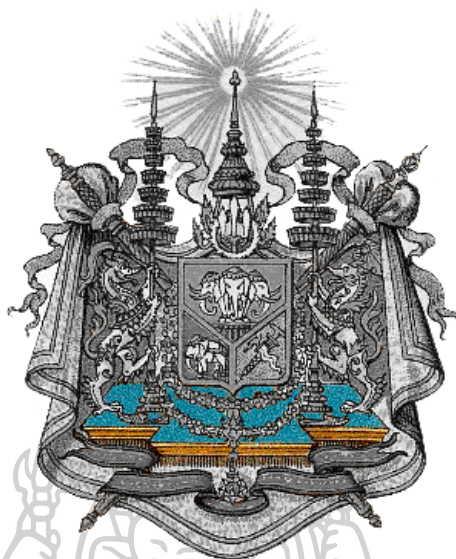

Figure 97 : รูปสัญลักษณ์พื้นฐาน
ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน
แบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

รูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นกลุ่มรูปสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการรับเอาแนวคิดการออกแบบจากตราอาร์มในแบบแผนศิลปะตะวันตกมาประยุกต์และปรับใช้ แม้อวดลายและรูปลักษณะจะไม่ใช่ไปในแบบศิลปะตะวันตกแต่แนวคิดคติความหมายยังคงไว้ซึ่งรูปแบบตามแบบแผนในศิลปะตะวันตกได้อย่างชัดเจน

อนึ่ง ในบางครั้งรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏประกอบให้เห็นบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามอาจไม่ชัดเจนและคลาดเคลื่อนไปจากต้นแบบ เนื่องด้วยรายละเอียดของลวดลายมีขนาดเล็ก ซึ่งมาจากเทคนิคการแกะลวดลายที่ปรากฏบนพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามทั้งพระราชลัญจกรประจำครั้ง พระราชลัญจกรองค์ใหญ่ และองค์เล็ก ก็แตกต่างกันเช่นกัน กล่าวคือ ปรากฏเทคนิคการแกะลวดลายทั้งแบบทึงเส้นและแบบไว้เส้น อีกทั้งต้นแบบที่มาจากตราพระราชลัญจกรที่ใช้ประทับ เมื่อประทับแล้วลวดลายอาจมีการเลือนจมหายไปกลืนไปกับลวดลายอื่นๆ ซึ่งแม้ว่าส่วนใหญ่แล้วจะปรากฏเป็นตราพระราชลัญจกรจากการประทับ แต่ในบางครั้งอาจมีการทำเป็นรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเพื่อประดับไว้ ณ สถานที่ทำการราชการสำคัญต่างๆ เป็นตราอาร์มประจำแผ่นดินซึ่งช่างอาจสร้างสรรค์รูปสัญลักษณ์หรือองค์ประกอบบางส่วนที่ผิดแปลกไปจากแบบต้นแบบบ้าง แต่กระนั้นก็ยังคงรูปแบบตามแบบแผน แต่อาจมีลายเส้นที่ผิดแปลกไปบางทำให้ดูคลาดเคลื่อนไป

รูปแบบและองค์ประกอบศิลปะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม (ตราอาร์มแผ่นดิน)

(1) รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน)

รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม หรือ อาร์มแผ่นดินปรากฏรูปแบบเป็นการนำรูปสัญลักษณ์มาบรรจุประกอบรวมกันให้เป็นตราพระราชลัญจกร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วัฒนธรรมตะวันตกมีอิทธิพลต่อคตินแนวคิดความเชื่อในราชสำนักสยามอย่างยิ่ง รวมไปถึงการออกแบบและใช้ตราสัญลักษณ์แบบตราอาร์มเป็นตราแผ่นดิน จนกลายมาเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริรับสั่งถึงรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามหรือตราอาร์มแผ่นดินของไทยว่า “...เป็นฝรั่งเกินไป...” แต่กระนั้นรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรก็ยังคงประดับด้วยลวดลายแบบศิลปะไทย เมื่อทำการเปรียบเทียบการจัดวางของรูปสัญลักษณ์ที่ ถูกนำมาประกอบขึ้นเป็นตราพระราชลัญจกรระหว่างตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามกับตราอาร์มในศิลปะตะวันตก

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแบบแผนองค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามและแบบแผนองค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ของตราอาร์มในแบบตะวันตกจะเห็นได้ว่าเป็นแบบแผนที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ปรากฏรูปแบบตำแหน่งการจัดวางของรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมายคล้ายคลึงกันและเป็นไปตามแบบแผนในการออกแบบตราอาร์มในศิลปะตะวันตก แต่ก็ปรากฏรูปแบบลักษณะบางประการที่แตกต่างไปจากแบบแผนในศิลปะตะวันตกไปบ้าง

สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏลวดลายประดับประกอบขึ้นจากรูปสัญลักษณ์สำคัญต่างๆ อันประกอบด้วยรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราช กุฎภัณฑ์ รูปสัญลักษณ์เครื่องขัตติยราชอิสริยยศ รูปสัญลักษณ์สัตว์สำคัญต่างๆ ในส่วนของบริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรปรากฏรูปสัญลักษณ์เป็นโล่ ภายในรูปสัญลักษณ์โล่แบ่งเป็นสามส่วน ปรากฏรูปสัญลักษณ์ช้างไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ช้างเอราวัณ รูปสัญลักษณ์ช้างเผือก และรูปสัญลักษณ์กรีช ด้านใต้ของตราพระราชลัญจกรปรากฏภาคภาษาชาติ

ในรัชสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริให้ออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามหรือตราอาร์มแผ่นดินเป็นช่วงเดียวกับในชาติตะวันตกดำเนินการเจริญสัมพันธกับสยามมาก ซึ่งเดิมทีแล้วความสัมพันธ์มีมาแต่เก่าก่อนแล้วเมื่อครั้งรัชสมัยแผ่นดินก่อนหน้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์กับสหราชอาณาจักร (Great Britain) ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (Queen Victoria) แห่งอังกฤษ ซึ่งเป็นหนึ่งในชาติตะวันตกที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในเวลานั้น

ตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ (ภาพที่ 37) เป็นหนึ่งในหลายรูปแบบของตราประจำแผ่นดินและตราประจำตระกูลแบบศิลปะตะวันตกที่ปรากฏลักษณะที่คล้ายกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามโดยตราประจำแผ่นดินแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและเครือจักรภพ ตราประจำแผ่นดินที่สันนิษฐานว่าถูกนำมาใช้ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (Queen Victoria) ปรากฏลักษณะเป็นรูปสัญลักษณ์โล่ที่ถูกแบ่งพื้นที่เป็นส่วนอยู่ภายใน ในส่วนบนสุดอันตำแหน่งของรูปสัญลักษณ์เครื่องสวมปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์ของครักซ์สิงโต อยู่เหนือมงกุฏของเซนต์เอ็ดเวิร์ด (St Edward) ฝั่งซ้ายปรากฏรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนรูปสิงโตอังกฤษสวมมงกุฏแบบกว้างแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนฝ่ายอังกฤษ ส่วนฝั่งขวาปรากฏรูปสัญลักษณ์ฝ่ายสนับสนุนรูปม้ายูนิคอร์นซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนฝ่ายสกอตแลนด์ ส่วนบริเวณล่างของตราอาร์มปรากฏคำภาษาฝรั่งเศสว่า 'Dieu et mon Droit'

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปแบบตำแหน่งการจัดวางรูปสัญลักษณ์ตามแบบแผนของตราอาร์มในแบบของศิลปะตะวันตกตามที่ได้อธิบายไว้ว่าสามารถแบ่ง 2 ส่วน คือ ส่วนขวา หรือ Dexter และส่วนซ้าย หรือ Sinister การจัดวางรูปสัญลักษณ์ที่นำมาประดับประกอบกันจนกลายเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่คล้ายคลึงกับตราอาร์มและตราประจำตระกูลในแบบแผนศิลปะตะวันตกได้รับการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมรูปสัญลักษณ์บางองค์ประกอบรูปสัญลักษณ์ภายในตามแต่วาระโอกาสและบริเวณสถานที่ที่ประดับ

รูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏร่องรอยของเทคนิคและรูปแบบการประดับใช้ตามสื่อและอาคารสถานที่ต่างๆ มากมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามเทคนิคและเทคโนโลยีของแต่ละสมัย บริเวณสถานที่ที่ประดับและวาระโอกาสตามแต่พระราชประสงค์จะให้ประดับไว้ ซึ่งปรากฏรูปแบบลักษณะตามพระราชบัญญัติตราแผ่นดินในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 6 หน้าที่ 27 วันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 108 ความว่า "...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมที่หมายเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ สำหรับพระมหากษัตริย์ แลพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน แลสำหรับพระบรมวงษ์ทั้งตราหลวง สำหรับตำแหน่งราชการรวมประดับร้อยกรองขึ้นเป็นตราแผ่นดิน มีรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ จักร ตรี โล่ มีรูปช้างไอยราพต ช้างเผือก กฤษ พระสังวาลนพรัตน์ราชวรารณ พระสังวาลเครื่องอิสริยยศจุลจอมเกล้า แลเครื่องสูงเจ็ดชั้น มีราชสีห์คชสีห์ประคองคาถาภาสิตด้วยเป็นสำคัญ รวมเป็นแผ่นดินอย่างน้อยแลอย่างใหญ่ เติมฉลองพระองค์ครุยแลเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เข้าอีก สำหรับใช้ในราชการทั่วไป ..." ²⁹⁷ โดย "...ตราแผ่นดินอย่างน้อย ซึ่งมีรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ จักร ตรี โล่ กลางมีรูปช้างไอยราพตสามเศียร ช้างเผือก กฤษ พระสังวาลนพรัตน์ราชวรารณ แลพระสังวาลเครื่องอิสริยยศจุลจอมเกล้า แลเครื่องสูง 7 ชั้น มีราชสีห์คชสีห์ประคอง แลคาถาภาสิตด้วยเป็นสำคัญก็ดี แลตราแผ่นดินอย่างใหญ่ซึ่งเติมฉลองพระองค์ครุยแลเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ก็ใช้ได้ก็แต่ในราชการ..." ²⁹⁸ กล่าวคือ รูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่ปรากฏ อยู่ 2 ลักษณะ คือ ตราแผ่นดินอย่างใหญ่ หรือ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

²⁹⁷ "พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 27.

²⁹⁸ พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 30.

แบบใหญ่ และ ตราแผ่นดินอย่างน้อย หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบเล็ก

รูปแบบลักษณะที่พบได้โดยทั่วไป คือ ตราแผ่นดินอย่างใหญ่ หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบใหญ่ ซึ่งเป็นรูปแบบลักษณะที่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาผูกบรรจุประกอบรวมกันครบสมบูรณ์ ไม่มีการตัดลทอน รูปสัญลักษณ์ใดๆ ออกไป ซึ่งมักปรากฏการทำรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบใหญ่ หรือตราอาร์มแผ่นดินอย่างใหญ่ ประดับใช้ทั้งในภาคราชการ และการประดับใช้ในภาคเอกชน

สำหรับตราแผ่นดินอย่างน้อย หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบเล็ก คือรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ที่ไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยและรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ กล่าวคือ รูปแบบลักษณะของพระราชลัญจกรที่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ไม่ครบตามรูปแบบพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยถูกตัดลทอน รูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยและรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

(2) องค์ประกอบศิลป์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม(ตราอาร์มแผ่นดิน)

ลักษณะและรูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามหรือตราอาร์มแผ่นดิน ได้รับการออกแบบและจัดองค์ประกอบของลวดลายประดับที่ผูกขึ้นจากแนวความคิดขั้นสูงได้อย่างลงตัวซึ่งเป็นการนำองค์ประกอบของการออกแบบ (Element of Design) หรือการนำเอาองค์ประกอบตามหลักทัศนธาตุนำมาประกอบกันอันได้แก่ จุด เส้น น้ำหนักอ่อนแก่ของแสงและเงา แบบรูปของที่ว่าง สี ลักษณะผิว²⁹⁹ มาจัดให้เกิดความงามเหมาะสมตามหลักการออกแบบ (Principle of Design) ได้แก่ ความเป็นเอกภาพ ความสมดุล ความกลมกลืน การเน้น การซ้ำ และการตัดกัน³⁰⁰

ความเป็นเอกภาพ (Unity)

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามได้รับการออกแบบขึ้นโดยการนำรูปสัญลักษณ์นำมาประกอบกันอย่างเป็นเอกภาพ (Unity) กล่าวคือ ได้รับการออกแบบให้มีจุดเด่นมีความสมดุลมีจุดเชื่อมโยงและองค์ประกอบหลายๆ ส่วนมาประกอบกันทำให้เกิดเอกภาพทั้งทางความคิดและทางรูปแบบลักษณะที่เป็นการจัดวางองค์ประกอบให้มีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่แตกแยก กระจัดกระจาย³⁰¹

²⁹⁹ ฉลูด นิมเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ = Composition of art, พิมพ์ครั้งที่9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), 43-85.

³⁰⁰ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 79.

³⁰¹ ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 60.

การจัดวางรูปสัญลักษณ์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นการจัดวางแสดงความเป็นเอกภาพทางความคิดโดยคำนึงถึงความสำคัญของความหมายและระดับของสัญลักษณ์จากบนลงล่างรวมถึงความสมดุลทั้งซ้ายและขวาและคงความโดดเด่นรวมศูนย์ไว้บริเวณกลางของพระราชลัญจกรด้วยรูปสัญลักษณ์โล่ที่ถูกแบ่งเป็นสามส่วนซึ่งความหมายของรูปสัญลักษณ์ที่นำมาประกอบเหล่านั้นล้วนแต่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกัน คือ การเชิดชูการคงไว้ซึ่งความสูงสุด และความดีงามของชาติ

ความหมายและรูปร่างลักษณะของรูปสัญลักษณ์ที่นำมาประกอบต่างๆ มีการจัดวางทับซ้อนกันเกี่ยวเนื่องกันจนทำให้เกิดเป็นภาพหรือตราพระราชลัญจกรขึ้นมารวมไปถึงการใช้รูปสัญลักษณ์รูปใหญ่ตั้งรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยเป็นแผ่นรองรับหลังสุดซึ่งแม้ว่ารูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยจะมีรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกันกับรูปสัญลักษณ์อื่นๆ แต่กลับได้รับการถูกออกแบบทำให้เกิดความเป็นเอกภาพโดยถูกใช้เป็นพื้นรองรับภาพอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดความเป็นเอกภาพ นอกจากนี้การปรากฏการสร้างเส้นนำสายตาสู่จุดเดียวกันหรือการนำไปสู่จุดแห่งความสนใจเป็นลักษณะของการชักนำสายตาที่รวมไปสู่จุดเดียวกันอย่างรูปสัญลักษณ์โล่ที่ปรากฏอยู่บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรและมีรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรเป็นเส้นนำสายตาอันทำให้เมื่อได้เห็นเกิดความรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือเกิด ความเป็นเอกภาพ³⁰²

เมื่อความหมายของตราพระราชลัญจกรมีเอกภาพทางทางความคิดในการออกแบบรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์จึงสอดคล้องไปกับความหมายด้วยซึ่งโดยทั่วไปแล้วการออกแบบรูป สัญลักษณ์ที่มีความหมายจะทำให้ขาดเอกภาพทางความคิด³⁰³ แต่สำหรับตราพระราชลัญจกรองค์นี้กลับมีรูปสัญลักษณ์ประกอบที่สื่อความหมายที่มีเอกภาพเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้ว่าภายในตราพระราชลัญจกรจะมีส่วนที่เป็นอักษรข้อความนำมาประกอบด้วยซึ่งเป็นเรื่องยากที่การออกแบบสัญลักษณ์ประกอบกับตัวอักษรจะออกมาอย่างมีรูปแบบเป็นเอกภาพ³⁰⁴

ความกลมกลืน (Harmony)

แม้แนวคิดความหมายของรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประดับไว้บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะแสดงรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกันจนอาจทำให้ขาด ความกลมกลืน (Harmony) แต่ด้วยตำแหน่งการจัดวางของรูปสัญลักษณ์เหล่านั้น และมีรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่ปรากฏอยู่จึงช่วยทำให้องค์ประกอบรวมต่างๆ เชื่อมโยงรูปสัญลักษณ์เหล่านั้นผสมกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี

การจัดวางรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยที่ปรากฏครอบคลุมเกือบทั้งหมดของพื้นที่บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

³⁰² ศิริพงษ์ พยอมยัม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 60.

³⁰³ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 80.

³⁰⁴ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 80.

ดุลยภาพ (Balance)

ดุลยภาพ(Balance) หรือความสมดุลของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นความสมดุลแบบเหมือนกัน (Formal Balance หรือ Symmetrical Balance) คือ มีลักษณะทางด้านซ้ายและด้านขวาเท่ากันเหมือนกัน³⁰⁵ การกำหนดและการจัดวางองค์ประกอบมูลฐานให้มีน้ำหนักและขนาดในสัดส่วนที่เท่าๆ กันทั้งสองข้างโดยหากปราศจากความสมดุล อาจก่อให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงแก่ผู้พบเห็น³⁰⁶ ซึ่งรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย คือ รูปสัญลักษณ์ราชสีห์และรูปสัญลักษณ์คชสีห์ประคองรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงที่รูปแบบลักษณะคล้ายกันและรูปสัญลักษณ์เครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างรูปสัญลักษณ์ธารพระกรและรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีที่ถูกจัดวางในตำแหน่งตรงกันข้ามกันแต่ในระนาบเดียวกัน ส่วนรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่ปรากฏนั้นมีลักษณะเหมือนและเท่ากันโดยใช้แนวแกนของรูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏและเส้นแกนรูปสัญลักษณ์โล่บริเวณแกนของตราพระราชลัญจกรเป็นแกนกลาง

การซ้ำ (Repetition) และการตัดกัน (Contrast)

การสร้างสมดุลโดยการทำให้อันหนึ่งเหมือนกันของรูปสัญลักษณ์ที่ประกอบบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นการใช้วิธีการซ้ำ(Repetition)หรือการปรากฏบนที่ว่างของหน่วยตั้งแต่ 2 หน่วย ขึ้นไปโดยมีที่ว่างคั่นอยู่ระหว่างหน่วย ที่ว่างจะทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดความถี่ห่างของจังหวะ³⁰⁷ หรือเส้นอย่างเดียวกัน หรือแม่ลาย(Motive) อย่างเดียวกันอย่างมีระเบียบได้จังหวะการซ้ำ³⁰⁸

เมื่อมาพิจารณาโดยกำหนดให้รูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏเป็นแนวแกนกลางจากบนลงล่างของตราพระราชลัญจกรจะพบว่าองค์ของตราพระราชลัญจกรแบ่งเป็นสองส่วนเท่ากันหรือสมมาตรกัน รูปสัญลักษณ์ทั้งด้านซ้ายและด้านขวามีสัดส่วนที่เท่ากันซึ่งเป็นวิธีการซ้ำในการออกแบบโดยปรากฏรูปสัญลักษณ์ที่เป็นการซ้ำคือรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดดุลยภาพบนตราพระราชลัญจกร นอกจากนี้ในส่วนของรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรที่ถูกวางในลักษณะรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีอยู่ทางด้านซ้ายบนพาดผ่านไปทางด้านขวาล่างและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรอยู่ทางด้านขวามบนพาดผ่านไปทางด้านซ้ายล่างไว้ด้วยเป็นรูปกากบาทเป็นรูปสัญลักษณ์ช่วยสร้างความสมดุลให้กับทางด้านซ้ายและทางด้านขวาของตราพระราชลัญจกรโดยการตัดกัน(Contrast) จากการจัดวางที่แตกต่างกันแต่อยู่ในระนาบที่เท่ากันและรูปสัญลักษณ์ที่คล้ายกันจึงทำให้เกิดความสมดุลกันขึ้น

³⁰⁵ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 80.

³⁰⁶ ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 58.

³⁰⁷ ฉลุค นิมเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ = Composition of art, พิมพ์ครั้งที่9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), 192.

³⁰⁸ ศิลป์ พิระศรี. ทฤษฎีแห่งองค์ประกอบ, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2487). อ้างใน ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 82.

จุดเด่น (Dominance) และการเน้นจุดแห่งความสนใจ (Emphasis)

รูปสัญลักษณ์โล่บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม คือ รูปสัญลักษณ์ที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนอันเป็นจุดเด่น (Dominance) หรือจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest) ควรมีเพียงจุดเดียว ในตราหรือเครื่องหมายหนึ่งดวง³⁰⁹ ซึ่ง การสร้างจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest) ให้เกิดขึ้นในงานออกแบบที่ดี จำเป็นจะต้องกำหนดบริเวณใดบริเวณหนึ่งในภาพที่เหมาะสม ให้มีลักษณะพิเศษกว่าบริเวณอื่นเพื่อใช้เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจแก่ผู้ชม³¹⁰ สำหรับรูปสัญลักษณ์โล่ยังเป็นที่มาของการถูกเรียกเป็นตราพระราชลัญจกร ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเช่นกัน

นอกจากนี้ในส่วนของรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบขึ้นให้เป็นส่วนขององค์ประกอบของรูปสัญลักษณ์โล่ที่เป็นจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest) ได้มีส่วนช่วยเสริมสร้างให้รูปสัญลักษณ์โล่มีความโดดเด่นยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการช่วยเสริมให้โดดเด่นจากการใช้เส้นนำสายตา คือ การนำเอารูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรวางในตำแหน่งที่ไขว่กันโดยให้ตำแหน่งจุดทับกันหรือจุดตัดกันอยู่ในตำแหน่งเดียวกันกับรูปสัญลักษณ์โล่ซึ่งรูปสัญลักษณ์พระแสงขรรค์ชัยศรีและรูปสัญลักษณ์ธารพระกรจะทำหน้าที่เสมือนเป็นเส้นนำสายตาเพื่อมุ่งนำสายตาไปยังรูปสัญลักษณ์โล่ที่เป็นจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest)

³⁰⁹ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประชา, 2542), 85.

³¹⁰ ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 55.

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ (ภาพที่ 98) ปราบกฏรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ในลักษณะพระเศียรสวมเทริด มีรัศมีเปล่งออกจากพระเศียร สวมกรองศอ พาหุรัด กำไล และรัตประคต นุ่งผ้าปล้อยทิ้งชายลงตกลงถึงพื้น อยู่ที่ท่าลักษณะท่าพาหะ หรือท่าแบก ในลักษณะที่กางแขน ทั้งสองออกทั้งสองข้าง ท่อนล่างมีขาเหมือนนก แวดล้อมด้วยกระหนกเพลิง ภายในรูปวงกลมขอบเส้นสามเส้นซ้อนกัน ล้อมรอบด้วยอักษรพระปรมาภิไธยตามรัชกาล

Figure 98 : ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์
 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9
 ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

ลวดลายและสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑ

พ่าห์

นับตั้งแต่ทรงมีพระราชดำริรับสั่งให้เปลี่ยนการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ก็ปรากฏการประดับใช้เรื่อยมา ซึ่งลวดลายเส้นประดับรูปสัญลักษณ์และพระนามที่ปรากฏบนพระราชลัญจกรในแต่ละรัชกาลจะมีพัฒนาการตามกาลสมัย แต่กระนั้นรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์พระครุฑก็ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบและมีการพัฒนาให้เกิดความงามเพิ่มมากขึ้นด้วยเทคนิคเชิงช่างและวิทยาการตาม กาลสมัย

รูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ (ภาพที่ 99) ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ปรากฏลักษณะเศียรสวมเทริด กระบังครอบหน้าโค้งสอดเข้าตามโครงรูปหน้าของพระครุฑ มีริศมีเปล่งออกจากเศียร สวมกรงศอ รัศมี พาดูรีด กำไล และรัศมีประคต ได้อย่างชัดเจน นุ่งผ้าปล่อยทิ้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น บริเวณขาที่พับงอเข้าหาลำตัวปรากฏลวดลายเป็นเกล็ด หางปล่อยชายยาวคลี่เป็นแฉก ปลายขนคดวนเข้าหาแกนกลาง อยู่ในลักษณะท่าพ่าห์³¹¹ โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลาง คล้ายกับการตั้งวงรำ ปลายนิ้วมือทั้งสองข้างซึ่งงอนออกไปภายนอกลำตัวกึ่งคดกึ่งงอ มืออยู่ในระดับเหนือเศียรพระครุฑ ในลักษณะที่กางแขนทั้งสองออกทั้งสองข้าง ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้าง โดยแนวระนาบของเท้าทำมุมกับพื้นแนวราบ

ในส่วนของรูปสัญลักษณ์อื่นๆ คือ **รูปสัญลักษณ์กระหนกเปลว** (ภาพที่ 100) เป็นรูปสัญลักษณ์ที่ผู้ออกแบบได้นำมาประกอบไว้เพื่อกำจัดพื้นที่ว่างอีกทั้งเป็นการช่วยส่งเสริมทำให้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์มีความโดดเด่นและมีความกลมกลืนมากขึ้นภายในกรอบวงกลมและพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่ละรัชกาล

ลวดลายประดับที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์สะท้อนถึงการยกย่องแบบเทวราชาผ่านรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ อันปรากฏบริเวณภายในวงกลมเล็กเส้นสามแฉดล้อมด้วยกระหนกเปลวกลางพระราชลัญจกร ล้อมรอบด้วยวงกลมใหญ่เส้นคู่ โดยภายในช่องว่างระหว่างวงกลมใหญ่และวงกลมเล็ก มีอักษรระบุงพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแต่ละรัชกาล อยู่ภายในพื้นที่ว่างระหว่างเส้นกรอบวงกลม อันเป็นรูปแบบที่ปรากฏตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ด้วยรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาประกอบไว้บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ไม่ได้มีมากมายนัก แต่กระนั้นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ก็ยังคงไว้ซึ่งความกลมกลืนและรูปแบบไว้ได้อย่างลงตัว

³¹¹ ท่าพ่าห์ พ่าหะ หรือท่าแบก หรือหมายถึง ผู้แบก ผู้ถือ หรือผู้ทรงไว้ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1.

Figure 99 : รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,

(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

Figure 100 :รูปสัญลักษณ์กระหนกเปลว

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,

(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

รูปแบบและองค์ประกอบศิลปะที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระ ครุฑพ่าห์

(1) รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีรับสั่งว่าตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามแลดูเป็นฝรั่งไป และทรงมีพระราชดำริรับสั่งให้เปลี่ยนแปลงตราประจำแผ่นดิน ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์จึงถูกนำมาใช้เป็นตราประจำแผ่นดิน อันหมายความว่าทรงประทับใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานสำหรับหน่วยงานราชการต่างๆ ด้วย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ได้รับการพัฒนารูปแบบลักษณะจากตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ ประจำชาติ และประจำครั้ง³¹² ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งปรากฏรูปแบบลักษณะเป็นตราชาติเส้นสีแดงชาดวงกลม ภายในปรากฏรูปสัญลักษณ์องค์พระวิษณุหรือพระนารายณ์ สวมชฎามงกุฎมีรัศมีเปล่งออกจากพระเศียร ทรงสวมกรงศอ ทับทรวง สี่งวาล พาทูร์ดี กำไล มีสีกร ทรงศาสตราวุธไว้ในพระหัตถ์ ได้แก่ ตรีศูรย์ในพระหัตถ์ขวาหลังบน จักรในพระหัตถ์ซ้ายหลังบน ศรในพระหัตถ์ซ้ายหลังล่าง และคันศรในพระหัตถ์ขวาหลังล่าง ประทับเหนือรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ปรากฏลักษณะใบหน้าคล้ายนก เคียรสวมเทริด สวมกรงศอ รัศมีที่มีกระหนกแยกแผ่ออกนอก สวมพาทูร์ดี กำไล และรัศมีประคต อยู่ในลักษณะท่าพ่าห์ พาทะ หรือท่าแบก หรือหมายถึง ผู้แบก ผู้ถือ หรือผู้ทรงไว้³¹³ โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก จับลำตัวของรูปสัญลักษณ์นาค หัตถ์อยู่ในระดับเดียวกับเศียรพระครุฑ บริเวณท่อนล่างมีขาเหมือนนก ในลักษณะที่กางแขนทั้งสองออกทั้งสองข้าง กางออกทั้งสองข้าง โดยแนวระนาบของเท้าทำมุมกับพื้นแนวราบ ที่พียงอเข้าหาลำตัวกำลังจับตัวรูปสัญลักษณ์นาคแยกเป็นสองส่วนด้วยขาทั้งสองข้าง โดยส่วนเศียรของรูปสัญลักษณ์นาคเป็นจุดเชื่อมกันของลำตัวนาคทั้งสองฝั่งบริเวณใต้ระหว่างขาของลำตัวรูปสัญลักษณ์พระครุฑ ลำตัวของรูปสัญลักษณ์นาคพาดคอคอโค้งไปทางด้านบน โค้งล่อไปถึงหัตถ์ของรูปสัญลักษณ์พระครุฑทั้งสองข้าง แล้วสะบัดโค้งเลยขึ้นไปข้างบนต่อไป ลำตัวของรูปสัญลักษณ์นาคปรากฏลักษณะคล้ายเกล็ดตลอดลำตัว บริเวณหางคอคอไปมาตัดปลายเป็นแฉกสองแฉก บริเวณที่ว่างที่เหลือภายในล้อมรอบรูปสัญลักษณ์พระวิษณุและรูปสัญลักษณ์พระครุฑด้วยลวดลายกระหนกเปลว

แต่สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ภาพที่ 101) ซึ่งถูกพัฒนาปรับปรุงปรากฏและคงรูปแบบลักษณะคล้ายกับตราพระราชลัญจกรเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ ปรากฏรูปแบบลักษณะเป็นตราชาติเส้นสีแดงชาดวงกลมเส้นคู่ ภายในปรากฏรูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ เคียรสวมเทริด กระบังกรอบหน้าโค้งสอดเข้าตามโครงรูปหน้าของพระครุฑ มีรัศมีเปล่งออกจากเศียร สวมกรงศอ รัศมี พาทูร์ดี กำไล และรัศมีประคต ได้อย่างชัดเจน นุ่งผ้าปล่อยทิ้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น บริเวณขาที่พียงอเข้าหาลำตัวปรากฏลวดลายเป็นเกล็ด หางปล่อยชายยาวคดโค้งเป็นแฉก ปลายขนคดวนเข้าหาแกนกลาง อยู่ใน

³¹² “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20, (4 ตุลาคม 2432): 428.

³¹³ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1.

ลักษณะท่าพำห์ พาหะ หรือท่าแบก หรือหมายถึง ผู้แบก ผู้ถือ หรือผู้ทรงไว้³¹⁴ โดยลักษณะที่กางแขน และปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลาง คล้ายกับการตั้งวงรำ ปลายนิ้วมือทั้งสองข้างซึ่งยื่นออกไปภายนอกลำตัวกึ่งคดกึ่งงอ มืออยู่ในระดับเหนือเศียรพระครุฑ ในลักษณะที่กางแขนทั้งสองออกทั้งสองข้าง ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้าง โดยแนวระนาบของเท้าทำมุมกับพื้นแนวราบล้อมรอบด้วยแฉดล้อมด้วยกระหนกเปลว ไม่มีการจารึกอักษรระบุพระปรมาภิไธย ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพำห์องค์ใหญ่ สำหรับประทับประจำพระนามในรัชกาลขึ้นใหม่ มีลวดลายเอาอย่างพระครุฑพำห์องค์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนออกแบบขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวาย ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แต่มีการจารึกอักษรระบุพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ในพื้นที่ว่างระหว่างวงกลมใหญ่และวงกลมเล็ก กล่าวคือ ตราชาติเส้นสีแดงขาดวงกลม วงกลมเล็กเส้นสามซ้อนภายในวงกลมใหญ่เส้นคู่ ภายในปรากฏวงกลมเล็กรูปสัญลักษณ์ครุฑพำห์ เศียรสวมเทริด กระบังครอบหน้าโค้งสอบเข้าตามโครงสร้างหน้าของพระครุฑ มีรัศมีเปล่งออกจากเศียร สวมกรงศอ รัดอก พาหุรัด กำไล และรัดประคต ได้อย่างชัดเจน นุ่งผ้าปล่อยทั้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น บริเวณขาที่พับงอเข้าหาลำตัวปรากฏลวดลายเป็นเกล็ด หางปล่อยชายยาวคลี่เป็นแฉก ปลายขนคดวนเข้าหาแกนกลาง อยู่ในลักษณะท่าพำห์ พาหะ หรือท่าแบก หรือหมายถึง ผู้แบก ผู้ถือ หรือผู้ทรงไว้³¹⁵ โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลาง คล้ายกับการตั้งวงรำ ปลายนิ้วมือทั้งสองข้างซึ่งยื่นออกไปภายนอกลำตัวกึ่งคดกึ่งงอ มืออยู่ในระดับเหนือเศียรพระครุฑ ในลักษณะที่กางแขนทั้งสองออกทั้งสองข้าง ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้าง โดยแนวระนาบของเท้าทำมุมกับพื้นแนวราบล้อมรอบด้วยแฉดล้อมด้วยกระหนกเปลว ภายในพื้นที่ว่างระหว่างวงกลมใหญ่และวงกลมเล็ก ปรากฏอักษรระบุพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อยู่ภายในพื้นที่ว่างระหว่างเส้นกรอบวงกลม ซึ่งต่อมาจวบจนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ก็ปรากฏรูปแบบลักษณะเช่นนี้ หากแต่ลวดลายที่ปรากฏอาจแตกต่างกันบ้างจากเทคนิคและความสามารถของช่างผู้แกะองค์พระราชลัญจกร ที่สามารถแกะลวดลายได้ชัดเจนและละเอียดยิ่งขึ้น อีกทั้งลวดลายอาจมีการพัฒนารูปแบบเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ยังคงเค้าโครงเดิมอยู่ กล่าวคือ ปรากฏบางลวดลายกระหนกเปลวอาจมีการต่อยอดชัดเจนหรือดูแตกต่างจากองค์ตราพระราชลัญจกรในรัชกาลที่ผ่านมาบ้าง แต่รูปสัญลักษณ์พระครุฑพำห์ยังคงรูปแบบลักษณะลวดลายที่คงเดิมและชัดเจนขึ้นด้วย

³¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1.

³¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1.

Figure 101 :ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), 132.

ภายหลังที่มีการกลับมาใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ เมื่อนำตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา กับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์แต่ละรัชกาลสมัยรัตนโกสินทร์มาเปรียบเทียบกันพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นผู้ออกแบบและทรงพระราชดำริว่าไม่ควรมีรูปสัญลักษณ์องค์พระวิษณุหรือพระนารายณ์ ควรมีแต่รูปสัญลักษณ์พระครุฑจึงจะสมด้วยชื่อพระครุฑพ่าห์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์รับพระบรมราชโองการไปเขียนทรงดำริเห็นว่ารูปสัญลักษณ์ครุฑของเดิมเป็นครุฑจับนาค นาคที่ครุฑจับนั้นเป็นอะไร เป็นอาหารครุฑเท่านั้น ดูตะกลามเต็มที จะไปไหน นิดก็ต้อหัวของกินไปด้วย จึงทรงเขียนนาคออกเสีย มือที่กางอยู่นั้นให้รำตามแบบครุฑนารายณ์ทรงของเขมร³¹⁶ นอกจากรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์บนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ยังมีลวดลายที่พัฒนาปรับปรุงหลายส่วน ไม่ว่าจะเป็น ลวดลายกระหนกเปลวที่เป็นลวดลาย ประกอบล้อมรอบรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ภายในวงกลมที่ปรากฏรูปแบบลักษณะที่เบาบางลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ลวดลายกระหนกเพลิงแลดูแน่นจนเสมือนรังเกลียดพื้นที่ว่าง อีกทั้งลวดลายกระหนกเปลวยังมีการออกแบบลวดลายที่ใหญ่และยาวด้วย นอกจากนี้เดิมที ปรากฏเส้นขอบของตราพระราชลัญจกรที่หนาและมีเพียงเส้นเดียว แต่เมื่อพัฒนาการใช้ประทับตราพระราชลัญจกรมีมากขึ้นจึงปรากฏการจารึกอักษรระบुพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย หรือหากถูกนำไปใช้ในหน่วยงานราชการเพื่อเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน บริเวณที่จารึกอักษรระบुพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็จะเปลี่ยนเป็นชื่อของหน่วยงานราชการนั้น เมื่อปรากฏการจารึกอักษรระบुพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเดิมทีมีเส้นขอบวงกลมเพียงเส้นเดียวก็กลายมาเป็นมีเส้นวงกลมสองวงซึ่งแต่ละลงอาจเป็นเป็นคู่บางหรือเส้นสามบ้างตามแต่ละรัชกาลโดยจะจารึกอักษรระบुพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในช่องว่างระหว่างเส้นของวงกลมเล็กกับวงกลมใหญ่

การนำตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ไปประทับใช้ ณ หน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ จึงมิได้ปรากฏให้เห็นแต่เพียงเอกสารหรือหนังสือสำคัญในราชสำนักเท่านั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นได้ ณ หน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่ภายใต้พระราชอำนาจ จึงปรากฏใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่เป็นรูปหรือตราเลียนแบบที่ถูกปรับเปลี่ยนแปลงลดรูปตัดทอนจากลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ หรือจะเรียกว่า ตราพระครุฑพ่าห์ เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทางราชการงานประเทศ การระบुชื่อของหน่วยงานราชการไว้ประกอบบนตราพระครุฑพ่าห์ยังคงคล้ายคลึงกับเมื่อครั้งมีการประทับใช้ตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งเดิมทีจะปรากฏการระบुชื่อหน่วยงานราชการไว้บนแถบแพรใต้ตราพระราชลัญจกรแต่สำหรับตราพระครุฑพ่าห์จะแตกต่างกัน คือจะปรากฏการระบुชื่อหน่วยงานราชการไว้ในบริเวณช่องว่างระหว่างเส้นวงกลมใหญ่กับเส้นวงกลมเล็กและภายในวงกลมเล็กจะปรากฏแต่เพียงรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เท่านั้น ไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์กระหนกเปลวประกอบ ซึ่งเป็นการลดรูปแบบลักษณะเพื่อให้เหมาะสมอีกทั้งแตกต่างกับตราพระราชลัญจกรด้วย

³¹⁶ พระยาอนุนานราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), 5-7.

ตราพระครุฑพ่าห์ที่ประดับใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน ณ หน่วยงานราชการต่างๆ ปรากฏรูปแบบลักษณะที่แตกต่างไปจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์อยู่บ้าง ซึ่งเป็นการทำเป็นรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ให้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการย่อมมีการปรับเปลี่ยนแปลงลวดรูปตัดทอนและเพิ่มเติมเพื่อป้องกันหรือแยกแยะหน่วยงานราชการไว้ แต่กระนั้นก็ยังคงไว้ซึ่งรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเป็นตราประจำแผ่นดิน อันเป็นที่มาของตราสัญลักษณ์หน่วยงานราชการและแสดงให้เห็นถึงการเป็นหน่วยงานภายใต้ใต้งานราชการแผ่นดินซึ่งรูปแบบลักษณะที่แตกต่างไปสันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการแบ่งแยกและรูปแบบตามแต่ความสำคัญของเอกสารที่ใช้ประทับประดับใช้

รูปแบบของตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏการใช้ประดับบนเอกสารทางราชการปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ คือรูปแบบลักษณะที่ปรากฏบนหัวกระดาษ และรูปแบบลักษณะที่ปรากฏเป็นตราชาติประทับ

สำหรับรูปแบบลักษณะตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏบนหัวกระดาษ คือ การประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์บนกระดาษหรือที่เรียกกันว่า กระดาษตราครุฑ³¹⁷ โดยอ้างตาม ‘ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ.2526’ ถึงการประดับใช้ตราครุฑหรือรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่เลียนแบบลวดลายจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์บนเอกสารหนังสือราชการต่างๆ รูปแบบลักษณะที่ปรากฏบนหัวกระดาษหรือกระดาษตราครุฑมักปรากฏแต่เพียงรูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์เท่านั้น ไม่ปรากฏการประดับรูปสัญลักษณ์กระหนกเพลิงและลายเส้นรูปวงกลมรายล้อมไว้ และมักเป็นการใช้หมึกสีดำแทนสีชาดหรือทำการคูนนูนแทน ณ บริเวณที่ต้องการให้ปรากฏบนเอกสารหรือหนังสือราชการต่างๆ

ในส่วนของรูปแบบลักษณะตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏเป็นตราชาติประทับเป็นการประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์ในรูปแบบของการการประทับตราชาติลงบนหนังสือเอกสารในราชการตาม ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยเรื่องการใช้เครื่องหมายครุฑพ่าห์ในราชการ พ.ศ.2544³¹⁸ ว่า “... หน่วยงานของรัฐจะทำเครื่องหมายครุฑพ่าห์ขึ้นได้จะต้องทำตามที่มีกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ประกาศ หรือระเบียบกำหนดให้ใช้เครื่องหมายครุฑพ่าห์ในเรื่องหรือการนั้น โดยการทำเครื่องหมายครุฑพ่าห์ให้หน่วยงานของรัฐทำตามแบบของสำนักพระราชวัง...” “... ให้หน่วยงานของรัฐใช้เครื่องหมายครุฑพ่าห์ ใช้ในราชการหรือใช้ตามที่ กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ประกาศ หรือระเบียบว่าด้วยการนั้น กำหนด...” “... การใช้เครื่องหมายครุฑพ่าห์ตามวรรคหนึ่ง ให้หน่วยงานของรัฐ คำนึงถึงความเหมาะสม ความเรียบร้อย และความสมควร หรือมิสมควรในการใช้ การติดหรือการประดับเครื่องหมายพระครุฑพ่าห์ซึ่งเป็นตราแผ่นดินชนิดหนึ่ง และเป็นที่ยึดมั่นนับถือว่าเป็นของสูง...”

รูปแบบลักษณะที่ปรากฏเป็นตราชาติประทับ คือ รูปแบบลักษณะของตราพระครุฑพ่าห์ที่เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการมีความคล้ายคลึงกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ กล่าวคือ ปรากฏรูปวงกลมเส้นเดี่ยวสองวงซ้อนกัน โดยภายในวงกลมวงเล็กปรากฏแต่เพียง

³¹⁷ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. 2526.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม122 ตอนพิเศษที่ 99 ง, (23 กันยายน 2548): 32.

³¹⁸ “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการทำหรือการใช้เครื่องหมายครุฑพ่าห์ในราชการ พ.ศ. 2544.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม118 ตอนพิเศษที่ 107 ง, (30 ตุลาคม 2544): 6.

รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เท่านั้น ไม่มีรูปสัญลักษณ์กระหนกเพลิง บริเวณช่องว่างระหว่างวงกลมใหญ่และวงกลมเล็กปรากฏชื่อหน่วยงานราชการแทนพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มักพบในรูปแบบของการใช้ประทับสีชาต ณ บริเวณที่ต้องการให้ปรากฏบนเอกสารหรือหนังสือราชการต่างๆ

นอกจากนี้ ยังปรากฏการประดับใช้สำหรับในส่วนของภาคเอกชน การได้รับพระราชทานตราตั้งห้างปรากฏพบเห็นได้ ณ ห้างร้านที่ “...มีฐานะการเงินดี เป็นที่เชื่อถือแก่มหาชนทั้งหลายมานานพอสมควรและไม่มีหนี้สินรุงรัง เว้นแต่หนี้อันเป็นปกติวิสัยธรรมดาเฉพาะการค้าขายตามประเภท...”³¹⁹ และ “...ประกอบการค้าขายโดยสุจริตตั้งอยู่ในศีลธรรม และไม่เคยมีความผิดฐานทุจริต เป็นปฏิบัติต่อความรู้สึกรักของมหาชน...”³²⁰

รูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่ถูกดัดแปลงหรือตัดทอนลงจนเป็นเครื่องหมายที่เรียกกันว่า ‘เครื่องหมายตราตั้ง’ นั้น “...หมายความว่า เครื่องหมายครุฑพ่าห์ที่ห้างร้านหรือบริษัทมีสิทธิที่จะใช้เมื่อได้รับตราตั้งแล้ว...”³²¹ “...เป็นรูปครุฑหน้าอวดทรงเชิดตามแบบตัวอย่างของสำนักพระราชวัง และมีคำว่า ‘โดยได้รับพระบรมราชานุญาต’ อยู่ที่เบื้องล่างแห่งดวงตรานั้นด้วย ถ้าเป็นห้างร้านบริษัทในต่างประเทศจะใช้คำเป็นภาษาอังกฤษว่า By Appointment to His Majesty the King of Siam แทนภาษาไทยก็ได้...”³²²

แม้ว่าในตามราชกิจจานุเบกษาจะประกาศว่ารูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ให้เป็นไป “...ตามแบบตัวอย่างของสำนักพระราชวัง...” ก็ตาม แต่กระนั้นรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ที่ถูกดัดแปลงหรือตัดทอนมาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ก็ยังคงปรากฏลักษณะที่แตกต่างกัน ด้วยวันเวลาผ่านไปรูปแบบของตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏการประดับใช้และประทับแตกต่างกันไปตามแต่ละรูปแบบลักษณะที่หลากหลายทั้งบนเอกสารหรือหนังสือราชการและบนสื่อที่ใช้นำเสนอต่างๆ ปัจจุบันปรากฏรูปแบบลักษณะการนำรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์จากลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์มาประดับใช้สันนิษฐานว่า เพื่อเป็นการแบ่งแยกลำดับศักดิ์และรูปแบบของเอกสารหรือหนังสือราชการและสื่อที่ใช้นำเสนอต่างๆ ว่าเป็นหน่วยงานราชการ การส่วนใด อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าตราพระครุฑพ่าห์รูปแบบลักษณะใดๆ เป็นงานราชการหรือภาคเอกชน โดยปรากฏอยู่ 3 ลักษณะ คือ

³¹⁹ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 419.

³²⁰ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 419.

³²¹ “พระราชบัญญัติเครื่องหมายครุฑพ่าห์ พ.ศ.2534.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม108, (15 พฤศจิกายน 2534): 2.

³²² “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 418.

ตราพระครุฑพ่าห์แบบหลวง (ภาพที่ 102) ปรากฏรูปแบบลักษณะ รูปสัญลักษณ์พระครุฑสวม เทริดยอดสูง เหนือยอดพระเกี้ยวปรากฏเมื่อดหยดน้ำ กระบังกรอบหน้าโค้งสอดเข้าตามโครงรูปหน้า ของพระครุฑ ปรากฏลวดลายประดับบนกรงคอ รัดอก พาหุรัด กำไล และรัดประคด ได้อย่างชัดเจน นุ่งผ้าปล่อยทั้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น บริเวณขาที่พับงอเข้าหาลำตัวปรากฏลวดลายเป็นเกล็ด หาง ปล่อยชายยาวคลี่เป็นแฉก ปลายขนคดวนเข้าหาแกนกลาง อยู่ในลักษณะท่าพ่าห์ พาหะ หรือท่าแบก โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลาง คล้ายกับการตั้ง วงรำ ปลายนิ้วมือทั้งสองข้างชี้งอนออกไปภายนอกลำตัวกึ่งคดกึ่งงอ มืออยู่ในระดับเหนือเศียรพระ ครุฑ ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้าง โดยแนวระนาบของเท้าทำมุมกับพื้นแนวราบ

Figure 102 :ตราพระครุฑพ่าห์ แบบหลวง

ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,

เข้าถึงได้จาก [https://commons.wikimedia.org/wiki/](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garuda_Embem_of_Thailand_(Monochrome).svg)

File:Garuda_Embem_of_Thailand_(Monochrome).svg

ตราพระครุฑพ่าห์แบบทั่วไป (ภาพที่ 103) ปรากฏรูปแบบลักษณะรูปสัญลักษณ์พระครุฑสวมเทริดเหลี่ยมลวดลายไม่ค่อยชัดเจน ยอดเตี้ย ไม่ปรากฏเม็ดยอดน้ำ กระบังกรอบหน้ากว้างเหลี่ยม ปรากฏลวดลายประดับบนกรงคอเหลี่ยม รัดอก พาดูรีด กำไล และรัดประคตได้ไม่ค่อยชัดเจน นุ่งผ้าลายปล่อยทิ้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น หางปล่อยชายยาวคลี่เป็นแฉก ปลายขนวนคอโค้งเป็นลอนเข้าหาแกนกลาง อยู่ในลักษณะท่าพ่าห์ พาดะ หรือท่าแบก โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออกไม่กว้างนัก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลาง คล้ายกับการตั้งวงรำที่แคบ มีอยู่ในระดับเหนือเศียรพระครุฑ ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้างในแนวระนาบไม่ทำมุมขนานกับพื้น

Figure 103 :ตราพระครุฑพ่าห์ แบบทั่วไป
ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,
เข้าถึงได้จาก [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=thai+garuda&title=Special%3ASearch&go=Go&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1#/media/File:Thai_Garuda_Emblem_\(Government_Gazette_Ver.\)_002.jpg](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=thai+garuda&title=Special%3ASearch&go=Go&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1#/media/File:Thai_Garuda_Emblem_(Government_Gazette_Ver.)_002.jpg)

ตราพระครุฑพ่าห์แบบครุฑปีกกว้าง (ภาพที่ 104) ปรากฏรูปแบบลักษณะรูปสัญลักษณ์พระครุฑสวมเทริดเหลี่ยมลดตายไม่ค่อยชัดเจน ยอดเตี้ย กระจับกรอบหน้ากว้าง สวมกรองศอ รัศมี พาดูริศ กำไล และรัศมีประคต นุ่งผ้าปล่อยทิ้งชายผ้าลงตกลงถึงพื้น บริเวณขาที่พับงอเข้าหาลำตัว ปรากฏลดตายเป็นเกล็ด หางคลี่เป็นแฉกวงรีคมี่ อยู่ในลักษณะท่าพ่าห์ พาดูริศ หรือท่าแบก โดยลักษณะที่กางแขนและปีกทั้งสองออก ทั้งสองข้างโค้งเข้าหาแกนกลางกว้างยาวออก ปลายนิ้วมืองอนเข้าหาลำตัว คล้ายกับการตั้งวงรำที่กว้าง มีอยู่ในระดับเศียรพระครุฑ ท่อนล่างมีขาเหมือนนก กางออกทั้งสองข้างในแนวระนาบไม่ทำมุมขนานกับพื้น

มักพบตราพระครุฑพ่าห์ แบบครุฑปีกกว้าง ประดับใช้เป็นตราตั้งห้าง ซึ่งปรากฏร่วมกับข้อความบนแพรแถบว่า โดยได้รับพระบรมราชานุญาต ในภาษาไทย หรือ By Appointment to His Majesty the King of Siam ในภาษาอังกฤษ³²³

Figure 104 :ตราพระครุฑพ่าห์ แบบครุฑปีกกว้าง

ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,
เข้าถึงได้จาก [https://commons.wikimedia.org/wiki/
File:Garuda_Emblem_of_Thailand_\(Monochrome_2\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garuda_Emblem_of_Thailand_(Monochrome_2).svg)

³²³ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 418.

ตราพระครุฑพ่าห์แต่ละรูปแบบลักษณะไม่ปรากฏหลักเกณฑ์หรือธรรมเนียมในการประดับใช้ที่แน่ชัดเจนนัก แต่กระนั้น จากการศึกษาและสำรวจพบว่า การประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์แต่ละรูปแบบลักษณะปรากฏหลักเกณฑ์หรือธรรมเนียมที่ไม่เป็นทางการนัก ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือ ตราพระครุฑพ่าห์ในภาคราชการและตราพระครุฑพ่าห์ในกลุ่มภาคเอกชน

การประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์ในภาคราชการมักปรากฏอยู่ 2 รูปแบบ คือ ตราพระครุฑพ่าห์แบบหลวง และตราพระครุฑพ่าห์แบบทั่วไป โดยทั้งสองรูปแบบต่างคือรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ โดยเดิมทีนั้น สันนิษฐานว่าปรากฏการประดับใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ ทั้งบนเอกสารหรือหนังสือสำคัญต่างๆ และประติมากรรมประดับ ณ ที่ทำการของหน่วยงานราชการ เพียงรูปแบบลักษณะเดียว คือ ตราพระครุฑพ่าห์แบบหลวงจากการปรับปรุงลดรูปตัดทอนมาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ เพื่อเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ว่าเกี่ยวข้องกับกิจการงานทางราชการ แต่กระนั้น ด้วยเอกสารหรือหนังสือสำคัญต่างๆ รวมไปถึงสื่อการนำเสนอ ปรากฏหลายรูปแบบมากขึ้น จึงมีการออกแบบวาดขึ้นใหม่ แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ตามรูปแบบลักษณะที่พัฒนามาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ปัจจุบันมักพบการประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์แบบหลวงเป็น ตราหน้าปกราชกิจจานุเบกษา ตราปกหนังสือเดินทาง และเป็นตราที่ใช้ในเอกสารหนังสือของหน่วยงานราชการในส่วนของกรมราชองครักษ์ และหน่วยงานราชการในสังกัดกระทรวงการต่างประเทศแห่งราชอาณาจักรไทย และตราพระครุฑพ่าห์แบบทั่วไปมักพบการประดับใช้เป็นตราหัวกระดาษบนเอกสารหรือหนังสือทางราชการทั่วไป

สำหรับการประดับใช้ตราพระครุฑพ่าห์ในภาคเอกชนมักปรากฏตราพระครุฑพ่าห์ แบบครุฑปีกกว้าง โดยมักปรากฏประกอบร่วมกับข้อความว่า ‘โดยได้รับพระบรมราชานุญาต’ หรือ ‘By Appointment to His Majesty the King of Siam’³²⁴ บนรูปสัญลักษณ์แพรแถบ ทั้งในรูปแบบของประติมากรรมลอยตัวและตราประทับบนสิ่งพิมพ์ ซึ่งตราพระครุฑพ่าห์ในภาคเอกชนเป็นสัญลักษณ์ที่ทางห้างร้านนำมาประดับใช้ไว้เพื่อแสดงแจ้งให้ทราบว่าทางห้างร้านนั้นได้รับพระราชทานตราตั้งห้าง

การประดับข้อความบนรูปสัญลักษณ์แพรแถบบริเวณใต้ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินเป็นรูปแบบลักษณะของตราประจำแผ่นดินสำหรับหน่วยงานราชการหรือตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการเมื่อครั้งยังคงประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นตราประจำแผ่นดิน ซึ่งเป็นการนำรูปสัญลักษณ์แพรแถบที่มีชื่อของหน่วยงานราชการหรือข้อความใดๆ มาประดับไว้บริเวณใต้ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ตัวอย่างเช่น ตราสัญลักษณ์กรมป่าไม้ (ภาพที่ 105) ตราสัญลักษณ์กรมตำรวจ เป็นต้น

³²⁴ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56, (15 พฤษภาคม 2482): 418.

Figure 105 :ตราสัญลักษณ์กรมป่าไม้

ที่มา : ตราสัญลักษณ์ กรมป่าไม้, เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,

เข้าถึงได้จาก : http://www.forest.go.th/forestprotect_people/index.php?option=com_content&view=article&id=403&Itemid=407&lang=th

ไม่ว่าตราพระครุฑพ่าห์จะปรากฏรูปแบบลักษณะแบบใดก็ตาม ตราพระครุฑพ่าห์ คือ ตราสัญลักษณ์ที่ถูกพัฒนาปรับปรุงรูปแบบมาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ อันเป็นตราประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน

ตราประจำแผ่นดินที่ปรากฏในรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ปรากฏให้เห็นบนเอกสารหรือหนังสือราชการและสื่อที่ใช้นำเสนอต่างๆ มากมาย ปรากฏรูปแบบการประดับใช้ที่แตกต่างกันตามแต่หน่วยงานราชการ รูปแบบของเอกสารหรือหนังสือราชการ หรือแนวพระราชประสงค์ในพระองค์ แต่กระนั้นรูปแบบลักษณะของตราพระครุฑพ่าห์ที่ถูกหยิบยกมาใช้จากการลดรูปตัดแปลงหรือตัดทอนมาจากลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ก็ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบของความเป็นตราประจำแผ่นดินและตราพระราชลัญจกรแห่งแผ่นดินพระมหากษัตริย์

(2) องค์ประกอบศิลป์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระราชลัญจกร พระครุฑพ่าห์

ด้วยลักษณะการจัดองค์ประกอบศิลป์ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์เป็นการออกแบบจากการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบลักษณะจากตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ องค์เก่าเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โครงร่างรูปแบบลักษณะรวมถึงการจัดวางตำแหน่งของรูปสัญลักษณ์จึงปรากฏในรูปแบบคล้ายคลึงกับของเก่า อีกทั้งเป็นการออกแบบจัดวางโดยการนำองค์ประกอบของการออกแบบ (Element of Design) หรือการนำเอาองค์ประกอบตามหลักทัศนธาตุนำมาประกอบกัน อันได้แก่ จุด เส้น น้ำหนักอ่อนแก่ของแสงและเงา แบบรูปของที่ว่าง สี ลักษณะผิว³²⁵ มาจัดให้เกิดความงามเหมาะสม ตามหลักการออกแบบ (Principle of Design) ได้แก่ ความเป็นเอกภาพ ความสมดุล ความกลมกลืน การเน้น การซ้ำ และการตัดกัน³²⁶

ความเป็นเอกภาพ (Unity)

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ได้รับการออกแบบขึ้นโดยการปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบลักษณะจากตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์เดิม ที่เป็นตราพระราชลัญจกรครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา³²⁷ ด้วยรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้ประกอบบนพระราชลัญจกรนั้นไม่มากนัก อีกทั้งตำแหน่งการจัดวางที่มีความโดดเด่นและมีความสมดุลอย่างความสมมาตรจึงทำให้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์มีความเป็นเอกภาพ (Unity)

รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์และรูปสัญลักษณ์กระหนกเปลวที่ถูกนำมาประกอบกันขึ้นบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์เป็นการจัดวางองค์ประกอบและลดทอนระดับที่มีความเป็นสอดคล้องกันและมีความเป็นหนึ่งเดียว ด้วยการจัดตำแหน่งการจัดวางที่ทำให้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เป็นหลักประธานเพียงแครูปสัญลักษณ์เดียวและมีการจัดการกับพื้นที่ว่างโดยรอบด้วยการประดับรูปสัญลักษณ์กระหนกเปลวซึ่งรูปสัญลักษณ์โดยรอบของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ไม่ว่าจะเป็นรูปสัญลักษณ์นกเปลวและลดทอนเส้นอื่นๆ ก็ได้ทำให้ความหมายหรือแนวความคิดของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์เปลี่ยนไป แต่กลับช่วยเสริมและสอดคล้องให้ความหมายและรูปแบบลักษณะของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์มีความหมายที่ชัดเจนและกลมกลืนแสดงถึงความเป็นเอกภาพทางความคิดโดยคำนึงถึงความสำคัญของความหมายความสมดุลทั้งซ้ายและขวา และคงความโดดเด่นรวมศูนย์ไว้บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรด้วยรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่ความหมายของสัญลักษณ์ที่นำมาประกอบเหล่านั้นสะท้อนถึงลัทธิเทวราชาแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองของราชอาณาจักรไทย

³²⁵ ฉลุด นิมเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ = Composition of art, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), 43-85.

³²⁶ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol. (กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2542), 79.
³²⁷ พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20, (4 ตุลาคม 2432): 428.

ความกลมกลืน (Harmony)

เมื่อตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ถูกออกแบบได้อย่างมีเอกภาพแล้วความกลมกลืนในการออกแบบย่อมเกิดขึ้นตามมา รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏเป็นหลักประธานเพียงรูปสัญลักษณ์เดียวที่โดดเด่น เมื่อถูกจัดวางผสมร่วมกับรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่มีรูปลักษณะที่แตกต่างกันแต่สามารถปรากฏร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและลงตัว ด้วยน้ำหนักลายเส้นของรูปสัญลักษณ์กระหนกเปลวกับรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่มีความใกล้เคียงกันจึงเป็นการนำมาประกอบกันได้ อย่างมีอย่างกลมกลืน

อีกทั้งด้วยลายเส้นรูปทรงเลขาคณิตรูปวงกลมที่ผู้ออกแบบได้ออกแบบเป็นกรอบกันพื้นที่แบ่งสัดส่วนของรูปสัญลักษณ์และข้อความพระนามองค์พระมหากษัตริย์หรือชื่อหน่วยงานราชการที่ใช้ประดับ โดยใช้ทั้งเส้นคู่และเส้นสามเป็นน้ำหนักถึงความหนาบางของกรอบทำให้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์และรูปเลขาคณิตรูปวงกลมไม่แปลกแยกแตกต่างกันจนเกินไป

ดุลยภาพ (Balance)

ดุลยภาพ(Balance) หรือความสมดุลของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์เป็น ความสมดุลแบบเหมือนกัน (Formal Balance หรือ Symmetrical Balance) คือ มีลักษณะทางด้านซ้ายและด้านขวาเท่ากันเหมือนกัน³²⁸ การกำหนดและจัดวางองค์ประกอบมูลฐานให้มีน้ำหนักและขนาดในสัดส่วนที่เท่าๆ กันทั้งสองข้างโดยหากปราศจากความสมดุลอาจก่อให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงแก่ผู้พบเห็น³²⁹ กล่าวคือ รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ปรากฏเป็นประธานบริเวณกลางพื้นที่ของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ซึ่งจัดวางรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์บริเวณจุดลงตรงกลางของแผ่นภาพหรือพื้นที่จะได้ความรู้สึกดุลยภาพที่สมบูรณ์ที่สุดในแง่ของกฎเกณฑ์ เพราะจุดนั้นอยู่ในแกนกลางของภาพทั้งทางตั้งและทางราบเป็นดุลยภาพที่ให้ความรู้สึกหยุดนิ่ง (Static Visual Equilibrium) สายตาของเราจะถูกบังคับให้ตั้งอยู่ที่จุดนั้นเพียงแห่งเดียว ถ้าจะละสายตาไปบ้างก็เพื่อที่จะกลับมาสนใจในจุดนั้นอีก³³⁰

ความสมดุลแบบสมมาตรจึงเกิดขึ้นทุกทิศทางทั้งแกนแนวนอนและแกนแนวตั้งซึ่งเมื่อลากเส้นแกนจากบนลงล่างเป็นเส้นแกนทางตั้ง (Vertical Axis)³³¹ ผ่านแกนกลางของตราพระราชลัญจกร จะทำให้ทางด้านซ้ายและด้านขวาเกิดความรู้สึกที่สมดุลเท่ากันรวมถึงด้วยท่วงท่าและลายเส้นของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่ทำให้เกิดความเท่ากันและความมั่นคง

³²⁸ ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประชา, 2542), 80.

³²⁹ ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 58.

³³⁰ ฉลูด นิ่มเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ = Composition of art, พิมพ์ครั้งที่9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), 169.

³³¹ ฉลูด นิ่มเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ = Composition of art, พิมพ์ครั้งที่9 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), 167.

จุดเด่น (Dominance) และ การเน้นจุดแห่งความสนใจ (Emphasis)

รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ คือจุดเด่น (Dominance) ที่ปรากฏอยู่บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์อันเป็นจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest) ซึ่งมักปรากฏเพียงจุดเดียวบนตราหรือเครื่องหมายหนึ่งดวง³³² อีกทั้งยังเป็นการสร้างจุดแห่งความสนใจ (Center of Interest) ให้ในงานออกแบบที่ดีจำเป็นจะต้องกำหนดบริเวณใดบริเวณหนึ่งในภาพที่เหมาะสมให้มีลักษณะพิเศษกว่าบริเวณอื่นเพื่อใช้เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจแก่ผู้ชม³³³

รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่มีขนาดใหญ่เป็นประธานในตำแหน่งที่บริเวณกลางของตราพระราชลัญจกรจึงทำให้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์มีความโดดเด่นและเป็นที่มาของนามเรียกของตราพระราชลัญจกรนี้

³³² ทองเจือ เขียนทอง. การออกแบบสัญลักษณ์ Logo trade mark symbol, (กรุงเทพฯ : สิปประชา, 2542), 85.

³³³ ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. เทคนิคงานกราฟิก, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537), 55.

บทที่ 4

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ปรากฏบนศิลปกรรมต่างๆ

ตราประทับสำหรับในองค์พระมหากษัตริย์ คือ พระราชลัญจกร อันแสดงถึงการคงอยู่แห่งองค์ พระมหากษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการรับรองยอมรับและเป็นหลักฐานของผู้ครอบครองตราประทับนั้น

เดิมที่ปรากฏประเพณีพระราชทานพระราชลัญจกรเป็นเกียรติยศ พระราชลัญจกรที่พระราชทานนั้นจะเป็นตราพระราชลัญจกรอันเคยใช้ทรงประทับหรือโปรดให้ทำขึ้นใหม่ก็ได้ เมื่อพระราชทานไปแล้วจะไม่เรียกว่าพระราชลัญจกร จะเรียกจำเพาะแต่ที่ใช้ทรงประทับเท่านั้น ผู้ที่ได้รับพระราชทานถ้าเป็นตราประจำตัว เมื่อไม่มีตัวตนแล้วจำต้องส่งคืน ถ้าเป็นตราประจำตำแหน่งแล้วก็ต้องส่งคืนเช่นเดียวกัน จะนำไปใช้ต่อไม่ได้ ต่อมาตราประจำตำแหน่งมักเป็นตราที่สร้างเอง และขอพระบรมราชานุญาตใช้ ไม่เป็นตราที่โปรดพระราชทานเหมือนแต่ก่อน³³⁴

รูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรที่ได้รับการประดับไว้ ณ ที่ต่างๆ ให้เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์มีได้ปรากฏรูปแบบแผนที่ชัดเจน หากแต่ปรากฏเพียงธรรมเนียมพระราชประเพณีในการประดับรูปสัญลักษณ์นารายณ์ทรงสุบรรณไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ณ วัดแห่งนี้เป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งในรัชสมัยแรกเริ่มนั้น บางครั้งอาจพบรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์หรือรูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาล คือตราพระราชลัญจกรเดียวกันกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่1 เป็นต้นมา พระองค์ได้มีตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์เป็นการส่วนพระองค์เช่นกัน แต่ไม่แพร่หลายมากนัก

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่4 ปรากฏเรื่องราวบันทึกว่า เมื่อครั้งพระองค์ทรงมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างสร้างพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ไว้ที่ซุ้มสาทรายด้านหน้าพระพุทธชินสีห์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ตรัสเล่าว่าเป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์แรกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น และในคราวที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้นำพระภูษินบังไว้ ต่อเมื่อยกยอดพระปรารังค์วัดอรุณราชวราราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยึดมังกฎจากพระพุทธรูปทรงเครื่องวัดนางนองมาประดิษฐานเหนือยอดนภศูลก่อนแล้วจึงหล่อ มงกุฏ

³³⁴ พระยาอนุนามราชธน. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, พิมพ์ครั้งที่2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), 23-24.

ใหม่แทน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน ก็มีได้นำพระบฏขึ้นปิดเหมือนอย่างแต่ก่อน หลังจากนั้นพระองค์จึงทรงใช้พระบรมราช สัญลักษณ์ ประดับตกแต่งและประทับ ณ ที่ต่างๆเป็นต้นมา³³⁵

ต่อมาเมื่อครั้ง “...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งโรงกระสาปนสิทธิการขึ้นทำเงินเหรียญบาท แทนเงินพดด้วง ตราพระราชลัญจกรที่หมายใช้ในเงินเหรียญนั้นหน้าหนึ่งก็ยังมีรูปจักรอยู่เหมือนกัน เติมขึ้นเพียงรูปช้างเผือกตรงกลาง อีกหน้าหนึ่งเป็นรูปพระมหามงกุฏ มีเครื่องสูงสองข้างประจำ รัชกาลใช้มาจนตลอดรัชกาลนั้น รูปที่หมายถึงพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน สำหรับพระบรม ราชวงศ์ในปัจจุบัน หรือสำหรับประจำรัชกาลทุกรัชกาลม ย่อมเป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นของสูง ไม่มี ผู้ใดจะบังอาจทำใช้เทียมได้ในรัชกาลที่ 4 นั้น เมื่อได้ตั้งตำแหน่งทูตและกงสุลสยาม รักษาผลประโยชน์ ราชการฝ่ายสยามประจำอยู่ในมหานครฝ่ายตะวันตก ได้โปรดเกล้าให้เจ้าพนักงานแกะดวงตรา ตำแหน่งราชทูตและกงสุลซึ่งประจำราชการอยู่ในมหานคร มีราชไมตรีพระราชทานให้ตำแหน่ง ราชการทูตและกงสุลนั้นเป็นรูปช้างเผือก หลังข้างมีรูปพระมหามงกุฏ พานพระมหากฐินรองมีเครื่อง สูงสองข้าง ในกงสุลซึ่งอยู่ประจำเมืองท่าที่ขึ้นในมหานครนั้นอาจพบธงสองข้างบ้าง หรืออาจยกรูป พระมหามงกุฏออก คงอยู่แต่รูปช้างเผือก มีอักษรจารึกบอกตามตำแหน่งทูตหรือกงสุล ซึ่งตั้งประจำ ณ สถานที่นั้น พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าพนักงานในตำแหน่งราชการใช้รูปพระมหา มงกุฏในดวงตราตำแหน่งได้ เพราะรูปพระมหามงกุฏนั้นไม่จำเพาะหมายถึงเพียงรัชกาลที่ 4 แต่เป็น เครื่องหมายสูงสุดของประเทศที่มีพระเจ้าแผ่นดินผ่านพิภพเป็นเอกราชด้วย ฝ่ายกรมทหารบก ทหารเรือซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเป็นเจ้าพนักงานสำหรับราชการเหมือนกันจึงได้รับ พระบรมราชานุญาตให้เครื่องหมายซึ่งเป็นพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน สำหรับพระบรมวงษ์ สำหรับประจำรัชกาลมาทำเป็นเครื่องประดับยศ มีหน้าหมวกพุ่มพุ่มคลุมกระบี่ สีสะเซ็มขัด เป็นต้น ฝ่ายเจ้าพนักงานพลเรือนจะใช้พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินเป็นเครื่องประดับได้ก็จำเพาะแต่สิ่งที ได้รับพระราชทาน มีเครื่องอิสริยาภรณ์แลมาลา เป็นต้น หากเป็นช่างฝีมือต่างๆ เมื่อทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นช่างหลวงแล้วจะได้รับพระบรมราชานุญาตให้พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและ ประจำรัชกาลให้เป็นเกียรติยศ ตราแผ่นดินซึ่งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นายช่างได้ใช้นี้เพื่อ เป็นเกียรติยศเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ให้ใช้เป็นดวงตราหมายยื้อฮ้อการค้าขายสำหรับห้างและร้านนั้น เครื่องภาชนะทั้งปวงที่มีรูปหมายพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินสำหรับพระบรมราชวงศ์ก็ดี สำหรับ ประจำรัชกาลก็ดี ล้วนเป็นของหลวงใช้ในราชการทั้งสิ้น...”³³⁶

หลังจากนั้นเป็นต้นมา พระองค์จึงทรงเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดการนำลวดลายของตราพระราช ลัญจกรประจำพระองค์มาทำรูปเลียนแบบและประดับไว้บนสิ่งต่างๆ ตามแต่พระราชประสงค์ใน

²⁵⁵ ศักดิ์ชู-สฤษฎสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ,

³³⁶ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6, (28 มีนาคม 2433): 27.

พระองค์ อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า สิ่งใดที่ถูกนำมาประดับด้วยพระบรมราชสัญลักษณ์ ล้วนแต่เป็นของ “หลวง” หรืออยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสืบสานแนวพระราชดำริในพระบรมราชชนกนาถ ในการนำรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรมาประดับตกแต่งบนสื่อต่างๆ มากขึ้น ในรัชกาลของพระองค์ปรากฏตราพระราชลัญจกรหลายรูปแบบลักษณะไม่ว่าจะเป็นตราพระราชลัญจกรพระเกี้ยว ตราพระราชลัญจกรพระเกี้ยวยอด และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ในบางแห่งอาจประดับไว้เพียง รูปสัญลักษณ์พระเกี้ยวก็มีปรากฏด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีการนำ รูปสัญลักษณ์ช้างไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ช้างเอราวัณ มาประดับเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ไว้ด้วย

ประการหนึ่ง สันนิษฐานว่าการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงเลือกใช้รูปสัญลักษณ์พระเกี้ยวหรือรูปสัญลักษณ์จุลมงกุฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์สืบเนื่องจากพระราชประสงค์ที่จะยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ทรงเลือกใช้รูปสัญลักษณ์เป็นมงกุฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์

ลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์หรือตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลมักใช้เปรียบเป็นตราประจำแผ่นดิน จึงถูกเลียนแบบประดับไว้ ณ สถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องในราชการต่างๆ จนกลายมาเป็นตราประจำแผ่นดินโดยสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ตราพระราชลัญจกรทั้งสองแบบต่างเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ของแผ่นดินไปในพระราชลัญจกรเดียวกัน

ลวดลายของตราพระราชลัญจกรที่ปรากฏเลียนแบบประดับไว้บนวัตถุสถานที่ต่างๆ แสดงถึงการครอบครองหรืออุปถัมภ์สิ่งนั้น สะท้อนถึงพระราชอำนาจและการแสดงความสามัคคีภายใต้การปกครอง รวมไปถึงการเป็นสถานที่เกี่ยวข้องในราชการและกิจการในพระองค์ การเลียนแบบประดับใช้ลวดลายของตราพระราชลัญจกรที่เกี่ยวข้องในองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงปรากฏเป็นรูปแบบพระบรมราชสัญลักษณ์ไว้อยู่หลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่นบริเวณหน้าบรรพของพระที่นั่ง มหาปราสาท พระวิหาร อาคารต่างๆ ศาสนสถาน และประดับตกแต่งบนสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องในราชการและกิจการในพระองค์ หรือที่ทรงมีพระราชดำริให้สร้างหรือทรงพระราชดำริให้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้น

การประดับเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามภายในศาสนสถานโดยเฉพาะภายในวัด สะท้อนให้เห็นว่าวัดแห่งนั้นได้รับการอุปถัมภ์จากองค์พระมหากษัตริย์เป็นการเฉพาะหรือกล่าวภาษาทั่วไปว่า “วัดหลวง” ซึ่งการประดับตกแต่งด้วยลวดลายของตราพระราชลัญจกร ณ สถานที่แห่งหนึ่งอาจมีรูปแบบลักษณะและตำแหน่งการประดับที่ไม่เป็นแบบแผนที่แน่นอน ผู้ออกแบบอาจปรับเปลี่ยนลวดรูปตัดทอน หรือเลือกเพียงรูป

สัญลักษณ์บางส่วนบนลวดลายของตราพระราชลัญจกรมาประดับได้ แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบลักษณะเค้าโครงของต้นแบบและพระราชประสงค์ที่ทรงรับสั่งให้ประดับ

ศาสนสถานที่มีการประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามไว้ ได้แก่ พระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร (ภาพที่ 106) ซึ่งปรากฏทั้งภายในและภายนอกของพระอุโบสถ โดยบริเวณภายนอกพระอุโบสถปรากฏการประดับไว้บริเวณเหนือประตูทางเข้า เป็นรูปเลียนแบบลวดลายของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏในตำแหน่งที่เด่นชัดสำคัญบนซุ้มประตูทางเข้าทางทิศเหนือหน้าพระอุโบสถ เหนือขึ้นไปจากรูปเลียนแบบลวดลายของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามปรากฏรูปเลียนแบบรูปสัญลักษณ์พระเกี้ยวหรือรูปสัญลักษณ์จุลมงกุฏ ซึ่งเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ในองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประดับไว้อยู่เหนือรูปเลียนแบบรูปสัญลักษณ์และตราอื่นทั้งหมด

ส่วนของภายในพระอุโบสถ ปรากฏบนปลับปลาที่ประทับสำหรับสดับพระธรรมเทศนา ทั้งการประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรและรูปสัญลักษณ์ โดยเหนือบริเวณเครื่องคลุมปลับปลาที่ประทับตรงกลางทางด้านหน้าปรากฏรูปเลียนแบบแกะสลักไม้เป็นลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม และส่วนเหนือของบริเวณเครื่องคลุมปลับปลาที่ประทับตรงกลางทางด้านข้างซ้ายและขวามีรูปเลียนแบบแกะสลักไม้ประดับเป็นรูปสัญลักษณ์ข้างไอยราพตหรือรูปสัญลักษณ์ข้างเอราวัณ สำหรับที่ประทับพระราชอาสน์ เหนือพนักพิงบนพระราชอาสน์มีการประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามไว้ด้วยเช่นกัน

การประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรและรูปสัญลักษณ์จึงเป็นการบ่งบอกว่าบริเวณหรือของสูงนี้เป็นของเฉพาะในองค์พระมหากษัตริย์ โดยตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะถูกประดับไว้เสมือนเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แทนพระองค์เพื่อแสดงการเป็นเจ้าของ เมื่อมีการประดับรูปสัญลักษณ์ข้างไอยราพตหรือข้างเอราวัณจะเป็นการระบุชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเป็นที่ประทับสำหรับองค์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยามเท่านั้น

จารึกบนแผ่นศิลาที่อยู่ภายในพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร กล่าวถึงพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ต่อการสร้างไว้ว่า “...สร้างพระอารามนี้ขึ้นไว้ ทรงพระราชอุทิศให้เป็นจาคฤตีสังฆิกาวาส เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลไถ่พระราชวังพระราชทานนามพระอารามนี้ว่า วัดนิเวศธรรมประวัติ แลพระอารามนี้ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้เจ้าพนักงานจับหมาช่างชาวประเทศตะวันตก กะวางแผนทีแลแบบอย่างพระอุโบสถหมุกุฎมีลักษณะเป็นแบบอย่าง ช่างประเทศตะวันตกทั้งสิ้น...” “...การพระราชกุศลซึ่งทรงพระราชศรัทธาเชื่อถือแท้ แลเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอันเป็นนิยานิกรรม แล้วทรงบริจาคพระราชทรัพย์ สฐาปนาพระอารามพร้อมด้วยวัดอุปัฏฐังและราชกุศตทานมัย บูชามัยที่ได้ทรงบำเพ็ญในสมัยมหกรรมบูชา

ฉลองพระอารามทั้งปวงนี้ก็ดี ทรงพระราชอุทิศส่วนบุญปฏิบัติทานพลีถวายแด่สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ 5 พระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง ซึ่งได้เป็นเจ้าของภุมสถานประเทศนี้เป็นเดิมมา แลถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกการถ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระปรารภเริ่มบำรุงประเทศตำบลนี้ ให้สมบูรณ์ขึ้นใหม่ในครั้งหลัง แลทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลนี้ ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในสยามรัฐมณฑลทุกๆ พระองค์...”

คำกล่าวในศิลาจารึกที่อยู่ภายในพระอุโบสถ คือสิ่งที่ช่วยอธิบายให้เห็นว่าวัดแห่งนี้มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นอกเหนือจากการประดับพระบรมราชสัญลักษณ์ที่ปรากฏในรูปแบบของรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชสัญลักษณ์และรูปสัญลักษณ์ที่อยู่ ณ พระอุโบสถ

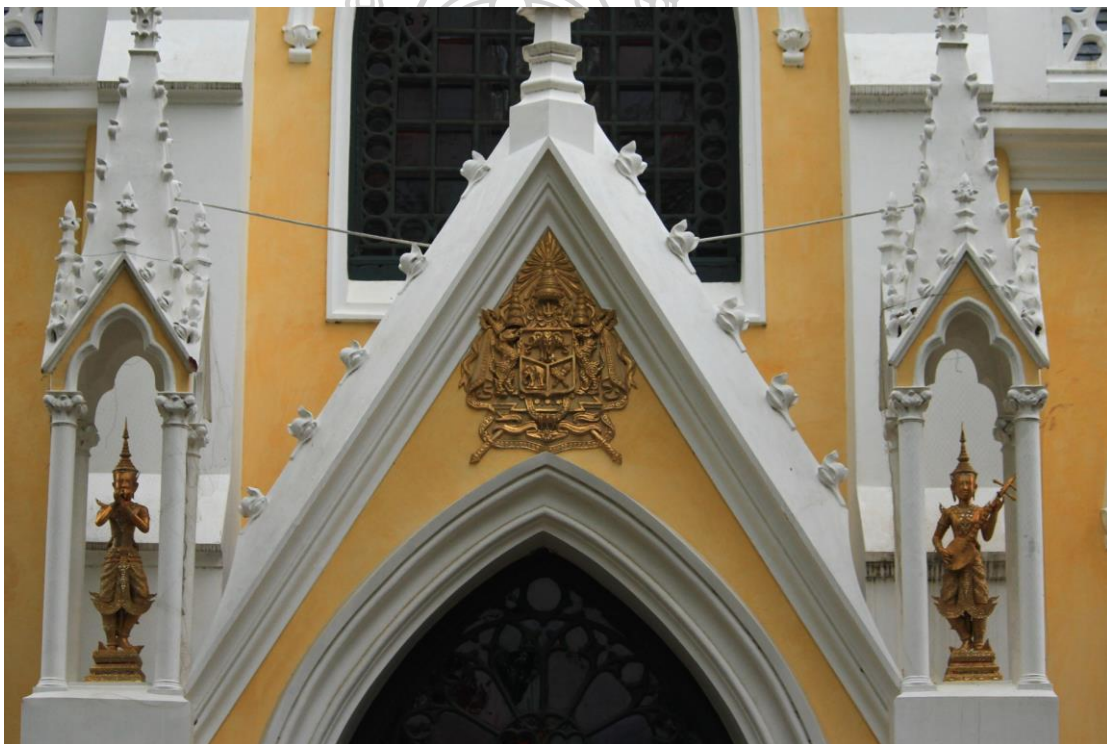

Figure 106 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้เหนือประตูทางเข้าพระอุโบสถ
วัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถานที่อีกแห่ง คือ พระบรมธาตุไชยา วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 107) ปรากฏรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งช่างผู้ออกแบบได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลวดรูปตัดทอนจากรูปแบบลักษณะที่ถูก ออกแบบไว้ตามแบบแผนลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

เมื่อครั้งบูรณะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการบูรณะ พระบรมธาตุเจดีย์ครั้งใหญ่จึงมีการซ่อมแซมแปลงซุ้มจรณะนำที่ประดับพระบรมธาตุเจดีย์ จากเดิมที่ใช้วิธีสลักในแผ่นอิฐเป็นรูปหน้าคน เป็นการใช้วิธีปั้นปูนปั้น ลวดลายที่ปรากฏจึงเป็นลวดลายที่เกิดจากการผสมใหม่อย่างเห็นได้ชัด พระยาธนกิจรักษา ได้พรรณนาถึงลักษณะเจดีย์พระบรมธาตุไว้ในหนังสือจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ ในนามสักขี เมื่อตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2458 ซึ่งยังได้พรรณนาถึงประติมากรรมที่สันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจและส่งผลให้ผู้ออกแบบสร้างประติมากรรมเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่ได้ปรากฏบนพระบรมธาตุด้วยว่า “... บนฐานมีซุ้มปั้นลาย ซุ้มด้านหน้ามีพระพุทธรูปแลตราแผ่นดินรัชกาลที่5 ด้านหลังเป็รเทพประนม ด้านข้างเป็นข้าง 3 เศียรและนกยูง มีรูปสิ่งรูปเทวารูปผีเสื้อ ตุลาเยเก๊าทับลายใหม่ปนกัน...”³³⁷ ซึ่งสันนิษฐานว่าผู้ออกแบบสร้างพยายามที่จะคงตำแหน่งที่ตั้งของรูปสัญลักษณ์บนประติมากรรมรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามไว้ แต่ได้ปรับลวดรูปสัญลักษณ์ที่เคยใช้ประกอบบนตราพระราชลัญจกรลงและเติมรูปสัญลักษณ์ที่ไม่เคยใช้ประกอบบนตราพระราชลัญจกรเพิ่มขึ้นเข้าไปด้วย กล่าวคือ มีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมรูปสัญลักษณ์ในตำแหน่งที่เคยมีบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ทั้งตำแหน่งของรูปสัญลักษณ์โล่ที่เคยมีการแบ่งพื้นที่ภายในเป็นสามส่วนมีรูปสัญลักษณ์ไอยราพทหรือช้างเอราวัณ รูปสัญลักษณ์ช้างเผือก และรูปสัญลักษณ์กฤษ (กริช) อยู่ภายในได้ถูกเปลี่ยนเป็นรูปสัญลักษณ์พระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยภายในกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัตรมมน ล้อมรอบ แต่สำหรับประติมากรรมปูนปั้นนี้ไม่มีการแบ่งส่วนพื้นที่ใดๆ ในส่วนของตำแหน่งที่เคยประดับรูปสัญลักษณ์เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งพระสังวาลนพรัตนราชวราภรณ์และพระสังวาลเครื่องอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ผู้ออกแบบได้เลือกปรับเปลี่ยนนำออกไม่ประดับบนประติมากรรมรูปเลียนแบบลวดลายของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ นอกจากนี้ผู้ออกแบบสร้างยังได้เพิ่มเติมฐานบัวรองรับพระพุทธรูปและรูปลักษณะบุคคลสองรูปใต้ฐานบัวในท่าลักษณะนั่งย่อพนมมีมือยกบูชา ด้านล่างของรูปสัญลักษณ์บุคคลปรากฏรูปหน้ากาลหรือเกียรติมุขซึ่งรูปสัญลักษณ์เหล่านี้ไม่ปรากฏ

³³⁷ ฉวีงาม มาเจริญ. พระบรมธาตุไชยา, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525), 9.

เป็นลวดลายประดับบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามทั้งแบบอย่างน้อยหรือแบบอย่างใหญ่เลย

ในส่วนของรูปแบบลักษณะของประติมากรรมที่ถูกสร้างเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินขึ้นมานั้นอาจแตกต่างกันไปบ้างสำหรับลวดลายที่เป็นแบบท้องถิ่นและลักษณะที่ให้เข้ากับลวดลายอื่นๆ ที่ใช้ประดับรวมกันบนพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้

Figure 107 : รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้บนพระบรมธาตุไชยา วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การทำรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรไม่ได้ปรากฏการประดับแต่เพียงภายในวัดเท่านั้น พระบรมมหาราชวังอันเป็นเขตพระราชฐานที่องค์พระมหากษัตริย์จะทรงประทับและปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ รวมไปถึงบริหารราชการแผ่นดินหรือราชอาณาจักรเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ แผ่นดินในสมัยนั้น สามารถพบเห็นการประดับรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรได้ทั่วไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเป็นของ “หลวง” หรือเกี่ยวเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งแต่เดิมที่ทำการหน่วยงานราชการต่างๆ ตั้งอยู่ภายในรั้วกำแพงพระบรมมหาราชวัง การปรากฏของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามภายในเขตพระราชฐานอย่างพระบรมมหาราชวังจึงเป็นการประดับที่ปรากฏพบเห็นได้ทั่วไปอยู่ 2 ลักษณะ คือ การประดับไว้ ณ พระที่นั่งองค์สำคัญหรือสถานที่สำคัญในเขตพระราชฐาน และการประดับไว้ ณ อาคารที่ทำการสำคัญและสิ่งของประดับตกแต่ง

การประดับตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ณ พระที่นั่งองค์สำคัญและสถานที่สำคัญในเขตพระราชฐานโดยส่วนใหญ่จะปรากฏบนพระที่นั่งที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งประดับไว้บนหน้าบรรพหรือในบริเวณจุดสำคัญของสถานที่นั้นๆ เช่น บริเวณเหนือซุ้มประตูพิมานไชยศรีภายในพระบรมมหาราชวัง (ภาพที่ 108) บริเวณหน้าบรรพพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพย์อาสน์ภายในพระราชวังบางปะอิน (ภาพที่ 109) ซุ้มหน้าต่างของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายในพระบรมมหาราชวัง (ภาพที่ 110) และบริเวณหน้าบรรพเหนือมุขของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายในพระบรมมหาราชวัง (ภาพที่ 111) เป็นต้น

Figure 108 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้บริเวณเหนือซุ้มประตูพินยานไภยศรี
พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

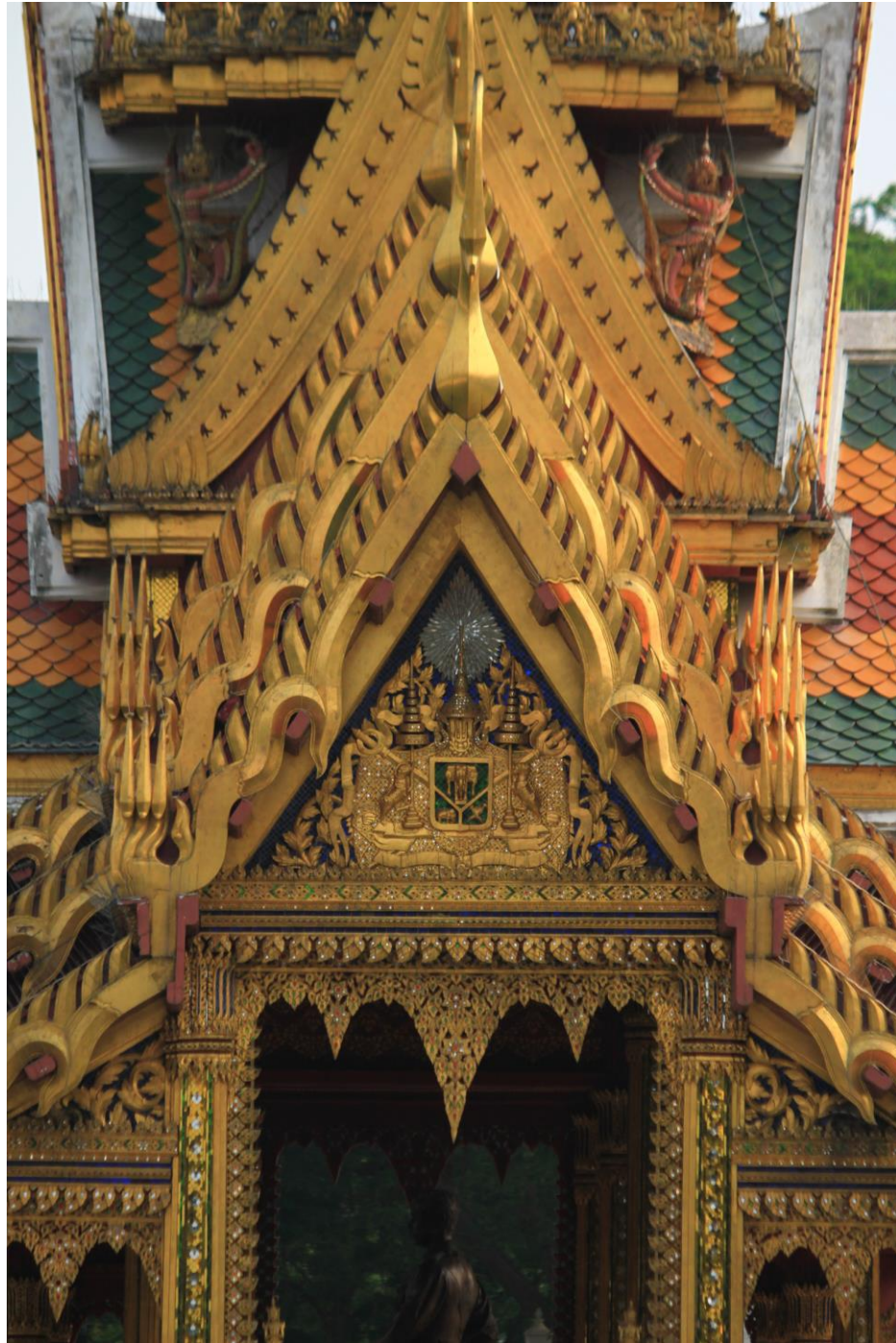

Figure 109 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
 ประดับไว้บริเวณหน้าบรรพของพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพย์อาสน์
 พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การประดับประติมากรรมตกแต่งรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายในพระบรมมหาราชวัง ปรากฏเด่นชัดประดับตกแต่งงานสถาปัตยกรรมพระที่นั่งองค์นี้อยู่ 2 แห่ง ด้วยกัน คือ **ซุ้มหน้าต่างของพระที่นั่ง** และ**บริเวณหน้าบรรพเหนืมุขของพระที่นั่ง** โดยทั้งสองแห่งที่ประดับปรากฏรูปแบบลักษณะที่เป็นรูปแบบลักษณะเฉพาะบางประการที่น่าสนใจผิดแผกไปจากรูปแบบลักษณะที่พบตามแบบแผนที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่ช่างผู้ออกแบบสร้างงานประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายในพระบรมมหาราชวังได้ออกแบบโดยใช้วิธีการเลือกหยิบนำเอารูปสัญลักษณ์เฉพาะบางรูปมาประดับประกอบรวมกันไว้และเป็นสิ่งแทนความหมายที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งปรากฏทั้งในรูปแบบลักษณะของการคงรูปสัญลักษณ์แกนหลักไว้หรือการคงรูปสัญลักษณ์เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือสองส่วน อันเป็นการคงไว้เพียงรูปสัญลักษณ์ที่เป็นลวดลายแกนหลักของตราพระราชลัญจกร คือ รูปสัญลักษณ์โล่กับตำแหน่งในส่วนของเครื่องสวมคือรูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏ อีกรูปแบบหนึ่งคือปรากฏในรูปแบบลักษณะของการตัดแปลงหรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลดรูปตัดทอนรูป สัญลักษณ์ภายในลวดลายของตราพระราชลัญจกร ซึ่งมักเปลี่ยนแปลงตามสื่อหรือสถานที่ที่ประดับใช้ เพื่อให้เหมาะสมกับสื่อหรือสถานที่ที่ใช้ประดับ

ซุ้มหน้าต่างของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง (ภาพที่ 116) ที่ช่างผู้ออกแบบสร้างเลือกที่จะหยิบเอาแต่เพียงรูปสัญลักษณ์ที่เป็นแกนลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามมาประดับคือรูปสัญลักษณ์โล่ และคงรูปแบบตำแหน่งการจัดวางของรูปสัญลักษณ์ภายในรูปสัญลักษณ์โล่ตามอย่างลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม อีกทั้งได้เลือกใช้รูปสัญลักษณ์จุลมงกุฏหรือรูปสัญลักษณ์พระเกี้ยวที่หมายความถึงพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แทนรูปสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏตามรูปแบบลักษณะลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

บริเวณหน้าบรรพเหนืมุขของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายในพระบรมมหาราชวัง ประติมากรรมรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ที่ปรากฏรูปแบบลักษณะบางประการที่น่าสนใจผิดแผกไปจากรูปแบบลักษณะที่พบตามแบบแผนที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม กล่าวคือ ปรากฏรูปแบบลักษณะที่ปราศจากรูปสัญลักษณ์ราชสีห์และคชสีห์ประกอบรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นซึ่งแทนความหมายถึงราชฎ์ทั้งฝ่ายมหาดไทยและฝ่ายกลาโหม และไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยด้วยซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์ที่แบ่งแยกระหว่างตราแผ่นดินอย่างใหญ่ หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบใหญ่ และ

ตราแผ่นดินอย่างน้อย หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม แบบเล็ก แต่กระนั้นก็ยังคงรูปแบบลักษณะที่ล้วนแต่เป็นรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชอิสริยยศและเครื่องราชภัณฑ์รวมไปถึงรูปสัญลักษณ์พระราชวงศ์จักรีและรูปสัญลักษณ์โล่ ซึ่งไม่ปรากฏหลักการหรือธรรมเนียมในการลดรูปตัดทอนเปลี่ยนแปลงที่แน่ชัด แต่อาจสันนิษฐานได้ จากการนำมาประดับไว้บริเวณหน้าบรรพเหนื้อมุขของพระที่นั่งองค์นี้ได้ว่า เพื่อใช้เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นพระที่นั่งองค์สำคัญในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยพระที่นั่งองค์นี้อยู่ภายในเขตพระราชฐานชั้นกลาง รูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่สันนิษฐานว่าไม่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์หรืออาจไม่เหมาะสมในการประดับ ณ สถานที่แห่งนี้ ผู้ออกแบบจึงออกแบบโดยไม่นำรูปสัญลักษณ์ราชสีห์และคชสีห์ที่ประกอบรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้น และรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยมาประกอบรวมตามรูปแบบแผนลักษณะลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม

Figure 110 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
แบบคงรูปสัญลักษณ์แกนหลักประดับไว้บริเวณซุ้มหน้าต่าง
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

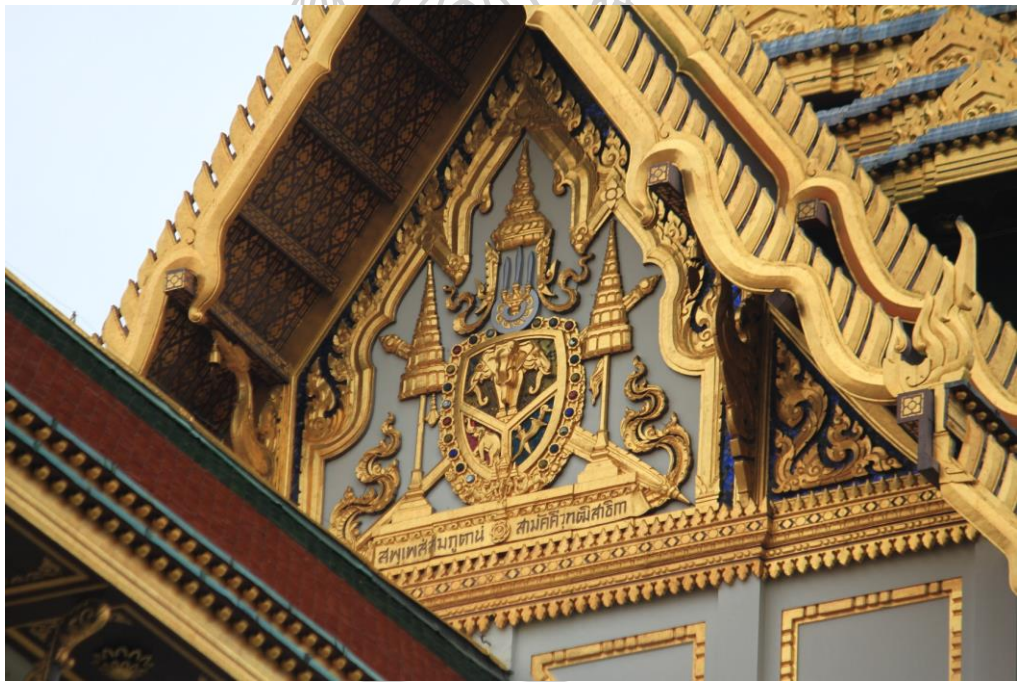

Figure 111 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
 ประดับไว้บริเวณหน้าบรรพของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
 พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

สำหรับรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่ประดับไว้ ณ อาคารที่ทำการสำคัญและสิ่งของประดับตกแต่งภายในเขตพระราชฐาน เป็นการประดับตกแต่งที่ปรากฏบนอาคารหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่ประดับโดยรอบภายในพระบรมมหาราชวัง เช่น **กระถางต้นไม้** (ภาพที่ 112) ที่ปรากฏการเขียนลวดลายเป็นรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม อย่างใหญ่เป็นต้น

Figure 112 :รูปแบบลวดลายของ
ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้บนกระถางต้นไม้ภายในเขตพระราชฐาน
พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

หน่วยงานราชการจำเป็นต้องมีตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานเป็นการเฉพาะเพื่อเป็นตราสัญลักษณ์ไว้ ในช่วงสมัยเปลี่ยนแปลงเริ่มก่อตั้ง หลายหน่วยงานราชการปรากฏการเลียนแบบคัดลอกรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน ทั้งประดับบริเวณหน้าทำการและการใช้เป็นตราประทับในเอกสารของหน่วยงาน

การทำเลียนแบบคัดลอกรูปแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในทางราชการ เป็นการเลียนแบบเพื่อเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการเพื่อบ่งบอกให้เห็นว่าหน่วยงานที่ประดับตราสัญลักษณ์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับงานราชการแผ่นดินหรือราชอาณาจักรซึ่งเป็นทั้งการประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรไว้หน้า ณ ที่ทำการของหน่วยงานราชการ รวมไปถึงการเป็นตราประทับประจำหน่วยงานราชการ ตราประทับในเอกสารหนังสือของทางหน่วยงานราชการ พระบรมราชสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นถึงพระราชอำนาจในองค์พระมหากษัตริย์ที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร และปัญหาต่างๆ ในงานราชการแผ่นดินหรือราชอาณาจักร

เมื่อบ้านเมืองเกิดการพัฒนามากขึ้น “...ราชการเกิดทวีขึ้นหลายอย่าง ควรจะจัดระเบียบวิธีการ...ตามราชการที่ควรจะเป็นอยู่บัดนี้...”³³⁸ หน่วยงานในการบริหารราชการแผ่นดินมีจำนวนมากขึ้น จึงต้องมีการขยายและกระจายออกไปอยู่นอกเขตรั้วพระบรมมหาราชวัง ซึ่งหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่นอกเขตรั้วกำแพงพระบรมมหาราชวังนอกเหนือจากการประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรเป็นตราประทับในเอกสารหนังสือทางราชการแล้ว ยังปรากฏในส่วนของอาคารสถานที่ ณ ที่ทำการของหน่วยงานราชการเช่นกัน ส่วนใหญ่มีประดับไว้บริเวณหน้าบรรพหรือเหนือหน้าบรรพขึ้นไปตรงบริเวณหลังคาทางด้านหน้าของที่ทำการนั้นไม่ว่าจะเป็น **ศาลสถาน** เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 113 - 114) **โรงกษาปณ์สิทธิการ** หรือในปัจจุบัน คืออาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 115) **ศาลอยุธยา** (ภาพที่ 116) หรือในปัจจุบันคือศาลแรงงานภาค1 (พระนครศรีอยุธยา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ซึ่งอาคารต่างๆ เหล่านี้อาจสร้างขึ้นในช่วงสมัยที่ใกล้เคียงกัน โดยปรากฏรูปแบบลักษณะตามที่ปรากฏการประดับใช้ในพระบรมมหาราชวัง แม้ว่าจะมีลวดลายของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามที่แตกต่างกันไปบ้างตามแต่ตำแหน่งสถานที่ประดับ แต่สันนิษฐานได้ว่าผู้ออกแบบที่ได้รับคำสั่งให้สร้างขึ้นและติดตั้งมีความประสงค์ที่จะคงรูปแบบรูปสัญลักษณ์ที่เลียนแบบลวดลายมานั้นไว้ให้ครบถ้วน

จากที่กล่าวไปแล้วว่าตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้รูปสัญลักษณ์จุลมงกุฎหรือรูปสัญลักษณ์พระเกี้ยวและได้นำมาผูกรวมกับรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจว่า รูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามในบางแห่งนั้น ปรากฏรูปแบบลักษณะที่แตกต่างไปจากรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างน้อยและอย่างใหญ่ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นรูปแบบที่ปรากฏเพียงเฉพาะที่เท่านั้น โดยแต่ละแห่งที่พบจะปรากฏรูปแบบลักษณะที่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลดรูปตัดทอนไปตามสถานที่ที่ประดับ กระนั้นก็ยังคงรูปแบบลักษณะลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่ง

³³⁸ พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม20, (4 ตุลาคม 2447): 429.

ราชอาณาจักรสยามไว้ได้อย่างครบถ้วน ซึ่งไม่เป็นแบบแผนที่แน่ชัด กล่าวคือ คัดลอกเลียนแบบ ตำแหน่งการจัดวางและลักษณะของลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์ม แห่งราชอาณาจักรสยามยังคงรูปแบบเดิมอยู่ แต่รายละเอียดอื่นๆ เล็กน้อยภายในรูปสัญลักษณ์ที่อยู่ บนตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสื่อหรือสถานที่ที่ใช้ประดับ ซึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นไปตามพระราชประสงค์ที่ทรงพระราชดำริให้ประดับ

Figure 113 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้บริเวณหน้าพรพของอาคารศาลากลาง
เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

Figure 114 :อาคารสุลลสถาน เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

Figure 115 : รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับไว้บริเวณหน้าพรพของอาคารโรงกษาปณ์สิทธิการ
หรือในปัจจุบัน คือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์
ถนนเจ้าฟ้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

Figure 116 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม
 ประดับไว้บริเวณหน้าพรพของอาคารที่ทำการเก่าของศาลอุษยา
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปรับเปลี่ยนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ การประทับตราพระราชลัญจกรบนเอกสารราชการหรือหนังสือสำคัญต่างๆ รวมไปถึงการจัดสร้างประติกรรมหรือสิ่งใดที่เป็นรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินองค์เก่ามาประดับจึงถูกลดลงตามไปด้วย แต่การประทับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในรูปแบบต่างๆ ก็ยังคงปรากฏอยู่ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ทรงมีพระราชดำรัส เนื้อเกล้าฯ รับสั่ง พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทร์ศก 130 ความว่า “...พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เป็นพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่กรุงศรีอยุธยาโบราณ ในครั้งนี้จะต้องเปลี่ยนพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตามที่เปลี่ยนรัชกาล สมควรจะใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน จะได้ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงใหม่ต่อไป...”³³⁹ และสำหรับ “...พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์ใหม่ประจำแผ่นดิน สำหรับประทับกำกับ พระบรมนามาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไป...”³⁴⁰ ต่อมาภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราชโองการ รับสั่งว่า “...จะต้องเปลี่ยนพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตามที่เปลี่ยนรัชกาล สมควรจะใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน...”³⁴¹ อันหมายความว่าให้ปรับเปลี่ยนการตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน แต่กระนั้นการประดับใช้รูปเลียนแบบลวดลายที่นำมาใช้เป็นตราเครื่องหมายทั้งเป็นการประดับอาคารสถาปัตยกรรมหรือการใช้ประทับตราบนเอกสารราชการหนังสือสำคัญของตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามก็ยังคงปรากฏการประดับใช้อยู่บ้างในบางหน่วยงานราชการและเอกชนจนถึงปัจจุบันตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์คือพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรไทย

แต่ถึงอย่างไร ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามยังคงเป็นพระราชลัญจกรที่ประชาชนคนไทยทราบดีว่า ครั้งหนึ่งตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเคยถูกนำมาใช้เป็นตราประจำราชอาณาจักร

สืบมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แม้ว่าหลายหน่วยงานราชการจะเปลี่ยนตราเครื่องหมายประจำหน่วยงานจากเดิมที่เลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ตามพระราชดำรัสรับสั่งมานั้น แต่ก็ยังมีบางหน่วยงานราชการที่ยังปรากฏการนำตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามแบบองค์เก่ามาประดับใช้เพื่อเป็นตรา

³³⁹ พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28, (5 พฤศจิกายน 2450): 303-304.

³⁴⁰ พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28, (5 พฤศจิกายน 2450): 305.

³⁴¹ พระราชบัญญัติใช้พระราชลัญจกร รัตนโกสินทร์ ศก 130.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28, (5 พฤศจิกายน 2455): 304.

เครื่องหมายประจำของหน่วยงานราชการอยู่บ้าง ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียนนายร้อยทหารบกใน
 กระทรวงกลาโหม หรือในปัจจุบัน คือ **โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า** เป็นหน่วยงานราชการหนึ่ง
 ที่ปรากฏการเลียนแบบนำลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่ง
 ราชอาณาจักรสยามหรือนำตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามมาประดับใช้เป็นตรา
 ประจำสถาบัน ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่9
 เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2493 เพื่อใช้เป็นตราประจำสถาบันและเป็นเครื่องหมายเหล่าและสังกัดของ
 นักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า³⁴² อีกหน่วยงานหนึ่ง คือ **กรมตำรวจ** (ภาพที่
 117) หรือในปัจจุบัน คือ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ยังคงนำตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่ง
 ราชอาณาจักรสยามมาประดับใช้เป็นเครื่องหมายบนตราหน้าหมวกไว้ของข้าราชการตำรวจ โดยเล่าต่อ
 กันมาว่าเพื่อใช้เตือนตนแก่ข้าราชการตำรวจไว้เสมอถึงการปฏิบัติหน้าที่เพื่อรับใช้แผ่นดินและ
 ประเทศชาติ แต่กระนั้นในปัจจุบันตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามมิได้ถูกใช้เพื่อเป็น
 ตราเครื่องหมายของหน่วยงานราชการตำรวจแต่อย่างใด

³⁴² โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. **โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า**, (ม.ป.ท., 2557), 4.

Figure 117 :ตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม
ประดับเป็นเครื่องแบบบนตราหน้าหมวกของข้าราชการตำรวจ

พระราชลัญจกรที่ปรากฏ ณ ที่ต่างๆ เป็นการประดับเลียนแบบเพื่อที่จะแสดงและสื่อให้เห็นถึงฐานันดรหรือแสดงความสัมพันธ์ในองค์พระมหากษัตริย์กับสถานที่หรือสิ่งที่ได้รับพระราชทานให้ประดับพระราชลัญจกรไว้ และเพื่อแจ้งแก่ผู้พบเห็นว่าสถานที่หรือสิ่งทีประดับพระราชลัญจกรนี้เป็นสถานที่หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องในราชการหรือกิจการการบริหารราชการแผ่นดิน อีกทั้งการประดับเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินยังสะท้อนถึงพระมหากษัตริย์ในองค์พระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎรในราชอาณาจักร เช่นการประดับไว้ ณ ห้างร้านบริษัทต่างๆ ที่ได้รับพระราชทานตราตั้ง ให้ประดับไว้

รูปสัญลักษณ์หนึ่งย่อมนสื่อความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การประดับรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์หรือตราพระครุฑพ่าห์ จากความหมายที่เกี่ยวข้องเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์สู่ตราเครื่องหมายของหน่วยงานราชการหรือกิจการงานราชการแผ่นดินที่เป็นการประดับบนสื่อหรือสถานที่ต่างๆ ของทางราชการ (ภาพที่ 118 - 119) ที่ใช้ประดับเพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งนี้เป็นวัตถุหรือสถานที่อันเกี่ยวข้องกับราชการหรือกิจการงานราชการแผ่นดิน

Figure 118 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์

ประดับไว้บริเวณหน้าบรรพของศาลากลางจังหวัดปัตตานี

Figure 119 :รูปเลียนแบบลวดลาย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระนครฯพม่า

ประดับไว้บริเวณป้ายหน้ากำแพงศาลากลางจังหวัดปัตตานี

รูปแบบลักษณะของการประดับตราพระครุฑพ่าห์เป็นตราเครื่องหมายประจำหน่วยงานราชการ ปรากฏตามสื่อมีมากขึ้นตามเวลาที่เปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น ริมถนนหนทางทั่วราชอาณาจักรหรือประเทศหรือทาง “หลวง” แผ่นดิน ปรากฏการนำตราพระครุฑพ่าห์มาประดับกำกับไว้บนป้ายหมายเลขทางหลวงแผ่นดิน (ภาพที่ 120) และหลักกิโลเมตร (ภาพที่ 121 - 122) ริมถนนทางหลวงสายต่างๆ ที่เชื่อมการคมนาคมภายในราชอาณาจักรหรือประเทศไว้ซึ่งถือเป็นตราเครื่องหมายเพื่อแจ้งบอกถึงการกำกับดูแลการคมนาคมการเดินทางภายในราชอาณาจักรหรือภายในประเทศที่เป็นกิจการงานราชการแผ่นดิน

Figure 120 :ตราพระครุฑพ่าห์

ปรากฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ
ประดับกำกับไว้บนแผ่นป้ายหมายเลขทางหลวงแผ่นดิน

ตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏบนป้ายหมายเลขทางหลวงแผ่นดินและหลักกิโลเมตรปรากฏรูปแบบลักษณะที่เลียนแบบมาจากลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ โดยยังคงไว้ซึ่งลักษณะของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์ที่มาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ เพื่อที่จะเป็นสัญลักษณ์ทำหน้าที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นของ “หลวง” หรือภายใต้การกำกับ การดูแลของราชการหรือหน่วยงานของรัฐและสะท้อนถึงการบริบาลภายใต้การปกครองในองค์ พระมหากษัตริย์ ซึ่งป้ายหมายเลขทางหลวงแผ่นดินปรากฏลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสมุมโค้งมน ภายในมีเส้นกรอบสีดำเว้นระยะจากขอบเล็กน้อยพื้นโดยรวมสีขาว ปรากฏตราพระครุฑพ่าห์สีดำทึบ ไม่มีรายละเอียดของตัวพระครุฑพ่าห์ประดับเหนือหมายเลขทางหลวงแผ่นดินซึ่งตราพระครุฑพ่าห์จะมีขนาดที่เล็กกว่าหมายเลขทางหลวงแผ่นดินด้วยเป็นตราเครื่องหมายกำกับแผ่นดินเท่านั้น

สำหรับหลักกิโลเมตรปรากฏลักษณะเป็นแท่งเตี้ยสี่เหลี่ยมจตุรัสยอดโค้งกลมเหลี่ยมในผัง สี่เหลี่ยมสีขาวมีตราพระครุฑพ่าห์สีขาวทึบไม่มีรายละเอียดของตัวพระครุฑพ่าห์คือปรากฏเพียงราย เส้นโครงร่างเส้นขอบของรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เท่านั้น สลักเซาะร่องลายเส้นสีดำประดับไว้ ภายในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ล้อมรอบตราพระครุฑพ่าห์ที่ยื่นออกจากหลักเสาไปเล็กน้อย ทางด้าน ทิศหันไปทางริมถนน ได้กรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าปรากฏอักษร “ก.ม.” สีดำและเลขตำแหน่งกิโลเมตรที่ หมุดหลักนี้ประจำอยู่ โดยในส่วนของทางด้านทิศตรงข้ามของหลักเสาที่ไม่ได้หันไปทางริมถนนปรากฏ รูปตราพระครุฑพ่าห์สีขาวทึบไม่มีรายละเอียดภายในของตัวพระครุฑพ่าห์เช่นกันคือปรากฏเพียงราย เส้นโครงร่างเส้นขอบของตราพระครุฑพ่าห์เท่านั้นแต่สลักเป็นภาพนูนต่ำไม่มีการทำเป็นเส้นสีใดๆ

Figure 121 :ตราพระครุฑพ่าห์
ปรากฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ
ประดับไว้บนหลักกิโลเมตร (ด้านหน้า)

Figure 122 :ตราพระครุฑพ่าห์
ปรากฏเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ
ระดับไว้บนหลักกิโลเมตร (ด้านหลัง)

นอกเหนือจากการประดึบรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในการราชการแผ่นดินหรือส่วนของภาคราชการแล้วยังปรากฏในส่วนของการประดึบรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินในภาคเอกชนด้วย กล่าวคือ เมื่อได้รับพระราชทาน “ตราตั้ง” จะปรากฏการประดึบรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินซึ่งมักพบเห็นได้ ณ ห้างร้านที่ “...มีฐานะการเงินดี เป็นที่เชื่อถือแก่มหาชนทั้งหลายมานานพอสมควรและไม่มิหนี่สินรุงรัง เว้นแต่หนี่อันเป็นปกติวิสัยธรรมดาจะเพาะการค้าขายตามประเภท...”³⁴³ และ “...ประกอบการค้าขายโดยสุจริตตั้งอยู่ในศีลธรรม และไม่เคยมีความผิดฐานทุจริต เป็นปฏิปักษ์ต่อความรู้สึกของมหาชน...”³⁴⁴ ซึ่งมักปรากฏไม่มากนัก ตราตั้ง คือ เอกสารแต่งตั้ง³⁴⁵ หนังสือรับรองการพระราชทานพระบรมราชานุญาต ที่ออกให้แก่บุคคลหรือบริษัท ห้างร้าน เพื่อแสดงว่าบุคคลหรือบริษัท ห้างร้านตามที่ระบุชื่อเป็นผู้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราแผ่นดินในกิจการตามที่ระบุชื่อได้³⁴⁶ ซึ่งการประดับตกแต่งป้ายหรือด้านหน้าของบริษัทห้างร้านเป็นเรื่องทั่วไปของการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อผู้พบเห็น อันแสดง ถึงความน่าเชื่อถือของบริษัทห้างร้านนั้น

เครื่องหมายตราตั้งที่ปรากฏในภาคเอกชน คือ ตราประจำแผ่นดินที่ได้รับพระราชทานมาพร้อมกับการได้รับพระราชทานตราตั้ง เป็น “...หนังสือสำคัญที่นายกรัฐมนตรียกให้แก่ห้างร้านหรือบริษัทเพื่อแสดงว่าเป็นห้างร้านหรือบริษัทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามที่ได้รับพระบรมราชานุญาต...”³⁴⁷ เดิมทีนั้น “...ให้เสนาบดีว่าการกรมวัง เป็นเจ้าพนักงานรักษากรมที่จะใช้ดวงตราแผ่นดินสืบไปเป็นผู้ที่จะรับการ ขอพระบรมราชานุญาตใช้ตราแผ่นดิน แลเป็นผู้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว เป็นผู้ที่จะออกอนุญาตให้ใช้ตราแผ่นดิน แก่ผู้ที่ขอใช้แลจดทะเบียนบัญชีชื่อผู้ที่ขออนุญาต แลรูปดวงตราแผ่นดินที่จะใช้ชนิดนั้น อย่างนั้นไว้ให้ถูกต้องเป็นแบบแผนสืบไป...”³⁴⁸ ซึ่ง “...ลูกค้ำวานิชซึ่งตั้งห้างร้านทำการค้าขาย ปรรณางจะใช้ตราแผ่นดินปิดสิ่งของที่ตนสั่งเข้ามาขาย เพื่อการเคารพนับถือฤาเป็นเกียรติก็ดี ให้บอกขออนุญาตต่อเจ้าพนักงานกรมศุลกากรก่อน ส่งตัวอย่างตราแผ่นดินที่จะใช้ไว้ด้วย ให้เจ้าพนักงานกรมศุลกากรแจ้งความมายังเจ้าพนักงาน กรมวังให้ทราบตามลูกค้ำที่ปรรณางจะขอใช้ตราแผ่นดินนั้นเมื่อได้รับอนุญาต สั่งจากเจ้าพนักงานกรมวังแล้ว จึงให้อนุญาตยอมให้ลูกค้ำที่ขอใช้นั้นใช้ตราแผ่นดินได้ตามประสงค์...”³⁴⁹ และ “...ห้างร้านหรือบริษัทใดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราตั้ง จะให้เครื่องหมายตราตั้งประดับได้ ณ ที่ทำการค้าขายซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาตโดยเฉพาะ หรือจะพิมพ์รูปจำลองเครื่องหมายตราตั้ง

³⁴³ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 419.

³⁴⁴ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 419.
³⁴⁵ **ฐานคดีชื้อสครุฑพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2554**, 6 หุ้่งเทพา : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 460.

³⁴⁷ “พระราชบัญญัติเครื่องหมายครุฑพ่าห พ.ศ.2534” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม108, (15 พฤศจิกายน 2534): 2.

³⁴⁸ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 มีนาคม 2433): 27.

³⁴⁹ “พระราชบัญญัติใช้ตราแผ่นดิน.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม6, (28 มีนาคม 2433): 27.

ลงในกระดาษ ขอบใบเก็บเงิน ใบรับเงิน ฉลากของ พาณิชนบัตร แฝงยานพาหนะส่งของ ซึ่งจะใช้เฉพาะเกี่ยวกับการค้าขายที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้นก็ได้ ...”³⁵⁰ “..เครื่องหมายครุฑพ่าห์ที่มีข้อความประกอบเบื้องล่างว่า ‘โดยได้รับพระบรมราชานุญาต’ หรือข้อความเป็นอักษรต่างประเทศตามที่สำนักพระราชวังกำหนด ที่บุคคลหรือห้างร้านบริษัทมีสิทธิที่จะใช้ เมื่อได้รับตราตั้งแล้ว...”³⁵¹ โดยในเวลาต่อมาหลังจากที่มีการปรับเปลี่ยนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินไปแล้ว ทุกห้างร้านต่างจำต้องมีการปรับเปลี่ยนตามไปด้วย

เดิมที่ ธรรมเนียมการพระราชทานตราตั้งห้างในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก ตราตั้งห้างในภาษาอังกฤษ เรียกว่า Royal Warrant of Appointment มีประวัติความเป็นมายาวนาน หลายศตวรรษ พระมหากษัตริย์ในประเทศแถบทวีปยุโรป เช่น สหราชอาณาจักร ราชอาณาจักรสวีเดน ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ จะพระราชทานตราประจำพระองค์บ้าง ตราประจำพระ ราชวงศ์บ้าง ประดับบนอาคารที่ทำการของห้างร้าน รวมทั้งผนึกบนสินค้าที่ผลิตจากห้างร้านที่ได้ ปฏิบัติงานสนองพระราชประสงค์ หรือติดต่อดำเนินธุรกิจกับพระราชสำนักด้วยความเรียบร้อย มีหลักฐานมั่นคงมาเป็นเวลายาวนาน³⁵² สำหรับในประเทศไทย การพระราชทานตราตั้งมีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานตราประจำแผ่นดิน ตราอาร์มแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม ประดับห้างร้าน และผนึกไว้บนผลิตภัณฑ์ของห้างร้านที่ทรงพระกรุณาใช้สอยให้ปฏิบัติงานสนองพระเดชพระคุณ (ภาพที่ 123) เช่น ช่างทอง ช่างถ่ายรูป เป็นต้น³⁵³

เมื่อเวลาผ่านไป วิทยาการองค์ความรู้และเทคโนโลยีทำให้เกิดรูปแบบสื่อการนำเสนอที่หลากหลายผนวกกับการบริหารจัดการของราชการและระบอบการปกครองบ้านเมืองที่มีการก่อตั้งหน่วยงานราชการและกระจายอำนาจการบริหารออกไป การสื่อความหมายของรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินที่ปรากฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์จึงมิได้ปรากฏเพียงแค่ว่าในรูปแบบลักษณะของรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินเพียงอย่างเดียว แต่ยังปรากฏบนสื่อหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น สติกเกอร์ ป้ายโฆษณาเคลื่อนไหว รวมไปถึงสื่อสมัยใหม่อื่นๆ เช่น สื่อออนไลน์ สื่อโทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งการจำลองหรือเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกร หรือลายพระปรมาภิไธยที่ถูกระดับไว้ ณ ที่ต่างๆ จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่ระลึกและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งอาจเป็นรูปแบบหนึ่งของพระบรมราชสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์

³⁵⁰ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม56, (15 พฤษภาคม 2482): 419.

³⁵¹ “พระราชบัญญัติเครื่องหมายครุฑพ่าห์ พ.ศ.2534.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม109 ตอนที่10, (14 กุมภาพันธ์ 2535): 6.

³⁵² ชัชพล ไชยพร, “ตราตั้งห้าง,” *วารสารฐานธรรมสาร* 28, 1 (มกราคม 2552): 96.

³⁵³ ชัชพล ไชยพร, “ตราตั้งห้าง,” *วารสารฐานธรรมสาร* 28, 1 (มกราคม 2552): 97.

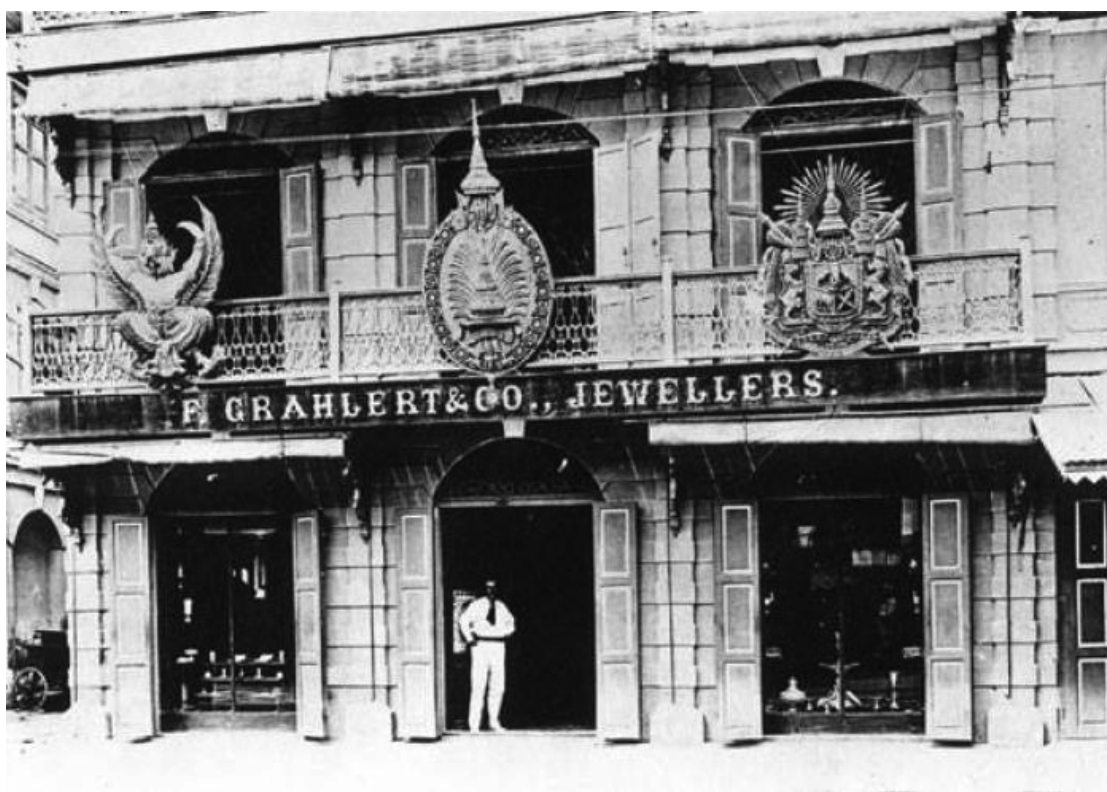

Figure 123 :ตราตั้งห้าง หน้าห้างร้าน F.Grahlert & co., Jewellers & Goldsmith
ที่มา : เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2562,

เข้าถึงได้จาก <http://teakdoor.com/famous-threads/>

39970-siam-thailand-bangkok-old-photo-thread-223.html

แม้ว่าพระบรมราชสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนสื่อรูปแบบใหม่ต่างๆ เหล่านั้น มิได้แสดงถึงพระราชอำนาจในองค์พระมหากษัตริย์ต่อสิ่งที่มีการประดับไว้เช่นเดียวกับการประทับตราพระราชลัญจกร ลงบนเอกสารสำคัญหรือหนังสือทางราชการที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพระราชอำนาจโดยตรงผ่าน การรับรองเอกสารสำคัญหรือหนังสือทางราชการต่างๆ แต่กระนั้น การปรากฏรูปเลียนแบบลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินถูกนำมาประดับไว้บนสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ของการเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แทนพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์ที่เลียนแบบลวดลายมาจากตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินหรือตราประจำแผ่นดิน หมายถึง ตราประจำชาติดวงที่ใช้สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์หรือกำกับนามผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งลงนามแทนในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการออกแบบตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินใหม่ หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งจัดอยู่ในประเภทตราสมัยใหม่อย่างแบบศิลปะตะวันตกที่เรียกว่า ตราอาร์ม (Coat of Arm) ต่อมาทรงไม่โปรดฯ ให้ใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม เนื่องจากทรงตราว่ารูปแบบลักษณะเป็นฝรั่งไป ทรงมีพระราชดำริว่าพระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เคยใช้ตราพระครุฑพ่าห์จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนถวายใหม่ โดยเขียนรูปสัญลักษณ์ครุฑในท่าลักษณะพาดหรือท่าแบกไม่มีองค์พระวิษณุประทับเพื่อให้สมกับชื่อที่เรียกว่า ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์หรือตราพระครุฑพ่าห์ที่ปรากฏเพียงรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เท่านั้นและรูปสัญลักษณ์นกเปลว ซึ่งยังคงปรากฏรูปแบบให้เห็นเค้าโครงคล้ายคลึงจนถึงปัจจุบัน

ราวพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 26 สมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏการประดับใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินอยู่ 2 รูปแบบ อันได้แก่ ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม และตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ซึ่งตราพระราชลัญจกรทั้งสองรูปแบบเริ่มมีปรากฏประดับใช้เพื่อเป็นตราประจำแผ่นดินในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ถูกออกแบบรังสรรค์ขึ้นโดยการนำรูปสัญลักษณ์สำคัญที่มีความหมายนำมาผูกประกอบร่วมกัน ซึ่งได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์ สะท้อนผ่านรูปสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ความเป็นชาติ เอกลักษณ์ และความรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร รวมไปถึงการเป็นเครื่องหมายสำคัญของประเทศ และเป็นหลักฐานสืบบันทึกเรื่องราวแนวความคิดคติความเชื่อและสิ่งที่เกิดขึ้นของผู้คนในช่วงระยะเวลานั้น อันได้แก่ การสืบทอดขนบธรรมเนียมอย่างโบราณราชประเพณีผ่านการประดับใช้รูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนตราพระราชลัญจกรไม่ว่าจะเป็น รูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ รูปสัญลักษณ์พระสังวาลอันเป็นเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ ซึ่งล้วนแต่เป็นรูปสัญลักษณ์ราชภักดิ์ที่แสดงถึงพระเกียรติยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ รวมไปถึงรูปสัญลักษณ์ตรีจักรหรือตราสัญลักษณ์พระราชวงศ์จักรีที่สะท้อนถึง คติความเชื่อ ตามลัทธิเทวราชาในศาสนาฮินดู ซึ่งตรีและจักร คือ พระศาสตราวุธแห่งองค์พระนารายณ์หรือพระวิษณุเทพที่สื่อความหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อวตารแห่งพระวิษณุตามคติความเชื่อในวรรณคดีสันสกฤตหรือตามคติความเชื่อในลัทธิไวษณพนิกายในฮินดู การที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะประกาศและแสดงให้เห็น

ว่าทรงมีพระราชอำนาจเหนือดินแดนประเทศราชภายใต้การปกครองและความสามัคคีของผู้คนในราชอาณาจักรสะท้อนถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนที่หลากหลายในราชอาณาจักร ผ่านการประดับรูปสัญลักษณ์โล่ที่แบ่งพื้นที่ภายในกรอบรูปสัญลักษณ์เดียวเป็นสามส่วนโดยปรากฏรูปสัญลักษณ์ช้างไอยราพทหมายความถึงราชอาณาจักรสยาม รูปสัญลักษณ์ช้างเผือกหมายความถึงดินแดนแถบลาว และรูปสัญลักษณ์กริชหมายความถึงดินแดนในแถบแหลมมลายู และทรงมีพระราชประสงค์ให้จารึกพระคาถาภาสิต พระคาถาที่ว่าด้วยความสามัคคีของผู้คนในราชอาณาจักรที่ประดับไว้บนแถบแพรทางด้านล่างของตราพระราชลัญจกร อันสะท้อนให้เห็นถึงพระราชประสงค์ให้ราษฎรในราชอาณาจักรของพระองค์มีความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกันดังความหมายพระคาถานั้น และการสรรเสริญและเทิดทูลองค์พระมหากษัตริย์ของเหล่าขุนนางข้าราชการที่สะท้อนผ่านการประดับใช้รูปสัญลักษณ์ราชสีห์และรูปสัญลักษณ์คชสีห์ประครองรูปสัญลักษณ์เครื่องสูงเจ็ดชั้นบริเวณด้านข้างทั้งสองของรูปสัญลักษณ์โล่

รูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ปรากฏรูปแบบ 2 ลักษณะ คือ ตราแผ่นดินอย่างน้อยหรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามแบบเล็ก คือ รูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม ที่ไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ฉลองพระองค์ครุยและรูปสัญลักษณ์เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ กล่าวคือ รูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรที่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ไม่ครบสมบูรณ์ มีการตัดลดทอนรูปสัญลักษณ์ได้ออกไปตามรูปแบบลักษณะของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม และตราแผ่นดินอย่างใหญ่หรือตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามแบบใหญ่ เป็นรูปแบบลักษณะที่ปรากฏรูปสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาผูกประกอบครบสมบูรณ์ ในส่วนของการออกแบบและจัดองค์ประกอบของลวดลายประดับที่ผูกขึ้นจากแนวความคิดชั้นสูงได้อย่างลงตัว ตามแบบแผนของตราอาร์มในแบบของศิลปะตะวันตก แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนขวา (Dexter) และส่วนซ้าย (Sinister) ที่คล้ายคลึงกับตราอาร์มและตราประจำตระกูลในแบบแผนศิลปะตะวันตกซึ่งได้รับการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมรูปสัญลักษณ์บางองค์ประกอบภายในตามวาระโอกาสและสถานที่ที่ประดับ ซึ่งเป็นการนำองค์ประกอบของการออกแบบ (Element of Design) หรือการนำเอาองค์ประกอบตามหลักทัศนธาตุนำมาประกอบกัน อันได้แก่ จุด เส้น น้ำหนักอ่อนแก่ของแสงและเงา แบบรูปของที่ว่าง สี ลักษณะผิว มาจัดให้เกิด ความงามที่เหมาะสมตามหลักการออกแบบ (Principle of Design) ได้แก่ ความเป็นเอกภาพ ความสมดุล ความกลมกลืน การเน้น การซ้ำ และการตัดกัน

สำหรับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่ได้รับการออกแบบโดยพัฒนาจากตราครุฑพ่าห์ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งปรากฏรูปแบบลักษณะที่แตกต่างจากรูปแบบของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม กล่าวคือ เป็นการออกแบบตราพระราชลัญจกรโดยใช้รูปสัญลักษณ์หลักเป็นประธานเพียงรูปสัญลักษณ์เดียวและมีรูปสัญลักษณ์อื่นเป็นรูปสัญลักษณ์ประกอบซึ่งการออกแบบเช่นนี้ รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์คือรูปสัญลักษณ์หลักประธานที่สะท้อนถึงการได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์จากคติความเชื่อตามลัทธิเทวราชาในศาสนาฮินดูที่แฝงอยู่ในคติความเชื่อที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์โดยผู้ออกแบบได้เลือกใช้รูปสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์หรือเทพพาหนะขององค์พระ

นารายณ์หรือพระวิษณุเทพเพื่อสื่อความหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อวตารแห่งพระวิษณุตามคติความเชื่อในวรรณคดีสันสกฤตหรือตามคติความเชื่อในลัทธิไวษณพนิกายในฮินดู ในส่วนของรูปสัญลักษณ์อื่นๆ ที่ประกอบแวดล้อมอย่างรูปสัญลักษณ์กนกเปลวเป็นรูปสัญลักษณ์ที่ผู้ออกแบบได้นำมาประกอบไว้ เพื่อกำจัดพื้นที่ว่างอีกทั้งเป็นการช่วยส่งเสริมทำให้รูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์มีความโดดเด่นและมีความกลมกลืนมากขึ้นภายในกรอบวงกลม

เมื่อนำตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ไปประดับใช้ ณ หน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานราชการ จึงมิได้ปรากฏให้เห็นแต่เพียงเอกสารหรือหนังสือสำคัญในราชสำนักเท่านั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นได้ ณ หน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่ภายใต้พระราชอำนาจ จึงปรากฏใช้ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่เป็นรูปหรือตราเลียนแบบที่ถูกปรับเปลี่ยนแปลงลดรูปตัดทอนจากลวดลายของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ หรือจะเรียกว่า ตราพระครุฑพ่าห์ เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทางราชการงานประเทศ การระบุชื่อของหน่วยงานราชการไว้ประกอบบนตราพระครุฑพ่าห์ยังคงคล้ายคลึงกับเมื่อครั้งมีการประดับใช้ตราอาร์มประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งเดิมที่จะปรากฏการระบุชื่อหน่วยงานราชการไว้บนแถบแพรใต้ตราพระราชลัญจกรแต่สำหรับตราพระครุฑพ่าห์จะแตกต่างกัน คือจะปรากฏการระบุชื่อหน่วยงานราชการไว้ในบริเวณช่องว่างระหว่างเส้นวงกลมใหญ่กับเส้นวงกลมเล็กและภายในวงกลมเล็กจะปรากฏแต่เพียงรูปสัญลักษณ์พระครุฑพ่าห์เท่านั้น ไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์กระหนกเปลวประกอบ ซึ่งเป็นการลดรูปแบบลักษณะเพื่อให้เหมาะสมอีกทั้งแตกต่างกับตราพระราชลัญจกรด้วย

ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินทั้งสององค์ล้วนต่างถูกออกแบบรังสรรค์ขึ้นโดยได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในองค์พระมหากษัตริย์ สะท้อนแนวคิดอย่างตะวันตกที่เริ่มเข้าในราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อีกทั้งยังแฝง ความสับสนในบ้านเมืองถึงแนวคิดอย่างตะวันตกผ่านตราประจำแผ่นดิน ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยาม หรืออย่างไทย ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ที่ท้ายสุดแล้วทรงรับสั่งว่าเป็นฝรั่งเกินไป แล้วกลับเปลี่ยนมาใช้ตราพระราชลัญจกร อย่างไทยเหมือนเดิม หากเป็นเช่นนี้ พระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักร สยาม จึงมีคุณค่าในฐานะหลักฐานที่แสดงถึงแนวคิดตะวันตกที่เข้ามาในราชอาณาจักรสยามในช่วงแรกของไทย ถึงแม้ว่าตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแบบตราอาร์มแห่งราชอาณาจักรสยามจะไม่ได้ถูกใช้เป็นตราประจำแผ่นดินแล้วแต่ผู้คนที่ได้พบเห็นยังคงให้การเคารพพระราชลัญจกรองค์นี้เช่นเดียวกับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ที่ยังคงถูกใช้เป็นตราประจำแผ่นดินตราบจนทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์ทำให้เกิดแนวความคิดที่สนใจศึกษาค้นคว้า ได้แก่

1. อิทธิพลของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามสมัยรัตนโกสินทร์ต่อตราประจำแผ่นดินของอาณาจักรที่เคยอยู่ภายใต้การปกครอง
2. อิทธิพลของตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามต่อเครื่องหมายและตราสัญลักษณ์สมัยใหม่
3. การปรับเปลี่ยนตัตทอนตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยามเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและวิทยาการ

รายการอ้างอิง

Foster, Joseph. *The Dictionary of Heraldry : Feudal Coats of Arms and Pedigrees.*

London: Bracken, 1989.

MacKinnon, Charles. *The Observer's Book of Heraldry.* London: Frederick Warne &

co.Ltd, 1966.

Robinson, Thomas Woodcock and John Martin. *The Oxford Guide to Heraldry.*

Oxford: Oxford University Press, 1990.

Whitmore, William H. *The Elements of Heraldry.* Tokyo: Charles E. Tuttle co.Ltd, 1969.

กัตัญญวาทิตพิพย์, วิษณุวนาท. "การศึกษาแบบแผนการใช้ฉัตรในสมัยอยุธยา." บัณฑิตสาขาวิชาโบราณคดีสมัย

ประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.

โกวาทิ, ธรรมคามณี. พระแสงราชศัสตรา. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2509.

เขียนทอง, ทองเจือ. การออกแบบสัญลักษณ์ *Logo Trade Mark Symbol.* กรุงเทพฯ: สีปพระภา, 2542.

"แจ้งความกระทรวงวัง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ ตราอาร์มแผ่นดิน." In ราชกิจจานุเบกษา เล่ม21, 644,

2448.

ฐานเศรษฐกิจ. ครุฑพระราชทาน. กรุงเทพฯ: ฐานเศรษฐกิจ, 2551.

ตำราฐานภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม. พิมพ์ครั้งที่2 ed. นนทบุรี: มติ

ชนปากเกร็ด, 2558.

ทีมงานหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง. กริชรามันท์...มหาศาสตราภรณ์หล่อหลอมเอกบุรุษ.

เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, 2547.

เทวาธิราช ป. มาลากุล, หม่อมราชวงศ์. เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน. พระนคร: กองวัฒนธรรม, 2504.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้า. พิมพ์ครั้งที่2 ed. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุ

สภา, 2546.

———. สาส์นสมเด็จพระเจ้า. พิมพ์ครั้งที่2 ed. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2546.

———. สาส์นสมเด็จพระเจ้า. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2550.

นิ่มเสมอ, ฉลุต. องค์ประกอบของศิลปะ = *Composition of Art.* พิมพ์ครั้งที่9 ed. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง

แอนด์พับลิชชิ่ง, 2557.

"พระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ตราประจำครั้ง." In ราชกิจจานุเบกษา เล่ม19, 990, 2446.

"พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย พุทธศักราช 2484." In ราชกิจจานุเบกษา เล่ม58,

1574, 2484.

"พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร." In ราชกิจจานุเบกษา เล่ม**20**, 428, 2432.

"พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร." In ราชกิจจานุเบกษา เล่ม**28**, 307, 2454.

พลายน้อย, สมบัติ. ความรู้เรื่องตราต่างๆ พระราชลัญจกร. กรุงเทพฯ: บำรุงสาสน์, 2527.

———. สัตว์หิมพานต์. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2552.

พินคันเงิน, วิทย์. เครื่องราชภัณฑ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551.

ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง : พระทำนุ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2553.

———. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. **2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

ลิไท, พระมหาธรรมราชาที่ 1. หนังสือชุดภาษาไทย เรื่อง ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ 5 ed.

กรุงเทพฯ: องค์การค้าของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา, 2555.

สายสิงห์, ศักดิ์ชัย. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2556.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย *Royal Thai Orders and Decorations*.

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546.

———. พระราชลัญจกร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538.

แสงทักษิณ, ยุพร. เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2539.

อนุমানราชธน, พระยา. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง. พิมพ์ครั้งที่ 2 ed. พระนคร: กรมศิลปากร, 2512.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ธีรพัฒน์ อมรสกุล
วัน เดือน ปี เกิด	27 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2533
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2543 ชั้นประถมศึกษา โรงเรียนอนุบาลปัตตานี พ.ศ.2549 ชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พ.ศ.2552 ระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชา นวัตกรรมการออกแบบสื่อและการผลิตสื่อ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พ.ศ.2557 ระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	79/55 นิตยบุคคลอาคารรอยัลปาร์ค 2 คอนโดมิเนียม แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400

